OP DE GRENZEN VAN TWEE WERELDEN.

ONDERZOEK EN ERVARING

OP HET GEBIED VAN HET HOOGERE LEVEN

DOOR

MEVR. ELISE VAN CALCAR.

1ste Jaargang.

'S GRAVENHAGE,
H. C. VAN CALCAR.

—

1877.

Digitized by Google

MAATSCH.
NEDERL. LETTERK.
LEIDEN.

Stoomsnelpersdruk van C. H. SUSAN Jr., te 's Hage.

Digitized by Google

INHOUD

VAN HET EERSTE DEEL.

		Bladz.
	Inleiding: Twee Werelden.	
I.	Uit mijn leven	14.
II.	Een vrouwenhoofd is geen mannenhoofd	33.
III.	Nu zal ik er achter komen	47.
IV.	Droomerij over droomen	65.
V.	Papieren vrienden	87.
VI.	Geen kind meer	97.
VII.	In den grafkelder van de Ruijter	117.
VIII.	De nieuwe Wijkdominé	129.
IX.	Stillings theorie der geestenwereld	161.
X.	Onder vreemden	177.
XI.	Sterven is gewin	200.
XII.	In de groote wereld	218.
XIII.	Andere wegen	225.
XIV.	De apostel des ongeloofs	243.
XV.	De profeet uit het Steendal	251.
XVI.	Oberlins verkeer met de geestenwereld	257.
XVII.	De clairvoyante	289.
XVIII.	De somnambule van Prevorst	300.
XIX.	De mysterieën van ons binnenste	321.
XX.	Da Costa en mijn eerste boek	338.
XXI.	De tafelbeweging en het geestkloppen	353.

Digitized by Google

Digitized by Google

TWEE WERELDEN.

Twee werelden? vraagt de nadenkende lezer. Immers neen. Het heelal, de schepping moet ik mij als een groot en heerlijk geheel denken, bestuurd door dezelfde eeuwige wetten van den alwijzen Wetgever.

Gij gevoelt echter dat het gemakkelijker gaat om het w e r e l d a l op het papier in één w o o r d saam te vatten, dan een zuiver begrip van den cosmos te vormen; want juist als g e h e e l kennen wij de schepping allerminst; maar hoe klein het hoekje ook zij, dat wij in ons kortstondig bestaan er van kunnen leeren kennen, het is groot genoeg om ons de heerlijkheid der schepping te openbaren als een harmonisch geheel.

Onze vermogens zijn zoo beperkt, dat wij nog geen mosterdzaadje met een blik, in zijn geheel, dat is van beide kanten te gelijk overzien kunnen; als wij de eene zijde in oogenschouw nemen, dan ontrukt die de andere zijde aan onze waarneming; en hoe wij het keeren en wenden, of wij het chemisch of microscopisch onderzoeken, er rust in dat kleine korreltje een geheim, dat nog niemand heeft ontraadseld. Wij doorschouwen het wezen der dingen niet met het vleeschlijk

Digitized by Google

oog. En dat geheimzinnige en ondoorgrondelijke vinden wij in ons zelf en overal om ons; het is in het zonnestofje, zoowel als in de hemelbollen; dat mysterieuse, dat geen stof is en zich toch als kracht kenbaar maakt, dat principe, dat wij niet kunnen vatten met onze zintuigen, al versterken wij ze met alle hulpmiddelen der wetenschap, dat ongeziene, dat ontastbare en onweegbare is toch de drijfkracht, die alles beweegt en ontwikkelt, wat zich rept op aarde, in zee of lucht.

De oorzaken van alle zichtbare verschijnselen liggen in het gebied van het onzichtbare, dat alles draagt en doordringt en eeuwige krachten werken aanhoudend op de stof in, zonder dat wij ze kunnen naderen. Dit herinnert ons aan het woord der Schrift dat «alle zienlijke dingen geworden zijn uit onzienlijke». Hebr. XI v. 3. Daarmede wordt het verband en de oorspronkelijke eenheid der natuur aangetoond. Wie dat inziet kan niet twisten over de mogelijkheid of onmogelijkheid van de mirakelen; voor hem is alles even natuurlijk en even bovennatuurlijk, omdat God alles en in allen werkt.

De sublime eenheid van het wereldal kan door den Schepper alleen overzien worden. Voor het beneveld oog van den zinnelijken mensch wordt de meest heerlijke zijde der wereld door de donkere zijde der stoffelijkheid zoodanig bedekt, dat de twee in ons eigen binnenste van een gespleten levenssferen, ook buiten ons een scherpe tegenstelling schijnen te vormen. Voor ons is er een materieel en een geestelijk, een lager en een hooger, een aardsch en hemelsch gebied, en in dien zin zegt Lamartine: «De wereld bestaat uit twee werelden, waarvan de eene zichtbaar de andere onzichtbaar is. De eene heeft echter niet minder werkelijkheid dan de andere, hoewel zij niet onder het bereik van onze zinnen valt; zij is echter bereikbaar voor het zintuig van alle zintuigen, hetwelk is: de geest».

Digitized by Google

De mensch leeft op de grenzen van die twee werelden; hij behoort als zinnelijk wezen aan de stoffelijke wereld en als geestelijk wezen tot de geestelijke wereld, die zich in zijn boezem ontmoeten en op het innigst zoeken te doordringen — en bij eene volkomen harmonische ontwikkeling als zinnelijk-geestelijk wezen, zouden de beide rijken van het zinnelijke en bovenzinnelijke gelijkelijk toegankelijk voor hem zijn. Maar de mensch verwaarloost zijn innerlijk leven zoodanig, dat zijn inwendige zin, zijn onmiddelijk geestelijke aanschouwing, zijne intuitie voor een groot deel verloren gaat; en omdat hij van de schepping de geestelijke zijde niet aanschouwt en vreemdeling blijft in de wereld der oorzaken, is ook de stoffelijke natuur hem een gesloten boek, waarvan hij niet dan met geweld van moeilijk verkregen wetenschap de sloten verbreekt, en dan nog maar zeer langzaam de bladeren losmaakt om de raadselvragen te ontcijferen, zoodat er voor duizenden geen andere wereld schijnt te bestaan dan die, waarin zij hun brood verdienen, zaken doen, genieten of lijden.

De onzichtbare wereld beginnen wij doorgaans dan eerst te ontwaren als de zichtbare ons te klein wordt en te eng, als ze ons teleurstelt en onvoldaan en troosteloos laat.

Dan begint ons moegeweend oog naar den verren horizon te staren en wij ontdekken dat daar ginds langs de kimmen ook in den donkersten nacht nog een zachte lichtglans schemert, al weet niemand ons te zeggen, wat dat eigenlijk is of waar die zijn oorsprong neemt. Een streelend gevoel van hoop, een zoet verlangen, een vermoeden van iets goeds en schoons komt over ons geslingerd hart — maar alles onbestemd en nevelachtig, en de ziel verzucht, ach, waarom kan ik die gindsche wereld niet nader komen, vanwaar mij deze liefelijke lichtstraal toestroomt.

Hoe dieper de mensch zich in het stof gewenteld heeft,

Digitized by Google

zoo te verder zijn de bovenzinnelijke dingen uit zijn gezichtskring geraakt, en te meer is hij vreemdeling in zijn eigen boezem geworden; hij kan ze ten laatste nergens meer bespeuren.

Hij verloochent vaak het geestelijk element in zijn eigen wezen en veroordeelt zichzelf daardoor tot eene opsluiting binnen de enge muren van het vergankelijke en tijdelijke., terwijl hij bestemd is voor een grenzelooze baan. Toch kan niemand zich ontdoen van zijn geestelijke natuur, ook niet de meest verzinnelijkte. En terwijl hij geweld pleegt aan zijn verhevenste behoeften, is hij toch onbewust als geest werkzaam en legt hij in alles wat hij voortbrengt, hoe materieel het ook zij, nog iets uit de bovenzinnelijke wereld, die in hem sluimert. Hij moge zich zelf voor het uitnemendste der zoogdieren houden, hij denkt, hij fantaseert en zijne gedachten vormen beelden, die volmaakter zijn dan de zichtbare wereld ze hem aanbiedt. De gedachtenwereld levert hem een werkplaats op, waarin hij idealen schept, en die schoone fantasiebeelden verrukken zijn inwendige zinnen. Deze beelden bewegen, boeien en ontgloeien hem zelfs machtiger dan al wat de uiterlijke wereld oplevert en de zucht ontwaakt onweerstaanbaar om dat schoone, dat hij inwendig aanschouwt, ook aan anderen mede te deelen. Maar hoe? Gewone mededeeling door verhaal is ongenoegzaam. Hij zal zich andere middelen daarstellen; de kunstenaar is in hem geboren, en hij kiest zich het marmer of de verwen. Hij draagt zijne innerlijke schepping over in de stoffelijke wereld in den vorm van een beeld, in de tinten van een schilderij of vertrouwt ze toe aan de snaren. Denk nu echter niet dat datgeen wat de kunstenaar door stoffelijke middelen uit de geestelijke wereld tot de zinnelijke overbrengt, geen realiteit, geen wezenlijkheid bezat, eer hij het voor anderen toegankelijk stelde, of zooals men dat noemt, voor het g e r e-

Digitized by Google

aliseerd werd. De idee bestond als een werkelijke schepping; zij bezat gedaante en kleur en daarom kon zij gematerialiseerd worden en een stoffelijk lichaam krijgen. Het doel der kunst is dan ook niet zoo zeer om schoone beelden en fraaie schilderijen te maken als wel om de idee uit den geest des kunstenaars in den geest des beschouwers te doen overgaan — de kunst is slechts de brug van geest tot geest. Ieder geniaal kunstenaar is een ziener voor wiens oog de grove materie als doorschijnend wordt en hem haar geheimen openbaart door hem eene schoonheid te laten aanschouwen, die voor elk ander oog verborgen was; zijn blik moge zich vestigen op het nietigste voorwerp, voor hem is het als verheerlijkt door den gloed van het ideale schoone en ware, en dat schoone is een afglans van het geestelijke, dat alle dingen doorademt en omvat.

De kunstenaar die zijn naam waardig is, is altoos dichter, want de poëzie is de hoogste kunst en de moeder van alle kunsten, al is zij het machtigst en heerlijkst in het lied, omdat zij daar het minst door de stof belemmerd is en meer onmiddelijk als op den levensadem van geest tot geest komt, slechts gedragen door woord en maat en melodie. Maar ook zelfs zonder deze muzikale hulpmiddelen, kan de verheffing van den geest door de taal des redenaars ons het schoone afspiegelen uit zijne inwendige aanschouwing der geestelijke wereld, die voor ons allen evenzeer toegankelijk zou zijn, als onze vleugelen maar sterk en gezond genoeg ontwikkeld waren om het alledaagsche stof af te schudden en opwaarts te streven. Elke hoogere bezieling, iedere geestverheffing is het opflikkeren van het heilige vuur van het innerlijk leven in ons — ach, bij zoo velen slechts als het matte klapwieken en angstig omfladderen van den opgesloten leeuwerik, die wel den morgenstond ziet dagen, maar de zon niet juichend te gemoet mag stijgen.

Digitized by Google

In de oogenblikken waarop het ideale schoone ons in verrukking brengt, gevoelen wij ons meer dan ooit verwant aan eene hoogere wereld. Het is of de stoffelijke dingen voor een oogenblik zijn weggezonken; wij bemerken niets van onze omgeving, zoolang onze geest innerlijk blijft genieten wat onze zinnen aanschouwen. Wij worden ons daarom eigenlijk pas bewust waar wij zijn, als wij uit onze verrukking tot de zienlijke dingen wederkeeren, die ons dan in 't eerste moment pijnlijk aandoen en hinderlijk voorkomen, want wij waren in den geest; wij waren geest en genoten als geest; onze zinnen waren bloot instrumenten, voertuigen. Zij genieten niet, maar de ziel zelf smaakt de verheuging en bewondering die ons doortrilt bijv. bij verheven muziek of bij een schoon drama of bij een fraai boek, of heerlijke schilderijen of een edele groep, in een woord bij alles wat een poëtische inspiratie ademt, wat uit de ideeën wereld genomen is en ons daarin verplaatst. Wie let dan op zijn oor of oog, tenzij het hem belemmert — 't is immers of ons lichaam weg is. De dichterlijke inspiratie, de intuitie van het geestelijke, die de kunst zoo aangrijpend maakt, is dan ook een van de verhevenste kenmerken van den adel der menschelijke natuur, en zij bracht te allen tijd zulke verwonderlijke verschijnselen te weeg, dat die bij de ouden de gedachte opwekten, dat een godheid in den dichter voer. Inderdaad schijnt de dichter vaak aan stof en tijd en ruimte ontvoerd om met bliksemsnellen blik de diepste waarheden te ontdekken door een plotselijke verbinding van denkbeelden, die hem van het bekende tot het onbekende doet voortschrijden en de grenzen doorbreken, die onze aardsche kortzichtigheid bepalen. Deze scheppende macht, die de ouden fictio noemden, is niet wat de platte opvatting er van maakt: het talent om verzinselen te fabriceeren van dingen die niet bestaan. De dichting des waren kunstenaars is de

Digitized by Google

hoogste waarheid, een schepping van reëele waarde, die wezen heeft in zich zelve; het is de ziel van elk echt kunstprodukt. Hij heeft de aspiratie van het oneindige, van het onverderfelijke, dat als een aanblazing uit den hooge hem omwademt, en het waarteeken van het genie op zijne werken stempelt, ten bewijze van zijne gemeenzaamheid met de reine kringen eener bovenaardsche wereld. Hoe menigmaal zien wij dan ook den verrukten dichter ziener en profeet worden en in zijn geestvervoering tot de nog verhevener sfeer van het heilige opstijgen om de heraut en de tolk te zijn van de geestelijke wereld en het goddelijk licht.

Hier naderen wij tot den gewijden bodem, waar het altaar oprijst en waar het schepsel zich tot zijn Schepper poogt op heffen. Wat is verhevener en schooner dan deze behoefte om gemeenschap te oefenen met die bovenaardsche sfeer, zooals die zijn volkomen uitdrukking vindt in den godsdienst? Is niet het godsdienstig innerlijk leven des menschen de hoogste en heerlijkste openbaring van de bovenzinnelijke wereld? Geen schooner bewijs van onze verwantschap aan een geestelijke wereld dan de geest van den naar Gods beeld geschapen mensch, zich opmakende om zijn God te ontmoeten. Geen heerlijker getuigenis van onze voorbestemdheid tot hooger gemeenschap dan de zalige rust van allen, die in God het steunpunt en de kracht vonden om alles te zijn, wat wij naar aanleg en bestemming zijn moeten.

In kunst en poëzie openbaart zich het streven van den mensch om met eene ideale wereld in verbinding te treden en in den godsdienst zien wij die behoefte op het hoogst en edelst uitgedrukt en bevredigd. De godsdienst helpt hem den sluier der sterfelijkheid doorschijnender te maken, ja openbaart hem aan zijn gezichteinder een eindeloos verschiet aan gene zijde des grafs.

Digitized by Google

Het Christendom, dat de hoogste vorm van het godsdienstig leven op aarde is, omdat de mensch niet in staat is den godsdienst dieper op te vatten dan het Evangelie ons leert — rust geheel en al op de erkenning van den zinnelijken mensch als een onsterfelijk geestelijk wezen. De dood is in de taal van Christus niet zoozeer de overgang, dien wij sterven noemen, maar de toestand van verzinnelijking, van onverschilligheid en onvatbaarheid voor het hoogste — dat is de dood van den geest. Het afleggen des vleesches is een heengaan om meer vatbaarheid voor de bovenzinnelijke wereld te erlangen.

Deze opvatting moge velen vreemd klinken, het is toch de waarheid, dat wij geest zijn van den moederschoot aan en niet eerst als wij sterven. De geest is het die zich het lichaam bouwt. Hij beschikt over zooveel stof als hij noodig heeft om zich een werktuig te formeeren. Het geestelijke in de menschelijke kiem zuigt zich het lichaam aan voor de geboorte, even zeker als de zuigeling zich vergroot en versterkt aan de moederborst, en alzoo de stellage optrekt langs welke hij zich verheffen zal tot die hoogte, van waar hij een vrij uitzicht zal veroveren als zelfstandig wezen, dat de stoffelijke banden weer van zich werpt, als hij ze niet langer voor zijn doel, zijn geestelijken wasdom noodig heeft.

Hoe meer men den mensch bestudeert zoo te dieper eerbied vervult ons voor de heerlijkheid van zijn aanleg, voor den omvang en verscheidenheid van zijne vermogens, die gedurig de bewijzen leveren, dat hij is uitgerust voor meer dan eene wereld. In het aarden vat van dezen tijdelijken vorm draagt hij een onvergankelijken schat om. In zijn stofkleed is hij reeds geheel en al geest, al kan hij het hier beneden nog niet openbaren. Hij bezit nu reeds fijner organen en edeler wapenen, die hij nog niet weet te gebruiken in dezen

Digitized by Google

kinderstaat, maar die soms plotseling doorschemeren en een verassenden blik doen slaan op zijn innerlijken rijkdom.

Zooals de trage rups reeds in zich vat den ganschen prachtigen vlinder, terwijl zij daar moeizaam voortkruipt, en de plek waarop zij eet, haar heelal schijnt — even als in dit vratige dier al de volheid en weelde van bevallige vormen en schoone kleuren en uitnemende krachten voorbereid wordt, zonder dat er later iets van elders aan toegevoegd behoeft te worden — evenzoo ontwikkelt zich de heerlijke psyche in en met het stoffelijk hulsel en beheerscht reeds geheel ons aanzijn om het tot het groote bevrijdingsproces te voeren, dat wij overlijden of ontslapen noemen; want waarlijk het sterven is niet anders dan het afstooten van de verdorde en overbodig geworden schil van den openspringenden knop — het in één vallen van de afgewerkte materie. Hetzelfde leven, de eigen drijfkracht, die de kapel eenmaal opheft en sierlijk over het bloembed doet zweven, is reeds in de rups aanwezig en drijft hem over zijn koolblad voort. Het einddoel is de vlinder, het rupsenbestaan is voorbereiding en ontwikkelingsstaat.

De bekwame natuurkundige Swammerdam heeft dit proefondervindelijk bewezen, als hij met zijne uitnemend fijne werktuigen de rups zoodanig wist te ontleden, dat al de deelen van den toekomstigen vlinder reeds zichtbaar gemaakt werden, voor zij zich inspon.

Het gebeurt ook bij den mensch dat de mensch der toekomst, de onsterfelijke, zich openbaart in dit tijdelijk leven met geheel nieuwe en uitgestrekte vermogens en verwonderlijke krachten bedeeld.

Onze natuur is echter zoo vreemd geworden aan die hoogere vlucht des geestes en zij komt zoo zelden onder ons voor, dat wij alle sporen van dit ontwakend inwendig licht abnormaal noemen.

Digitized by Google

Deze abnormaliteiten hebben zich echter constant met dezelfde kenmerken geopenbaard bij alle hoogbegaafde naturen, die zich als lichtdragers onder de menschen gekenmerkt en de volkeren vooruitgebracht hebben. Zonder inspiratie is nooit eenig goed, groot en schoon werk tot stand gekomen. Geen godsdienst is immer gegrondvest zonder geïnspireerde personen, die geschraagd werden door het bewustzijn van 's menschen innige betrekking tot eene hoogere wereld. Wie de levensgeschiedenis van al die mannen navorscht, die als starren van de eerste grootte geschitterd hebben, die vindt altijd de sporen van een verhoogd geestesleven en van eene meer of minder duidelijke bewustheid van hunne verwantschap met de onzienlijke wereld. Wij zullen dat in den loop van dit werk aantoonen, als wij het hoogere leven trachten te leeren kennen uit de verschijnselen, waaronder het zich bij de uitnemendsten van ons geslacht geopenbaard heeft.

In niemand schitterde het met weldadiger en lieflijker licht dan in Hem, die zich zoo gaarne noemde: de zoon des menschen. Christus verbindt hemel en aarde, zienlijke en onzienlijke dingen; Hij verbroedert menschen en engelen. Wat wij in onze kortzichtigheid bovennatuurlijk noemen, omdat het ons vreemd is en onverklaarbaar, is voor Hem even natuurlijk als die verschijnselen, waaraan wij gewoon zijn en welke wij ons inbeelden te begrijpen. Ofschoon Hij op aarde rondwandelt, is de hemel niet voor Hem gesloten, en het rijk dat Hij onder de menschen sticht, noemt Hij een koningrijk der hemelen, al zal het op aarde bloeien.

Niets is voor Hem tegennatuurlijk dan de booze wereld, die van al wat geest is afkeerig is — zij ziet hem niet en zij kent hem niet.

In Hem was vleesch en geest in volkomen harmonie, in Hem was het hoogere leven alles, het hief het lagere

Digitized by Google

op en heiligde het; de twee werelden — natuur en bovennatuur stonden niet vijandig tegen over elkander — alleen de onnatuur der Godverlatenheid, der geestelijke verstersterving en verdooving door verzinnelijking -- dat was de tegenstelling met zijn rijk, en daar die afval heerschte over de menschen, was zijn rijk niet van deze wereld.

Hij belooft zijne gemeente zijne bestendige geestelijke tegenwoordigheid, al gaat Hij vooruit naar de vele woningen in het huis des Vaders. Hij belooft een onafgebroken gemeenschap met de hoogere sferen; van daaruit zal Hij licht en kracht en troost zenden; dat is even natuurlijk als het feit, dat de stoffelijke zon hare weldaden over de aarde uitstroomt, en ieder grassprietje en veldbloempje een eigen straal zendt, al moet die 12 millioenen mijlen ver komen. Hij zal als de geestelijke zon zijne stralen uitzenden tot een iegelijk die tot Hem opziet, of waar twee of drie in zijn naam vergaderen, daar zal Hij in het midden zijn.

Hij zal ze geene weezen laten, die weerlooze schapen, die Hij gaat uitzenden in het midden der wolven — en de gansche nieuwe geschiedenis is daar om te bewijzen, hoe twaalf Galileesche visschers van de oude wereld de nieuwe gemaakt hebben, alleen door de geestelijke gemeenschap met die wereld, waarin hun gezegend hoofd was opgenomen.

Iedere verslapping en afval van de gemeente gaat vergezeld of liever is gevolg en oorzaak tevens van het wijken van die goddelijke gemeenschap bij het verflauwend geestelijk leven. Geestelijk moest de kerk van Christus zijn en zij werd vleeschelijk en verloor met hare geïnspireerde zieners ook hare geestelijke gaven.

Maar bij elke herleving, bij elke aanwakkering hervat zich de inspiratie; wordt de geest weer vaardig over de gemeente, dan geeft zij levensblijk en wast op. Zoo zien wij van af de eerste schitterende uitstorting des geestes tot op onze dagen een reeks

Digitized by Google

van lichtdragers het donkere pad der menschheid verhelderen; en altijd knoopt zich de afgebroken gemeenschap van de zienlijke en onzienlijke wereld weer aan, al dooven de menschen het licht telkens weer uit. Geen wonder, daar zijn er zoovelen, die de duisternis liever hebben dan het licht.....

Allen die iets goeds op aarde gedaan hebben, zijn altijd gezalfd geweest met hooger geest en kenmerkten zich door een bijzondere vatbaarheid tot gemeenschap met de onzienlijke wereld. Er heerschen echter over het hoogere leven des menschen ontzaggelijk veel wanbegrippen. Welke dwaasheden zijn er niet over openbaring en inspiratie verkondigd — welke tegenstrijdigheden niet over het leven na den dood gepredikt, zoodat de voorstelling voor velen ongerijmd en verward is geworden.

Veel verschil en getwist ontstaat ook uit een eenzijdig blijven hangen op een minder juist woord of uit een al te halstarrig doordrijven van zekere algemeen aangenomen opvattingen. Zoodra wij het terrein der alledaagsche zaken gaan verlaten, ontdekken wij dat onze taal maar een zeer gebrekkig voertuig is om elkander onze denkbeelden over geestelijke dingen mede te deelen, en ieder oogenblik struikelt men over allerlei steenen des aanstoots of ontmoet men wachters aan de veren, die niemand doorlaten, die hun schibboleth niet uitspreekt, zooals zij het verkiezen.

Ik verzoek dus mijn lezer, mij niet elk oogenblik van een of ander «isme» te verdenken, als ik hier en daar eens van de gewone spreekwijze afwijk. Het doel van dit geschrift is hoofdzakelijk: mede te werken tot betere kennis en waardeering van de grootheid der menschelijke natuur, verlevendiging van ons zelfbewustzijn als onsterfelijken, verheldering van onze uitzichten op de eeuwigheid.

Wij willen de sporen opzamelen van de voetstappen, die

Digitized by Google

diep en uitwischbaar staan ingedrukt op de grenzen van een hoogere wereld, die niet verre van ons is en die in elk menschenhart een poort heeft, omdat God het eeuwige in dat hart heeft gelegd.

Om aan dit werk den meest populairen vorm te geven en het afgetrokkene zooveel mogelijk te vermijden, open ik mijne mededeelingen met het eenvoudig verhaal van mijn eigen geestelijk leven. Immers de geschiedenis van elk denkend mensch is eene ontdekkingsreis, even goed als de gansche ontwikkelingsloop der menschheid eene ontdekkingsreis in het groot is geweest op de grenzen van twee werelden, die elkander telkens ontmoeten en overal doordringen en gedurig in elkanders raderen grijpen, als bewijs dat ze eigenlijk in den grond slechts één moeten zijn. Ik verhaal mijne geschiedenis niet omdat ze zoo bijzonder is, maar juist omdat ik haar voor zoo algemeen houd, en omdat ik hoop dat menig medereiziger er zich zelf in zal herkennen in zijn streven en vragen.

Daarom vlei ik mij dat de lezer mij gaarne van het eene vraagpunt tot het andere zal willen volgen. Heb ik u dan medegedeeld hoe ik voor mij zelve tot bevredigende oplossing van vele raadsels ben gekomen, en is het mij gelukt uwe belangstelling voor mijn onderzoek te winnen, dan ga ik met u na wat er waar en valsch is in de wonderen van den dag, die op eene verlevendigde gemeenschap met eene onzichtbare wereld schijnen te wijzen en wij zullen onderzoeken in hoeverre de mensch door zijne innerlijke krachten kan beschouwd worden verwant te zijn aan een hooger levenskring -- als medium tusschen twee werelden.

Digitized by Google

UIT MIJN LEVEN.

«Toen ik een kind was, dacht ik als een kind,» zeide de groote apostel, en het blijkt dunkt mij uit dat zeggen, dat ook zijn geest soms behoefte gevoelde om als op zijne schreden terug te keeren en zijne voeten te meten met de kleine stappen van den steeds kleiner wordenden voet. Ja, het is goed en belangrijk soms den weg te overzien, dien wij hebben afgelegd om het voorheen en thans te vergelijken en ons rekenschap te geven van die stille rustelooze, maar onweêrstaanbare gedaantewisseling, die wij onzen wasdom noemen, en die door onmerkbare overgangen van onze komst in de wereld af, aan ons heeft gearbeid om ons te maken tot dat wat wij zijn op den rijpen leeftijd.

Even weinig als de kleine kleedingstukjes thans voor onze leden zouden passen, even min kan onze geest zich weer samenkrimpen tot de eenvoudigheid des kinds. En toch was ons allereerste vragen naar de waaroms van de verschijnselen, die onze zinnen troffen, van niet minder beteekenis voor onze ontwikkeling dan de hoogste vraagstukken, die onzen geest later bewogen.

Digitized by Google

Elk kind ontwaakt in eene wereld van wonderen; immers van geen der verschijnselen, die hij allengs begint waar te nemen, kent of vermoedt hij de oorzaken — van daar, dat ook wonderverhalen bij hem een gretig onthaal vinden, want hij is gemeenzaam met het wonder, dat is, met allerlei werkingen en producten, waarvan de oorsprong hem onbekend is.

Maar de rede ontwaakt met de begeerte om meer te weten; het kind merkt op, dat bepaalde verschijnselen altijd onder bepaalde voorwaarden wederkeeren; oorzaak en gevolg openbaren zich in hare rijopvolging en hij heeft den voet gezet op den ladder der causaliteit, waarop hij hooger zal willen opstijgen, naarmate zijne krachten het gedoogen.

Het is dit vragen naar den oorsprong, dit zoeken naar de bronnen, dat mijn gansche bestaan beheerscht en geleid heeft, slechts afgewisseld door het verder vragen naar het doel. — Alles wat daarop betrekking had, heb ik onverdroten gezocht, al het overige had slechts ondergeschikte waarde. Over mij zelve tot klaarheid te komen, den aanvang en het einddoel van alles om mij heen te doorgronden, dat is eigenlijk het eenige geweest wat ik ooit vurig heb begeerd. Wat daartoe scheen te zullen kunnen dienen, dat boeide mij, dat onthield ik — andere dingen vergat ik lichter, maar nooit iets wat mij materialen voor mijn innerlijken bouw kon verstrekken.

Zeer vroeg maakte ik het mijne ouders en onderwijzers lastig met mijne vragen naar aanvang en oorzaak — vragen waarop zij mij niet altijd een bevredigend antwoord konden geven, maar die ik echter niet opgaf. Ik kon ze niet loslaten; ik bewaarde ze, tot ik soms op het onverwachts iets vernam, wat mij hielp om mijne inwendige wereld op te bouwen, hoe beknopt die nog was — en hoe verdiept ik ook in eenig spel kon wezen, trokken toch altijd gesprekken van ernstigen aard, schoon ver boven mijne jaren, mijne aandacht.

Digitized by Google

Het behoort tot de eigenaardigheden van mijne opvoeding, dat mijne ouders overeenkwamen mij kloek en onbevreesd te maken en mij, daar ik een hoogst prikkelbaar gestel had, als 't ware geestelijk te harden tegen angst en schrik. Vrees werd mij als zulk eene verachtelijke lafhartigheid voorgesteld, dat ik mij veel dapperder vertoonde dan ik inderdaad was, want ik herinner mij zeer goed, dat het mij een innerlijke overwinning kostte om zoo schijnbaar onverschrokken mijns vaders pijp of pantoflels in donker van boven te halen of op eenig geluid, dat in eene naburige kamer vernomen werd, alleen af te gaan om te zien waardoor dit veroorzaakt werd.

De bestendige ervaring dat de oorzaak der verschijnselen niets schrikwekkends had, gaf mij dan ook steeds meer moed; maar hoewel ik volkomen zeker was, dat mij in een donkere kamer niets kwaads zou genaken, zoo maakte de duisternis zelve een hoogst onaangenamen indruk op mij, die ik eerst veel later heb leeren verklaren en die in de eigenaardigheid van alle sensitive gestellen zoozeer gegrond is, dat men daarmede uiterst voorzichtig moet omgaan. De proeven werden echter altijd met zooveel voorzorg genomen, dat ze mij in der daad veel kalmte gaven en zelfbeheersching leerden.

Zoo ook gewende men mij aan gemeenzaamheid met allerlei dieren. Over het algemeen ging dit zeer gemakkelijk, daar ik al wat leefde lief had. Vrees voelde ik als kind nooit voor eenig wezen, maar sommige dieren waren mij geweldig antipathiek, en tot op den dag van heden heb ik mijn afkeer van al het kruipende, kronkelende gedierte niet kunnen overwinnen. Het is mij onmogelijk in de nabijheid van een slang te blijven of haar zelfs maar een oogenblik nauwkeurig te bezien. Dit is geen angst of vrees, 't is iets anders; de slang mag dood zijn of bedwelmd of achter het dikste glas liggen — zij is mij walgelijk als de belichaming van het type, dat mij het meest anti-

Digitized by Google

patiek is: de sluwe, slinksche, kruipende valschheid — de giftige tong. Maar lang voor ik daaraan denken kon, voelde ik een diep afgrijzen, als ik die kronkelende bewegingen van het slanke lichaam maar in de verte zag, en het kostte mij de vreeselijkste moeite om den kleinsten worm aan te raken.

Daar was nog een ander veld om vrees en afkeer te leeren beheerschen: dat van ziekte en ellende. Hier voelde ik mij echter aangetrokken. Ik vertoefde gaarne in de woningen van armen en lijdenden. Maar een ding was mij raadselachtig. Waar bleven die kleine makkers, die ik soms plotseling miste? — Zij waren dood, zeide men — maar wat beteekende dat? Waar bracht men hen heen? Waarom hielden die ouders de zieke kinderen niet bij zich? Wie deed hen dat verdriet aan om hunne lievelingen uit hunne armen te scheuren, die zij zoo bitter beweenden?

De ouders hebben goed plannen maken om over dit of dat onderwerp met hun kroost al of niet te spreken, het kind vraagt het aan zijne gezellen, aan de dienstboden en vrienden, die het toevallig ontmoet en die hem antwoorden naar zij wijs zijn of zooals het hun goed dunkt, en de kinderen zijn gewoonlijk over de gewichtigste zaken reeds met hun onderzoek gereed, eer de ouders het eens zijn over den tijd en de wijze van het onderricht. Ik zag de zwarte mannen langzaam door de straten trekken met die sombere lijkkoets; het was een tijd dat er vele kinderen stierven, en zoo menig klein kistje werd weggedragen onder het zwarte kleed. Ik hoorde dat die dooden ver weg werden gebracht in een kuil, diep in den grond. — En moesten ook die vroolijke kindertjes, die ik gekend had, daar zoo ver van huis alleen in het donkere graf liggen? — Dit bedroefde mij zeer en hield mij meer bezig dan iemand vermoedde. Gelukkig had mijne moeder de wijsheid mijne gedachten spoedig een andere richting te geven, want afleiding

Digitized by Google

alleen zou niet gebaat hebben. — Zij vertelde mij dan op hare eenvoudige, maar treffende wijze, dat mijne kleine vriendjes niet in den donkeren kuil in sneeuw en regen eenzaam neerlagen; dat zij door een vriendelijken engel waren weggedragen naar een heerlijken tuin vol bloemen en alles wat een kind maar blij kon maken, en dat het kistje op het kerkhof niets anders bevatte dan de buitenste schil, zooals die breekt en afvalt van een tulpenknop als de bloem er uitbreekt. Dat lijkje was het kindje niet; het kind was een heerlijke engel bij God.

Nu was ik tevreden en mijne moeder achtte het oogenblik gekomen om mij zulk een klein overschot in zijn heiligen ernst te laten zien. Ik herinner mij dat belangrijk oogenblik nog met groote dankbaarheid. Het kleine lijkje lag daar zoo schoon en rustig als een marmeren beeldje — het lieve kindje scheen te slapen. Ik fluisterde in het eerst onwillekeurig; men stond mij toe haar te roepen om mij te overtuigen, dat zij niet zou ontontwaken — ik riep haar herhaaldelijk bij haar naam; ik beproefde het de verstijfde handjes te vatten en was verbaasd ze zoo koud en hard te vinden. Toen ik gezien had dat de oogjes niet te openen waren, begreep ik wat mijne moeder mij gezegd had; dat was geen kind meer; het was een afgelegd kleedje. Van vrees of schrik was geen sprake. Ik heb sedert nooit anders over de dooden gedacht, en mijn weg heeft mij van der jeugd af aan door vele sterfhuizen heengevoerd.

Het vraagstuk van den dood nam echter een geheel nieuwe beteekenis voor mij aan als ziekte en pijn mijn jeugdig leven gedurig kwamen bedreigen. Ik las het duidelijk op het bekommerd gelaat mijner ouders, dat zij vreesden mij te verliezen, maar de schoone hemelpoort straalde mij zoo heerlijk toe door de wolken, dat ik er steeds meer van wilde weten. — Waar was de hemel? Wat zou ik er doen? Zou ik grooter

Digitized by Google

worden? Zou ik veel leeren? Het smartte mij dat mijne moeder mij niet alles beantwoordde; maar mijne voorstellingen van het Paradijs, dat niets anders was dan een geïdealiseerde aarde, waren zoo schoon en liefelijk, dat ik op mijn tiende jaar met zoo volkomen kalmte en gelatenheid de smarten eener langdurige ziekte dragen en zonder vrees van een vermoedelijk heengaan spreken kon, dat het mijne ouders tot troost verstrekte.

Maar mijn broze levensdraad werd zachtkens voortgesponnen, hoe ook bestendig door het gevaar bedreigd van afgesneden te zullen worden. Langzaam werd ik sterker, en naarmate het leven vaster wortelen schoot in het aardsch bestaan, werd de bekoorlijke kinderhemel zwakker van gloed en kleuren en de heerlijke beelden der fantasie werden allengs verdrongen door strenger begrippen. Gedurig takelde mijn hemel af — telkens vernam ik dat er dit of dat niet zijn kon — geen boomen, geen bloemen, geen rivieren, geen bergen — geen woonplaatsen. — Het eindelooze ledige ruim deed mij huiveren — en het was mij of ik geurige rozen en leliën had zien veranderen in ledige vierkanten en kleurlooze driehoeken.

Mijne opvoeders waren tot mijn geluk niet gewoon mij te vleien en mijne fouten en dwalingen werden zeer ernstig opgenomen; ik had vaak veel met mijne kinderlijke gebreken te tobben en kon dan diep bedroefd zijn. Ik wilde zoo gaarne een goed mensch worden, en ik ontdekte dat dit niet zoo heel gemakkelijk zou gaan. Ik zag voor mij al de heerlijke gestalten der bijbelsche figuren, die mijne moeder mij zoo levendig schetste en daarneven leefden in mijn hoofd de groote en edele Grieken en Romeinen, die mijn vader mij met ingenomenheid maalde; zoodat ik Socrates en Abraham, Leonidas en David om strijd bewonderde. En al die glanzende helden en heldinnen uit het boek der martelaren — wat waren zij groot en

Digitized by Google

verheven in hunne getrouwheid aan Christus! Zou ik dat ooit kunnen bereiken, of klom niemand tegenwoordig meer tot die hoogte op? Hoe kwam het dat alleen de gewone en onbeduidende menschen schenen voort te duren op aarde....

Eene groote en invloedrijke gebeurtenis in mijn kinderleven was het verhuizen van mijne ouders van Amsterdam naar Barneveld, het verwisselen van het stads- met het buitenleven. Ik wandelde wel dagelijks met mijn vader, en ik kende al de wegen om de hoofdstad, maar die rechte paden tusschen de slooten langs de houtzaagmolens of de koepels met gesloten luiken maakten weinig indruk op mij. Te krachtiger werkte nu de bekoorlijke Geldersche natuur op mij in en bevorderde zeer mijne gezondheid naar ziel en lichaam. Bij mijne moeder bereikte de verplaatsing dit beoogde doel niet; integendeel, zij leed zeer veel gedurende ons verblijf in Gelderland en hare ziekelijke toestand wierp eene schaduw op mijne jeugd. Ik, die nooit meer boomen bijeen gezien had, dan het stijve groepje van het zoonenaamde Leidsche bosch of van de theetuinen Rozenburg of Frankendaal, werd machtig getroffen door het prachtige Schaffelaarsche bosch. In het eerst voelde ik er mij niet op mijn gemak. Er was iets geheimzinnigs en ernstigs in die grootsche donkere lanen van het statig geboomte. Ik huiverde en moest er mij aan gewennen om zekere vrees te overwinnen. Na den onvergetelijken indruk van het verheven boschgezicht volgde de meer blijde aandoening van het onafzienbare golvende heideveld — met de groote kudden, de geurige kruiden en de paarsche bloemen. Tot hiertoe had ik mijne aandacht altijd gevestigd op de olmen van de buitensingels en op het kroos in de slooten — en hier die rijke bevallige plantenwereld, die mij in verrukking bracht.

Nu begonnen de lessen over de dieren en planten een geheel andere beteekenis te krijgen. Ik had mijn tuintje — ik kweekte

Digitized by Google

bloemen en verzorgde de kippen; ik verrichte allerlei tuinwerk en ging met de dorpskinderen mede naar het veld om al de voor mij nieuwe bezigheden van den akkerbouw te leeren kennen. Ik was in Holland wel op boerderijen van mijn vader geweest, maar daar was alles water- en grasland, en behalve de melkerij was er niets te zien; de koeien gingen er op platte schuiten naar de wei. Maar in Gelderland, daar zag ik het echte landleven en de heerlijkheid der natuur en daar stroomde op den adem van de frissche lucht nieuwe levenskracht mij toe. Ik ging des morgens school, maar leerde toch altijd het meest te huis en zou nu ook ter catechisatie gaan. Toen ik echter eenige weken van het godsdienstig onderwijs had gebruik gemaakt, kwam de leeraar bij mijne moeder om met haar te raadplegen. Hij bevond namelijk dat ik in de Bijbelsche geschiedenis zoo volkomen te huis was, dat hij vreesde dat een catechisatie, die mij niets nieuws te leeren had, mij spoedig vervelen zou. Hij was niet weinig verwonderd te vernemen, dat ik zelf nooit in den bijbel gelezen, maar alles alleen aan het mondeling onderwijs mijner moeder te danken had. Hij stelde voor mij op de groote catechisatie te nemen. Dit gat aanleiding dat ik op zeer jeugdigen leeftijd reeds tot het leerstellig onderwijs kwam van de meisjes, die voor hare belijdenis leerden.

Ik was daar echter zeer mede in mijn schik, en ik zag het uur van het godsdienstig onderwijs steeds met verlangen te gemoet.

Ik hoorde in die dagen vele ernstige gesprekken over den godsdienst van personen, die aanmerkelijk verschilden in opvatting van de leer des Evangelies. Dit was mij nieuw en trof mij zeer; zooveel ving ik voor mij zelve uit hunne droge, maar somtijds heftige discuties op, dat het lang niet gemakkelijk was om de zaligheid te beërven, en het werd mij hoe langer hoe onduidelijker wat er toch wel eigenlijk toe noodig

Digitized by Google

was. Volgens mijne moeder was het geloof en de liefdevolle navolging van den Heiland het ééne noodige, maar volgens de raadsels, die ik als het verlossingswerk hoorde bespreken, schemerde het mij zoo vaak als ik het poogde te vatten. Ik hoorde spreken over de zonde en het diep verderf der wereld, en met kommer vernam ik dat slechts een zeer klein getal van de arme stervelingen kans had om zalig te worden. Maar niet zalig worden — wat beteekende dat — niet bij Christus wonen in de schitterende Godsstad, voor eeuwig van zijn aangezicht verbannen zijn in nacht en duisternis, onder weening en knarsetanden van wanhoop.... Zooveel ik mij in mijne eerste kindsheid in de voorstellingen des hemels verlustigd had, zoo vervolgde mij nu het schrikbeeld van een poel des vuurs met al die duizend, duizend arme zielen, die nooit, nooit meer ontkomen zouden aan de foltering.... Als ik eens tot die rampzaligen moest behooren — maar het was al te gruwzaam om er aan te gelooven — en zoo als het in het schoone jonge leven gaat — akelige en ongerijmde denkbeelden worden afgestooten door het gezonde gevoel van het warme hart, dat eigenlijk ook het leed en den kommer niet recht opneemt.

Mijn jonge ziel gleed over deze duistere wateren heen als de zwaan, die er niet door bevochtigd wordt, en mijne natuurlijke opgeruimdheid won het altijd weder op al de sombere beelden eener zwartgallige theologie. En toch moest ik er altijd naar luisteren als er door de dorpelingen zulke gesprekken gevoerd werden, omdat ik hoopte wat meer over God te zullen vernemen. Ik begon echter weldra te veronderstellen dat zij die er over redetwistten, er even weinig van begrepen als ik, en ik wenschte toch zoo vurig mij eenige voorstelling van het Opperwezen te mogen maken; want hoe meer ik van de leerbegrippen vernam, des te raadselachtiger werden mij

Digitized by Google

zijne hoedanigheden en ik besloot mij de godheid voor te stellen als een ontzaggelijk groote zon in het middenpunt van den sterrenhemel.

Na eenige jaren keerden wij naar de hoofdstad terug. Ik wenschte mij aan het onderwijs te wijden en werd op eene dagschool geplaatst om de noodige praktische en theoretische opleiding te ontvangen; maar hoewel ik een voortreffelijken leermeester vond, gevoelde ik mij niet gelukkig onder de stadsjeugd — ik kon veel beter met de landmeisjes te recht.

In die dagen trof mij zeer het verhaal van een afgedwaalden zoon, die zijne ouders met droefheid had overladen door zijn wangedrag, maar die, voor hij onder het slecht gezelschap verviel, dat hem deed dolen, een bijzonder beminnelijk jongeling was geweest; de arme jongen was in zijne zonden gestorven door een eind aan zijn leven te maken.

Ach, wat zou ik gaarne voor die arme ziel gebeden hebben, zooals de Katholieken dat deden, maar dat was een Roomsch bijgeloof, en wat zou het baten? — Bestond er een vagevuur of louteringsplaats — ja, dan zou er nog hoop zijn geweest, maar er was immers voor de dooden slechts hemel of hel... Onder de reine zaligen kon zulk een verworpeling, die zijn gansche familie ongelukkig had gemaakt, onmogelijk opstijgen — hij moest neêrzinken in den poel des verderfs, in eeuwigen nacht.

Er werd wel gerept van verkeerdheden in zijne opvoeding, maar van verzachtende omstandigheden scheen geen sprake te kunnen zijn — binnen was binnen en buiten was buiten — wie niet tot God ging, viel in de klauwen des Satans ....

Menigmaal dacht ik er over na hoe het mogelijk zou zijn dat zijne vrome ouders zich ooit volmaakt gelukkig, volkomen zalig zouden kunnen gevoelen, terwijl hun eenig kind van eeuwigheid tot eeuwigheid gepijnigd zou worden. Ja, ik begreep niet hoe ooit iemand ter wereld zalig zou kunnen zijn, als hij

Digitized by Google

wist dat de groote meerderheid zijner natuurgenooten en daaronder vele naastbestaanden verloren moest gaan. Ik verbeeldde mij een schitterend vreugdevol feestmaal in de troonzaal van een vorstelijk paleis, in welks onderaardsche kerkers de beul rusteloos voortging wanhopige slachtoffers op de pijnbank te leggen..... Ik dacht mij dien vorst alwetend, almachtig.... zijn naam was liefde.... Waar was dan zijne genade, zijne goedertierenheid ....

Dit kon onmogelijk zoo zijn — daar moest iets aan die leer haperen. Het zou wel aan mijne onkunde en zwak begrip liggen. Voor wijzer menschen zou alles helderder zijn. Ik bemerkte ook niet dat iemand zich ernstig bekommerde over hetgeen mij zoozeer benauwde — het zou toch stellig zoo schrikkelijk niet zijn of — de menschen geloofden niet aan de hel.

Tot mijn geluk kon zich aan mijn Godsbegrip geen blijvende schaduw verbinden. God was een licht. God was de liefdevolle onderhouder van al wat leeft. De heilige gedachte aan Zijne ondoorgrondelijke wijsheid, de diepe eerbied voor Zijne hoogheid redde mij voor het gevaar, waarin zoovelen verzinken, die als zij eenig gebrek in de leer van God ontdekken, tegen de godheid zelve in verzet treden. Wordt hun eene ongerijmde voorstelling van den Allerhoogste gegeven, dan zeggen zij niet: «Zulk een God kan er niet zijn — die voorstelling is onwaardig,» maar zij zeggen: «er is geen God» — of zij voeden een wrok en afkeer voor een macht, die zij niet beminnen kunnen.

Altijd van God het beste, het heerlijkste verwachten, vast op Zijne liefde, wijsheid en almacht te rekenen als altijd gereed om elk, die tot Hem vlucht te behouden — dat was de leer mijner moeder en dat vertrouwen gaf mij nu ook eene onbestemde hoop, die ik echter niet durfde uitspreken.

Hoe spitste ik dus mijne ooren als ik eens eene vriendin van

Digitized by Google

ons huis de veronderstelling hoorde uitspreken van eene eindelijke zaligheid van allen. Ik had haar wel om den hals willen vallen van blijde ontroering, want alles wat in mij was juichte: o, mocht dat zoo zijn! Maar ik vernam tevens dat dit eene zeer vermetele en gevaarlijke stelling was, die altijd voor eene hoogst verdachte en verwerpelijke ketterij had gegolden.

«God zal niet in eeuwigheid toornen op het kind des stofs», zeide zij, «eenmaal zal Hij ze allen tot zich trekken. Geen schepsel zal in eeuwigheid in verzet kunnen blijven tegen zijn Schepper — eens zal alle knie voor Hem buigen. Eigen schuld alleen kon de rampzaligheid van den onboetvaardigen eeuwen lang doen voortduren, maar eindelijk zou het goddelijke in den mensch triumfeeren en weder tot God willen gaan, en dan zou de gelukzaligheid volkomen worden in alle sferen.»

Ik kon dien ganschen nacht niet slapen; het was mij of ik het lied der Engelen gehoord had: «Eere zij God in de hoogste hemelen, vrede op aarde, in den mensch een welbehagen.»

«Maar die leer was gevaarlijk; zij moest in de ooren der ingewijden gefluisterd worden; het was de leer der kerk nooit geweest,» had ik hooren zeggen. Deze redeneering liet mij koel; de vraag was nu of het Evangelie recht gaf of aanleiding tot zulk een gevoelen. Mij dacht, ik las het tusschen de regels van de woorden van Johannes «Hij is eene verzoening voor onze zonden, en niet alleen voor de onze, maar voor de zonden der geheele wereld.» Mijne moeder legde altijd veel nadruk op het gezegde van Jezus tot Maria: «Die in mij gelooft zal leven, al ware hij ook gestorven.» Joh. XI v. 25.

Het kwam mij voor dat ik in gezang L ook eenige toespeling op die leer zag:

Amen! Jezus Christus Amen!
Ja, Gij zult in 't groot heelal,
't Rijk der duisternis beschamen,
Tot het niet meer wezen zal.»

Digitized by Google

Indertijd moet de Kerkeraad van Zwol ernstig aangedrongen hebben bij de vrome dichteres van dit lied, om eene nadere verklaring te geven van hetgeen zij met die woorden bedoeld had. Zij zou echter verzocht hebben van alle verdere opheldering of uitpluizing verschoond te mogen blijven.

Ook Da Costa kon wel eens in zijne beste momenten, hoog boven de enge perken der Dordsche kerkleer heensnellen en gewagen van: «een wanklank, die zich in het slotakkoord zou oplossen in den dag der dagen. Maar dit was alles nog slechts een schemerend licht, een onbestemd voorgevoel. Ik wenschte te weten of er misschien bij eenig ander kerkgenootschap over de leer der toekomst een dieper kennis, een hooger inzicht mocht schuilen? Ik besloot dit te onderzoeken.

De tijd kwam aan om mij voor het afleggen mijner geloofsbelijdenis voor te bereiden, en nu wilde ik weten bij welke afdeeling der protestantsche kerk de meeste overeenkomst zou te vinden zijn met het oorspronkelijk Christendom.

Mijn vader scheen zeer veel genoegen in dit streven te vinden en was mij behulpzaam. Hij wilde mijne ontwikkeling den vrijen loop laten en op geenerlei wijze op mijne overtuiging influenceeren.

De behoefte van mijn jong gemoed trok mij naar het poëtisch mysticisme van mijne moeder, maar de eischen van mijn peinzend hoofd dreven mij altijd weder tot de meer wijsgeerige richting van mijn vader. Hij hield zich echter zoo neutraal, dat ik wel eens vraagde: «Gij hebt mij nu wel al deze verschillende zienswijzen getoond, maar aan welke geeft gij de voorkeur?» — «Dat zou u niet baten,» zeide hij dan, «gij hebt andere behoeften dan ik — gij zult op uwe eigen beenen moeten leeren staan om uw eigen weg te zoeken.» De lange oosterdoksdijk in het IJ was het terrein van onze

Digitized by Google

stille avondwandelingen. Aan het gewoel der stad ontweken, zetten wij ons vaak op de glooiing neder om geen ander geluid te vernemen dan het eentonig kabbelen der golfjes, die tegen de blauwe steenen in verzet kwamen, zooals mijne jonge ziel bleef kampen tegen den dam, die dwars door het heldere meer mijner bespiegelingen scheen geslagen, zonder dat ik kans zag den vast in een geklonken wal te doorbreken.

Mijn vader, die zich altijd met wetenschappelijke navorschingen en letterkundigen arbeid bezig hield, had de gewoonte om voor elk vak dat hij met mij wenschte te behandelen, zich een ernstige studie te getroosten, en dan geheel ten mijnen behoeve eene handleiding te schrijven. Zoo schreef hij over aardrijkskunde, planten- en sterrekunde, over vaderlandsche-, Griekscheen Romeinsche geschiedenis en mythologie, zoowel als over het menschelijk lichaam aanteekeningen van groote verdiensten, die hij dan met mondeling onderricht op de meest onderhoudende wijze aanvulde. Hierdoor heb ik het zeldzame voorrecht gehad zeer weinig uit gewone schoolboeken te leeren, maar voor het grootste gedeelte onderricht te worden door een bezield grondig onderwijs van een man, die door een overdreven bescheidenheid, die tot menschen schuwheid oversloeg, een schat van gaven en kundigheden in zich zelf verbergde voor de wereld, die hem niet kende, en die hij meer en meer ontweek, maar die gaarne zijne wijsheid ontsloot als hij in vertrouwelijk onderhoud een sympathetisch oor kon vinden.

In een schoon overzicht der kerkgeschiedenis liet hij mij als in een breed panorama de vele worstelperken overzien, waarin de menschelijke geest om bevredigende waarheid en licht gekampt had op religieus gebied. Wij bespraken breedvoerig de verschillende leerstelsels der protestantsche genootschappen, maar ik vond mijn ideaal van Christus eerste gemeente, zoo

Digitized by Google

min bij de eene als bij de andere afdeeling der kerk terug. De Hernhutters trokken mij wel aan, maar oneindig meer de Waldenzen. Wat had ik gaarne in die verborgen valleien van Piëmont geleefd, waar de zedige bloem van het ware Christelijke leven haar liefelijken geur in stilte verspreid had. Deze kerk der woestijn met haar pastoraal leven met God en de natuur, dat was iets anders dan dat eindeloos tobben over geschilpunten in de leer. En toch, die geschilpunten zaten nu eenmaal als zoovele pijlen in mijne ziel; ik wilde weten wat waarheid was, want mijn stralende hemelsche horizon was al meer en meer schuil gegaan achter de hooge muren der steenen kerken, en donkere wolken legerden zich aan mijn zacht blauwend verschiet, dat voorheen van oneindige heerlijke dingen overvloeide, zooals de zee in het avondrood met het goud en purper des hemels samensmelt. De Katholieke kerk scheen mij het groote reddeloos in het zand der woestijn verzakte beeld, dat hoofd en schouders nog met trotschheid opheft uit zijn onmetelijk graf, maar met zijn geschonden gelaat droefgeestig in het rond blijft staren en soms bij het opgaan der zon nog een klagende stem laat hooren als van een geest die in zijn kerker om verlossing zucht. De Protestantsche kerkgenootschappen geleken naar zoovele op zich zelf staande piramiden, die elk de mummies van een eigen dynastie conserveeren — bedekt met half uitgesleten hieroglyphen, waarover men alleen kon twisten en elkander haten en vervolgen. Mistroostig wendde ik mij af van mijn kerkgenootschappelijk onderzoek. Hoever waren wij van het eenvoudige, oorspronkelijke Christendom afgedwaald — en waar gingen wij nu heen? — Maar was het dan voor de hervorming niet veel donkerder geweest op aarde? — Welnu, er zou weder een hervormingsgeest uitgaan en een nieuwe Luther zou nieuw leven brengen aan de Christenheid. — Misschien leefde hij

Digitized by Google

reeds hier of daar onder een bescheiden naam, en wanneer ik van een buitengewoon mensch hoorde, dacht ik aanstonds: zou hij ook de hervormende gezant van Christus, de heraut van het nieuwe leven zijn? . . .

De dagbladen gewaagden in die dagen van zonderlinge feiten van godsdienstigen ijver en opwekking ter eene zijde en van verwonderlijke onverdraagzaamheid van den anderen kant, en dat wel tegenover lieden, die het met den godsdienst ernstig meenden en van welke zekere kerkelijke beweging scheen uit te gaan. De gemeente gaf weer levensblijk; zij scheen te willen breken met den ouden sleur der doffe onverschilligheid. Ik gaf wel acht en verzamelde al wat ik op kon vangen om te begrijpen, wat die beweging beteekende en waar zij heen wilde. Vrome gezelschappen organiseerden zich, waar met geestdrift over de hoogste belangen werd gesproken. Reizende predikers hielden welsprekende toespraken. Het zoogenaamde Reveil kwam in vollen gang. De een droomde van een inwendige hervorming der kerk door vernieuwd leven; anderen van eene kerkelijke restauratie door betere handhaving der oude formulieren; men hield bidstonden voor de uitstorting des Heiligen Geestes; rijken en armen drukten elkander broederlijk de hand in den Heer — en wie droevig had verzucht: « wachter, wat is er van den nacht? » sprak met zoete hoop: « er schemert een lichtglans langs de kimmen. »

Mijn vorschende geest had echter niet genoeg aan die gemoedelijke verlevendiging; ik zat nog altijd met mijne vragen — en waar zouden zij beter opgelost worden dan bij die godzalige menschen, waartegen ik zoo eerbiedig opzag. Maar welk bezield redenaar ik hoorde, of het de groote da Costa of de eerwaardige Cesar Malan was — het kwam mij voor dat hunne leeën altijd in denzelfden kring rondliepen, en zelfs mijn heerlijke dichter, hij mocht mij zelfs zijn prach-

Digitized by Google

tigen kaleidoscoop voor de oogen houden — in al de sterren zag ik steeds dezelfde gekleurde steentjes binnen hetzelfde gezichtsveld samenvallen — en wat ik eigenlijk weten wilde, daar kwam het nooit aan toe....

Ik begon langzamerhand te vreezen dat da Costa met al de majesteit van zijn schitterend dichtvuur toch de Kerk niet hervormen zou, zoo min als zijn aristocratische vriendenstoet. Zou het niet wederom het verachte der wereld zijn, dat de hoogste taak zou volvoeren?

Aantrekkelijk was mij daarom een kleine groep van ernstige burgermenschen, die vast besloten schenen een nieuwe orde van zaken in het leven te roepen, waartoe zij onder anderen een tijdschrift oprichtten, dat den subliemen naam droeg van «de Reformatie.» De bekwame redacteur opende zijn huis voor allen, die van zijne talenten wilden profiteeren en stichtte een college voor mannen en ook voor vrouwen en meisjes tot aankweeking van godsdienstige kennis. Wat zijn karakter aangaat was de heer W. de volkomen tegenvoeter van da Costa. De dichter en de proza-mensch van het kerkelijke leven kon men hen noemen. Beiden bewogen zij zich in denzelfden theologischen kring, maar binnen dien cirkel was voor W. alles vlak en gelijkvloers, en voor da Costa rees er een prachtige kegel uit op, als een rijk versierde gothische tempel, die het onzienlijke te gemoet stijgt.

Gedurende een geheel jaar volgde ik den dogmatischen cursus van W. over de leer der vaderen, want de Reformatie, die hij in zijn blazoen liet prijken, bedoelde niet iets nieuws daar te stellen, maar terugkeer tot op Calvijn.

Volgens hem had het genie van Calvijn de leer der verlossing in een cirkel besloten. Het eene leerstuk maakte het andere noodzakelijk — de gereformeerde leer schetste den weg der zaligheid in den meest volmaakten en reinen vorm; dit stelsel

Digitized by Google

was een zuiver afgerond geheel, daar kon niet af of toegedaan worden.

Zou dan de Heilige geest voortaan niets meer aan de gemeente hebben te openbaren? waagde ik hem te vragen. En hij antwoordde mij: «het tijdvak der openbaringen is voor goed afgesloten. — Is er dan inderdaad niets meer te ontdekken — niets meer te leeren? Heeft de Heilige geest dan reeds zijn gansche taak aan de menschheid volbracht — is zij voor geen hooger vlucht, voor geen dieper inzicht vatbaar?» riep ik verwonderd uit.

«De Heilige geest is in de Schrift en al wat daar buiten of daarboven gaat, is afval en dwaling; de volle leer der zaligheid is ons gegeven en die moet ons genoeg zijn; wij moeten niet wijs willen zijn boven hetgeen geschreven is.»

De tijd der openbaring afgesloten! — Geen hooger licht meer over die openbaring, die zoo weinig openbaart en uit raadsels en tegenstrijdigheden schijnt saamgeweven! zuchtte ik. Daar zat ik met al mijne bange vragen — vragen zonder antwoord! Het was mij te moede alsof de schitterende zon van den godsdienst eensklaps verduisterd werd door de zwarte schijf eener totale eclips, en die donkere plek was de leer der Kerk, die de zon niet toestond verder te schijnen dan met een smallen rand van droevig rood licht.

Toen ik des avonds op mijn kamertje nederknielde, barstte ik in tranen uit, terwijl mijne lippen bevend stamelden.

«O groote Christus eeuwig licht — laat uw licht ook over mij opgaan!»

Ik nam mijn Evangelie op en las uit de laatste gesprekken van Jezus met zijne jongeren, zoolang tot ik weer adem begon te scheppen. Christus zou zijne discipelen geene weezen laten. Hij had het duidelijk gezegd en toch voelde ik, dat wij allen dwaalden als schapen zonder Herder, dat wij aan zeer koude

Digitized by Google

weesvaders vervallen waren. Waar was het liefelijke huisgezin der eerste gezellige gemeente? — 't Was lang uitgestorven en de verstrooide kinderen waren in een groot gesticht opgehoopt — een godshuis zoogenaamd, maar harteloos bediend door ongevoelige suppoosten, die de weeskinderen stelselmatig regeerden naar een bar reglement. Was het dan vergeefs tot dien grooten Koning te bidden: « Uw rijk kome op aarde, gelijk als in den hemel?» — Waar waren zij, de verheven helden en heldinnen, de Polykarpussen en de Blandina's, met brandende liefde en onwankelbaar geloof — zouden zij voor de gereformeerde leer even juichend zijn in den dood gegaan? Ik verbeeldde mij dat ook ik blijmoedig voor Christus zou zijn gestorven — maar voor de leer, zoo als die nu voor mij stond, streng, koud, levenloos, voelde ik geen geestdrift noch om er voor te leven noch om er voor te sterven.

De godsdienst had dan niets hoogers te openbaren dan wat uitgedrukt was in de Nederlandsche geloofsbelijdenis en in de formulieren — de openbaring was voor altijd gesloten — van dien kant was niets meer te wachten; alle inspiratie had opgehouden. Wat sommige sekten ook voorwendden, dat was alles waan en bedrog en voerde tot uitzinnigheden en wanorlijkheden als bij wederdoopers en kwakers. Wat bleef er dan over om den mensch licht te geven — meer licht en altijd meer — wat anders dan de wetenschap ... De ouden hadden zich gewaagd in alle diepten om tot het wezen der dingen door te dringen met hunne gebrekkige hulpmiddelen. En de wetenschap dezer eeuw, was zij niet als een opgaande zon hooger en hooger gestegen? — zouden hare openbaringen bij zooveel nieuwe en vermeerderde hulpbronnen niet steeds rijkelijker vloeien? — Maar helaas! niet voor mij ...: ik was maar een meisje....

Digitized by Google

EEN VROUWENHOOFD IS GEEN MANNENHOOFD.

II.

« Bedenk toch dat het een meisje is! » — hoorde ik mijne moeder met zekere bekommering zeggen — « gij kunt haar toch niet als een student opleiden! Waar zou dat heen! — Daar moet toch eens een eind aan het leeren komen; zij studeert te veel — en ik mag er mijne uurtjes voor vrouwelijken arbeid niet geheel bij laten inglippen. »

« Bedenk toch dat het een meisje is » — dacht ik bij mij zelve, « waarom zou ik niet alles mogen leeren wat een student leert? » — Ik kende menigeen onder de zonen van Minerva met wiens luchtigen krullebol ik voorwaar niet had willen ruilen.

« Moet ik mijn lust om te denken en te kennen versmoren omdat ik geen jongen ben? — Is het mannelijke verstand meer waard dan het vrouwelijke? Heeft de knaap meer recht op licht en waarheid dan het meisje? »

Ik ging zoo eens na hoe het met de werkkrachten stond van de knapen met wie ik had school gegaan, want ik heb altijd gemengde scholen bezocht — en telde op mijne vingers in een oogenblik al een aardige collectie van jongens, die bit-

Digitized by Google

ter hard leers waren — ik moest dus op dat tijdstip volgens mijne waarneming tot de conclusie komen, dat de meisjes over het algemeen uit haar aard vlugger van begrip zijn dan de jongens, maar dat later de knapen vooruit komen door meer leeruren, daar de meisjes doorgaans den halven dag met handwerken doorbrengen en vroeger de school verlaten.

Ik had intusschen het vooruitzicht de school niet te verlaten. Dit denkbeeld lachte mij bijzonder toe; vooreerst hoopte ik door mij aan het onderwijs te wijden, gelegenheid te vinden om op den duur met intellectueelen arbeid bezig te blijven en langs dien weg mij eene zelfstandige maatschappelijke positie te veroveren, die mij mijne onafhankelijkheid voor de toekomst zou verzekeren — en boven dit alles, ik zou altijd met kinderen omringd zijn. Kinderen, dat was in mijn oog het schoonste wat de aarde opleverde. — Kinderen en bloemen — liederen en boeken — als ik mij daarmede maar omgeven mocht zien, voor anderen dan de weelde en de genietingen der wereld, die mij niet benijdenswaardig schenen.

Ik had dikwijls meenen op te merken, dat mijne moeder niet volkomen gerust was omtrent mijne opleiding, en toch stelde zij zelve vrouwelijke geestbeschaving op hoogen prijs. Las ik met vader: Vondel, Huijgens, Hooft en anderen — met haar maakte ik kennis met de nieuwere dichters. Tollens en van Lennep waren toen aan de orde. Ook lazen wij vele belangrijke reisbeschrijvingen en levensschetsen van beroemde personen en populaire wetenschappelijke werken als van Uilkens en Sommeren over den sterrenhemel; 't was dus geen bekrompen vooroordeel tegen ontwikkeling des verstands, maar een ernstige bezorgdheid omtrent de richting, die zij mij zag nemen op een spoor waar haar trouwe hand mij weldra niet meer zou kunnen leiden. Zij had mij reeds vroeg — en bij herhaling — de afschrikkende geschiedenis van zekere Fanny

Digitized by Google

Belton laten voorlezen, den treurigen levensloop van eene zoo genaamd geleerde vrouw, die door hare achteloosheid en onhandigheid zoo ongeschikt werd voor het huiselijk leven, dat zij man en kinderen in ellende dompelt en verlaten in de schuldgevangenis sterft! . . . Dat was inderdaad een historie om koud van te worden! Dat kwam er van als de meisjes latijn wilden leeren en geen hart hadden voor de naald. . . . En als ik wel eens wat al te vlug mijn naaikistje op zij zette om het voor boeken te ruilen, dan klonk mij de vermaning in het oor: «denk aan Fanny». . . . .

Maar die Fanny was in mijn oog een onbeholpen sukkel, die ik verfoeide om hare onhandigheid. Haar ongeluk was immers geen gevolg van te veel, maar van te weinig kennis, en van een onnoozele verachting van het eenvoudigste en onmisbaarste voor het daaglijksch leven. Fanny schrikte mij dus niet af, zoomin als de belachelijke geleerde dames in Sara Burgerhart of de pedante savantes van Molière. Dat waren eenvoudig ingebeelde zottinnen, dacht ik — en verwaand en opgeblazen, kon immers de onwetende veeleer worden dan de wel onderwezene? . . . .

De levensspreuk mijner moeder: «zeg nooit van dagelijksche dingen: dat kan ik niet» — viel te zeer in mijn smaak dan dat er van dien kant veel te vreezen was; wat een onbeschaafde dienstmaagd kon weten en doen, wilde ik ook weten en als het er op aankwam, kunnen verrichten. Daarbij kwam dat de omstandigheden mij vroeg riepen om huiselijke handreiking te doen, daar mijne moeder dikwijls lijdende was. Ik werd dus al jong in de leerzame ziekenverpleging geoefend en zag mij van tijd tot tijd allerlei kleine zorgen en toezicht opgedragen. Alle arbeid van wat aard ook scheen mij belangrijk, want alles onderrichtte mij en ik voelde, dat ik bij ieder soort van inspanning sterker en handiger werd.

De kenschetsende bijzonderheid van mijne opleiding is dan

Digitized by Google

ook geweest de innige samenhang van het onderwijs met het leven. Mijn vader onderwees altijd; zijn dagelijksche gesprekken waren leeringen. Alles wat ons omgaf werd beurtelings leerstof — het kooken van het theewater — het niet trekken van een kachel — het springen van een flesch — het verkleuren of verslijten van een stof — elk huiselijk voorval in kelder of keuken, elk natuurverschijnsel of de weersgesteldheid — 't gaf hem alles aanleiding om op de invloeden der rusteloos arbeidende natuur te wijzen en mij de physische, chemische of mechanische werkingen om mij heen toe te lichten, zoodat niet enkel in mijne kindsche jaren mijn leeren spelen en mijn spelen leeren is geweest, maar later bleef natuur en leven voortdurend de groote encyclopédie, die dag aan dag voor mijn weetgierigen blik lag opengeslagen en zoo werd van jongs af mij het leven: werken en leeren.

Hoewel ik op die wijze eigenlijk onafgebroken leerde, benadeelde het noch mijne gezondheid, noch mijne opgeruimdheid. Ik heb nooit bij lessenboeken of copierwerk zoo behoeven te suffen en te zuchten, als ik het thans zooveel arme kinderen zie doen, die geen tijd hebben om zorgeloos te spelen en zich zelf te zijn. Ik geloof ook niet dat ik tegen de tegenwoordige leerwijze bestand zou zijn geweest, want van dat eindeloos letters eten en blokken zou ik een afschuw hebben gekregen.

Na den dood mijns vaders, dus na mijn twintigste jaar, ben ik eigenlijk eerst recht begonnen moeizaam uit de boeken te studeeren. Hij was mijn levende bibliotheek. Wilde ik iets weten, dan had ik maar een of twee vragen te stellen, maar deze moest ik juist en scherp bepalen, om een voortreffelijk resumé over het bedoelde onderwerp te verkrijgen.

Als ik die schoone genotvolle uren gedenk, mocht ik waarlijk wel in de taal der ouden spreken: « hij opende zijn

Digitized by Google

mond en zeide », want rustig en klaar als een heldere beek vloeide dan een welluidende improvisatie van zijne welsprekende lippen. Men mocht hem vragen over de strekking van een leerschool bij de ouden, over den aard van een stelsel bij de nieuwere denkers, over den geest van een tijdvak, over den invloed van een groot man of over den ontwikkelingsgang van een staat — hij bracht als de wijze man, waarvan de Schrift spreekt, oude en nieuwe dingen uit den onuitputtelijken schat zijns geestes te voorschijn, in zoo zuiveren vorm en zoo edele taal, dat men die verhandeling gerust zou hebben kunnen voordragen of ter perse leggen.

Van drie zaken had deze onbekende wijsgeer, die zoo zachtmoedig was als nederig van harte, niet het minste begrip: van den alledaagschen briefstijl, van de hedendaagsche vertoonmakerij en van geldzaken.

Menigmaal heb ik hem geweldig in het nauw zien zitten, als hij een briefje aan een tuinman of turfboer moest schrijven. Ik geloof waarlijk dat hij zijne denkbeelden veel sneller in Grieksche of Latijnsche verzen had kunnen gieten dan in de platte taal des gemeenen levens. Wel was hij een vriend van armen en geringen — ik heb hem dikwijls met de grootste welwillendheid een arme vrouw, die een zwaren wagen tegen een brug op moest kruien, zijn fijne hand in den rug zien zetten om haar op de hoogte te helpen — maar om een boodschap op te schrijven voor een schoenmaker of een koetsier, dat kostte hem een arbeid en agitatie, die koddig was om aan te zien. En kwam het stuk eindelijk na drie of vier maal overschrijven gereed, dan was het zoo plechtstatig als een testament. Ik werd dan al spoedig secretares voor alle huiselijk geschrijf, en het was of het zien van deze onbeholpenheid voor het dagelijksch leven, mij te meer aanvuurde om te trachten voor alle werk bruikbaar te worden, want met al zijne

Digitized by Google

kundigheden was hij, vooral met het oog op de materialistische eischen van den tijdgeest, die bij alles vraagt: « wat is de zuivere opbrengst van die zaak? » — de meest onpraktische mensch, dien ik ooit gezien heb. Hij bleef zijn leven lang zoeken naar hetgeen hij nog niet wist, zonder ooit partij te trekken van het vele dat hij zoo goed wist, dat het hem tot eer en voordeel had kunnen strekken. Zijne overdreven schroomvalligheid begroef de schoonste talenten, die nooit dan door zeer toevallige omstandigheden en geheel tegen zijne bedoeling, voor enkelen aan het licht kwamen.

Hij had een walg van alle uitstalling van kennis en pralerij met gaven; hij wenschte niet geroemd en niet geprezen te worden, maar prees ook niet licht een ander. Hij heeft mij nimmer een woord van goedkeuring of aanmoediging gezegd voor hij op zijn sterfbed lag. Ik geloof dat hij niet begreep dat een jong hart aan zoo iets soms behoefte kon hebben en hij vreesde, dat de lof mijn ijver zou verslappen. Hij stelde zijne eischen zeer hoog en als hij mijn werk nazag, dan was ik al heel blij als hij zeide: het had beter kunnen zijn — of: gij moet het vrij wat beter trachten te leveren. »

Dat er uit den schat zijner wetenschap geld geslagen zou kunnen worden, lag ten eenemale buiten het veld zijner waarneming, en bracht een ander het hem voor den geest, hij verloor die beschouwing terstond weer uit het oog, als onvatbaar om zulk een voorstelling vast te houden; zelfs toen, door allerlei tegenspoeden, de omstandigheden er hem aan moesten herinneren, bleek hij geheel ongeschikt om zijne bekwaamheden lucratief te maken.

De wetenschap had hij lief als het licht en de levenslucht, maar hij verfoeide elke opvatting, die haar zou aanzien voor « de kostelijke koe, die ons van boter voorziet. »

Wel deelde hij gaarne zijne kundigheden mede en het was

Digitized by Google

zijne bepaalde liefhebberij enkele jonge lieden op te leiden, maar om uit zijne kennis zich een bestaan te scheppen, dat was hem onmogelijk, en dit was te meer te bejammeren, daar hij zijne middelen verloor tegen het vallen van den avond des levens; maar God nam hem tot zich eer de kwade dagen kwamen.

Ik bemerk dat ik vooruit loop en wij moeten nog vier jaren terug tot op mijn zestiende jaar.

Den weg der wetenschap zag ik in mijne verbeelding als een schitterende lichtstraal de duisternis der aarde doorklieven, de geheimzinnige boom der kennis hief zijn breede kruin zoo fier omhoog en scheen van onder tot boven met gouden vruchten beladen — maar hooge palissaden omgaven zijn machtigen stam en als ik mijn verlangenden blik op den toegang vestigde dan meende ik daar met blinkend schrift te lezen: « Hier treden geene vrouwen binnen. »

Maar waarom toch niet? Ik wilde het eerste uur van onze Woensdagavond wandeling gebruiken om mijn vader eens over mijne verdere studiën te polzen. Een bijzondere aanleiding vond ik daartoe nog door het volgende toeval.

Op den zolder had ik tusschen boeken, die achteraf gezet schenen, een zeer dik boek gevonden, dat mij bijzonder interesseerde. — Ik had er eenige stille Zondagmorgens voor genomen om het op mijn gemak te doorpluizen. Ik weet den titel niet meer, maar het was een algemeene schets van alle mogelijke wetenschappen, behoorlijk gerangschikt en ingedeeld. Reeds het lezen van de zeer uitvoerige inhoudstafel van vele bladzijden maakte een sterken indruk op mij. Ik wist wel dat er veel te leeren was, maar dat er zooveel wetenschappen waren; neen, dat sloeg mij met een soort van ontzetting. Het was of ik plotseling een der woudreuzen uit het verre Westen in het oog gekregen had, die zijn kruin tot de wolken verhief en of ik als een klein vogeltje, gewoon in het kreupelhout

Digitized by Google

om te springen, verbijsterd rondfladderde, niet wetende op welken tak ik mij moest nederzetten.

Met mijn zwaar boekdeel op de knieën op den vlieringtrap gezeten, was het mij te moede als dwaalde ik rond in een majestueusen tempel met onafzienbare galerijen en tallooze kruisgangen, en terwijl ik het eene oogenblik mijne zwakheid en onbeduidendheid levendig gevoelde, tegenover zulk een trotsch gebouw van kundigheden, vervulde mij straks weder een diep ontzag voor de grootheid en macht van den menschelijken geest om dit labyrint te ontwerpen en tot stand te brengen — Hoe zou ik er ooit den weg in vinden! Ik las telkens de inhoudstafel van voren tot achter en van achter naar voren nog eens over, eer ik de bijzondere afdeelingen doorlas. Het ging mij als iemand, die in een groot onbekend paleis nieuwsgierig heen en weer loopt en trap op trap af draaft, om eerst voorloopig den weg te leeren en te zien waar alle ramen uitzicht op geven — Toen ik daarmede een weinig te recht kon komen, deed ik mijn keus en stond ik stil bij wat mij het meeste aantrok.

Ik voelde mij echter sterk en moedig — want ik rekende op mijn trouwen gids.

Weer wandelden wij dan op een Woensdag namiddag langs de buitensingels en ik waagde het van mijn dik boek te spreken.

« Ik heb nooit vermoed » zeide ik, dat het arbeidsveld van den menschelijken geest zoo ontzettend uitgestrekt en zoo geregeld verdeeld zou zijn. Alles schijnt zorgvuldig afgeperkt en ingedeeld als een Engelsche tuin. De blik, dien ik, als à vol d'oiseau op dit plan heb geslagen, maakte op mij een indruk, die niet ongelijk is aan dien, welken ik bij onze eerste wandelingen in het Schaffelaarsche bosch ondervond, als wij plotseling voor een viersprong stonden en aan het eind van

Digitized by Google

den door ons gekozen weg een ster van twaalf lanen zich zagen ontwikkelen, om op elk pad dat wij insloegen, altijd weer vier, drie en zes sprongen te ontdekken.

« De regelmatige teekening van het sterrebosch, dat u voor oogen staat, moet u niet bedriegen, » hernam mijn vader. Nu eenmaal de weg door het woud gebaand is, kunnen wij licht symetrische schetsen ontwerpen, maar dit is juist de kwaal geweest, dat de mensch bij het zoeken naar kennis alleen door oogenblikkelijke behoefte geleid, eenigermate is te werk gegaan als de bergwerkers, die in de vroegste tijden de mijnen aanlegden zooals het toeval aanwees. De een groef gelijkvloers voort, de ander daalde steil af in de diepte, terwijl het weer een derde goed dacht om boven op den berg te beginnen. Daar komt dan een tijd dat de verschillende kanalen als van zelf op elkander inloopen en elkander snijden, maar niemand wil nu zijne manier van ontginnen opgeven; elk vindt zijn gerief en gaat zijn gang, totdat er eindelijk instortingen plaats grijpen, geliefkoosde wegen worden afgesneden en de werkers zich gedwongen zien meer planmatig en geregeld te werk te gaan en zich onderling te verstaan over de verdeeling van den arbeid. En zoo hebben wij eindelijk eerst na eeuwen van harde teleurstellingen en tallooze misgrepen de rechte methode van onderzoek tot het verkrijgen van degelijke kennis gevonden.

Ik luisterde met ingehouden adem en volgde mijn peripatetischen wijsgeer werktuigelijk, die zijne schreden naar een theetuin richtte, waar wij plaats namen in een koepeltje, dat ons ter eene zijde een schilderachtig gezicht op de stad schonk en ter andere zijde op onafzienbare weiden uitzag met rustig rundvee bevallig gestoffeerd en alles gehuld in die fijne wasemachtige tinten, die het Hollansche landschap ook bij de soberste détails zoo bekoorlijk kunnen maken, vooral tegen het vallen van den avond van een warmen zomerdag.

Digitized by Google

Wij staarden beiden peinzend in het wijd verschiet, waar de zon in prachtige avondwolken wegzonk.

Vader stak intusschen een langen Goudschen pijp op en blies met innig welgevallen de tabakswolkjes uit, terwijl zijn oog altijd de purperen schijf der zon bleef volgen, en eerst toen zij onzichtbaar was geworden achter een donker blauwe bank aan de kimmen en het gansche landschap van kleur veranderd was, waagde ik het ons gesprek te hervatten met de vraag:

«Indien het mogelijk ware dat een enkel mensch alles in zijn leven kon leeren, wat er van elk vak te leeren is, zou dan zoo iemand kunnen zeggen in het bezit der waarheid te zijn?»

Die vraag scheen hem onaangenaam te verrassen en het was of er een wolk over zijn gelaat kwam. Hij boog het hoofd, dat vroeg vergrijsd was in denken en vragen en met een veelbeteekenend hoofdschudden zeide hij:

«Neen — hij zou slechts weten hoe de menschheid op een zeker gegeven tijdpunt heeft gedacht, naar de mate harer ontwikkeling — meer niet...»

«Is de waarheid dan een beweeglijke stroom? — Is ze niet een onwankelbare rots?..... riep ik uit.

«De waarheid is als de rots, maar onze kennis van de waarheid is als de voortrollende wisselvallige stroom, die van kleine beekjes tot machtige rivieren aanwast — en die wij helaas bevrachten met al de harde keien onzer dwaasheid en al het slip onzer eigenliefde, zoodat deze wateren vaak troebel worden en in eigen schoot meevoeren wat hun loop vertraagt en soms een verkeerde richting geeft. Een van de grootste verkeerdheden, die ons in den weg gestaan hebben om tot zuivere kennis te komen is de zonderlinge neiging van den mensch om zich met voorliefde bezig te houden met dat alles wat wij niet kunnen weten, omdat het buiten onze waarneming valt

Digitized by Google

en daarbij te verzuimen het volhardend onderzoek van hetgeen voortdurend onder ons bereik ligt. Hadden de wijzen zich bij voorbeeld zooveel moeite en inspanning getroost om den mensch, dien zij aanhoudend observeeren kunnen, te bestudeeren, als zij getobt en gewroet hebben om het goddelijke wezen te doorgronden, dat wij niet naderen kunnen — dan geloof ik, dat wij vrij wat verder zouden zijn gekomen.»

«Welke wetenschappen houdt ge wel voor de uitnemendste om ons tot de kennis der waarheid te brengen,» vroeg ik verder.

«De kennis der waarheid moet langs een anderen weg gezocht worden — zoolang wij die nog zoeken in tal van vakken in den wijden omtrek van het breede plan der kundigheden blijven wij bij den oppervlakkigen schijn hangen — wij moeten haar in het centrum zoeken, waar alle stralen zich vereenigen.....»

Hij hield even op, zijn pijp was bijna uitgegaan en hij moest hem door eenige krachtige trekken verlevendigen. Dit scheen mij vreeslijk lang te duren, want ik hield mijne oogen strak op hem gevestigd en wachtte met ongeduld wat hij zou zeggen.

«Wat gij zoekt, dat behoort tot het gebied der wijsbegeerte.»

Een hooge blos vloog over mijn gelaat, alsof mijn vader mij op iets onbetamelijks betrapt had.

«Gij behoeft u daar niet over te schamen,» zeide hij glimlachend mijne verlegenheid ziende. — «Wijsbegeerte is het merg van den grooten boom der kennis; zij is de Koningin der wetenschappen; zij is het geestelijk oog der menschheid; zij is het middelpunt waar omheen alle kennis zich moet rangschikken; zij beoordeelt de verkregen bouwstof; zij verdeelt en zij verbindt om uit al het verkregene een ontwerp saam te stellen dat ons een schets geeft van de wereld als een geheel, waarvan zij de orde en samenhang aantoont, en dit geestelijk gebouw, dezen spiegel van het heelal, vinden wij in den

Digitized by Google

geest des denkers en zijn verheven werk draagt den schoonen naam van philosophie.

«Het is niet noodig dat de wijsgeer weet, al wat er te weten is van elken bijzonderen tak van wetenschap, maar hij moet er zooveel van verstaan, dat hij overal toegang heeft, overal vrijelijk zoeken en nemen kan, wat hij behoeft, want zijn kracht moet hij aan de echtheid en werkelijkheid der feiten ontleenen; alzoo verbindt de wijze alle wetenschappen, zoowel de natuurlijke als de geestelijke en schept er licht uit.»

«Licht — herhaalde ik — «licht is dus voor den wijsgeer alleen te vinden? — Maar het meisje dan — dat geen wijsbegeerte kan leeren? . . . .»

«Het is iets anders het licht te ontsteken of bij dat licht te wandelen. Het is slechts aan weinigen gegeven het licht op aarde te vermeerderen; het is al veel, als wij op onzen doortocht in het leven nergens licht verduisteren, en dit doen wij door vooroordeel, door dwaling en zelfzucht.

Het is meer de taak des mans het licht te ontdekken en die der vrouw het te verbreiden en te onderhouden. Geloof mij, het ware licht des geestes gloort niet op uit de veelheid van het weten. O neen, er zijn veelweters, wier ziel in stik donkeren nacht gehuld is. Het licht des levens ontspringt uit den eenvoud en klaarheid van gezonde grondbeginselen en deze zijn u geschonken door uwe moeder; zij is gelukkig en wandelt in een licht, dat u gelukkiger zal maken dan de studie der wijsbegeerte het vermag: ik bedoel het licht des geloofs.»

«Maar het geloof biedt mij op ieder stap duistere raadsels en ondoorgrondelijke geheimen,» zuchtte ik.

«Dat komt al weer omdat de theologen zich ook te veel bezighouden met wat wij niet kunnen weten en verzuimen op

Digitized by Google

te zamelen wat we wel degelijk kunnen weten. De anthropologie heeft ons nog ontzettend veel te openbaren. Zij is de wetenschap der toekomst en tot haar zal alles terug gebracht moeten worden.

De groote les: «ken u zelven» is nog altijd te weinig het hoofddoel van ons streven, en in die kennis moeten wij ons uitgangs- en steunpunt zoeken.

Gij ook begrijpt uwe eigene behoefte nog niet klaar genoeg. Men moet inwendig rijp en toegankelijk worden om het licht te kunnen ontvangen; alles zal zich voor u langzamerhand opklaren als gij wat meer en vooral veelzijdiger ervaringen opdoet.

Bestudeer den mensch, in u zelve allereerst, en dan in elk kind, in elk wezen, dat ge voor u ziet; leer scherp waarnemen, zuiver onderscheiden en zamel nauwlettend en gretig alle feiten op, zonder u te haasten om tot besluiten of tot verklaringen te komen. Hoe meer gegevens men vindt, des te behoedzamer wordt men in het rangschikken en beoordeelen.

Laat de theologische haarkloverijen rusten en laat al uw onderzoek een anthropologisch karakter dragen.»

«En de wijsbegeerte dan?» zeide ik nauw hoorbaar.

«Zie mijn kind, hervatte hij, terwijl een spotachtig glimlachje zijn geestige trekken bewoog, een mannenhoofd is niet precies als een vrouwenhoofd niet waar? — Gij bemerkt bij een eersten blik reeds dat verschil van tint, die minder fijne huid, die grootere holte in de zwaardere beenderen van het gelaat — die ruigte om kin en lippen, dien forschen toon van de diepere stem — welnu, dit verschil van het uitwendige hoofd — zou het ook niet op eene wijziging van het hoofd van binnen wijzen? — De vrouw ziet, hoort en verstaat en voelt anders dan de man; zij verwerkt het verkregene op eigenaardige wijze en past het ook eigendommelijk toe. Wees er niet verdrietig om dat een meisje een meisje is. Het verschil van

Digitized by Google

man en vrouw is niet in uw nadeel; de vrouw is van een edeler, fijner maaksel dan de man, en ik geloof ook dat hare ziel voor verhevener en teerder aandoeningen vatbaar is. Hoe ouder gij wordt, hoe meer gij de waarde van uwe sekse zult leeren waardeeren. Gij zult het zonder de studie der philosophie best kunnen stellen.»

Of hij bij dat woord mijne innerlijke teleurstelling opmerkte en of een profetisch voorgevoel hun vervulde, weet ik niet, maar hij ging voort:

«En zoo niet — indien uw innerlijke ontwikkelingsdrang u onweerstaanbaar voort zal drijven om met uw scheepje op de wijde zee der gedachten te gaan zwalken — maak u daar geen illusie van, want het woord van den Prediker is de waarheid: wie wetenschap verzamelt, die vergadert smarten — en vroeg of laat zal ook voor u het uur komen, dat gij zeggen zult: «in alle deze dingen is bitterheid en kwelling des geestes» — en ten slotte komt toch alles voor ons allen neder op het eenvoudige: vreest God en onderhoudt zijne geboden.

Het was mij of ik mij met zachte hand uit Minerva's voorhoven voelde wegleiden. De verheven godin wilde alleen door zonen en niet door dochteren gediend worden en met smart wendde ik mij af van de begeerlijke wonderappelen, die zoo onbereikbaar hoog hingen — ik, die mij van Maandag tot Zaterdag met het alledaagsche moeskruid der schoolvakken had te doorvoeden en mij aanhoudend inspande om een aangenamer methode voor klank- getal- en vormleer uit te denken, ten dienste mijner kleine discipelen, want ik zag mij reeds een afdeeling van jeugdige scholieren toevertrouwd en werkte vlijtig voor mijn examen als hulponderwijzeres.

Digitized by Google

NU ZAL IK ER ACHTER KOMEN.

III.

Onder de vakken welke de wet in die dagen voorschreef voor het lager onderwijs, was er een dat mij bijzonder toelachte: de opvoedkunde en meer nog de daaraan ten grondslag liggende zieleleer.

Dat scheen mij nu juist de wetenschap te zijn, die ik zocht.

Deze zou mij dan toch mijn eigen ik verklaren en mij licht geven over de wonderwereld in mijn binnenste. Van het lichaam had ik reeds zooveel geleerd, dat ik een helder denkbeeld had van het geheele maaksel en van de voornaamste levensverrichtingen. Ik schepte er een zonderling behagen in niet alleen het geraamte nauwkeurig na te teekenen, maar ook de voornaamste inwendige deelen, de longen, het hart, de maag enz. in kleuren te kopieeren uit een fraai anatomisch boek. Ik deed dit om die afbeeldingen in mijn bezit te houden, daar die kostbare boeken niet vrijelijk onder mijn bereik bleven, want als mij was getoond, wat voor mij geschikt was, gingen zij weer in de kast.

Deze begeerte om wat ik belangrijk vond te verzamelen,

Digitized by Google

deed mij reeds vroeg aanteekeningen schrijven bij al wat ik las, vaak versierd met allerlei illustraties.

Een grootsche onderneming van dien aard herinner ik mij reeds te Barneveld gewaagd te hebben, die ik hier vertellen wil.

Aan de rechter zijde van ons huis woonde een arm linnenwever en aan de linker een rijk rentenier, die in zijn jeugd rijtuigschilder geweest was. Met beiden was ik zeer bevriend.

Ik prefereerde des zomers den wever, die ook tuinman was en mij bloemen leerde kweeken en vergezelde hem menigmaal op verre tochten over de heide en door het bosch, als hij linnen naar groote boerderijen ging brengen, om die hoeven te zien of braaf pret te hebben met de boerenkinderen. Maar 's winters avonds ging ik liever bij den rentenier in de keurig nette kamer met de gladde matten om prenten te zien. Dan zat de baas in een hoogen leuningstoel aan de zijde van de blinkende breede haardplaat, waarop hij de voeten warmde; en tegen hem over de stemmige bejaarde dienstmaagd met een vreeslijk groot breiwerk, terwijl midden voor het flikkerende vuur een dikke kat zat te knipoogen tegen den pot met melk, die te vuur hing. Mijn stoeltje was achter de groen geverwde klaptafel. Ik zie nog het genoeglijk gelaat van dien ouden man -zooals het onder de hagelwitte slaapmuts en met witte vlokjes haar ter wederzijde versierd mij vriendelijk aanzag. Alles blonk, van de witte tegeltjes langs de muren tot zijn paars sitsen beddejak toe, met de dubbele rij groote wit beenen knoopen. Hij had veel wonderlijke oude boeken, ook over kunst en allen van een geheel anderen aard als ik nog gezien had. Ik vond er ook een werk over Heraldiek en maakte mij door het nateekenen der wapens spoedig al de teekens en benamingen eigen. Een paar boeken interesseerden mij zoo zeer, dat ik ze van hem ter leen vroeg. Het waren de werken van Lairesse en van Lebrun over de schilderkunst en het perspectief en

Digitized by Google

nog een boek, dat mij bovenal boeide, over de uitdrukking der hartstochten op het menschelijk gelaat, met zeer fraaie schetsachtige platen, waarop menschelijke aangezichten in allerlei heftige gemoedsbewegingen waren afgebeeld.

Op zekeren dag betrapte mijne moeder mij in het tuinkamertje, dat mij was afgestaan om te werken, terwijl ik de zonderlingste gezichten zat na te teekenen en mijn tafel met omtrekken van wonderbare koppen bedekt was. Ter eene zijde lag het physionomisch plaatwerk, aan de andere stond mijn kapdoos met opgestelden spiegel, waarin ik van tijd tot tijd met een zeer vreemd gezicht zat te kijken.

Daar spiegels mij altijd onaangenaam hebben aangedaan en ik het glas zoo min mogelijk gebruikte, riep mijne moeder verwonderd: «Wat voert ge nu toch uit?»

«Ik neem proeven,» antwoordde ik — «ik wil eens weten of dat boek de waarheid zegt, dat bij elke aandoening het gelaat zoo verbazend verandert. Ik begin er reeds slag van te krijgen, zie maar eens.» — En nu vertoonde ik eenige graden van misnoegen tot hevige gramschap, vervolgens nieuwsgierigheid, verlangen, vrees, angst, schrik, verbazing, verontwaardiging, bewondering, vreugde. Na deze oefeningen in natura, teekende ik met veel meer gemak de gezichten, die dit alles uitdrukten. Sedert ontdekte ik in de vormen en lijnen van ieder gelaat dat ik zag, de overeenkomsten met de typen, die ik geteekend en zelf voorgesteld had. Ik ontdekte heel spoedig dat het wedergeven van de verlangde uitdrukking mij niet altijd even goed gelukte, en dat ik mij daarvoor in een bepaalde stemming moest brengen.

Ik moest mij innerlijk opwekken tot zekere toestanden; de imaginatie moest mijne ziel geheel bewegen. Ik kon den toorn niet uitdrukken of ik moest mij verbeelden dat ik toornig was, ja ik moest den toorn voelen, en dan kwam de uitdrukking

Digitized by Google

als met een tooverslag — volledig in alle deelen. — Ik ontdekte de kunst; ik begreep eensklaps den tooneelkunstenaar, en ik zeide bij mij zelve — daar binnen in mij is de macht, die alles beheerscht, en dat binnenste maakt van het buitenste al wat het wil; die macht en die wil, zou dat nu de onsterflijke ziel zijn?....

Van dien tijd af aan opende zich mijn oog voor de afspiegeling van het zieleleven des menschen in gelaat, houding en gebaren.

In mijne opgetogenheid over mijne ontdekking sprak ik mijne opmerkingen uit, maar ik kreeg zoo strenge waarschuwing over het gevaarlijke en bedriegelijke van op iemands uiterlijk af te gaan, dat ik mij voortaan doodstil hield. Ik begreep zeer goed, dat het waar kon zijn, dat de edelste menschen soms een terugstootend voorkomen hadden, en dat doorslepen deugnieten vaak met een aangenaam, innemend uiterlijk bedeeld waren geweest. Dit bracht mij een tijdlang geheel in de war; maar of ik mij dezen waarschuwenden stelregel al voortdurend voor den geest riep, er hielp niet aan. Ik kreeg nu eenmaal een zekere physionomische impressie van elk dien ik zag, al was het van iemand, die voorbij het venster kwam of snel langs mij heen liep; zelfs van personen, die ik in de verte zag gaan, wanneer hunne figuur donker en vluchtig tegen gebouwen of de lucht uitkwam. Ik zag in die lijnen iets van trots of nederigheid, van voortvarendheid of traagheid, van standvastigheid of ongewisheid. Dat gevoel is mij bijgebleven; het heeft mij honderdmaal gewaarschuwd; maar ik durfde lang aan dien indruk geen waarde hechten of er op afgaan, uit vrees van iemand te miskennen; en toch heeft het mij later berouwd als ik er geen geloof aan had geslagen, want ik zag mijn eersten indruk altijd bevestigd.

Ik zocht er nooit opzettelijk of stelselmatig naar; maar de

Digitized by Google

indruk kwam snel en geheel voltooid als een algemeen karakterbeeld tot mij. Als er nieuwe leerlingen in mijne klasse kwamen, behoefden zij mij slechts de hand te geven om mij daarmede eene impressie van hun intellectueelen toestand of karakterdispositie te geven. Ik zag en voelde aan die kleine hand, zonder dat ik zeggen kan hoe of waardoor, of een kind veel vatbaarheid of weinig aanleg had, of het van een aangename of moeielijke inborst was. Ik observeerde geregeld of mijn eerste indruk bevestigd werd, maar bewaarde het stilzwijgen over mijne studie.

Deze bijzonderheid en vele andere waarnemingen en verschijnselen, die ik niet wist te rijmen of te plaatsen, hoopte ik dat de zielkunde mij duidelijk zou maken; vooral verlangde ik te vernemen of de ziel geheel onstoffelijk was, of ze ook een gedaante bezat, of ze een bijzonderen zetel in het lichaam had. Vergeefs pijnigde ik mij, om mij iets geheel onstoffelijks te denken, en dat toch meer dan een bloot begrip, te gelijk een wezen zou zijn. Geest, dat was immers het volstrekt tegengestelde van stof. Geest had derhalve geene uitgebreidheid, nam geene ruimte in; dus de geest was nergens. En toch was mijn geest tot het lichaam begrensd. Hoe kon dit onstoffelijke principe op het stoffelijke lichaam inwerken?

Doch nu stond ik voor den ingang van de poort, die mij tot de oplossing zou voeren.

Het was dus met eene innerlijke voldoening, dat ik de belangwekkende woorden nederschreef, die ons op de les door den onderwijzer gedicteerd werden:

§ 1. Zielkunde is die wetenschap, die ons de natuur en het wezen verklaart van den menschelijken geest en ons zijne bijzondere vermogens leert kennen!

Mijne hooggespannen verwachting bekoelde echter reeds een weinig bij:

Digitized by Google

§ 2. De ziel is de verzameling van al de geestvermogens van den mensch met hunne krachten en werkzaamheden, en derhalve het beginsel van alle zedelijke handelingen. (?)

Ik voelde terstond dat het met die definitie niet in den haak was, maar het luidde alzoo in de 138 stellingen van Ds. B. over de zielkunde, die wij moesten memoriseeren voor het examen, waar wij den auteur zelf zouden aantreffen; niemand durfde er dus een jota af of toedoen. Het stond geschreven.

Niet gunstiger stemde mij:

§ 3. Natuur der ziel. De ziel is een eenvoudig wezen....

§ 4. Opheldering (N. B.). Een eenvoudig wezen is iets dat uit geene deelen bestaat; dat zulk een eenvoudig wezen toch leven kan, blijkt uit de ondervinding en uit de werking onzer ziel. — (Ook uit de werking van den magneet; stond er op den kant bij.)

Neen, dat ging niet op, mijn eenvoudige ziel kwam met de gansche verzameling harer vermogens tegen deze definities in verzet.

Daar deze stellingen grootendeels uit Campe, Denzel en Wijnperse geput waren, besloot ik mij tot de bronnen zelve te wenden, maar zonder veel bevrediging te vinden.

De onderwijzer, de heer O., wiens taak het was ons voor het examen voor te bereiden, beloofde mij dat wij na het examen menig punt nog nader samen zouden behandelen; ik moest mij nu maar getroosten mij de 138 stellingen zoo goed en zoo kwaad als ze waren, in het hoofd te prenten.

Maar van buiten leeren! dat was nu juist het verschrikkelijkste werk dat mij kon worden opgelegd, en ik wil bij dit punt, dat mij zooveel kinderlijk lijden heeft veroorzaakt, even stil staan — misschien komt het nog hier of daar een kleinen martelaar ten goede.

Digitized by Google

Ik had in mijne eerste schooljaren te Amsterdam dag aan dag een paar jaar achtereen moeten schoolblijven, omdat ik nooit of te nimmer mijne les kende, bestaande uit een half of een heel blad Fransche woorden. Maar 't was of het kogeltjes kwikzilver waren; als ik voor een oogenblik er eenige bijeen had, dan sprongen zij straks weer uit elkaar en rolden weg. Toch kon ik reeds in die dagen met gemak den zakelijken inhoud van een geheel boekdeel wedergeven en het ingewikkeldste verhaal navertellen.

Daar de onderwijzeres dit zeer goed wist, begreep zij dat het onwil en een hardnekkig doorgezet voornemen was om haar te braveeren — eene dwaze opvatting, die bij den diepen eerbied, die mijne ouders mij voor eene onderwijzeres ingeprent hadden, ongerijmd was. Zij legde mij dus steeds zwaarder straffen op, maar er hielp niets aan; de Fransche namen van de deelen van een oorlogschip of van een vesting kwamen op die manier niet in mijn hoofd. Dit was de oorzaak, dat ik van de school werd genomen om het onderwijs thuis voort te zetten. Ik had daar veel spijt van, want ik hield zeer veel van de school, wel te verstaan om de kinderen, maar het onderwijs vond ik er vervelend. Geen wonder; ik leerde thuis meer in eene week dan op school in een maand, waar eindeloos gerepeteerd moest worden, terwille van menigeen, die zwak van vermogens of lusteloos was. Geen voedsel voor mijn verstand vindende en altijd hoorende wat ik reeds lang wist, verzon ik allerlei tijdverdrijf en amusementen, die mijne makkers in verrukking, maar mijne onderwijzers tot wanhoop brachten, en het gevolg daarvan was, dat ik van de zes dagen er minstens vier moest school blijven om van 100 tot 300 maal te schrijven: « il ne faut pas faire du mal. » De straf der geheele afdeeling viel doorgaans op mijn hoofd als de uitvindster van de vermakelijkheid. Mijne medeplichtigen waren

Digitized by Google

echter edelmoedig genoeg ook altijd eenige leien vol voor mij in gereedheid te houden om mij er door te helpen. Alle afgekeurde leien zonder lijsten werden door ons bewaard in de kast achter de maten en gewichten en waren dikwijls reeds in voorbaat geschreven door wie tijd over had. Geen kattekwaad werd er op de school gepleegd of de jufvrouw hield zich overtuigd dat zij de schuldige kende, en zonder eenig onderzoek werd ik veroordeeld: « dat zal Schiotling wel weer gedaan hebben » mompelde zij dan en keek mij met een boosaardigen glimlach aan. Ik verachtte haar diep om haar domme onrechtvaardigheid, maar was te trotsch om mij te verdedigen tegen iemand die mij niet geloofde. Schoolblijven werd een van onze genoegens, en daar weldra niemand bij ons bleef wacht houden, speelden wij op de aaneengeschoven tafels, de komedies, die ik voor de gelegenheid vervaardigde, en die ik zonderling genoeg, woord voor woord van buiten kende, zoodra ik ze geschreven had.

Te Barneveld ging het schoolgaan veel beter; het onderwijs was degelijk en ik behoefde op verzoek van mijn vader zeer weinig van buiten te leeren. Als ik een werkwoord geschreven had kende ik het ook, en wat ik begreep was mijn eigendom. Ik heb mij nooit voldoende rekenschap kunnen geven van de verbazende gewilligheid van mijn geheugen om het een te bewaren en de volslagen machteloosheid om het ander te onthouden. Wat mij niet aangrijpt neemt mijn geest niet op; ik ben het terstond weer kwijt, schoon ik het mij ook voor een oogenblik met moeite inprent.

De honderd acht en dertig stellingen vond ik niet bijzonder schoon; de eersten vooral waren gebrekkig en zij wilden mij maar niet in het hoofd en kostten mij meer inspanning dan al het overige.

Maar de heer O. begreep dit en vond er een middel op;

Digitized by Google

hij liet mij het boek dicht sluiten en nu bracht hij mij op heuristische wijze tot het formeeren van de bepalingen, die verlangd werden.

Er was nu geen kwestie meer van werktuiglijk memoriseeren, maar van verstaan, en wij hadden de aangenaamste en nuttigste les, die, mocht ze mij al niet bevredigen door de verlangde oplossing van al mijne vragen, toch een uitnemende oefening was in het geven van juiste definities en het zoeken naar zuivere onderscheiding en omschrijving.

Wij lieten de 138 stellingen in hunne respectieve waarde en onwaarde en verkregen van onzen onderwijzer een helder algemeen denkbeeld van den mensch, beschouwd als redelijk, zedelijk en vrijwerkend wezen, bij wien twee levens zijn waar te nemen: een leven des lichaams en een der ziel, die echter in den diepsten grond slechts de openbaring zijn van één leven: het menschenleven.

De heer O. was een man, die een edele en gezonde levensopvatting had en vlijtig voortging zijn geest te ontwikkelen en te verrijken. Hij had vooral een bijzonder talent en een eigenaardige methode om ons de logische analyse te leeren, die hij allengs opvoerde tot ware lessen in de logika, en daar mijn vader altijd beweerde dat de logika de rechterhand der wijsbegeerte was, dacht ik bij mij zelve: als ik die hand maar eerst stevig vast grijp, dan zal de rest wel vroeg of laat volgen, en als ik eenmaal met juistheid heb leeren denken en oordeelen, dan zal er wel een tijd komen dat ik mij sterk genoeg voel van zelf kennis te maken met die beroemde denkers, wier namen mijn vader mij niet te vergeefs zoo menigmaal met zoo eerbiedige veneratie genoemd had.

De lessen van den heer O. over de zielkunde zijn onvergetelijk voor mij geweest, niet alleen door hetgeen zij mij aanbrachten, maar vooral door het verhoogde en verhelderde

Digitized by Google

zelfbewustzijn dat zij in mij wekten. En dit moet ik vergelijken met het doorbreken van een inwendig licht, waarbij het mij was of ik plotseling mij zelve ontdekte en voor het eerst recht mijne geestelijke persoonlijkheid, mijn eigenlijk ik ontwaarde, als denkend, voelend, willend wezen, als de eenige werker en beweger, de drijfkracht van al wat in en aan mij is en wat ik immer worden zal.

«Ik besta en ik zal bestaan!» riep ik in een soort van verrukking, alsof ik mij zelve vroeger nooit goed bewust was geweest in al de volheid van ons heerlijk rijkbegiftigd wezen, en met onuitsprekelijk gevoel, dat ik niet anders dan de gelukzaligheid van het zijn kan noemen, voelde, wist ik, dat ik voor eeuwig moest bestaan, wat ook vergaan zou. Ik hield mij verzekerd dat wie ooit een dergelijk oogenblik gesmaakt heeft, nooit aan de onsterfelijkheid zijns wezens als individu zou kunnen twijfelen. Daar was een loflied in mijn hart en ik juichte in mijne onsterfelijkheid.

De onderscheiding der vermogens, de splitsing van hunne werkzaamheden boeide mij zeer, maar ik beschouwde al die abstracte begrippen en bepalingen bloot als een spel van het vernuft, want ik werd geheel beheerscht door den indruk van de eenheid des levens; ik voelde, ik erkende, dat al wat mijn lichaam was, dat was het alleen door de ziel. Het wezen der ziel zelf bleef mij nog veel te raadselachtig, al hadden wij het ken-, gevoel- en begeervermogen beredeneerd, en het gevoel weder onderscheiden in zinnelijk gevoel, schoonheidsgevoel, zedelijk gevoel en godsdienstig gevoel; wij hadden alle vertakkingen van de verstandelijke vermogens beschouwd en alle graden des gevoels doorloopen, alle uitingen van den wil en de begeerte in de bijzondere hartstochten en gemoedsgesteldheden overwogen; wat meer is, het examen werd met den besten uitslag bekroond. Maar ik had daarom met de

Digitized by Google

zielkunde nog niet afgedaan. Ik had mijne voeten gezet op een spoor dat ik niet weer uit het oog zou verliezen.

De wetenschap van het geestelijk leven kwam mij voor de meest begeerlijke voor den mensch te zijn. Haar object scheen mij voor de hand te liggen. Immers het waren de toestanden en werkzaamheden, die onze innerlijke ervaring ons in ons eigen binnenste laat waarnemen — onze gedachten, aandoeningen, besluiten, begeerten, leveren ons dag aan dag de bouwstof voor deze studie, die van nu aan het middelpunt zou uitmaken van al mijn zoeken en streven en waaromheen ik alles wilde groepeeren wat ik nasporen en vinden zou, onbekend als ik nog was met de eigenaardige bezwaren en de groote hinderpalen, die de psychologie als ervaringswetenschap stap voor stap aantreft.

Een zonderlinge ervaring had mij in de laatste dagen die aan het examen voorafgingen getroffen, die ik zoomin met de 138 stellingen kon oplossen, als met alles wat op onze zielkundige les verhandeld was, een verschijnsel dat eigenlijk de geheele theorie over de werking onzer zinnen, als de eenige bemiddelaars tusschen de ziel en de uitwendige wereld kidderlijk overhoop scheen te loopen. Het feit stond daar als een slagboom op mijn weg. Hoe kwam ik er voorbij?

Het was mij gebeurd, dat ik in het holst van den nacht ontwakende, mij geheel verkleumd van koude, tot mijne ontzetting, niet op mijn bed, maar op mijn stoel bij mijne opgeslagen boeken gezeten vond. Ik liet het cahier met de 138 stellingen, dat ik in de hand moet hebben gehouden, bij het ontwaken op den grond vallen; maar het was zoo stik donker om mij heen, dat ik het niet vinden kon en terstond mijne richting verloor. Lang moest ik vergeefs omtasten om mij zoo verre te orienteeren, dat ik kans zag mijn bed terug te vinden;

Digitized by Google

ik liep overal tegen aan; gooide een en ander om, en kon mij maar niet begrijpen hoe ik slapende zooveel beter en zonder door eenigen hinderpaal gestuit te zijn, de plaats bij mijn werk bereikt en het bewuste cahier gevonden had. Eerst vroeg ik mij zelve af, of ik ook onder het werken in slaap kon zijn gevallen op mijn stoel, maar ik herinnerde mij zeer goed dat ik al mijne boeken dichtgeslagen en op mijn cahiers gelegd had, voor ik mij ontkleedde, en ik bespeurde ook aan mijn bed dat ik er wel degelijk een geruimen tijd in gelegen moest hebben. Dit verschijnsel herhaalde zich nog twee malen en bekommerde mij zeer. Dat onbeheerd voortwerken van een deel van mijn wezen ergerde mij; het scheen mij een oproer onder mijne leden, dat ik niet wilde gedoogen.

«Gij moet u daar niet zoo ongerust over maken», zei mijn vader, het is een lichte aanval van somnambulisme, zoo genaamd naar somnium slaap en naar ambulare wandelen. Wij zullen wat meer lucht en beweging nemen. Gij zijt wellicht heimelijk meer bekommerd geweest over dat examen als gij wel bekennen wildet; uw geest hield ook gedurende den slaap uw werk vast. Laat het los. Ga nu voortaan met den vasten wil liggen om te slapen en geef u niet toe aan eenige overpeinzing omtrent uw werk. Doe als Kant, die de zorgen in zijn pantoffels voor zijn bed liet staan als hij ging slapen; leg u zorgeloos neer en beveel uzelve den slaap en gij zult geen last meer van dat verschijnsel hebben.

Inderdaad was dit ook het geval; ik ben vast overtuigd dat mijn sterke wil en mijn diepe afkeer tegen dit gevaarlijk verschijnsel de beteugelende macht geweest is, die mij in den normalen staat terugbracht. Ik heb altijd een sterken weerzin gevoeld tegen het overheerd worden door zoogenaamde zenuwachtigheden, en ofschoon mijn leven rijk aan schokkende gebeurtenissen is geweest, heb ik nooit die lastige werkingen

Digitized by Google

van onbeteugelde zenuwen gekend, die zooveel vrouwenlevens bederven, omdat zij er zich niet met alle macht tegen verzetten. Ofschoon nu de aanleiding tot dit abnormaal verschijnsel voor de hand lag, zoo was met de aanwijzing van de oorzaak het verschijnsel zelf niet verklaard, iets wat door vele menschen wordt voorbijgezien, die zoodra men hen maar onthaalt op eenige klanken, liefst termen, die kennis van de zaak schijnen aan te duiden, zoo als: dat komt door overspanning van de hersenen of door overprikkeling van het zenuwgestel, volkomen bevredigd zijn en zij achten het verschijnsel behoorlijk toegelicht, zoodra men het maar een naam geeft; maar ik was er verre af mij daarmede te vergenoegen.

Ik vroeg mij zelf af: heeft de mensch misschien nog een zesde zintuig? Kan de geest zich vrij maken in den slaap tot onmiddelijke aanschouwing, waarbij hij noch de trillingen van het licht, noch den toestel van het oog behoeft? Ik herinnerde mij nu een verhaal van een jong meisje, dat in haar slaap een zeer fraaie teekening voltooid had met gesloten oogen en bij nachtelijke duisternis en dat de moeijelijkste sommen afwerkte in dien toestand, die zij in wakenden staat niet had kunnen uitwerken. Ik had dat voorheen betwijfeld, nu begon ik aan de mogelijkheid van zoo iets te denken.

Ik wenschte er meer van te weten, en vond een rijken oogst in de psychologische werken die ik opzocht. Het verschijnsel was niet zeldzaam; het was veelzijdig door geleerden en natuurvorschers geobserveerd. Passavant en Durbach voeren daarvan vele hoogst merkwaardige voorvallen aan. Zoo is het van Cardona bekend, dat hij een van zijne schriften in den droom heeft uitgewerkt. Condillac vond, terwijl hij aan zijne cours d'études werkte, dikwijls des morgens zijn arbeid voltooid en aanmerkelijk verbeterd. Voltaire droomde eens een zang uit zijne Henriade, veel beter dan hij dien gedicht had;

Digitized by Google

ook Crébillon en Massillon vervaardigden schoone stukken in den slaap, en ik zou nog vele andere schrijvers kunnen aanwijzen.

Men treft ook gevallen aan van componisten zooals Tartini, die in den slaap een beroemde sonate vervaardigd heeft; ook van rechtsgeleerden en wiskunstenaars en wijsgeeren, die diepzinnige vraagstukken uitgewerkt hadden, die in wakenden staat hunne krachten te boven gingen. Stamelaars spraken zonder hakkelen in den slaap, en alle verschijnselen wezen aan, dat de geest eer over meerder krachten had te beschikken dan over minder, wat betreft die vermogens, die in werking kwamen, want een ander deel der vermogens scheen geheel in rust en afgesloten te zijn.

Wanneer men de handelingen van een slaapwandelaar waarneemt, gelijk ik later dikwijls gelegenheid heb gehad te doen, dan ziet men dat die zeer bepaald en vast zijn; zij aarzelen niet; zij tasten nooit mis en lezen en schrijven en teekenen of naaien met gesloten oogen zoo nauwkeurig als maar ooit bij vollen dag met goed geopende oogen mogelijk is. Men kan gerust een onderhoud met hen aanknoopen, mits fluisterend en uitsluitend dat punt betreffend, dat hen blijkt bezig te houden; gaat men daar buiten of noemt men hen bij den naam, dan ontwaken zij. Zij herinneren zich zeer goed wat zij in een vorigen slaap gedaan hebben of wat hen wedervaren is en vermijden dan een beletsel dat hen gestremd heeft. Zij geven antwoord op uw stem, maar herkennen u niet. Een jong meisje dat met mij te Parijs in het Hôtel du Louvre in hetzelfde vertrek sliep, deelde mij in slaapwandelenden toestand de geheimen van haar hart en van haar familie mede en het verborgen verdriet dat haar leven bedierf, terwijl zij haar toilet nazag en in donker herstelde. Het meisje was als zij waakte zeer achterhoudend en van een bijzonder gesloten karakter.

Digitized by Google

Daar ik volstrekt niet op die mededeelingen gesteld was en na onze vermoeiende tochten liever sliep, beval ik haar nadrukkelijk te blijven liggen en te zwijgen, wat na eenige malen herhaald te zijn, telkens als zij zich weer ophief, ook volkomen slaagde. Ik vermeld deze bijzonderheid om dit eenvoudig middel aan allen, die ooit met slaapwandelaars te doen krijgen, aan te bevelen als het meest afdoende en geheel onschadelijke.

Bij kinderen van een al te opgewekten geest komt het vaak voor. Ga voor het bed van den slaper zitten en beveel hem met zachte stem en vasten wil te blijven liggen — uw geest moet zich tegen zijn streven zetten, maar uwe handen moeten hem niet aanraken. Gij zult misschien eenige malen deze proef moeten herhalen — maar, bij jonge lieden vooral, zal ze doorgaans spoedig slagen.

Algemeene bekendheid heeft de beroemde apotheker en scheikundige van Pavia als slaapwandelaar gekregen. Hij begaf zich ieder nacht slapende naar zijn laboratorium, legde de fornuizen aan en bracht disteleerketel, helm en koelvat in orde om onvoltooide proeven met de meeste bekwaamheid en omzichtigheid af te werken. De gevaarlijkste zelfstandigheden en de hevigste vergiften behandelde hij met de meeste behoedzaamheid. Hij maakte met kennelijke zelfvoldoening de drankjes gereed naar de ingekomen recepten, zonder zich ooit te vergissen bij de samenstelling der geneesmiddelen. Hij bergde alles behoorlijk weer op de bestemde plaats, plakte de etiquetten op de fleschjes en zette ze op de plank om afgeleverd te worden. Dan bluschte hij de fornuizen uit, begaf zich weder te bed en bleef verder rustig slapen.

Dat het oordeel wel degelijk werkzaam is bij den slaapwandelaar en dat zijne bewegingen niet bloot automatisch zijn, is door vele proeven bewezen; hij schijnt echter alleen datgeen

Digitized by Google

te zien en datgeen te hooren, waar hij zijn wil en verlangen op richt. Al het andere neemt hij niet waar en daarom is die toestand zoo gevaarlijk en kan hij in het water loopen of van trappen storten. Is zijn oplettendheid daarentegen gericht op de plaats waarop zij zich beweegt, dan ziet men hem op den nok van een huis of op het smalste riggeltje even zeker gaan als de volleerdste équilibrist.

Dokter Esquirol nam de volgende proef met een apotheker, die ook in den slaap recepten, die hij op zijn toonbank vond, klaar maakte. De dokter schreef een geheel foutief en ongerijmd recept en legde dat bij hem neder. De slaapwandelaar las het en las het met kennelijke verbazing nog eens en riep nu uit: «de dokter moet zich vergist hebben; twee grein zou reeds te veel zijn en hier staat zeer duidelijk twee drachma's. Twee drachma's zijn honderd twintig grein! . . . Hiermede kon men meer dan twintig menschen vergiftigen! . . . Ik bedank om dit klaar te maken.»

Sommige slaapwandelaars houden de oogen half geopend, maar dan is dit orgaan volkomen ongevoelig voor het licht en het zien of liever, het waarnemen der voorwerpen moet op een geheel andere wijze tot stand komen, ja het heeft er veel van of de geest voor eenige oogenblikken zelfstandig en vrijmachtig wil optreden en onafhankelijk is van zijne gewone werktuigen om meer onmiddelijk en daardoor te beter werkzaam te zijn.

Immers hoe is zijn gewone wijze van werken? Deze wordt ons verklaard op de volgende wijze:

Alle gewaarwordingen van de wereld buiten ons verkrijgen wij door de gevoelszenuwen, fijne draden, die uit al onze zintuigen naar de hersenen loopen, terwijl wederkeerig uit de hersenen bewegingszenuwen naar alle spieren gaan om die naar onzen wil te bewegen.

Digitized by Google

Hoe werkt de wereld op onze zenuwen?

Men neemt gewoonlijk aan door golving of trilling, die onze gehoor — gezicht — of reukzenuwen bereikt en die beweging op de zenuwen overdraagt.

De zenuwen aldus bewogen brengen deze aandoening tot de hersenen als gewaarwording, die dan eene voorstelling wordt. Maar er kan ook een geheel tegenovergestelde werking plaats grijpen in omgekeerde orde. Eene voorstelling kan door de hersenen op de zenuwen werken om een beweging te veroorzaken.

Dit laatste zien wij ook bij den slaapwandelaar, maar het eerste gaat bij hem niet op.

Is er reeds bij de verklaring van het gewone proces van onze gewaarwording een zonderlinge gaping op te merken — door prof. Opzoomer eene kloof genoemd, waarover men alleen met een sprong kan heen komen; die kloof wordt een ongepeilde diepte bij het observeeren van de merkwaardige wijze waarop de slaapwandelaar, met voorbijgaan van het gezichtswerktuig, alles ziet en op het duidelijkst onderscheidt. Wij springen toch in onze uitlegging van eene beweging op eene voorstelling en van een voorstelling op de beweging, zonder dat wij de brug zien, die de beide oevers vereenigt — en dit maakte dat ik geen vrede had met eene verklaring, die toch zooveel onverklaard liet en wel juist het punt: hoe werkt de geest om indrukken te ontvangen en om indrukken te geven?

Was ik spoedig vrijgeworden van een verschijnsel dat mij beangste, ik verheugde mij het voor een enkele maal proefondervindelijk gekend te hebben ter wille van mijne zekerheid omtrent het werkelijk bestaan dezer geheimzinnige feiten.

Een ander punt hield mij nog vaak bezig, wat mij niet minder onverklaarbaar scheen, hoezeer ook voor de hand liggende. Wat was de slaap met dien zonderlingen tooverlantaren der droomen?

Digitized by Google

Wij zijn nu eenmaal gewend aan dat verschijnsel, maar stelt u eens een oogenblik voor, dat wij het niet gewoon waren en dat een onzer in slaap viel; wij zien zijne leden machteloos en slap neêrhangen; zijn ademhaling wordt zwaar, zijne oogen zijn gesloten; hij hoort niets meer; als hij diep slaapt, kunt gij hem transporteeren waarheen gij wilt. Doch nu wij gewoon zijn dat al de bewoners van ons halfrond, zich tegen het naderen van den nacht naar een verborgen schuilhoek begeven en zich daar onder een algemeene bedekking uren lang gaan verbergen om wezenloos neder te liggen, nu vinden wij dat verschijnsel zoo onbeduidend, dat wij ons de moeite niet geven om er bij stil te staan. En toch is het een groot mysterie, die slaap, die broeder van den dood, waaraan een gansche bevolking, een halve wereld zich zorgeloos en schier gelijktijdig overgeeft, zonder te weten wat toch eigenlijk de staat van verdooving is, waarin wij wegzinken tot werkeloosheid en onmacht. Ja in dien schijndood slijten wij voor 't minst een derde van ons bestaan. Is die tijd verloren? Neen zegt men: het lichaam rust en herstelt zich. Goed, maar de ziel rust niet, wat voert zij uit in dat derde deel van haar aanzijn? Zij, die geen rust behoeft, zij schijnt als een zinnelooze te bazelen en als ontdaan van haar heerlijkst licht de rede, in het ongerijmde zich te baden, zich aan nonsens te vergasten.

Van waar komen die snel en fantastisch afwisselende beelden, die ons in bonte rijen omzweven en waartusschen wij vaak krachtdadig werkzaam schijnen op te treden, soms geheel in strijd met onze beginselen en aard, als of er eene parodie op ons eigen leven vertoond wordt.

Wij zullen aan deze wonderwereld met hare raadsels eenige bladzijden moeten toewijden.

Digitized by Google

DROOMERIJ OVER DROOMEN.

IV.

« 't Is als een droom, » zegt men om het allervluchtigste en onwezenlijkste beeld te kenschetsen, dat als een schaduw over ons voorbij is gesneld. En toch kan een droom van zooveel gewicht zijn en is er weinig in ons leven, dat zoo moeielijk te verklaren valt als dit regelmatig ieder nacht wederkeerend visioen, dat ons van de vroegste kindsheid tot den hoogsten ouderdom blijft verzellen.

De meest prozaïsche, de meest materialistische mensch verandert, als hij eenmaal zijn hoofd op zijn oorkussen nederlegt, in een dichter; hij wordt componist, schilder, beeldhouwer, decorateur, goochelaar, in een woord een echte heksenmeester en de weleerwaarde en de edelachtbare, zijne excellentie en zijne majesteit is gedwongen ieder nacht een rarekiek te vertoonen, waarvan hij niemand anders toeschouwer kan maken dan zich zelf. Of de slaper onschuldig is of verhard in het kwaad, of hij spotter is of geloovige, telkens, als de slaap zijne uiterlijke zinnen afsluit, ontzinkt hem de aarde met al haar lief en leed en wordt hij ondanks zich zelf heengevoerd naar de wonderbare grenzen, waar twee

Digitized by Google

werelden schijnen saam te vloeien, en een onweerstaanbare macht voert hem de geheimzinnige poorten van het schimmenrijk te gemoet. Want gaan slapen, is het toch eigenlijk niet zich nedervlijen op den drempel des doods? Is het geen aanvang van het sterven? Het is den voet in den stijgbeugel zetten om het vale paard te bestijgen, dat altijd gezadeld staat om ons op een wenk onherroepelijk weg te voeren.

De genius van den slaap spot even als de dood met rang en stand «de slaap is den daglooner zoet, hij hebbe weinig of veel gegeten,» terwijl de rijke hem vaak met alle kunstmiddelen niet verwerven kan. Hij dompelt den wijsgeer en den dwaas in den stroom der vergetelheid en doet den kranke zijn kwaal en den arme zijn kommer vergeten. Hij verschrikt den voorspoedige met een onheilspellend beeld of hij toovert den ongelukkige tafereelen van genot voor den geest, als speelgoed en suikerwerk, waarmede men een kind poogt te stillen. Zou dit aardsch bestaan niet tien dubbel moeilijk voor den zwakken sterveling zijn, als hem die zoete rust niet telkens kwam verkwikken, die alle lasten voor een wijle van onze schouders neemt en ons van alle kluisters verlost? Is het niet alsof wij in den slaap weer jong, ja kinderen worden, die in een paradijs mogen spelen, waar wij alles kunnen doen, wat wij willen, waar geen wet of orde ons beperkt, ons geweten zelfs zeer toegefelijk is. O geheimenis van onze hoofdpeluw, soms zoo hoog ernstig en diepzinnig, maar ook vaak zoo jolig en uitgelaten dwaas, hoe beschaamt gij elken nacht onze kennis en wetenschap en lacht gij achter de glazen der tooverlantaren met al onze wijsheid en deugd.

Niemand weet wat in den mensch is dan de geest des menschen, die in hem is, en ach, hoe onwetend is deze ook nog omtrent zich zelf!... Wij weten het lang niet van hoeveel gewicht deze eb en vloed van ons bestaan is, of wat deze

Digitized by Google

periodieke beperking van ons woelen en tobben door den slaap beteekent, die een zoo gebiedend «halt» kommandeert aan den rusteloozen drijver en onverzadelijken plannenmaker, dat niemand den eisch kan afwijzen van een rust, die onontbeerlijker wordt dan spijs en drank.

Groot is ongetwijfeld de invloed van dit onweerstaanbaar gebonden worden, niet alleen op den loop der aardsche zaken om ons heen, maar ook voor den in zich zelf opgesloten slaper. Moeder natuur legt al hare kinderen ter ruste, of ze kronen of pluimmutsjes dragen. «Slaap zacht, gij woelzieke kinderen,» zegt zij des avonds, als zij de gordijnen van den nacht voor de groote bedstede van het halfrond schuift. «Bedaar een weinig en verlies u zelf niet geheel en al.»

Wel beschouwd wordt de halve menschheid cellulair gevangen gezet, want de slaap boeit ons een voor een, handen en voeten, oog en tong, en snijdt ons volkomen van de buitenwereld en van elkander af, om ons door een inwendige wet in ons eigen wezen terug te drijven en ons innerlijk leven tot in het centrum samen te trekken, waar ons ik zich verbergt als de slak in zijn huisje.

Als het afgematte lichaam daar zoo roerloos nederligt en de inwendige bewoner de luiken heeft gesloten en niet thuis geeft, dan sluipt hij naar den diepsten kelder van zijn kasteel om ongehinderd in zijn gedachtenmagazijn te snuffelen en oude en nieuwe dingen overhoop te halen; want hij vindt er de afbeeldingen van al de indrukken en aandoeningen, die hij ooit gekend heeft, op de verrassendste wijze terug; niets is verloren gegaan; elk snippertje heeft daar een eigen plekje gevonden en uit al die bonte lapjes stelt hij het grillig harlekijnspak voor zijn droom samen.

Een andermaal is het meer of de eenzame kluizenaar daar binnen zijn wachttoren beklimt om van den hoogsten trans

Digitized by Google

den verrekijker naar den horizon te richten en uit te zien of daar niet iemand nadert, die eenig sein hem toewuift — een groet, een handkus van een ver verwijderd dierbaar wezen.

Ik vermoed dat onze geest in den slaap een arbeid volbrengt voor eigen rekening, dien wij niet verstaan, waarvan wij enkele onsamenhangende klanken opvangen, en slechts het afval en de spaanders te zien krijgen, maar wiens rechter zijde naar een hoogere levenssfeer is heengekeerd.

Dit regelmatig, van de uiterlijke wereld afgesneden en in zich zelf terug gedreven worden, komt mij zoo merkwaardig voor, dat ik nog een ander doel waag te veronderstellen dan het algemeen erkende nut en de weldaad van het herstel onzer physische krachten.

De heerlijke menschennatuur is onuitputtelijk, ondenkbaar rijk in vermogens; er is volheid, er is overvloed, want er is reeds veel bij voorraad, dat zich allengs ontsluiert en gaande weg openbaart. Wellicht oefent zich onze geest met die vermogens, welke hij in dit stoffelijk bestaan nog niet toepassen kan en ontplooit hij kunstvaardigheden door het verwerken van de indrukken des daags en beproeft hij die over te zetten in de taal des geestes door ze te herscheppen in beelden. Wie weet of hij zich niet trapsgewijze moet gewennen om meer onafhankelijk van de stoffelijke organen, zelfstandig te handelen. En al zijn dan de producten nog gebrekkig en de proefneming ook onvolledig, zooals alles wat de mensch aanvankelijk daarstelt — de werkmeester ontwikkelt zich, en zijn macht neemt toe.

Er zijn in het karakter en de vastheid van den slaap vele graden waar te nemen en het zijn die trappen, welke den aard der verschijnselen bepalen en den vorm der droomen wijzigen. Bij de eerste graden van den slaap, die den gewonen droom bij gezonde menschen voortbrengt, fabriceeren wij

Digitized by Google

onze fantasmen meest uit de overblijfselen van de alledaagsche en voor de hand liggende indrukken, waaruit wij hier en daar een handvol schijnen op te rapen en dooreen te schudden, zoodat alles door en over elkander heenschuift en de dolste, ongerijmdste combinaties voortgebracht worden, die wij echter in den slaap zeer logisch en natuurlijk vinden. Wij zijn niet over eenige metamorphose verwonderd en de hardnekkigste bestrijder van wonderen, wordt door geen mirakel geërgerd en is volmaakt in zijn element midden in dezen toovercirkel.

Het is sinds lang bekend, dat eigenaardige lichaamstoestanden en krankheden van bijzondere organen, een eigenaardige soort van droombeelden begunstigen; onze leefwijze, onze omstandigheden, onze spijs en drank, de atmospheer, onze houding en kleeding en omgeving als wij slapen, dit alles werkt mede om de vlottende phantasmagorieën te veranderen en te wijzigen.

Maar er is een tweede en derde graad van slaap, waarin zich ook voor de inwendige zinnen des slapers een tweede en derde grond en een dieper perspectief ontsluijert, waarop een klaarder licht valt, zoodat de beelden zuiverder afgeteekend en bestendiger geworden, zich schijnen af te zonderen van al het gewemel en getuimel op den half donkeren voorgrond. Deze krachtige beelden treden op als vreemde wandelaars op een kermisplein, die met al dat rumoer eigenlijk niets te maken hebbende, recht door op hun doel afgaan.

In zulke droomen komt de rede ook weder te voorschijn en begint het geweten zijne rechten te handhaven.

Is het dikwijls alsof ons eigenlijk ik een onzichtbaar toeschouwer van al de grillige gedaantewisselingen van het beweeglijk tafereel bleef, een andermaal zijn wij zelf mede in de handeling begrepen of wel het middenpunt der tooneelen; dan zien wij ons zelf ten voeten uit ageeren in allerlei kostumen, veelal in dat wat wij werkelijk op dat tijdstip aanheb-

Digitized by Google

ben, ons nachtgewaad, eene omstandigheid die ons, wanneer wij er ons van bewust worden, met schrik en schaamte slaat. Wie heeft nooit gedroomd dat hij zich ongekleed op een feest of op straat bevond?

Intusschen zijn wij dan met eigenschappen bedeeld, die wij in ons lichamelijk bestaan missen, die wij dus niet uit onze ervaring kennen. Wij handelen als geesten — wij maken ons grooter en kleiner — wij stijgen en dalen; alles wordt door de macht van den wil beheerscht; komen wij in een huis, wij dringen door de muren heen; gaan wij trappen op of zalen door, wij zweven; wij bewegen ons langs perpendiculaire rotswanden met gemak en waden door stroomen en wippen over afgronden, alsof het niets was. Ik droomde eens dat ik een zieke in een hospitaal moest opzoeken, dat zoo overladen vol was, dat er geen gangpad overschoot; maar ik zweefde eenvoudig boven over al de kribben heen, als de meest gewone wijze van beweging.

Alle menschen droomen dat zij zweven kunnen en door alles heendringen. De dingen hebben in den droom geheel nieuwe, in de stoffelijke wereld onbekende hoedanigheden.

Dan volgt nog een hooger orde van droomen, waarin meer regelmatigheid en schoonheid, vaak een poëtische verhevenheid, heerscht, die aan al de beelden en handelingen een symbolisch karakter geeft. Zoodanig zijn vele der droomen, die ons in de heilige schrift vermeld worden. Ook de schriften van de ongewijde schrijvers der oudheid zijn daar vol van. Zeg niet deze verschijnselen behooren tot een fabelachtig verleden; ook de schriften van latere schrijvers en de ervaring van nog levende en zeer geloofwaardige personen leveren daarvan tallooze voorbeelden op. Zoo verhaalt Oberlin onderscheiden gevallen van droomen, die een nutte leering en waarschuwing voor hem inhielden. Ik wil een enkel voorbeeld vermelden.

Digitized by Google

« Hij droomde dat hij een slanke tengere vrouw bij een wieg zag zitten, waarin acht zeer kleine kindertjes lagen. Op zijne vraag omtrent deze zwakke schepseltjes, antwoordde zij hem, dat het allen hare eigene kinderen waren, maar zij scheen zich te schamen, dat geen een der kleinen nog loopen kon; en als om zich te rechtvaardigen, zeide zij, dat zij ze zeer kort na elkander en zonder de minste moeite had ter wereld gebracht. Toen was het hem of iemand tot hem sprak: « dat gaat u aan, als gij uwe geestes kinderen vol levenskracht en zelfstandigheid wilt zien opwassen, dan moet gij de barensweeën van strijd en inspanning niet vreezen; werken die te snel tot stand komen, en zich te haastig opvolgen zijn als ontijdige geboorten; zij gedijen niet; de voldragen vrucht alleen is krachtig. »

« Eens had een aanzienlijk man mij eene schitterende belofte van hulp gedaan voor eene groote onderneming. Ik vertrouwde onbepaald op zijn woord en dacht menigmaal met dankbaarheid aan 's mans edelmoedigheid. Ik droom eenigen tijd daarna, dat ik een schitterenden diamant in mijne hand hield en die met genot sta te bewonderen. Eensklaps slaat een moedwillig mensch mij mijn diamant uit de hand. Ik zie hem in het zand vallen en verdwijnen. Ik ontwaakte met een gevoel van diepe teleurstelling en moest onwillekeurig aan mijn vriend denken; maar neen, hij zou zijne toezegging gestand doen. Terwijl ik daar nog over denk, komt de brief, die mij meldt, dat hij van alle deelneming in mijne zaak afziet. Een kwaadwillig oorblazer had dien schitterenden steen uit mijne hand geslagen. »

In deze sfeer is het dat de droom vaak stijgt tot een wonderbaar divinatorisch aanschouwen, waar de geest zoo hoog boven de gewone beperktheid wordt opgeheven, dat zijn gezichtsveld zich aanmerkelijk verbreedt, ja, waar hij vaak de grenzen van afstand en tijd schijnt te overschrijden en het

Digitized by Google

verafzijnde ziet als nabij en het toekomende of het hem onbekende verleden, als tegenwoordig.

Hier vloeit de droom te zamen met het visioen; hier naderen wij tot het verheven veld van het profetisme en ontsluit zich de poort om stralen van hooger licht op te vangen en de stemmen te beluisteren van vriendelijke wezens, die bij wijlen aan den sterveling woorden van heil en vrede door de tralies van zijn kerker komen toefluisteren.

Ik zal niet zeggen, dat ik al deze graden bij ervaring ken, maar ik ken er zeer onderscheidene van. Gewoonlijk slaap ik zoo los, dat het ritselen van een papiertje mij kan wekken, maar ik heb toestanden doorleefd, bijvoorbeeld na langdurig waken bij zieken of na een sterfgeval, of na groote droefheid dat ik in een slaap verviel, die niet alleen dubbel zoo lang duurde dan de gewone slaaptijd, maar waaruit men mij ook niet wekken kon. Zulk een slaap overviel mij eens toen ik nog in N. Braband woonde op het midden van den dag, of liever in den morgen, na lange slapeloosheid. Ik kon onmogelijk wakker blijven en ging in het huisvertrek op een canapé liggen. Nauwelijks was ik ingeslapen, of de timmerlieden kwamen om den vloer van de kamer boven mijn hoofd en de zoldering er van, met houten hamers te drijven, dat is: de planken in de voegen te kloppen. Deze geheele bewerking is volbracht, zonder dat ik ontwaakte. Eerst lang nadat het werkvolk vertrokken was, werd ik wakker en was niet weinig verbaasd mijn echtgenoot zeer bekommerd naast mij te zien zitten. Het vreeslijk geraas had ook niet den minsten invloed op mijne zeer kalme droombeelden gehad, zooals dat anders de geluiden, het slaan of luiden van een klok bijv., zoo merkwaardig doen kunnen. Viermaal heb ik in mijn leven zulk een diepen slaap gehad, die door hoogst belangrijke droomen gekenmerkt was, geheel en al verschillende van het bont gejoel en de wilde wisselingen

Digitized by Google

der gewone fantasmen, maar die ik niet voor mededeeling geschikt acht. In zulk een slaap komt onze ziel tot een veel diepere inkeering in haar binnenste heiligdom, waarbij zij op den drempel treedt van een verborgen deur, die zij niet willekeurig openen of sluiten kan.

Reeds als klein kind droomde ik levendig en duidelijk. Het trok mijne aandacht dat menigmaal dezelfde droom terug keerde, zoo vaak, dat ik het zelfs in den slaap vervelend vond. Hervatte zich die droom, dan zeide ik slapend: «nu kom ik weer in dat groote gebouw uit mijn droom, met al die gangen en trappen, dat ik altijd doorloopen moet tot boven op de zolders.»

Dit herhalen van geheele droomen of gedeelten er van, komt menigmaal voor. Zoo waren er drie, vier droomvormen, die zeker tot mijn twaalfde jaar honderdmaal wederkeerden om toen zeldzamer te worden, tot ze eindelijk niet wederkwamen.

Dezer dagen deelde mij nog iemand mede, dat hij onlangs driemaal denzelfden droom had gehad in één nacht. Tweemaal waren alle details volmaakt gelijk. Hij woonde de uitvoering bij van een oratorium, droomde hij; tweemaal beging eene partij een leelijke fout, maar de derde maal was die fout overwonnen.

Ik nam ook vervolgdroomen waar, die een geleidelijke voortzetting waren van vroegere reeksen van ideeën, zoodat ik mij in den tweeden droom den eersten zeer goed herinnerde; de volgdroomen vind ik intusschen minder vreemd dan de herhaling van dezelfde droomfiguren.

Mijn vader had mij gezegd dat de droomen de echo's waren van onze ontvangen indrukken en wij hadden er dikwijls vermaak in de droomen, die ik mij bij het ontwaken levendig herinnerde, te ontleden, en als 't ware uit te rafelen om den

Digitized by Google

oorsprong van de draden van dit weefsel op te sporen en zooveel doenlijk een regel voor die wonderlijke idee-associatie te ontdekken. Het trof mij intusschen dat er zaken waren, waarvan ik zoo gaarne zou gedroomd hebben en die toch nooit in het veld van dit kijkglas verschenen, en dat waren juist mijne diepste gedachten, mijne ernstigste belangen of zaken en omstandigheden, waarover ik reeds zooveel had gedacht, dat ik er, als 't ware, geen nieuw gezichtspunt meer voor kon vinden. Alleen die indrukken, die versch en vreemd en onvoltooid waren, die mijn geest slechts door een vluchtig voorbijsnellende aanraking geprikkeld hadden, denkbeelden die niet gerijpt, niet afgewerkt waren, waarvan mijn geest niet verzadigd scheen en waarvan hij dus nog alles maken kon, die indrukken, hoe nietig en zwak ook, beheerschten en stoffeerden mijne droomen doorgaans, en dit is de eenige regel, die ik voor den gewonen droom voor mij zelve heb kunnen vaststellen.

Elk wie de eigenschap bezit van sterk te droomen, zal menigmaal gelegenheid hebben gehad om zich over de zonderlinge ideeën-verbinding in den slaap te verbazen en over het ongerijmd overspringen en samenvloeien van de beelden, die als door een blind toeval aaneengeregen worden en daardoor zulke groteske tafereelen opleveren, dat wij zouden geneigd zijn te vragen, of onze fantasie zich geheel van de rede had losgemaakt. Maar hebt gij wel eens ernstig uwe gedachten-reeksen nagegaan, wanneer gij waakt? Herinner u nauwkeurig wat ge alzoo denkt, als gij op iemand tien minuten zit te wachten en de draden uwer gedachten als 't ware laat waaien, waar de wind ze dragen of vasthechten wil? Hebt ge u wel eens streng rekenschap van uwen gedachtengang gegeven in een slapeloos uur? Ik bid u, beproef dan eens op uwe schreden terug te gaan en u te vertegenwoordigen wat gij al niet in

Digitized by Google

een paar minuten hebt aangestipt en dooreen gehaspeld, hoe gij van den hak op den tak zijt gesprongen — en welk een rapsodie het zou worden, als gij dit hakmoes van uw dwalende gedachten eens opgeschreven zaagt. Geloof mij, de jongensmijmering van BEETS zou er een gelijkmatig parelsnoer bij zijn.

Zouden nu onze droomen waarlijk wel zooveel verwarder en onregelmatiger en slordiger zijn geweven, dan ons gedachtenspinsel als wij wakker zijn, en niet over een bepaald punt onafgebroken doorredeneeren, maar ongedwongen zitten mijmeren of ons met eenigen werktuigelijken arbeid bezig houden?

Ik geloof dat wij ons van de orde en regelmaat van ons denken eene illusie maken, omdat wij wakend onze denkbeelden van eene andere zijde waarnemen als in den slaap, maar er is toch een aanmerkelijk verschil tusschen die twee vormen van het denken.

Terwijl wij waken zijn wij zoodanig onder de macht van de taal, van het woord en de letter, zijn wij zoo beheerscht door al het aangeleerde en conventioneele, dat wij in woorden denken of althans dit wanen te doen, maar in den slaap heeft de grammaire, de oude en nieuwe spelling afgedaan. Gij denkt in beelden, in tafereelen; gij bekijkt uwe gedachten, die vorm hebben aangenomen, alsof ge in een chambre obscure zit te kijken en een beweegbaar panorama voor u ziet. Voor alle woorden geeft de droom vormen, voor namen gestalten; deze voorwerpen zijn uit hun aard hieroglyphen, en gij ontwaart op den bodem van uw wezen de universeele taal van den inwendigen mensch, die in alle eeuwen en bij alle volken dezelfde moet zijn geweest, en welker symboliek zich menigmaal onwedersprekelijk aan den mensch heeft geopenbaard. Gij ontdekt dat gij die figuren produceert naar believen, al weet gij niet hoe en waarvan of waardoor, maar zij zijn het product van uwe fantasie, van

Digitized by Google

uw scheppend vermogen, gij brengt ze waarschijnlijk te voorschijn door een kunstige machinerie in uwe hersenen.

Men heeft het de materialisten zoo kwalijk genomen, dat zij de gedachten een afscheiding van de hersenen hebben genoemd; maar wat kwaad steekt er in dit aan te nemen; als het een feit is moet het tot zijn recht komen. Men behoeft daarom den geest niet voorbij te zien, die door zijn wilskracht dezen gedachtenstroom door de hersenen doet afscheiden of uitstralen. Wie weet of het niet eenmaal zal blijken, dat onze hersenen inderdaad eene soort van spinknobbels zijn, die de subtiele substantie leveren, waaruit voor onze gedachten en droomen de draden gesponnen en geweven worden.

Blijft daarom niet de geest de werkmeester, die zich van dit spinnewiel of dit weefgetouw bedient, om zich zijn gobelins te fabriceeren, waarmede hij zijn kleine wereld versiert?

Hebt gij het werk van de spinnende insecten wel eens nauwkeurig gadegeslagen? het kunstwerk van deze kleine wezens, die zooveel geest in zoo luttel stof vertegenwoordigen? Zij wekten reeds vroeg mijn levendigste belangstelling, en ik hoop niet dat gij het mij kwalijk nemen zult, als ik u beken, dat ik vaak denk: «Is de mensch ook niet een spinnend wezen in zijn soort? — Dat klinkt u vreemd. Hoe ik op dat idee ben gekomen zal ik u verklaren. Ik heb de helft van mijne dagen op het land gesleten, en als men dan intiem met de natuur leeft, laat zij ons ook in vertrouwen heerlijke dingen zien.

De meeste menschen, zelfs die het voorrecht hebben te midden der leerzame natuur te wonen, weten van dit spinnen der insecten niet veel meer, dan dat deze tegen het najaar overal blinkende draden en symetrische netten uitspannen. Deze netten of webben zijn van eene verwonderlijke schoonheid door den glans der draden en door de mathematische zuiverheid der lijnen. De afstand der cirkels en de grootte

Digitized by Google

der mazen staat altijd in evenredigheid met de grootte der spin, die hare kunstige pootjes tot passer gebruikt. Haar draad is, hoewel veel fijner dan die der zijdewormen, zoo samengesteld, dat ze altijd een vier-, zoo niet een zesdraadskoord vormt, naar het aantal spinknobbels bij de spin; elk dezer knobbeltjes is een zeef, die ongeveer duizend ondenkbaar fijne draadjes doorlaat.

Hoewel de miscroscoop ons het bewijs levert, dat dit aantal niet overdreven geschat is, zoo is er nog een ander middel om zich te overtuigen van de verwonderlijke schoonheid en fijnheid van het spinsel der spin en van de ontzettende snelheid, waarmede zij het kan voortbrengen, die ik u mededeelen wil. Zoek in de maand September, als de gewone kruispin het meest in onze tuinen in de weer is, een groot exemplaar; haal haar uit het web met een stokje en zet er de spin op; zij zal terstond hare maatregelen nemen om u te ontvluchten en begint te spinnen, dat is, zij hecht, snel heen en weer loopend, op tallooze punten haar draad aan den stok en waagt den sprong niet voor zij haar stevig zijden koord heeft vastgehecht, waaraan zij zich zal laten afzakken. Geeft gij nu echter behendig een schok aan het stokje, zoodat de spin er af dreigt te vallen, dan ontschiet haar bliksemsnel uit al die duizend gaatjes een massa draden, die den tijd niet hebben zich te vereenigen tot een enkel koord en die zich nu op den adem van den wind uitspreiden als een wonderschoone blinkende sluier, die de doorschijnendheid en het schitterende kleurenspel van de waterbel verre overtreft. Ik heb dit verschijnsel, dat ik het splijten van het spinrag zou kunnen noemen, nooit bij eenige natuurkundigen vermeld gevonden, maar ik raad een ieder aan er de proef van te nemen. Men late zich niet ontmoedigen als het tienmaal mislukt; als gij het maar eens te zien krijgt, zult

Digitized by Google

gij rijkelijk beloond zijn; want het is eenig en verrukkelijk schoon. Alles moet gunstig medewerken om te slagen; er moet wel eenige wind zijn, maar niet te veel en de heldere zonneschijn moet op de draden vallen, die alleen door de schittering van het licht zichtbaar worden, want deze sluier is het fijnste wat een menschenoog ooit waarnemen kan. Ik heb er gezien, die als een lint van een tot vier palm breed werden en ook wel veel breeder, maar dan spleet het lint in eenige smalle banen en was soms een paar el lang, zoodat het ons geheel omgaf, als het op de luchtstroom golfde. De draden vallen, zoodra ze ergens aanhechten, samen tot een stevigen draad en de spin schijnt zich te haasten, om den draad, die haar als 't ware gewelddadig ontrukt is, zooveel mogelijk weer in te palmen, en trekt die saam tot een klein wit kogeltje, ter grootte van den knop van een bakersspeld, dat ik haar, naar het mij toescheen, weer tot zich zag nemen.

Maar genoeg, ik wilde alleen op het snelle afscheidingsvermogen van de spinnende insecten en de onnoemelijke fijnheid van product wijzen, omdat ik mij voorstel, dat ons hoofd ook in zijn soort een uitstralingstoestel van ons gedachtenspinsel is, terwijl ik reden heb te vermoeden dat onze denkbeelden een niet geheel en al onstoffelijk voortbrengsel der denkorganen is, met een proces van afscheiding van de allerfijnste substantie, waarbij de zijden sluier van het fijnste spinrag grof touw en zeildoek zou gelijken. Dit hersenspinsel gaat niet verloren; het is het eigendom der ziel, haar uitvloeisel, hare emanatie en schepping. Zij omhult er zich mede als de zijdeworm met haar cocon, zij woont er in. Ik stel mij voor dat onze denkbeelden onzen geest als een aura omringen, die doffer of schitterender zal zijn, naarmate de ziel reiner en verhevener wordt, maar die ook aan een duisteren nevelsluier gelijk wordt, waar onreine neigingen en booze overleggingen heerschen.

Digitized by Google

Van dit weefsel der gedachten beginnen wij den draad te spinnen bij onze eerste aandoeningen en hij breekt niet af voor wij van de aarde scheiden. Die draad zal uit zijn aard de geschiedenis onzer ontwikkeling vertegenwoordigen; hij begint toch met het holle losse spinsel van het kinderhoofd, gelijk dat eerste verwarde gespin, waarmede wij den zijdeworm zijn werk zien aanvangen; maar de draad wordt al gaandeweg steviger, glansiger, gelijker; hij zal ook zijne fouten en zwakke punten hebben, misschien leelijke knoopen en veelvuldige aanhechtsels en alzoo het onbedrieglijk register van al ons goed en kwaad kunnen zijn, het gedenkboek, waarvan wij het resumé mede uit het leven naar de eeuwige woningen overbrengen, de spiegel van ons gansche bestaan.

Is het niet alsof onze geest des nachts in dezen cocon van zijne denkbeelden opgesloten, alle draden nog eens nagaat, en wellicht werkt hij hier of daar wat bij, of misschien spant hij des nachts de dwarsdraden door het weefsel en ontstaat daardoor die vreemde en ongerijmde idee-associatie. Hoe het zij, ik geloof nooit dat onze geest des nachts een nutteloozen arbeid verricht, zonder eenig belang voor zich zelven.

Zoo wij elkander onze droomen niet alleen, maar ook onze gedachten konden laten zien, zooals wij ze zelf bekijken, dan zouden wij in een paar seconden meer zeggen, dan nu met een uur redeneeren. Een droom, die slechts in eenige minuten slapens gedroomd is, schetst u een verloop van vele jaren, en zal verhaald of opgeschreven, vele bladzijden vereischen om in alle détails weder gegeven te worden.

Het volksgeloof van alle tijden, heeft overal een eigenaardige vocabulaire voor den droom vervaardigd, waarin elk beeld een vaste beteekenis krijgt, maar hoe afkeerig ik ook van dergelijk bijgeloof ben, moet ik toch vragen: ligt ook hier weer niet eene reeks van ervaringen ten grondslag, en schuilt de dwaling

Digitized by Google

van eene zoo algemeene onuitroeibare meening niet veel meer in een gemis van kritiek, een gebrek van onderscheiding, dan in het volstrekt onware der bewering?

Het is ontegenzeggelijk dat er voorspellende en beteekenisvolle droomen zijn, maar daarom zijn alle droomen het niet en kan men er geen algemeenen regel voor aangeven.

Toch heb ik zeer verstandige en vrome lieden ontmoet, die ook zelfs deze populaire droomuitlegging niet voor geheel willekeurig hielden, en met tal van voorbeelden staafden zij de bewering, dat er een veel dieper zin in den onbeduidendsten en verwardsten droom schuilt, als wij zouden denken, terwijl het opmerkelijk is, dat dezelfde symbolen bij verschillende volken dezelfde beteekenis plachten te hebben. Een grillig spel van humor, ja, soms een luim, die vaak als een bittere parodie klinkt op ons bestaan, loopt somtijds door dezen doolhof. Te droomen van paarlen, zegt men, wijst op tranen; van diepe donkere wateren op lijden of gevaar; kleine kinderen doelen op moeite, maar daarentegen zegt men, dat een bruiloft een begrafenis en een begrafenis een bruiloft voorspelt.

Indien ik er toe moest komen om in al de beelden der droomen de letters van een natuurtaal te zien, dan komt het mij voor, dat onze geest nog op een laag a b bankje zit, of armzalige cacographieën blijft spellen, want de droom van den grijsaard heeft niet veel meer om het lijf dan die des kinds; het schijnt dat wij ten eene male zijn vervreemd van deze beeldspraak der dingen, waaraan wij toch waarschijnlijk onze woordentaal ontleend hebben.

Bij de natuurvolken is veel meer dispositie om deze algemeene symboliek der natuur in de droomen te verstaan dan bij de cultuurvolken, die blind geboren worden voor alles wat zij niet op de schoolbanken kunnen leeren en voor dezen is de natuur dan ook al te vaak doofstom gebleven.

Digitized by Google

De beteekenisvolle verschijnselen op dit gebied moesten meer door opvoeders en leeraren der menschen bestudeerd worden; men vindt hier stap voor stap de rijkste stof tot nadenken en ontdekt gedurig de spleten, die ons vergunnen diepe blikken op de raadselen van ons verborgen wezen te slaan.

De geniale schijfster, bekend onder den verdichten naam van GEORGE SAND, verhaalt in hare merkwaardige Mémoires, dat zij eens met iemand, die met haar in hetzelfde huis logeerde, op denzelfden tijd denzelfden droom heeft gehad. Die droom stond echter volgens hare waarneming in betrekking tot een gesprek, dat zij te zamen gevoerd hadden en was er als 't ware het vervolg op.

Iets dergelijks is mij door een predikant als zijne ondervinding medegedeeld, die niet vreemd was aan de veronderstelling, dat zelfs de droom van den eenen slaper, op dien van een ander met hem in betrekking staanden persoon, kan influenceeren.

Tweemaal is ook mij het zonderling geval voorgekomen, dat ik met iemand, die met mij in dezelfde kamer sliep, op het eigen oogenblik verschrikt uit een benauwden droom ontwaakte, die volmaakt dezelfde fantastische gestalte ons voorgespiegeld had. Maar de beelden konden wij, hoe wij er ook op peinsden, in geenerlei verband tot onze gesprekken, gedachten of toestanden terugbrengen. Die beelden hielden echter eenige oogenblikken stand, nadat wij reeds ontwaakt waren.

En dit is een van de zonderlingste verschijnselen, die ik op dit gebied heb waargenomen, en dat zich bij mij soms voordeed bij een plotseling ontwaken door uitwendige oorzaken, iets wat mij altijd uiterst onaangenaam en storend aandoet en mij een gevoel geeft van iets gewelddadigs te ondergaan. Ik schijn eenigen tijd noodig te hebben om mijne droombeelden los te laten of er mij van af te wenden.

Digitized by Google

Dikwijls is het mij voorgekomen, wanneer men mij met haast wekte, dat ik eensklaps mijne oogen opslaande, reeds duidelijk den persoon, die mij geroepen had en de meubelen van mijn kamer ontwaarde en herkende, maar toch zag ik tegelijk midden in het vertrek al de beelden uit mijn droom, zoowel de handelende personen als de zaken, levensgroot, maar doorschijnend, als uit den allerlichtsten damp geweven, zoodat ik er de reëele dingen doorheen zag; ik had tijd genoeg om deze droombeelden op mijn gemak te observeeren, eer de aetherische vormen zwakker en zwakker wordende als rook verdwenen.

Dit verschijnsel is zoo eigenaardig en merkwaardig, dat ik het zeer gaarne te voorschijn zou roepen, indien het maar immer mogelijk ware dit door wilskracht of imaginatie te bewerkstelligen, maar dit valt geheel buiten die macht van den wil, waarmede wij ons gewone voorstellingen ieder oogenblik door onze verbeeldingskracht naar willekeur voor den geest kunnen roepen.

Daar ik nooit iemand had aangetroffen, die dergelijke waarneming gedaan had, was het mij een aangename ontdekking toen ik later nog onderscheiden deelgenooten leerde kennen. Spinoza verhaalt iets dergelijks van zich zelf en teekent aan, dat eens des morgens, terwijl het reeds helder dag was, uit een zwaren slaap ontwakend, al de beelden uit zijn droom zoo duidelijk voor zijn oogen stand hielden alsof het tastbare voorwerpen waren. Ook Jean Paul zag dikwijls bij plotseling ontwaken nog lang de gestalten uit zijn droom in zijne nabijheid.

Cardanus verhaalt iets dergelijks. Reeds als kind van drie tot zeven jaren zag hij bij het ontwaken zijne droombeelden als voor zich op het dek van zijn bed staan, een gezicht dat hem ongemeen vermaakte, zoodat hij tegen de schoone vormen van planten, dieren en menschen lachte van genot. Maar als zijne

Digitized by Google

moeder hem vroeg wat hij toch zag, hield hij het voor zich, uit vrees dat alles zou verdwijnen als hij sprak. En zoo ging het mij ook. Zoo vaak ik begon te spreken, verdween de betoovering en het visioen dreef langzaam voorbij.

Het gebeurt ook niet zelden dat verwante of door eenig rapport verbonden personen, op denzelfden tijd gelijke droomen hebben, al zijn zij op grooten afstand van elkander verwijderd.

Zoo reciteerde een Domheer, in Werda aan den Rijn, in den slaap, hetzelfde gedicht dat MELANCHTHON terzelfder ure droomend zong als een doodslied, waarin hij hem zijn sterven aankondigde.

Een vriend van Prof. SCHUBERT, die geheel onbekend was met de ziekte zijner zuster, stond in den nacht slapend op en schreef iets onder weeklagen en zuchten op een stuk papier. Des anderen daags vond hij tot zijn schrik het blad met een gedicht op den dood zijner zuster van zijne hand op tafel: zij was werkelijk in dien nacht gestorven.

Voorbeelden van leerrijke droomen zijn zeer oud en zeer algemeen. Ik bedoel die schoone soort als waarvan onder anderen AUGUSTINUS ons verhaald heeft in zijn brief aan EVADIUS: «Onze beminde broeder GENNADIUS, ons allen bekend, als een der beroemdste geneesheeren, die thans te Karthago woont en zich vroeger te Rome veel naam maakte, dien gij zelf als een godvruchtig man en medelijdend weldoener der armen kent, voedde, zooals hij ons kort geleden verhaalde, als jongeling twijfel, of er wel een leven na den dood zou zijn. Daar God nu zijne ziel niet losliet, zoo verscheen hem in den droom een jongeling van een heerlijke gedaante en met een edel gelaat, die tot hem zeide: volg mij. Hij gehoorzaamde en kwam in de nabijheid van eene stad, terwijl de liefelijke tonen van een heerlijk gezang hem tegenklonken. Daar hij wenschte te

Digitized by Google

weten, wat dit mocht zijn, zeide de jongeling: Het zijn de lofzangen der zaligen en heiligen.

Hij ontwaakte, het beeld verdween, maar hij dacht er nog dikwijls over na, zooals men over een zeldzamen droom pleegt te doen. Op een anderen nacht, ziet, daar verschijnt hem dezelfde jongeling weder en vraagt: of hij hem kent? Hij antwoordt dat hij hem zeer goed herkent, waarop de jongeling verder vraagt. Van waar kent gij mij dan? GENNADIUS herinnerde zich volkomen den vorigen droom met de stad en de gezangen der heiligen en verhaalt in alle bijzonderheden hoe dit alles hem nog versch in het geheugen lag.

Daarop vroeg hem de jongeling: of hij dat alles wat hij daar verteld had, in den slaap of wakend had gezien? — «In «den slaap», antwoordde hij. — «Gij weet het zeer goed en hebt het volkomen onthouden,» zei de jongeling. «Het is waar; gij hebt het in den slaap gezien, en weet, dat gij mij thans ook in den slaap ziet. Maar waar is nu uw lichaam? «In mijn slaapkamer,» antwoordde GENNADIUS. «En weet gij dan ook dat uwe oogen thans aan uw lichaam gebonden, gesloten en werkeloos zijn?» — «Ik weet het.» — «Wat zijn het dan voor oogen, waarmede gij mij ziet?» — Toen wist GENNADIUS niet wat hij moest antwoorden en zweeg. En daar hij nog bleef dralen, verklaarde hem de jongeling, hetgeen hij hem met deze vragen wilde leeren, en vervolgde: «Even zeker als de oogen van uw lichaam, dat thans in bed ligt en slaapt, afgesloten en onwerkzaam zijn, even waarachtig is het, dat gij toch nog oogen bezit, waarmede gij mij ziet en dit geheele visioen aanschouwt. En even zeker, zult gij ook na den dood, als uwe lichamelijke oogen niet meer werkzaam zijn, toch nog een levenskracht om te handelen en een waarnemingsvermogen om te ervaren bezitten. Twijfel er dus niet meer aan of er na den dood een ander leven zijn zal.»

Digitized by Google

Zoo werd mij, betuigde de geloofwaardige man, alle twijfel ontnomen. En wie toch onderwees hem wel anders dan de voorzienigheid en erbarming Gods.»

Deze droom die reeds zooveel eeuwen heugt, is van hetzelfde karakter als de droom die mijn grootvader te beurt viel en dien ik in het tweede deel van «Uit het leven» heb medegedeeld onder den titel: «Elf dagen of elf jaren» — en hoevele zou ik er kunnen aanvoeren, die bewijzen dat de menschelijke natuur zich gelijk blijft en in deze dagen nog even vatbaar is voor gemeenschap met hooger kringen, als in vroegere eeuwen, terwijl de feiten van het heden ons de onbedrieglijkheid kunnen staven van vele berichten, die ons uit de oudheid omtrent zulke gewichtige levensverschijnsels zijn bewaard.

De dispositie of vatbaarheid voor zulke phenomenen is niet in alle familiën dezelfde. Bij mijne grootouders van moederszijde kwamen even als bij mijne moeder zeer belangrijke gevallen voor, van het tweede gezicht en ik hoorde die verhalen als kind niet als mirakelen of iets bovennatuurlijks, maar als zeer gewone en natuurlijke dingen vrijelijk bespreken, zoodat ik het meer verwonderenswaardig vond, dat iemand deze toestanden niet kende, dan dat ik deze verschijnselen voor iets buitengewoons zou gehouden hebben. Maar hoe ouder ik werd, hoe meer ik ontdekte, dat er een groote schaar van menschen voortleefde, zonder zich over hun geestelijken aanleg te bekommeren.

En toch ben ik overtuigd dat er zeer weinig familiën zijn, waarin niet het verhaal van een merkwaardigen droom bewaard wordt of een overlevering van een verschijnsel dat op nog onbekende krachten in den mensch en in de natuur schijnt te wijzen.

Bij mijne moeder kwam, vooral toen zij in de kracht des levens was, eene ontwijfelbare sympathetische gewaarwording voor van hetgeen hare verwanten op groote afstanden betrof.

Digitized by Google

Het sterven van broeders in Indië of van eene zuster in een verwijderde provincie, was haar bekend op het eigen oogenblik dat de dood hen opriep, zonder dat zij eenige aanleiding had gehad aan ziekte of sterven te denken. Zij zag het gelaat van den stervende of hoorde zijne stem en afscheidsgroet, schoon mijlen afstands haar van het doodbed verwijderden. Hoewel mijn vader zijn best deed om zulke verschijnselen zooveel mogelijk weg te redeneeren, teekende hij toch nauwkeurig dag en uur van deze zonderlinge waarnemingen op, die gewoonlijk met levendige aandoeningen vergezeld gingen en de uitkomst faalde nooit, die de werkelijkheid der gebeurtenis op het eigen moment der émotie bevestigde.

Het verschijnsel dat zich bij velen zoo treffend en onbetwistbaar voordoet, van om zoo te zeggen den afscheidsgroet van een van de aarde scheidenden geest op te vangen in ons bewustzijn, was mij eenigszins denkbaar, maar hoe het mogelijk was, dat door een mensch iets kon gezien worden in den droom, wat nog niet bestond, zooals combinaties van personen, plaatsen en voorwerpen, die eerst veel later op die wijze gegroepeerd zouden worden, en die ik toch weken en soms een jaar van te voren zag, daar wist ik geen redelijken zin aan te hechten, en toch gebeurde het mij menigmaal dat het toekomende mij reeds lang vooraf als tegenwoordig voorgespiegeld werd. Verbeeldde ik het mij ook maar? — Neen, vaak scheef ik een droom, die mij bijzonder aangreep, op, of verhaalde dien terstond aan iemand, die er mij later aan herinnerde. Trad dan een gedeelte van het visioen in vervulling, dan zeide ik wel eens, nu zal dat of dat ook nog komen en het miste niet. Dit voorgevoel was mij echter onaangenaam. Inderdaad zou ik met MARGUERITE DE VALOIS kunnen zeggen: «daar is mij niet veel vreugd of smart bejegend, dat ik niet vooraf gezien heb in den droom.

Digitized by Google

PAPIEREN VRIENDEN.

V.

Onze voortreffelijkste vrienden en onze gevaarlijkste vijanden zijn onze boeken.

Op een onnoozel velletje papier en in een fraai bandje bieden zij ons het beste of het slechtste wat de menschheid voortbrengt: de goede of de kwade gedachten, de ware of de valsche begrippen; zij wekken ons op tot de edelste aandoeningen of prikkelen ons tot de gevaarlijkste hartstochten. Ja, dat alles doen zij met die kleine zwarte figuren op het blanke blad, dat een geur des levens of een reuke des doods u tegenademt; zij brengen licht of duisternis over uwe ziel, rust of onrust in uw huis, zegen of vloek in geheel uw leven; want zij reinigen of zij besmetten; zij maken sterker of zwakker, omdat ze voedsel zijn of vergif — gij neemt het op in uw hoofd en uw hart — het assimileert zich met uw wezen, en gij kunt er u niet meer van ontdoen.

Zij vergezellen u in de eenzaamheid als beschermende engelen, die u liefelijke woorden des levens toefluisteren, die u de zoetste tranen en den schoonsten glimlach ontlokken, of zij

Digitized by Google

sluipen heimelijk u na in de stilte, waar geen ouderoog over u kan waken, om u te verontreinigen met de wilde beelden eener verhitte fantasie, uw geest te verwarren met welsprekende drogredenen en lage grondbeginselen, die een verlokkenden schijn hebben.

Jonkvrouw, jongeling — wat leest gij het liefst? Waar gaat gij eigenlijk aan te gast?

Dat boek, dat gij met ongeduld verslindt, is de spiegel uwer ziel, dat is de maatstaf van uw innerlijk leven.

Onder de dingen waarvoor ik mijne opvoeders steeds danken zal is dit: dat men mij vroegtijdig heeft leeren prijs stellen op goede lectuur. Ik las zeer veel, maar ik kon niet zeggen wat de jeugd thans roemt: «ik lees alles.»

«Er zijn zooveel voortreffelijke meesterstukken geschreven,» zeide mijn vader menigmaal «er zijn zooveel met licht omstraalde geniën, waarmede het ons zoo goed is te mogen kennis maken, dat het jammer zou zijn den kostbaren tijd op gehaltlooze vodden te verslijten; daar het menschenleven te kort is om al het beste te genieten, moet ge nooit het onbeduidende of slechte lezen.

Hoewel ik mij mijn vader niet anders kan voorstellen dan omringd van stapeltjes boeken, las hij in zijne laatste levensjaren betrekkelijk weinig van de nieuwere literatuur en mijne moeder meer bepaald stichtelijke boeken, zoodat voor de belletrie van den dag mijn leermeester meer en meer mijn gids werd.

Toen ik hem dus na mijn examen eens wat uitspanningslectuur vroeg, kwam het gesprek op de zooveel gerucht makende werken van Sue. Ik kende reeds de beroemdste stukken der voornaamste auteurs onder de oudere Fransche schrijvers, CORNEILLE, RACINE, MOLIÈRE, BOILEAU, LA BRUYÈRE en anderen, maar ik voelde mij niet bijzonder tot de Fransche letteren aangetrokken, die ik in die dagen meer las om

Digitized by Google

mij in de taal te oefenen dan omdat mij de inhoud boeide.

Evenwel BERNARDIN de St. PIERRE, CHATEAUBRIAND, Madame DE STAEL, DE LAMARTINE las ik met geestdrift, maar daarna was het mij alsof ik een liefelijke muziek had gehoord, die streelend over mij was voorbijgegaan, en mij onbevredigd liet. Mijn ziel was meer aan de Duitsche ideeën en Duitsche taal verwant, en misschien hebben kleine oorzaken tot die neiging veel bijgedragen.

Ik kan niet ouder dan zes jaar geweest zijn, toen mijn vader des avonds een Hoogduitsche vertaling van de romans van WALTER SCOTT aan mijne moeder voorlas. Niemand had er erg in dat ik menig avond wakker bleef om stilletjes te luisteren, daar ik er genoeg van verstond om het verhaal te volgen.

Deze bijzonderheid was mij geheel uit de gedachten geraakt, totdat ik ruim twintig jaren later de romans van WALTER SCOTT ging lezen. Menig treffende scène kwam mij nu zoo verwonderlijk bekend voor, alsof ik die reeds had gelezen.

Eensklaps, zie ik mij zelf in het kleine bedje door de gordijnen glurend om te beter te hooren — ik zie moeder met haar naaiwerk bij het theeblad en vader met het boek voor zich bij de Engelsche lamp — ja, ik herinnerde mij het nu klaar, hoe ik met den slaap worstelde en eindelijk nog van RICHARD LEEUWENHART droomde.

Aan het Duitsch verbonden zich aangename impressies, aan het Fransch al de souvenirs van straf en vruchtelooze inspanning. Wat heb ik jammerlijk veel tijd in AGRON, MOOCK en BAUDET vermorst. Ik herinner mij nog de verontwaardiging van Ds. THESÈDRE L'ANGE, toen hij vernam dat ik al die boeken had doorgeworsteld: «zielvermoorders, tijdvernielers, hersenverknoeiers!» riep hij uit.

Deze slechte methode gaf mij den indruk dat het leeren van een taal een reuzenwerk was, dat mij lang afschrikte om aan

Digitized by Google

het Engelsch te beginnen. Hoe stond ik later verbaasd, toen ik ontdekte, dat ik mij volgens mijn eigen manier in eenige maanden een taal zooverre kon eigen maken om er mijn gerief van te hebben.

Ik greep dus niet al te haastig naar Fransche boeken, maar toch, iedereen las Sue en ik vroeg aan mijn meester. Wat dunkt u van «les mystères» en «le Juif errant»?

«Wanneer een boek in korten tijd opgang maakt,» antwoordde hij, «dan kan men over het algemeen aannemen, dat het geen onbeduidend werk is, dat het althans een zijde heeft, die aangrijpt en boeit. De sociale gebreken en ellende met zwarte kool te malen, zoodat ze elk met schrik vervullen, is daartoe voldoende, vooral als wij na die pijnlijke aandoeningen door den zachten balsem van philanthropische Utopieën worden gekalmeerd — en al gaat ten slotte de wereld haar ouden gang — de schrijver heeft zijne lezers geroerd en geschokt, en zal opgang maken, te zekerder als hij er een sterke dosis jesuïtenhaat inmengt en met schanddaden en intriges stoffeert. Dit is mijn opinie over het succes van den beroemden Eugène Sue. Ik zeg niet: «gij moogt dat boek niet lezen, maar ik geloof dat, als gij het op dezen jeugdigen leeftijd leest, het u later zal spijten, dat gij zoo vroeg met de afschuwelijkheden der duisternis en ellende hebt kennis gemaakt. Versterk en verfrisch eerst uw hart en verstand aan de gezonde levensvolheid van de reinste en edelste vruchten van den menschelijken geest, die volop voor u gereed staan.»

Ik voelde niet de allerminste begeerte om verder naar Eugène Sue om te zien, en toen ik vele, vele jaren later kennis met hem en zijne geestverwanten maakte, dankte ik nog mijn leermeester voor zijn goeden raad, want er was waarlijk geen haast bij die lectuur.

Ik maakte nu kennis met een uitstekenden kring van Duit-

Digitized by Google

sche schrijvers en wel met die heerlijke groep, die een schoon en krachtig deel uitmakende van de litteraire hervormingsbeweging in de laatste helft der vorige eeuw, er met al de macht van hunne reine en verheven levensopvatting tegen gewaakt en geworsteld hebben, dat die beweging niet ontaard is tot eene volslagen religieuse en politieke revolutie, daar zij als de kampvechters optraden en stand hielden voor het historische en tevens ideale christendom. — En terwijl zij den staf braken over de geestelooze orthodoxie en de ziekelijk piëtistische richting van die dagen, vertegenwoordigden hunne edele persoonlijkheid en hunne school voor heel de Duitsche natie, het beeld van de waarachtige religieusiteit, die de kern des levens is.

Uit deze groep lachte al aanstonds het blijmoedig en open gelaat van den beminnelijken CLAUDIUS mij tegen. De Wansbecker bode wordt thans als een verouderd boek beschouwd en is onbekend bij het jongere geslacht, maar CLAUDIUS blijft desniettemin een van die frissche woudbeken, die al groeien ze niet tot machtige stroomen aan, steeds menig wandelaar zullen verkwikken; want hij biedt levend water, dat een zeer eigenaardigen mineraalsmaak bezit, die de tong prikkelt. Er bloeien onverwelkelijke bloemen in dien hof, al is hij wat oud-modisch aangelegd.

Met dankbaarheid gedenk ik aan dat lieve boek, dat in mijn jeugdig leven, daar voor mij stond als een vriendelijke kersboom in den eentonigen donkeren winter, een vroolijke, immergroene denneboom, vol flikkerende lichtjes en bonte bloemen en hier en daar een paar frissche roodwangige appelen, met tal van echt praktische geschenkjes en aardige verrassingen om in de reistasch te steken.

Ongetwijfeld zijn daar grooter mannen in die dagen opgestaan, maar CLAUDIUS was eenig en oorspronkelijk. Ik kende

Digitized by Google

Klopstok, maar zijne duizelingwekkende Messiade gaf mij hoofdpijn, evenals Youngs nachtgedachten; ik vond GELLERT lief en vroom, maar met CLAUDIUS begon ik zin en smaak voor humor te krijgen.

Deze liefelijke maneschijn werd nu afgewisseld door den prachtigen sterrenhemel van JEAN PAULS schitterend vernuft en de kinderlijke naïveteit van ASMUS werd allengs overschaduwd door den meer pikanten humor en de overstelpende weelde van deze hoog opbruisende fontein. Deze schoone fragmenten bleven versnaperingen voor mij, en ik verlustigde mij er aan als aan een prachtig natuurverschijnsel.

Op de kennismaking met den voortreffelijken JOHAN CASPER LAVATER stelde ik echter nog hooger prijs, omdat hij evenals HEINRICH STILLING mij eene bijdrage tot mijne zielkundige studiën beloofde.

Deze beide mannen hebben niet alleen door hunne schriften, maar bovenal door hunne reine persoonlijkheid een grooten invloed op hun tijd uitgeoefend, omdat hun leven en streven aanschouwlijk maakte, wat er woonde en heerschte in de diepe rijke bron van hun Godgeheiligd gemoed.

Met al de frissche kracht en levendigen gloed van een individueele overtuiging, op eigen diepe levenservaring gegrond, traden zij de wijfelende en afvallige scharen tegen en hielden menig wankelmoedige staande. Hun geheele leven en zijn was gedragen en beheerscht door de in hen levende hoogere waarheid, en daarom konden zij levenwekkend en bezielend op hunne tijdgenooten inwerken; daarom leven en werken zij nog ten zegen voor het nageslacht. In deze schoone zielen scheen de reeds zoozeer miskende religieuse idée gevlucht en saamgevat, als in een vrijplaats, die allengs een vast bolwerk was geworden.

De hoofdgedachte in Stillings leven was deze: dat de mensch die zich onbepaald aan God overgeeft, zich ook geheel en al

Digitized by Google

op de goddelijke leiding en hulp verlaten kan, die al onze levensomstandigheden en ontmoetingen als opvoedingsmiddelen opneemt om ze tot ons heil te doen medewerken. In Gods vaderhand rusten al de draden van het weefsel, hoe verward en onoplosbaar, ja reddeloos verwikkeld het ons ook schijnen moge. Zijne leuze was: alle dingen zullen dengeen, die God liefhebben, medewerken ten goede.

Ik voelde mij zelf zoo geheel een kind der Voorzienigheid, dat deze leer mij moed en kracht gaf. Ik begreep zeer goed uit den loop der omstandigheden, dat er voor mij geen ander uitzicht bestond, dan mij zelf een weg door het leven te banen, en de maatschappij lag daar voor mij als een onbekend werelddeel, want wij leefden zeer afgezonderd en ik kende bij onze terugkomst in de hoofdstad bijna niemand. De ontzettende menschenzee, die ik als «de wereld» mij voorstelde, beangste mij; het was mij of ik alleen een weg door een maagdelijk woud zou hebben te hakken. Ik ontdekte gedurig meer dat mijne ouders geheel vreemd waren aan het onstuimig jagen en zelfzuchtig drijven der menschen om ons heen, en dat zij ook den weg niet wisten in dat woud.

Maar daar boven blonken de eeuwige lichten van het huis des Vaders en van daar zou onze hulpe komen. Ik leefde in een soort van wonderwereld, waarin voor het geloof niets onmogelijk is. De allerzonderlingste voorvallen van treffende en onmiddelijke gebedsverhooring hadden mijne kindsche schreden vergezeld en bleven als met glanzend schrift in mijn geheugen gebrand. Het leven van de aartsvaders, de reis van de kinderen Israëls in de woestijn, DAVID, op zijne omzwervingen, ELIA en ELIZA, DANIEL — hadden zij niet gewandeld als ziende den Onzienlijke, en was het geloof ooit beschaamd geworden? — Wij hadden het wel noodig ons aldus op te beuren bij de slagen van den tegenspoed en het nijpen

Digitized by Google

van de smart, onder donkere vooruitzichten. Eens zat ik op een avond treurig bij mijne moeder; wij gingen zoo eens na, welke kommervolle dagen wij al zamen doorworsteld hadden; de tranen sprongen mij uit de oogen, terwijl ik uitriep: «waarom zou dat toch zijn, dat alles ons ook tegenloopt en ieder uitzicht op blijder tijden ons ontschiet?»

«Ik weet het niet,» hernam mijne moeder, ook een traan wegpinkende, «ik weet het waarlijk niet.» — Maar met een strekte zij de hand uit naar een psalmboek, dat zij zeer in eere hield, omdat het van grootmoeder was, en omdat het eens door een boos mensch op het vuur geworpen, uit de vlammen gered was. — Ik volgde met eerbied het opslaan van dit in mijn oog zoo heilige boek; het viel open op haar schoot en den eersten regel boven aan het blad zag ik moeder met stralend gelaat lezen.

«Zie, mijn kind, dat is het antwoord op uwe vraag,» sprak zij met den vinger wijzend, «lees zelf maar.» Daar stond: «Opdat ze op God hun hope stellen zouden!»

Het was ons alsof een Engel het er ten onzen behoeve neergeschreven had. «Vergeet dit voorval niet,» vervolgde mijne moeder, «en laat ons op God blijven hopen en alles leeren goed achten, wat zijn hand over ons brengen zal.

«Zijn wijsheid weet of ongeneugt,
«Ons best bereidt voor hemelvreugd.»

Het Stillings geloof was ons dus niet vreemd en ik heb dat geloof inderdaad bergen zien verzetten; maar om daartoe te komen, moet men het kruis vroeg dragen en met leed en moeite van aangezicht tot aangezicht hebben omgegaan.

Ik las niet liever dan de rampspoedige levensgeschiedenissen van personen, die na in hunne jeugd geworsteld te hebben, den zege op hun lot behaalden en zich door volharding en inspanning een waardige plaats in de maatschappij veroverden.

Digitized by Google

Zoo was het GELLERT en STILLING gegaan; dien steilen weg hadden HERDER en JEAN PAUL bewandeld; zij waren er mij te dierbaarder om en ik bewonderde hen te meer; maar geen levensschets was mij aantrekkelijker dan die van den jongen STILLING. De eenvoudige tafereelen zijn met zoo roerende naïveteit weder gegeven en de figuren zijn zoo karakteristiek, dat zij frisch en levendig uitkomen op het landelijk terrein, zooals de wandelaars langs het strand tegen de heldere lucht en de blinkende duinen afsteken — maar het is vooral dat geheimzinnig ruischen van die machtige eeuwige zee op den achtergrond, die de charme zoozeer verhoogt door den mystieken sluijer, die over alles uitgespreid ligt.

GOETHE, dien STILLING aan de studententafel te Straatsburg leerde kennen en hem edelmoedig in bescherming nam tegen lage spotternij, die door zijne kleeding en niet door zijn persoon was uitgelokt, vond zooveel behagen in het verhaal zijner lotgevallen, dat hij het handschrift, dat hem ter lezing gezonden was, ter perse bezorgde, en STILLING met de opbrengst er van uit een groote geldverlegenheid redde.

Als ik aan de verhouding van die twee mannen denk, komt mij onwillekeurig het beeld voor den geest van een prachtigen New foundlander, blinkend van welvaart en weelderigheid en een verarmden trekhond, die van zijn kar is losgebroken, terwijl zijn gareel hem nog half nasleept. Alle straathonden vallen den mishandelden vluchteling aan, maar de fiere New-foundlander herkent in hem het edele ras en legt zijn breeden klauw beschermend op hem en laat de tanden zien aan elk, die hem te lijf wil. De trekhond is innig dankbaar en ziet in bewondering tot zijn beschermer op, maar op den duur worden zijne sprongen hem toch wat al te onstuimig en kunnen zij niet zamen gaan.

Met den diepsten eerbied vervuld voor STILLING, die mij

Digitized by Google

het heroïsme des geloofs en LAVATER, die mij het heroïsme der liefde vertegenwoordigde, las ik de werken van die twee innig verwante zielen, wier profetische blik zoo diep door het wolkgordijn van onze toekomst heeft heengezien. LAVATER's «uitzichten in de eeuwigheid» vullen STILLING's «theorie der zielkunde of der geestenleer» aan. Bij beiden staat het vast, dat de mensch na den dood eeuwig mensch zal blijven, zelfs een menschvormige gestalte zal behouden, een verblijfplaats zal vinden in overeenstemming met zijn wezen en een werkkring in gezelschap van zijne geestverwanten.

De dood maakt zulk een geweldige verandering niet als veelal vermoed wordt. Hij verbreekt het aarden vat, niet het wezen van den mensch. Het andere leven is als een hoogere macht — het vervolg — het resultaat van het eerste. Hunne denkbeelden sluiten zich ten nauwste aan het groote woord van PAULUS: «Zoo wat de mensch zaait, dat zal hij ook maaien.» Dit is de hoeksteen en de grondslag van hun gansche onsterfelijkheidsleer. Duidelijker, eenvoudiger, natuurlijker en op alle gevallen meer toepasselijk grondbeginsel kan wel niet gevonden worden, en een tweede even eenvoudige en veel beteekenende grondstelling is de algemeene wet in de natuur: het gelijksoortige voegt zich te zamen, zoekt zich, wordt onderling aangetrokken.

Al wat men van eene vergelding, van een gericht, van zaligheid en onzaligheid kan zeggen, komt volgens hen daarop neder. Wie rein is wordt tot de reinen opgeheven, de halfreine wordt tot de halfreinen heengetrokken, de onreine zinkt tot het onreine neder. Zaligheid zal daarin bestaan dat onze geestelijke behoeften volkomen bevredigd worden — rampzaligheid daarin dat de ziel niets ter voldoening der lagere begeerten en onedele behoeften zal vinden.

Digitized by Google

GEEN KIND MEER.

VI.

Wanneer ik de hedendaagsche opvoeding vergelijk met de methode volgens welke ik ben groot gebracht, dan schijnt het mij toe of er meer dan een eeuw tusschen die beide vormen van menschelijke opleiding moest liggen, zoo hemelsbreed is het verschil tusschen de positie, die ik als kind in huis innam tegenover mijne ouders, onderwijzers en alle volwassenen en den staat van schier aangeboren emancipatie, waarin ik thans het kleine volkje om mij heen zie opwassen met de zelfbewustheid van vrijheid en onafhankelijkheid in blik, stem en houding.

Toch wil ik niet zeggen, dat het onbepaalde ouderlijke gezag mij drukte. Het juk was zacht en de last was licht, omdat ik dat gezag eerbiedigde als een goddelijk recht. Maar de beste ouders doorgronden te weinig de diepte van het kinderlijk gemoed, wegen niet juist genoeg hunne krachten om altijd billijk te zijn in hunne eischen, rechtvaardig in hunne maatregelen, en zoodra het kind zich miskend voelt in zijne bedoelingen of verongelijkt in de beoordeeling zijner gezindheden, dan begint het hart in verzet te komen. De zwijgende onderwerping, de

Digitized by Google

blinde gehoorzaamheid kunnen te duur gekocht worden als zij de warmte van een jong hart benadeelen en de teederheid der liefde verzwakken. Hier schuilt een even gevaarlijke klip als die van te vroegtijdige onafhankelijkheid.

De levensopvatting van mijne ouders was gestreng en ernstig, ja zwaarmoedig. De mensch die met onspoed heeft te kampen ziet de wereld en de toekomst met een geheel ander oog tegen dan de voorspoedige. Ik hoorde altijd van de kindsheid spreken als van het beste en gelukkigste tijdperk des levens en het deed mij geen genoegen te vernemen dat het met dien schoonen tijd nu welhaast gedaan zou zijn. Wat mij eigenlijk zou overkomen wist ik niet, maar een onbestemd voorgevoel van eene benauwende verantwoordelijkheid, die dan op mijne schouders zou zinken, verontrustte mij.

Menigmaal had ik mijne moeder het schoone vers van Willem van Haren «het menschelijke leven» hooren reciteeren om mij in bescherming te nemen tegen harde raadgeefsters, die van oordeel waren, dat ik veel te veel speelde en dat mijne jeugdige vingeren het aan de menschheid verplicht waren om een zeker aantal kousen te breien en eenige honderd schulpjes en vetergaten in strooken te borduren.

En mijne moeder zat daar van goeder harte tallooze poppen in allerlei fantastische kostumen met mij uit te dossen of kaartenhuizen te bouwen als paleizen met echt glas in de vensters en een compleet ameublement voor alle vertrekken!

Wat was ze wijs, die goede moeder! als ze dan glimlachend hare bedilsters antwoordde:

«Speel dierbaar kind! speel, nuttig u deez' dagen,
Want 's werelds grootheid schaft aan ons 't genoegen niet,
Dat u door uwen poppenwagen
En bij uw kaartenhuis geschiedt!...

Digitized by Google

O zalig perk van drie tot zeven jaren!
Als ieder voorwerp 't oog bekoort, het harte streelt,
Och, of ze zonder einde waren,
Als alles lacht, als alles speelt...

Neen, ze waren niet zonder einde, ze vlogen veel te snel voorbij, die zalige jaren, al kregen zij door ons verblijf te Barneveld nog een onschatbaar verlengstuk, dat mij in de stad stellig niet zoo onbetwist zou zijn te beurt gevallen; en heb ik later vaak reden gehad om dit schuldelooze vreugdgenot te herwenschen, het zalig kinderheil heb ik volop genoten, al heeft ook zelfs het kind zijn leed.

O schoone tijd, als de smart nog niet weet door te dringen tot de diepste plooien van ons hart, maar er overheen glijdt als de regen over de glanzige bloemkelken. O schoone tijd, als de wereld nog zoo wondervol en bekoorlijk is in hare verrassende nieuwheid en het leven zoo overvloedig in altijd versche geneugten; als alle seizoenen ons even welkom zijn en wij het altijd goed weer vinden. O schoone tijd van verdraagzaamheid en broederschap, als de warme hartjes teedere vriendschap sluiten zonder te denken aan Jood of Christen, Protestant of Catholiek; als arm en rijk ons onverschillig is, als rang of stand bij onze makkers niet in aanmerking komt en wij niemand uit onzen kring verstooten dan den klikspaan en den valschaard; als wij den bedelaar ons brood geven zonder te vragen of hij wel braaf en eerlijk genoeg is. O schoone tijd van baldadigheid en edelmoedigheid, van kwelzucht en zelfopoffering, van ongetemden toorn en openlijke ruzie, van onverholen antipathie en onbedwongen sympathie, van overmoedige brutaliteit en pijnigende verlegenheid, van waar berouw en goede voornemens! — O schoone tijd van dikke boterhammen en ras versleten achterlappen, van wilde haren en te klein geworden kleeren, van onschuldige misdrijven en

Digitized by Google

grappige hartstochten, van onbedaarlijken lachlust en snel opdrogende tranenbeken! O schoone tijd van positieve oordeelvellingen en radicale maatregelen, — van gloeiende verontwaardiging en afgodische dweperijtjes! — O schoone tijd met al uwe onstuimige uitbarstingen, uwe koortsachtige opgewondenheid en onrust, als het popelende hart nog trilt van verlangen naar het onbekende verschiet, van stoute hoop op het onbereikbaarste, van argeloos vertrouwen op de toekomst — op iedereen — en op ons zelven....

Ik wenschte er het einde niet van en keek mijn stadsche kennissen eenigszins verbaasd aan, die terwijl ik mij nog zoo volop kind gevoelde, allengs zoo groot-menschachtig begonnen te worden. Ik begreep niets van dat hunkeren van jonge meisjes om dames te gelijken en gekleed te gaan met lage schortjes en lange rokken.

Wat vond ik dat dwaas, dat men mij bespotte, omdat ik mijn doek bleef omknoopen en mijne krullen nog los om het hoofd liet zwieren. Het haar opsteken in vlechten — een omslagdoek dragen — 't was mij of men mij naar het besjeshuis wilde zenden.

Elk dezer overgangen heeft mij bittere tranen gekost. Ik voelde dat al deze maatregelen mij verder aan de zalige kindsheid ontscheurden en den scheidsmuur hooger optrokken, die mij onherroepelijk van de zorgelooze vrijplaats des levens afsneed.

«Wij kunnen wel zien dat ge van een dorp komt» — lachten mijne tijdgenootjes, «gij zijt zoo groot als uwe moeder — en gij kunt toch waarlijk geen kind meer blijven.»

Vooral na de plechtigheid van mijn examen op mijn zestiende jaar, werd het mij met meer nadruk onder het oog gebracht dat ik niet meêr zoo kinderachtig moest zijn.

«Geen kind meer.» Wat beteekende dat toch eigenlijk? — Waarom mocht ik geen kind meer zijn? Ik voelde dat ik het

Digitized by Google

toch was gebleven, al was ik wat langer opgeschoten. «Geen kind meer!» Dat woord zonk als een steen op mijn hart. Geen kind meer, en ik sprong nog even graag den stoep af, of liet mij glijden langs de leuning van de trappen. Ik kon mijne voeten nauwelijks weerhouden om zich in galop te zetten als ik een brug afging. En al kon ik goed orde houden onder mijne scholieren, pas waren zij de deur uit of wij zongen als de lijsters en verzonnen alle dwaasheden om ons schadeloos te stellen voor onze geforceerde deftigheid.

Maar dit gevreesde woord «geen kind meer» kreeg pas zijn volle verschrikking door het volgende voorval. Ik liep niet dikwijls en ongaarne alleen op de straat en als ik niemand bij mij had, liep ik zoo snel mogelijk, ja, soms bleef ik zelfs in de volle vaart waarmede ik de trappen afvloog, voortijlen als ik de deur uitkwam, om een hooge brug over, een straatje door en nog een brug over, van de Nieuwe Zijds Voorburgwal, waar ik woonde, naar de Achterburgwal, waar de school was, heen te snellen.

Op zekeren dag had ik thuis veel te doen gehad tot het laatste oogenblik voor schooltijd; liep ik nu zeer snel, dan kon ik nog op mijn tijd in mijn klasse komen, en als met vleugelen aan de voeten ging het de brug over om de straat in te stormen. Daar komt een dame van een hoogst deftig voorkomen, statig en vast besloten, regelrecht op mij aanstappen, als tartte zij mij uit haar omver te loopen of voor haar stil te staan.

«Jufvrouw,» zeide zij, gij heet Elise, niet waar?

Ik antwoordde dood verlegen: «Ja, mevrouw!»

«Och, ik bid u, doe me toch het genoegen van niet meer zoo hard te loopen.»

«Kan ik u daar genoegen mee doen, mevrouw?» riep ik met ongeveinsde verbazing.

Digitized by Google

«O ja, een groot genoegen. Zeg me toch eens: waarom vliegt ge altijd zoo?»

«Omdat ik altijd haast heb, Mevrouw en ook omdat ik elken afstand een allervervelendst ding vind.»

«Dat kan ik mij best begrijpen; maar gij moet toch niet meer zoo hard loopen — gij zijt geen kind meer.»

Daar had ik het alweer — dat noodlottige: «geen kind meer.»

«Ik zou mij niet met uwe liefhebberij bemoeien,» zeide zij, en er was iets zoo goedhartigs in haar gelaat, zooveel welmeenendheid in hare stem, dat zij mijn hart stal — «maar ik ben de moeder van twee uwer élèves, en het zou u in den eerbied, dien zij voor u moeten hebben, kunnen benadeelen, als zij u daar zagen heen huppelen, zooals ze zelf springen.»

«U heeft gelijk, mevrouw, ik dank u,» zeide ik, — «ik had dat moeten bedenken, maar ik dacht dat niemand mij hier kende of op mij letten zou in deze lange rijen van huizen. Woonden er onder de steenen menschen, die ik door mijn voetstap had kunnen hinderen, dan zou ik een reden gevonden hebben om zacht te loopen, maar nu heb ik nooit begrepen, dat het voor iets ter wereld niet goed kon zijn mijne beenen zoo snel te bewegen als zij willen.»

«Gij zijt een origineel natuurkind, maar ik houd met dat al veel van u, omdat mijne kinderen u zoo liefhebben en zoo flink leeren. Ik heb al lang naar u uitgekeken; ik dacht, 't is beter dat ik het u eens zeg, dan dat de menschen een ongunstige opinie van uwe beschaving en ontwikkeling zouden opvatten door uwe kinderlijke manieren. Gij zult niet boos op mij zijn, omdat ik u dit gezegd heb, niet waar?»

«O neen mevrouw, o neen, ik ben u dankbaar — ik ben verlegen over mijn kinderachtig gedrag.»

«Blijf zoo goed voor mijne kleinen,» zeide zij mij vriendelijk de hand drukkend — en nooit heb ik mij langzamer naar

Digitized by Google

mijn post gespoed en mij dieper neergedrukt gevoeld onder de gedachte: «geen kind meer!»

't Was me of de straat voortaan voor mij was opgebroken en of ik voetje voor voetje stappen moest om niet te struikelen, want met onrust dacht ik aan de mogelijkheid dat de een of andere mama daar uit een van die huizen zou kunnen loeren, om te zien of ik ook begon te draven.

Nog denzelfden dag zond de dame mij een gracieus cadeautje, als om mij te bewijzen, dat ze niet uit vitzucht had gesproken, maar uit wezenlijke belangstelling.

Toch bleef ik veel over dit kleine voorval denken en vooral over: «de menschen» gerepresenteerd door de bewoners van die twee rijen stugge huizen, waar ik dagelijks tusschen door moest — «de menschen» waren dus van dien aard om ongunstig te denken over iemand, die graag hard liep!...

Wat ging het «de menschen» aan? Had ik geen recht om op mijn beurt een ongunstige opinie over het verstand van «de menschen» te vellen? Ik had wel als een mol een tunnel onder den grond willen graven om door «de menschen» met rust gelaten te worden. Ik zweefde niet meer als een vrije vogel in de lucht; ik kwam allengs tot bewustzijn van mijne omgeving, een omgeving die mij koud liet, waarop ik geenerlei betrekking voelde. Zou ik in mijn verder leven veel met «de menschen» te doen krijgen? Was er geen loopbaan uit te vinden om dit te ontgaan? Ik vond het benauwd en drukkend in de stad, — ik voelde de koude strakheid der steenen muren en keek wantrouwig naar de vensters alsof het schietgaten waren; mijn zorgelooze vaart was gebroken en het vroolijk huppelen en springen was voor goed gedaan. Ik begon zachtjes te loopen, zonder te bemerken of «de menschen» nu over mij tevreden waren — en toch hadden «de menschen» gelijk. Helaas, ik was geen kind meer.

Digitized by Google

Niets was voor mij noodzakelijker dan gezellige omgang. Een paar gezinnen trof ik aan, waarin ik een aangenaam verkeer met jongelieden van mijn leeftijd vond. Het huis van den heer L., die een magazijn van optische en physische instrumenten had, was mij in dat opzicht zeer lief en onvergetelijk. Zijn voortreffelijke zoon en twee geestige dochters, vormden de kern van een allerliefsten vriendenkring. Daar was altijd iets interessants te zien of te hooren. Heden was het een nieuwe uitvinding of schoone ontdekking, eenige merkwaardige proeven of fraaie werktuigen, een andermaal een belangrijk boek of schoone kunstproducten, altijd een aangename en nuttige conversatie, een ongedwongen verkeer van jongelingen en meisjes, een waarlijk geestig samenzijn in den beschaafdsten toon zonder eenige stijfheid.

Wat zijn ze veel waard voor jonge menschen zulke huiselijke samenkomsten in den schoot van het gezin, zonder omslag of onkosten, maar met gulle hartelijkheid en ongekunstelde vriendschap. Wat heb ik ze honderdmaal herdacht, die genoeglijke avondjes, vooral des Zondags, want wij allen waren, hoe jong ook, reeds werkende leden der maatschappij in zeer verschillenden arbeid en bestemming, maar allen vol moed en hoop, bereid om naar ons vermogen onzen tijd te dienen en onze ontwikkeling te bevorderen.

Ik geloof niet dat wij ooit tweemaal dezelfde tijdkorting herhaalden. Ons program was altijd vonkel nieuw. Onze president Willem L. was onuitputtelijk in vinding. De physica en mechanica speelden een groote rol in onze verlustigingen. Nu eens waren het proeven met de luchtpomp dan met electriciteit. Heden vertoonde hij goocheltoeren met allerlei kunstige toestellen, waarvan hij alleen het geheim bezat; een volgende maal begaven wij ons naar buiten om zijn eigen gemaakt vuurwerk af te steken. De literatuur werd niet vergeten;

Digitized by Google

voordrachten werden in proza en poëzie gehouden. Declameeren zingen en musiceeren, charades en tableaux, 't werd alles beoefend, zonder gekrib of gehaspel, zonder jaloezie of kwaadsprekendheid. Elk deed zijn best en elk was dankbaar en tevreden.

Daguerre's ontdekking werd niet bekend of wij dienden onzen jongen professor tot model en wij werden boven op het Nut of 't Odeon gedaguerrotipeerd. Er was broederschap en hulpvaardigheid en het ontbrak in ons midden niet aan bewijzen van edelmoedigheid jegens ongelukkigen of aan geestdrift voor groote en schoone beginselen.

Te kort genoot ik deze liefelijke verpoozing. In dien lieven kring ben ik alleen jong geweest en heb ik echte frissche blijgeestigheid gesmaakt; maar van toen aan zijn de bloemen schaarsch en de doornen vele geworden en ik heb later nergens dat genoeglijk vriendschappelijk verkeer teruggevonden.

Mijne dagen waren sterk bezet met lessen, want de schooltijden duurden veel langer dan tegenwoordig. Wij moesten van 9—1 en van 3—7 pal staan voor de klasse. Maar o, dat vierde uur was zoo zwaar; de leerlingen waren dof en werden lastig; de lucht was bedorven, de maag was leeg, en het hoofd begon te branden; wij snakten naar lucht en beweging en naar het eind van de les, al was onderwijs geven mijn lust en mijn leven — onze veerkracht werd uitgeput.

Daar was nog iets in het schoolvak dat ik in het eerste jaar niet had opgemerkt, maar dat mij allengs zwaarder begon te drukken. Het vreeselijk woord: herhalen! Er moest niet alleen gerepeteerd worden tot elke les was ingeprent aan de geheele klasse met inbegrip van al de achterblijvers en zwakke hoofdjes — maar repeteeren telkens als er weer een afdeeling was klaar gemaakt om over te gaan en een nieuwe schaar aankwam. Dat werd mij een kruis. Het begon me te kwellen,

Digitized by Google

en neer te buigen. Ik voelde dat mij de noodige opgewektheid ontzonk ook mijn plicht behoorlijk te volbrengen, en dat maakte mij moedeloos.

Hoe geheel anders was dat met het huisonderwijs, zooals ik in de morgen- en tusschenuren gaf aan een discipel, die geen twee jaar jonger was dan ik en van wien ik hier moet spreken.

Twee ouderlooze neven werden met mij opgevoed; de een was ouder, de ander jonger dan ik; zij waren beiden wakkere oppassende jongens, die als broeders met mij omgingen. De oudste vond echter spoedig een werkkring buitenshuis, terwijl de jongste, die tamelijk ten achter was met zijn onderwijs, zeer veel had in te halen. Daar hij aan Engelsche ziekte had geleden, was hij kleiner dan andere jongens van zijne jaren, en hierdoor scheen het verschil van leeftijd tusschen leerling en onderwijzeres veel grooter dan het was, want ik nam aanvankelijk zijn onderwijs op mij. Mijn vader verlangde dat ik, om wat orde in zijne opleiding te brengen, elk leervak van voren af aan met hem zou doorwerken. Hij kreeg spoedig lust in studie en begon al meer de waarde van ontwikkeling en nuttige kundigheden te gevoelen. Geen prikkel van belooning of straf was hem noodig; een edele eerzucht ontwaakte in zijn dankbaar hart en hij spande al zijne krachten in om een nuttig en bekwaam mensch te worden.

Met Theodoor behoefde ik niet te repeteeren; ieder les was een schrede vooruit en ik had nooit aangenamer leerling. Hij was dan ook een allerbeminnelijkste knaap, die de harten voor zich won waar hij kwam. Hij bezat die gelukkige gave, die men «een goed humeur» noemt, 't welk eigenlijk beteekent: «een goed hart» te hebben. Hij was altijd tevreden, opgeruimd, ijverig en voorkomend, en als hij zijn gevoel van vreugd en dankbaarheid niet meer onder woorden brengen kon, dan sprong hij op en draaide rond en klapte en wreef in zijne handen om

Digitized by Google

met al zijne leden krachtig te betuigen: « wat ben ik gelukkig of wat heb ik het goed. »

Na den afloop van een les, waardoor hij bijzonder geenthusiasmeerd was vóór ik weet niet meer welke celebriteit, maakte hij weder zijne bokkesprongetjes, die ik zijn « wildemans dans » noemde, en hij riep met stralende blikken uit: « wat ben ik toch blij, dat ik hier ben gekomen; ik heb niet alleen een vader en moeder gevonden, maar nog een lieve zuster bovendien! En eensklaps voor mij stilstaande, en zijne zachte bruine oogen onderzoekend op mij vestigend, voegde hij er ernstig bij: « ik mag dat immers wel zeggen, niet waar? — Gij wilt mijne zuster zijn? » —

« Daar moet ik mij eens op bedenken, » zei ik schertsend. « Als ik een broer zal hebben, dan moet het een ferme jongen zijn, die klinkt als een klok, die nooit als een ooievaar op één been staat, zijn laarzen niet scheef loopt, den strik van zijn das niet bij voorkeur op zijn rug draagt; zijn boeltje niet laat slingeren ... »

Intusschen had hij schaterende van 't lachen, maar toch met een hoogen blos, een greep in zijn nek gedaan om zijn voortvluchtigen strik weer meester te worden — hij trok haastig zijn kiel glad, gespte zijn riem wat stijver om zijn midden en stond nu flink op zijn beide voeten zeggende: zoo zal uw broeder zijn — niet waar? »

« En wat verwacht gij dan wel van uwe zuster? — moet zij een sloof zijn, die uwe boordjes kan strijken, uwe kousen heelhouden, uw goed klaarleggen, uw rommel opredderen, en die u altijd met kam en borstel naloopen moet eer gij uitgaat? »

« Och ja, » zuchtte hij als een ootmoedig zondaar de handen over zijn borst kruisende, « dat alles doet een lieve zuster, maar ze doet nog veel meer — ik bedoel een zuster is de trouwe leidsvrouw, de beste vriendin, de beschermengel..... »

Digitized by Google

« Kom aan, mijn jongen, nu begint het eerst mooi te worden » riep ik uit — als er zooveel poëzie in mijn neef schuilt dan heb ik ook nog wel hoop, dat hij eens met krulhaar uit zijn bed zal stappen.

« Krulhaar! poëzie! — neen, dat zal nooit gaan, zuchtte hij grappig over zijn donkerbruin glanzig haar strijkend. Ach, ik heb al zoo lang getobd om een versje voor u te maken, maar ik kan geen vier dragelijke regels aan elkander rijmen. Ik ben een prozaïsche broeder, maar gij hebt poëzie en krulhaar genoeg voor ons beiden. »

« Zacht wat, zacht wat — gij spreekt alsof we alle goederen gemeen hadden. Zoo ver gaat het zusterschap niet. »

« Och toe, ga maar een compagnieschap met me aan, » vleide hij, zijn arm om mijn hals slaande.

Terwijl wij zoo snapten, nam zijn gelaat een zonderlinge uitdrukking van zwaarmoedigheid aan; zijn oog en zijne stem schenen meer weemoed dan vreugd uit te drukken. Plotseling was het mij alsof ik door zijne trekken heen het edel gelaat zijner moeder zag; hoewel hij volstrekt niet op haar geleek; zij was een buitengewoon schoone vrouw geweest, die tot model voor eene mater dolorosa zou hebben kunnen dienen; zij had onuitsprekelijk veel geleden en het was of op haar jongste kind de stempel van het lijden was gedrukt, dat haar leven ontijdig gesloopt had. Hoe of waar ik dat schoone hoofd zag, kon ik niet onder woorden brengen, maar ik zag haar gelaat zoo duidelijk, alsof zij een oogenblik lichamelijk bij ons gestaan had. Het visioen ging bliksemsnel voorbij, maar op hetzelfde oogenblik zag ik een sterke helling met een vreeselijke donkere diepte aan Theodoor's zijde en werktuiglijk greep ik hem bij zijne schouders, alsof ik vreesde dat hij vallen zou en zijne handen vattende, zeide ik ernstig met een lichten schrik: « ja,

Digitized by Google

ik zal een goede zuster voor u trachten te zijn — gij zijt een beste jongen, maar een beetje te zwak van karakter Theodoor — gij zult een trouwe vriendin noodig hebben. Maar zeg mij, sprak uwe moeder wel eens van mij?»

«Mijne moeder? riep hij verbaasd, ik dacht ook juist aan haar — o, zij dweepte met het nichtje. Zij moest mij dikwijls van u vertellen, en ik stelde mij u nog altijd voor zooals ik u als een zesjarig blond krulkopje naar een kinderpartij zag gaan, met blooten hals en armen in een wit doorschijnend kleedje. Ik stond u dus bij mijn aankomst in dit huis, al heel gek aan te gapen, toen ik u als een jonge dame in een gewone japon voor mij zag staan.»

«Gij hadt u een engeltje met vleugeltjes voorgesteld, en gij vondt een jufvrouw met pofmouwen, lachte ik — daar hebt gij nu het ideaal van de realiteit.»

«Ik heb een lieve zuster,» hervatte hij mijne hand drukkende en ik zal mijn best doen, dat gij mij de broederschap niet weer opzegt.» En hij hield woord.

In weinige jaren had hij alles ingehaald wat hij ten achter was geweest, en daar hij den geheelen dag aan eigen oefening kon besteden en nog vele lessen kreeg en ik veel schoolwerk had te doen, bracht hij het weldra zoo ver, dat wij niet alleen in sommige vakken gelijk op werkten, maar hij streefde mij in menig opzicht, zooals in rekenen, mathesis en teekenen voorbij.

Welken loopbaan zou hij zich kiezen? — Dit was menigmaal het onderwerp van ons gesprek. Wandelden wij door de zalen van het Trippenhuis en dweepten wij met de kunst, dan was het zijn lust om artist te worden, natuurlijk een groot artist! Hij had een goed oog op vorm en tinten, een vaste hand, veel smaak en gevoel; wellicht zou hij het ver gebracht hebben — maar hij voelde zelf, dat hij geen vinding bezat, en wat is

Digitized by Google

het vooruitzicht van een middelmatig kunstenaar zonder middelen?

Jongelieden met licht ontvlambare geestdrift voor het schoone en verhevene verwarren licht hun liefde en vereering voor de kunst met aanleg of talent om zelf het schoone voort te brengen — maar 't is iets anders voor een ideaal te knielen of het te verwezenlijken door eigen scheppingskracht. Het is iets anders grootheid van karakter te bewonderen en verhevenheid van deugd te verheerlijken dan wel groot en sterk en onwankelbaar te zijn.

Het kostte hem veel smart en strijd den kunstenaars droom vaarwel te zeggen. Deze illuzie werd echter door een andere dweperij vervangen, die eigenlijk nog dieper in zijn gemoed wortelde.

«'k Zou wel weten wat ik worden wil, indien het in mijn macht stond», zeide hij op zekeren Zaterdag-middag, terwijl wij te zamen een landkaart van Azië teekenden en veel over de reizen van von Humboldt en over den toestand van de volken in Indië gesproken hadden. «Ik zou zendeling onder de heidenen willen worden. Ik zou gaarne leven onder die eenvoudige natuurkinderen om in hun midden een gemeente te stichten, zooals ik geloof dat de Heer het heeft bedoeld. Ik zou hen willen leeren als kinderen van God in broederliefde en gerechtigheid te wandelen en mij dunkt dat men dan in die schoone gewesten van Azië den hemel op aarde zou kunnen smaken. Hier is alles vol en overladen; wij hooren niet anders dan van menschen die geen betrekking kunnen vinden, tenzij men zich tot allerlei lage kuiperij en intriges wil verlagen om een ander den voet te lichten; men schijnt elkander in den weg; de een gunt den ander geen plekje om te leven. Maar daar ginds is ruimte om breed en onbelemmerd te werken en ver van de besmette lucht der Europesche over-

Digitized by Google

beschaving zou ik willen beproeven, hoe een stam zich zou ontwikkelen naar de beginselen van het zuiver primitieve Christendom.»

«Maar hoe komt gij aan dat denkbeeld,» riep ik verwonderd.

«Hoe ik daaraan kom?» Hebben wij niet over het schoone Missions werk gelezen dat op arbeiders wacht? Als wij de donkere velden op de wereldkaart bezagen, waar de volken nog in duisternis en doodschaduw zitten — riep alles in mij: daarheen! — En wat den laatsten stoot mij heeft gegeven, dat is de lezing van het journaal der Duitsche zendelingen in Indië.

De Heer W. de Cl. had ons de oorspronkelijke handschriften van een paar hoogst belangrijke zendelings-journalen van het Barmer-genootschap geleend, en zij waren met geestdrift door ons gelezen. Deze hadden in zijn borst een sluimerende vonk aangeblazen, die zijn gansche ziel in vuur zette. Van nu aan droomde hij van niets anders. Het was een rein en schoon verlangen, een verhevene en edelmoedige begeerte, hoe onbekookt en fantastisch ze ook zijn mocht. Eerst zag ik het aan voor een voorbijgaande opwelling van geestdrift, zooals hij vroeger met de kunst had gedweept, maar als hij over dit plan sprak dan klonk zijn schoone stem zoo zonderling bewogen en bezield, dat ik hem met verbazing en bewondering moest aanhooren. Als hij dan zijn edel gelaat ophief en zijn donkere haren van zijn open voorhoofd streek, en ik soms tranen in zijn groote zielvolle oogen zag blinken, dan kwam hij mij voor een hoofd grooter en tien jaar ouder te zijn, hij, die nog altijd de «kleine jongen» genoemd werd, toen ik reeds «geen kind meer» mocht zijn — en ik dacht dan aan den jonger, dien Jezus lief had.

Het verdroot hem maar dat hij niet terstond kon heengaan om als helper van een oud-zendeling praktisch opgeleid te

Digitized by Google

worden. De lange weg door een zendelingshuis met vijfjarigen cursus scheen hem bitter prozaïsch en omslachtig. Jezus riep zijne jongeren en zij volgden onmiddelijk zijne stem. Zoo had de jonge enthusiast het ook willen doen in zijn vurigen ijver.

Er was iets roerends, iets aangrijpend schoons in de heilige geestdrift, waarmede hij het frissche jonge leven den Heer wilde toewijden, zoo onbesmet van de wereld, zoo vreemd aan onedele neigingen. Hij verdiepte zich steeds meer in zijne idealen; hij grondvestte in gedachten kleine gemeenten; hij bouwde een hut van bamboes in het gebergte en zat onder een waranda, omringd van zijne inlanders, om hun vrede en zaligheid te verkondigen. Hij geloofde vast dat, zoo een zendeling volkomen in de voetstappen des Meesters wilde treden en zich met hart en ziel aan zijn taak toewijden, ook voor dien Evangeliedienaar nog heden ten dage het woord van Christus vervuld zou worden: «allen die in mijn naam gelooven, zullen deze teekenen volgen — op kranken zullen zij de handen leggen en zij zullen gezond worden; duivelen zullen zij uitwerpen — op slangen zullen zij treden, enz.»

Dat dit stoute geloof het leven zijner ziel was, bleek kort daarna op overtuigende wijs, toen op zekeren avond plotseling de roep van «brand!» ons deed opschrikken. De brand was dicht bij ons, in een huis waar gevaarlijke brandstoffen, ik meen gedistilleerd, voorhanden waren, zoodat ons huis groot gevaar begon te loopen. Wij bewoonden een hoog hoekhuis, dat zeer moeilijk te behouden scheen, te meer daar een felle wind de vlam naar ons heen dreef. Groote stukken van het brandend pand werden hoog in de lucht geslingerd en stortten vlammend op onze woning. Theodoor wilde zijn broeder op het dak volgen, die daar met de werklieden bezig was, maar moeder wilde het niet toestaan.

Digitized by Google

De gloed van den brand maakte de lucht verzengend, de hitte werd ondraaglijk. De straat en de brug voor ons huis waren bedekt met menschen; een vreeselijk geraas en geroep om water, het gedruis der pompen, het kletteren van het water, het fladderen der vlammen in de lucht, dit alles leverde een akelig tafereel op, waarbij mijn hart ineenkromp. Het gevaar werd met elk oogenblik grooter — en er werd beraadslaagd of wij het huis verlaten of nog blijven zouden.

«Als wij niet mee kunnen werken, moeten wij bidden!» fluisterde Theodoor mij toe en trok mij met zich naar een ander vertrek en daar zonk hij op de knieën en stortte een vurig gebed uit tot den Almachtige, die den wind kon matigen en wenden. Onbegrijpelijk gesterkt en gestild stonden wij op en tot onze onuitsprekelijke vreugde kwam weldra zijn broeder beneden met de tijding: «de wind loopt om en neemt af; de vuurgloed is reeds geheel van richting veranderd; nu zal ons huis behouden kunnen worden, als wij het dak maar van het vallende vuur vrijhouden.»

Hoe drukten wij elkander de handen en dankten wij den Heer. «Geloofd zij onze getrouwe God!» riep Theodoor met tranen in de oogen, die het huis mijner weldoeners heeft bewaard!»

Intusschen was het niet genoeg in stilte met het zendelingsplan te dwepen. Hoe zou hij er toe komen? Hij vreesde voor de koude kritiek, die onvermijdelijk door zulke gloeiende plannen van jonge harten wordt uitgelokt.

Inderdaad kwam zijn enthusiasme op een zware proef, want mijne ouders vonden zijne keus zeer betwistbaar; niemand juichte zijn plan toe; en wat dan nog het hardste valt voor de opgewonden dweepers, dat is de verdenking van hunne onbaatzuchtige bedoelingen en de onzuivere motieven, die hun door koudbloedige beoordeelaars worden toegeschreven.

Digitized by Google

De een zeide: «het was hem maar te doen om een groot man te worden, om eer en glorie te bejagen; de ander beweerde dat hij den romanheld wilde uithangen; maar een jongeling van zijn aanleg en beminnelijk karakter, had wel met meer alledaagsche middelen zich wat klaterende glorie kunnen veroveren; de eerzuchtige zal zich niet bij voorkeur in de afgelegen wildernis onder de wilden gaan begraven, en wie ijdele eer bij de menschen begeert, moet geen carrière kiezen, die zoo slecht bezoldigd en zoo weinig in tel is. Neen, hij was eenvoudig en nederig van gemoed; zijne toewijding aan zijn ideaal was zoo oprecht en volkomen als ooit een jeugdig hart ontgloeide, dat zich aan de verhevenste dienstbaarheid heeft toegeheiligd, en zijn keus bleek bestand tegen elke tegenkanting, want men liet niets onbeproefd om hem zijn fantastisch ontwerp te doen opgeven. Bleef hij bij zijn plan volharden, dan moest hij ten bewijze van zijn ernstigen wil, tijdelijk en tot voorbereiding, een vak aanvaarden dat hem tegen de borst stuitte — en schoolmeester worden. Deze zeer verstandige maatregel viel als een koud bad op de gloeiende geestdrift van den aspirant apostel, maar schrikte hem niet af. Hij zag terecht in dat het de kracht van een zendeling moet zijn goed te kunnen onderwijzen en hij haalde dus getroost zijn vierden rang en daarna zijn derden, altijd met het smachtend oog op het schoone Insulinde gericht, het land van zijne droomen. Met vlijt en volharding loochenstrafte hij de voorspelling, dat hij wel weer wat anders zou verzinnen en als een wakker onderwijzer op een aanzienlijke school te Amsterdam werkzaam, wachtte hij zijn tijd af tot hij den ouderdom zou bereikt hebben om op het zendelingshuis geplaatst te kunnen worden.

Bij menig gelegenheid zinspeelde hij er op dat hij verwachtte dat ook ik mij vroeger of later aan het zendingswerk zou toewijden.

Digitized by Google

« Zet u toch dat denkbeeld voor eens en voor goed uit het hoofd, » verzekerde ik hem dan. « Men is niet geschikt voor elke loopbaan, die men bewondert. Gij hebt geen ouders en zijt vrij. Mij staat een ander levensdoel voor den geest. Ik hoop het zoo ver te brengen, dat ik eens op het land een school kan oprichten en daar wil ik dan mijne ouders bij mij hebben en hen een genoeglijken ouden dag bereiden. »

« Weet gij wel, dat gij nog tot uw drie en twintigste jaar kunt wachten, eer gij eene school moogt beginnen — merkte hij aan — « wat kan er in dien tusschentijd niet gebeuren. Ik kan mij niet voorstellen, dat ik daarginds zonder u zou werken en leven — onmogelijk — gij zult mij toch niet alleen laten trekken? . . .

« Ik zal niet over de zee gaan, wees er vast van overtuigd; mijn werk is hier en mijn plan is afgebakend. Geef u niet toe aan hersenschimmen, die geen grond hebben, dan in uw wensch alleen. Gij zijt door ons dagelijksch verkeer aan mij gewend. Gij zult wel andere makkers vinden die u beter passen. Ik ben niet geschikt voor een onrustig zwervend leven. Spreek er mij nooit meer over. »

« Ik hoor dat alles en zou het wel moeten gelooven, » zeide hij glimlachend en toch kan ik niet ophouden te hopen, dat gij mij vergezellen zult. De omstandigheden kunnen veranderen — ik verander niet — ik blijf tegen alle hoop hopen en wachten.

« Wat zijt ge toch kinderachtig, » zei ik dikwijls om mij van hem af te maken — wij moeten niet zoover vooruit zorgen, wij zijn er veel te jong voor.

Kinderen waren wij, ja — en toch geen kinderen meer!

Ach, als wij na dertig, veertig moeitevolle jaren neder zitten op den steilen berg dien wij bestegen en wij overzien ons gevaarvol pad met al de struikelblokken, spleten en diepten, dan staren wij droevig op zoovele puinhoopen, die

Digitized by Google

vroeger lustoorden waren en op de graf heuvels die ons aan het bezwijken van onze medereizigers herinneren; en ons afgetobd hart en ons vermoeid hoofd kunnen zich nauwelijks meer de krasht en den gloed van die jeugdige idealen voorstellen, die als schitterende gestarnten over ons pad hebben geflonkerd. En als de smartelijke ervaring ons door wond op wond geleerd heeft voorzichtig te berekenen en angstvallig onze schreden te tellen, dan begrijpen wij ter nauwernood den stouten fieren moed, waarmede een jong hart zich aan de hoop overgeeft en vermetel al zijn levenskansen gaat hangen aan een broozen draad, die den bedachtzamen wereldwijze een blinkend spinrag schijnen moet. . . .

Zullen al die liefelijke bloesems rijpe vruchten worden, Van den jongen boom, die voor het eerst zijne geurige knoppen in den lentemorgen ontplooit om als een heilig reukaltaar zijn onbevlekte offerande den hemel aan te bieden? De gure wind blaast uit het noorden, de nachtvorst vaart als de kille hand des doods over de jonge kruin en morgen is het blanke kleed besmet en de grond is bedekt met afgevallen bloesems. . . . Wee over dien mensch, wiens invloed zulk een nachtvorst gelijk is — wee over den kouden onreinen adem, die den bloeienden jongen boom met onvruchtbaarheid slaat.

Digitized by Google

IN DEN GRAFKELDER VAN DE RUIJTER.

VII.

Tot de aangenaamste herinneringen uit mijne leerjaren, behoort het bezoeken van werkplaatsen, fabrieken, gestichten en monumenten op de wandelingen met mijn vader. Het was een genot hem dan ongemerkt aan het vertellen te brengen om allerlei aardige bijzonderheden over de geschiedenis of de eigenaardigheden van die plaatsen te vernemen. Zoo mocht ik bijzonder gaarne met hem de Oude en de Nieuwe Kerken te Amsterdam rondwandelen. Al zijne reis-souvenirs van beroemde dommen en kathedralen kwamen dan boven — en Keulen werd zoo min vergeten als Straatsburg, waar hij gestudeerd had.

Eens over de met wapenschilden versierde zerken van de Nieuwe Kerk wandelend en over de wijze van begraven sprekende, gaf ik mijn verlangen te kennen om enkele grafplaatsen van binnen te zien. Zeer welkom was het mij dus als kort daarna zich de gelegenheid voordeed om den grafkelder van den Admiraal de Ruijter te bezichtigen.

Het was op een frisschen winteravond, de starren vonkelden boven de hooge daken en keken vriendelijk in de donkere straten

Digitized by Google

op ons neer. De grijze kerk lag daar in geheimzinnige schaduwen gehuld, als een ontzaglijk mausoleum voor ons en scheen mij een reusachtig graf. De machtige zuilenrijen waren slechts flauw te onderscheiden bij het schemerend licht, dat van de straatlantarens door de boogvensters binnen kwam, maar de mystieke duisternis, waarin de hooge gewelven zich verloren, niet kon bereiken.

Het knarsen van de sloten en scharnieren, het dichtslaan der zware deuren weergalmde luid en somber in de ledige ruimte en wij volgden zwijgend en langzaam de slingerende lichten der lantarendragers alsof wij achter een lijk gingen. Wij daalden den trap af, die tot het grafgewelf voerde, en vonden een ruim en hoog vierkant vertrek, waarin ter eener zijde eenige kisten op elkander stonden, terwijl de kist, die het overschot van den held bevatte, alleen op een lage schraag gezet was, zoodat wij er gemakkelijk in konden zien. Als ik mij wel herinner, moest die gedeeltelijk vernieuwd worden; zij was driedubbel en van binnen met lood bekleed. De deksel was van een glas voorzien, dat opengeschoven werd. Een duffe aardlucht, als men wel bij broeibakken van vergaan blad opmerkt, kwam ons uit de kist tegen. Het bleek gebeente lag daar in zijn indrukwekkenden eenvoud en ik merkte duidelijk het verbrijzelde dijbeen op, terwijl hier en daar kleine hoopjes stof op den bodem lagen.

« Wat is dat? » — vroeg ik.

Mijn vader nam een weinig van dat droge poeder tusschen zijne vingers en liet het zacht in zijn andere hand vallen om het mij goed te laten zien. « 't Is de zuiverste humus, » zeide hij, met een smartelijken glimlach — « aarde tot de aarde wederkeerende — de afgewerkte stof, die uit oude verbindingen losgemaakt, nieuwe heeft aangegaan, om op nieuw over te gaan in andere toestanden. » En terwijl hij die asch weer in

Digitized by Google

de kist strooide, op zijne kalme deftige wijze, die aan deze eenvoudige handeling iets plechtigs gaf, herhaalde hij bij zich zelf het woord van Hamlet: «te zijn of niet te zijn!»....
Hij schudde ernstig het hoofd en bleef een oogenblik met saamgevouwen handen in de kist staren; maar hij werd in zijne mijmering gestoord door een groepje minder ernstige toeschouwers, die voor ons heendrongen en ook verlangden in de kist te kijken. Dit hinderde hem en snel wendde hij zich om, greep mij bij de hand en voerde mij den steenen trap weer op. Aan den uitgang stond nog een man met een lantaren, die ons door de donkere kerk heenleidde. Hoe wonderbaar statig en hol weerklonken thans onze voetstappen en wij spraken niet voor wij op straat een eindje voortgegaan waren.

«Zal dat gebeente nog lang in wezen kunnen blijven? waagde ik te vragen.

«Het kan nog een geruimen tijd weerstand bieden; maar na langer of korter tijd valt het toch ook als vermolmd hout uiteen, en er is geen verschil tusschen het stof van den wijze en van den dwaas, van den held of den lafaard. Gij hebt nu gezien hoe de dood met de heerlijkheid en de glorie des menschen den spot drijft en met zijn koude hand allen gelijk maakt. Dit offer van een handvol stof kan niemand aan de aarde onthouden; maar wee ons, als wij op haar altaar niets anders hebben achter gelaten, dan zijn wij de dieren des velds gelijk. Daarom moet de redelijke mensch geest van zijn geest geven, licht van zijn licht.

Ziet ge daar boven ons hoofd die prachtige hemelbollen? Het is goed van den dood op het leven, van het duistere alverslindende graf op de eeuwige woningen des Vaders te zien, die ons van een onuitputtelijke volheid van leven, van een bronwel van licht schijnen te getuigen.»

Digitized by Google

Het was kennelijk zijn doel om mijne gedachten en wellicht ook de zijne, van het sombere tafreel dat wij aanschouwd hadden af te leiden, en wij wandelden een weinig op den Dam en langs de stille zijde van het Paleis om de sterren te zien schitteren, maar ik zag toch altijd dat veelbeteekenende hoopje stof voor mij van zuivere tuinaarde.

Dat was dan alles wat er over bleef van zooveel strijd en lijden, hetzij wij als overwinnaars of overwonnenen zouden aftreden van het tooneel dezer wereld . . . . .

«Ik zal dit uur nooit vergeten,» zeide ik ontroerd. «Dit is nog geheel iets anders dan het overschot van een pas gestorvene te zien; 't is of ik voor het eerst van mijn leven dat ernstige woord gehoord heb en verstaan: «stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeeren.» Maar een zaak verheugt me, dat ik, eer dit ontzaglijke gezicht zich aan mij heeft vertoond, de geestenleer van Stilling heb gelezen. Ik begrijp nu hoe het mogelijk is, dat zoo menigeen niet aan een leven na den dood kan gelooven. Als men alleen op het verscheurde stofkleed blijft staren en geen voorstelling hoegenaamd weet te vormen van den inwendigen mensch, van de onsterfelijke ziel, dan moet de dood een koning der verschrikking zijn.»

«Er behoort inderdaad een groot geloof toe,» hernam mijn vader, om bij een handvol stuivende asch uit volle borst te zeggen: — «ik geloof aan een eeuwig leven.» — Vooral als de kerk eischt dat wij er bij zullen voegen: «weder opstanding des vleesches.» Volgens mijne overtuiging is het deze eisch, die het onsterfelijkheidsgeloof den grootsten slag heeft toegebracht, en duizenden in onze dagen van het Christendom afkeerig maakt. Wanneer ik dat hoopje grauw stof daar zie, dat de geest heeft afgestooten en achter gelaten als ongeschikt voor zijn verder bestaan, dan kan ik niet aannemen, dat een zalige geest zich ooit uit dit muffe molm een feestkleed

Digitized by Google

zal komen weven. De vogel heeft nimmermeer behoefte aan de eierschaal, waarin hij is uitgebroed.»

Dit denkbeeld klonk mij vreemd, maar ik stapte er op dat oogenblik overheen om eene vraag te doen, die mij reeds lang op het hart lag. «Vader», vroeg ik, «is er buiten het geloof geen stellig bewijs voor een leven na het sterven?»

«Een bewijs, dat voor iedereen bij den eersten blik als wiskunstig zeker kan gelden, bezitten wij niet; dit kan uit den aard der zaak ook niet voor geestelijke dingen gegeven worden, antwoordde hij, maar wij zijn daarom niet zonder bewijs. Een bewijs is een wonderlijk ding; gij zult misschien denken: een bewijs is een bewijs en geldt voor ieder evenveel, zooals een gulden voor elk een gulden is, en zooals voor iedereen tweemaal twee vier moet maken. Maar neen, bewijzen hebben niet voor elk een gelijke kracht en geven niet aan ieder dezelfde zekerheid. Wat de een een afdoend volledig bewijs noemt, is voor den ander niet voldingend. Het bewijs dat een kind bevredigt is onvoldoende voor den grijsaard en wat de vrouw vast overtuigt, heeft voor den man soms geen gezag. Ik geloof niet dat er bij de kortzichtigheid van onze natuur en de verscheidenheid der individualiteiten een enkele waarheid is, die voor iedereen op dezelfde gronden vastgesteld kan worden — buiten de mathematische bewijsvoering en zelfs ook deze oefent niet op alle gemoederen dezelfde kracht uit. Elk beseft de macht niet evenzeer van een argument, en daarom komt het er op aan of wij met de bewijzen, die worden aangevoerd, tevreden zijn en of wij ze waardeeren kunnen. Dit hangt geheel af van onzen ontwikkelingsgraad en onze geestelijke gesteldheid.

Een mathematisch bewijs is er niet voor een persoonlijke onsterfelijkheid te geven; maar evenmin voor het tegendeel. Men moet de gronden daarvoor op een ander terrein zoeken, en

Digitized by Google

deze zijn voor ieder nadenkend wereld- en levensbeschouwer genoegzaam voorhanden. Gelukkig acht ik intusschen elk, die een zoo krachtig en helder bewustzijn heeft van zijn geestelijk wezen, dat er geen plaats is in zijn gemoed voor den twijfel aan zijn eeuwigdurend bestaan.»

«Maar wanneer ik nu al voor mij zelf vaststa in mijn geloof aan de onsterfelijkheid, wat zou ik moeten antwoorden aan iemand die dat geloof bestreed?

«Wij betreden dan het veld der bespiegeling, en wij kunnen het langs dien weg tot eene hooge mate van waarschijnlijkheid brengen, want alleen de leer der onsterfelijkheid geeft ons eene bevredigende oplossing omtrent de raadselen dezes levens en die der lotsbedeeling vooral.

«Ik zou willen weten of er bij het sterven ook eenig spoor van den vrijwordenden geest is waar te nemen?» vroeg ik verder.

«Onze zinnelijke waarneming bij stervenden heeft over het algemeen veel meer de strekking om ons te bewijzen, dat wij zeer weinig gevorderd zijn sedert den Prediker, als hij uitroept: «Wie zal den mensch doen zien wat na hem zijn zal; want wat de kinderen der menschen wedervaart, dat wedervaart ook de beesten, en eenerlei wedervaart hun beiden; gelijk die sterft, sterft ook deze en wij allen hebben eenerlei adem en de uitnemendheid der menschen boven de beesten is geene; zij gaan allen naar eene plaats; zij zijn allen uit het stof en zij keeren allen weder tot het stof.»

«Om tot dergelijke oppervlakkige beschouwing van het voor elk oogenschijnlijke te komen, behoeft men geen geleerde te zijn; de doodgraver, die de kerkhoven ruimt, weet er evenveel van. Ik heb in vele hospitalen de stervenden nauwkeurig gadegeslagen, maar de scherpste waarneming is niet in staat een bepaald onderscheid tusschen het sterven van een mensch en het sterven van een dier aan te toonen, wanneer men alleen

Digitized by Google

het eigenlijk uitblazen van den laatsten adem op het oog heeft. De krankheid is een kamp om het leven; de dood is de vredekus; de kalmte komt, de pols verzwakt, de ademhaling stokt, het hart staat stil, het oog breekt en heeft soms reeds lang van te voren alle gevoeligheid voor het licht verloren, de levensdraad is afgesneden.

Wie nu niet verder blijft onderzoeken en met deze eenzijdige proeven zich bevredigt, geeft de hoop des eeuwigen levens gemakkelijk prijs. Maar er is meer.

De natuur levert ons inderdaad menig punt op, dat ons steun genoeg biedt om bij analogie tot het bestaan van een geestelijk, onverwoestbaar en dus onsterfelijk element in den mensch te besluiten.

Naast de eerste reeksen van waarnemingen, waarbij men het licht des levens ziet uitgaan als de vlam, die verzwakt, naarmate de olie in de lamp verteert, loopen andere reeksen van verschijnselen voor zielkundigen van het hoogste gewicht, die ons het sterven uit een ander oogpunt leeren beschouwen; ik bedoel de merkwaardige ervaringen bij sommige stervenden, dat de kracht en de helderheid van den geest bij het verzwakken des lichaams steeds toeneemt, zooals bij vele borstlijders. De stervenden voelen een hooger licht in zich ontwaken; zij zien een schooner dag aan den horizon doorbreken; hun gelaat wordt door eene hemelsche uitdrukking verheerlijkt, hunne begrippen en inzichten zijn oneindig verhelderd en verruimd. Zij betreuren het dat ze het ons niet meer mogen mededeelen; zoo ging het bijvoorbeeld Herder; eenige oogenblikken voor zijn dood verzekerde hij dat hij wenschte in staat te zijn, in woorden uit te drukken, hoe hem nu alles zoo duidelijk en klaar was geworden, hoe nu alle duisternis voor hem was weggevaagd over zijn eigen leven en hoe hij zoovele groote waarheden op het heerlijkst beschouwen mocht.

Digitized by Google

Bij andere stervenden ontstaat kort voor hun verscheiden een groote verandering: zij schijnen van de smarten van het afgematte lichaam niets meer gewaar te worden; de geest heeft zich blijkbaar reeds gedeeltelijk vrijgemaakt van het stof en openbaart zeer verhoogde vermogens. Voorvallen komen voor van stervenden, die afwezige verwanten op groote afstanden waarnemen en op het nauwkeurigst beschrijven in hun toestand, terwijl weer anderen de toekomstige lotgevallen van hunne kinderen of broeders en vrienden voorzien, die eerst vele jaren later in letterlijke vervulling treden. Ik zou u daarvan de treffendste voorvallen kunnen verhalen, die op de meest overtuigende wijze door de uitkomst zijn bevestigd geworden.

De oudste boeken van den Bijbel gewagen van iets dergelijks bij de stervende aartsvaders. Ook Homerus kende dit verschijnsel, want hij laat den stervenden Hector Achilles zijn nabijzijnden dood voorspellen. Toen Calanus den brandstapel besteeg, vroeg Alexander hem, wat hij nog verlangde: «Niets, antwoordde hij, ik zal u overmorgen wederzien,» wat ook vervuld werd. Posidonius verhaalt van een stervenden Rhodier, welke zes personen achtereen opnoemde, van welke hij voorspelde, dat zij in dezelfde volgorde sterven zouden als hij ze genoemd had. Plutarchus maakt daarbij de opmerking dat het niet waarschijnlijk is, dat de ziel bij het sterven een nieuwe bekwaamheid of gave zou erlangen, die zij niet reeds bezeten had, maar die door het zinnelijk leven verduisterd en gebonden was, en die zich eerst kan openbaren als de stoffelijke banden beginnen los te raken en de ziel niet langer door den zwaren last des vleesches neergedrukt wordt.

Onder de merkwaardigste voorvallen, die mij uit den tegenwoordigen tijd bekend zijn op dit gebied, behooren onder anderen ook de waarnemingen van professor Schroeder van der Kolk, omtrent een patient, die vele jaren wezenloos was geweest tenge-

Digitized by Google

volge van hersenverweeking. Bij het afnemen van zijne lichaamskrachten kwam de lijder, die eens een begaafd predikant was, allengs weer tot volle helderheid, zoodat hij aan zich zelf teruggegeven en van zijn toestand volkomen bewust met blijdschap zijn einde zag naderen. Hij dankte zijne verplegers, erkende de ondoorgrondelijke wijsheid Gods in de zware beproeving, die hem zoovele jaren gebonden had en sprak als iemand, die de volle beschikking over al zijne redelijke en zedelijke vermogens heeft, na bijna acht jaren van waanzin. Had men zich bedrogen in den aard zijner ziekte? Neen. Bij opening van zijn schedel vond men de hersenen door water ongemeen uitgezet en ten deele vernietigd en des niet te min openbaarde zich de geest in het volle bezit van al zijne functiën, van rede en oordeel, gevoel en geweten, onafhankelijk van het bezwijkend organisme.

Zoo ook verhaalt Zimmermann van een krankzinnige vrouw, die eenige uren voor haar dood volkomen tot haar verstand wederkeerende, haar hart met zulk een vuur in eene zoo verheven taal in het gebed tot God verhief, dat bij de grootheid van hare denkbeelden en de kracht van hare uitdrukking de geheele aarde als een zandkorrel scheen te verdwijnen. Aan het einde dezer rede neigde zij het hoofd en was niet meer.

Tegenover zulke feiten is het niet wel mogelijk de ziel met zenuwkracht te verwisselen of voor een electrieken stroom aan te zien.

Dergelijke ervaringen hebben voor mij de kracht van een bewijs voor de zelfstandige en onverwoestbare werkzaamheid van onzen geest.

Nu hebben de bewijzen uit zielkundige waarneming geput, dit tegen zich, dat wij ze niet als een bijbelplaats voor een ieder opslaan en met den vinger aanwijzen kunnen; ook kan men de psychische proeven niet als de physische ieder oogenblik voor belangstellenden vertoonen. Even zoo gaat het met

Digitized by Google

de voor de kennis der ziel zoo onschatbare ervaringen, die wij op het gebied van het magnetisme opdoen. Wij staan hier tegenover natuurverschijnselen, die wij niet naar willekeur te voorschijn kunnen roepen.

«Het leven des geestes waar te nemen is niet iedereen gegeven, die er maar eens ter loops een vluchtigen blik op wil slaan; maar hoe meer de zielkundige de zoogenaamd abnormale werkingen en toestanden bestudeeren zal, zoo te meer gegevens zal hij opzamelen, die hem dwingen zullen, om het bestaan van een geestelijk element in den mensch te erkennen, dat bestemd is het verval en den ondergang des lichaams te overleven.»

«Ik zie wel in dat er op dat gebied voor den ernstigen en kundigen onderzoeker zeer veel is op te zamelen, dat van hooge beteekenis is voor ons onderwerp, hernam ik, maar deze methode van tamelijk ingewikkelde bewijsvoering kan de openbare weg van het groot publiek niet worden, dat alles gemakkelijk klaar gemaakt wil ontvangen als dagelijksch brood, dat wij slechts in den mond behoeven te steken. Van waar komt het dat onbeschaafde volkeren, die in het verstand kinderen zijn en ongeschikt om langs den ladder van een wijsgeerig betoog tot eenig besluit op te klimmen, toch allen aan een leven na den dood gelooven, ja, wat meer is, aan eene gemeenschap van de levenden met de dooden.»

«Uwe opmerking is juist. Dit geloof kan geenszins de vrucht zijn van een diepzinnige redeneering, of van een geleerde beschouwing over de harmonie der schepping en het doelmatige in het wereldal. Het heeft een meer populaire bron; het is de vrucht van onmiddelijke ervaringen, van eenvoudige feiten, maar die menigvuldig en ontwijfelbaar zich hebben voorgedaan, als bewijzen van het voortleven dergenen, die wij dood noemen en van de mogelijkheid om zich, hetzij in wakende of slapende

Digitized by Google

toestanden aan de levenden kenbaar te maken. Christus heeft met zijne jongeren niet geredeneerd over de mogelijkheid of waarschijnlijkheid van een leven na den dood. Hij heeft zich eenvoudig daadwerkelijk vertoond, zich geopenbaard aan hunne waarneming. De Heilige Schrift redeneert nergens over de onsterfelijkheid; maar in de oudste boeken der Hebreeën wordt zij vooröndersteld. In het verbod: «gij zult geene dooden vragen,» rust de stellige leer, dat zij die heengingen leven en spreken kunnen tot de achtergeblevenen.

Wat voor de Christenen het feit van Jezus verschijning na zijn dood is, dat is voor de niet Christen-volken het feit van de verschijningen hunner voorvaderen of vrienden. Zoo dit geloof niet aanhoudend door daadzaken was ondersteund en bevestigd, het ware lang van de aarde verdwenen. Maar het bleek onuitroeibaar, wat men er ook tegen in mocht brengen, hoe men er tegen mocht woeden; zij leven, want zij openbaren zich.

Talloos zijn de merkwaardige feiten in geloofwaardige familiën bewaard als geheime en heilige overleveringen.

Wie kent niet de zich nog gedurig herhalende ervaringen van zeelieden, die in volle zee een vader of moeder gezien hebben, die zoo even was gestorven. Ik herinner mij een zeemansvrouw, die krank zijnde de schipbreuk van haar echtgenoot zag en zijn laatste woorden opving, zooals ze haar later door een van de bemanning, die gered was geworden, woordelijk werden medegedeeld. Deze feiten zijn van hooge waarde en diepe beteekenis voor den onderzoeker en zij zijn dikwijls door eigenaardigheden gekenmerkt, die den gewonen handgreep om zulke verschijnselen als een ijdel spel van inbeelding of een gevolg van bijgeloof krachteloos te maken, weerstaan en elk billijk en onbevooroordeeld beschouwer een blik gunnen op de verborgen krachten en sluimerende vermogens waarmede onze natuur is begiftigd.

Ik verwacht op dit punt zeer veel van de toekomst.

Digitized by Google

De studie van den mensch kan niet bloeien dan in vreedzame tijden. De zeden zijn verzacht; de humaniteit heeft zeker terrein veroverd. Verdraagzaamheid is het wachtwoord en ofschoon wij nog verre zijn van de volle verwezenlijking dier leus, zie ik toch den dag aanlichten, waarop men veilig en ernstig het onderzoek zal hernieuwen van al die nog onverklaarde verschijnselen, die in duistere eeuwen kort en goed aan duivel en hekserij werden toegeschreven — maar die veelal te huis behooren op een gebied, dat door een geleerden Duitscher thans nog de « nachtzijde der natuur » wordt genoemd; het zou mij echter niet verwonderen, dat ons vroeg of laat uit dien nacht een schoon en verrassend licht zal opgaan over de verhevenste zijde van ons wezen, de onverderfelijke, die aan God verwant is.

Digitized by Google

DE NIEUWE WIJKDOMINÉ.

VIII.

Zeer aangenaam werden mijne ouders op zekeren voorjaarsdag verrast door de ongewone verschijning van een predikant, die zich aanmeldde als «de nieuwe wijkdominé.»

Het was de WelEerw. Ds. van Meeteren, een man zoo achtenswaardig door zijn voorbeeldigen levenswandel als door zijn beminnelijk karakter. Hij deed zijn eerste tournée in de nieuwe parochie hem ten deel gevallen en scheen eenigszins bevangen door den benauwenden indruk van eene veel te groote kudde aan zijne herderlijke zorgen te zien opgedragen, althans hij zeide in den loop van het gesprek met zekere zwaarmoedigheid:

«Men haakt als men jong en krachtig is naar uitgebreider werkkring; Amsterdam is het toppunt van de wenschen eens predikants, maar o, hoe menigeen heeft zijne kleine dorpskerk met weemoed herdacht. Ik heb hier nooit dat gezellige samenleven met de gemeente kunnen vinden, dat men nog in eene kleine stad aantreft. Ik vond het vooral te Amersfoort; hier moet men van alle pastorale idealen afstand doen. Men komt nauwelijks tot oppervlakkige kennismaking met een

Digitized by Google

klein aantal gezinnen, veel min tot vertrouwlijken omgang met de gemeente. Men wordt door een onweêrstaanbaren nooddwang verplicht het leeraarsambt in de hoofdstad met hare onoverzienbare wijken uit een geheel ander oogpunt op te vatten dan men zou wenschen; onze krachten schieten te kort; de tijd ontbreekt; men zou zijn vermogen voor 't minst moeten kunnen vertienvoudigen om in de zedelijke behoefte van zooveel duizend inwoners te kunnen voorzien. Wij drijven met den rusteloozen stroom voort en allengs beginnen wij tot sleurwerk te vervallen.»

Het gesprek kwam nu op de vraag in hoeverre het mogelijk zou zijn, de gemeente eenig aandeel te doen nemen in de werkzaamheden des leeraars, indien er meer geestelijk leven en belangstelling was, door te gemoet te komen aan menige afdeeling van zijn arbeid, zooals bijvoorbeeld: het godsdienstig onderwijs aan kinderen, aan dienstboden, aan bejaarden, het bezoeken van kranken en beproefden — er werd overwogen of het ambt van diakenen en diakonessen voor geen herleving en uitbreiding vatbaar zou zijn — en of de godsdienstonderwijzers en onderwijzeressen uit de gemeente niet konden gevormd worden tot eene soort van orde van helpers bij de Evangelisatie.

Dit gesprek scheen den predikant zeer te boeien; zijn gelaat klaarde op; 't was of zijne vermoeidheid week naarmate hij meer overeenstemming bij mijne ouders ontdekte. Het onderhoud werd steeds levendiger en vertrouwlijker. Hij scheen niet aan heengaan te denken en toen hij ons eindelijk verliet, veel later dan zijn bestek gedoogde, beloofde hij spoedig weder te zullen komen. Zijn vriendelijk opgewekt gelaat en zijne ongekunstelde belangstelling boezemden mij zooveel vertrouwen in, dat ik hem mededeelde, hoe gaarne ik belijdenis zou afleggen, maar dat ik na veel nadenken in twijfel was gekomen of ik

Digitized by Google

met mijne overtuiging wel eigenlijk in de Hervormde kerk te huis behoorde en wellicht beter in eenig ander kerkgenootschap zou passen.

«Wij moesten dat belangrijk punt eens rustig op mijn studeerkamer bespreken,» zeide hij, en hij bepaalde dag en uur voor eene samenkomst.

Ons onderhoud was ernstig en lang, en toen ik zijn huis verliet nam ik de overtuiging mede dat daar een wijs en oprecht vriend voor mij woonde.

Hij noodigde mij ook uit om met zijne zusters kennis te maken en thee te komen drinken. De eerste woensdagavond, dien ik beschikbaar had, werd daaraan gewijd.

Met innemende vriendelijkheid werd ik door de dames ontvangen, en weldra zaten wij met den dominé recht ongedwongen aan de theetafel in de gezellige suite. 't Was er zoo echt confortable, dat het mij scheen of er een lieflijke glans van stille genoeglijkheid over die kleine groep en over heel het keurig net vertrek begon te stralen, die mij met een weldadig gevoel van vrede en harmonie vervulde.

Het leven van een jeugdige onderwijzeres was in die dagen hard en bar. Sedert ik mij aan het schoolvak gewijd had, was ik door mijn dagtaak gedurende de geheele week van alle huiselijke gezelligheid verstoken, en dat is voor een jong meisje van onberekenbare schade.

Des morgens reeds vroeg aan de lessen, nam ik veelal een broodje mede en ontbeet op school tusschen de ledige banken. Als men thuis te twaalf ure gezellig koffij dronk, slurpte ik mijn kopje leeg, staande bij het schoolbord onder sommen en werkwoorden. Het middagmaal genoot ik zelden met de mijnen. De uren van lessen, die gegeven of ontvangen moesten worden, beheerschten alles. Er werd eten warm gehouden, en ik at alleen, onder het corrigeeren van thema's. Het vriendelijke

Digitized by Google

theeuurtje vond mij nog tusschen de schoolbanken, en ik at mijn avondbrood bij het bestudeeren van de lessen voor den volgenden dag.

Zoo gingen mijne schoonste jaren voorbij en de gezellige huiselijke groep van de drie ongehuwden met hunne vriendelijke onbezorgde aangezichten, met hunne stille blijde vergenoegdheid, in blik en toon en gebaar zoo merkbaar, hoe welluidend sprak zij van een gelukkig, onbekommerd bestaan, zonder dat rusteloos jagen om het lieve brood, dat zenuwachtig op de klok passen, dat onverpoosd arbeiden.

Ik bewonderde dat benijdenswaardig gezin, zooals ik een zacht kabbelende beek zou beschouwd hebben, aan welks bloemrijke boorden ik verwijlen mocht om mij een oogenblik te verkwikken onder het koele lommer, waardoor de vroolijk murmelende golfjes altijd beschaduwd werden en ik dacht: «hoe zoet en schoon kan het leven toch zijn! Zouden deze kalme gelukkige menschen de smart, de zorg, de moeite en inspanning niet kennen?»

Ik verbeeldde mij dat ik een levende schilderij van Lazarus, den vriend van Jezus met Maria en Martha ontdekt had.

Menigmaal werd ik er gevraagd; ik voelde altijd dat ik er veel leerde en toch nam niemand het air aan van mij lessen te geven.

Zoo verwonderlijk als mij het ideale leven scheen, dat mij in deze vriendelijke pastorie bekoorde, zoo vreemd kwam mijn toestand aan de drie vrienden voor, die mij met gelijke hartelijkheid begunstigden. De dames van Meeteren waren hoogst beschaafde vrouwen van middelbaren leeftijd, die veel belezenheid en een helder oordeel aan den dag legden; zij stelden een levendig belang in al wat er schoons en merkwaardigs in de zedelijke wereld voorkwam of op het gebied der gedachten omging, en zij kenmerkten zich door diezelfde voorzichtige bescheidenheid

Digitized by Google

en bedachtzame gematigdheid in hare wijze van spreken en doen, die mij in den broeder zoo tot openhartigheid uitlokte, dat ik hem al mijne gedachten en vragen toevertrouwen durfde. Bij hem was geen glimp van die verpletterende «supériorité de la barbe.» Hij stond aan een meisje niet alleen toe een eigen opinie te hebben, maar hij waardeerde eene overtuiging, die met ijverig streven was verworven, al stemde hij er ook op sommige punten niet mede in. Geen wonder dat hij schier de afgod zijner zusters was. Wanneer hij sprak zagen zij met eerbiedige bewondering naar hem op; met een glimlach van welgevallen wenkten zij soms, alsof zij zeggen wilden: «merkt gij wel op welk een kundig en welsprekend man hij is?»

Wederkeerig luisterde de broeder met een behaaglijke instemming, door knik en oogwenk uitgedrukt, naar de snedige opmerkingen zijner zusters, en men zag, hoorde en voelde het dat deze drie eenstemmig dachten, eenparig handelden en met elkander gelukkig waren.

Zulk een tafreel van huiselijke harmonie scheen mij de hemel op aarde en ik vroeg mij wel eens af of in al die keurig nette huizen, die daar zoo stemmig in het gelid stonden, achter al die fraai gelakte blinkende groene deuren, het leven zoo kalm en gelijkmatig de polsen zou doen kloppen, of al die gelukkige wezens zoo zoetelijk voortdreven op de altijd zacht gerimpelde golfjes van een helderen levensstroom?...

Hoe weinig vermoedde ik nog wat er al achter een keurig netten gevel en fraai gelakte deur kon schuilen .....

Deze belangstellende vrienden ontdekten al spoedig de zonderlinge onevenredigheid in mijne opleiding en de eenzijdigheid mijner ontwikkeling; zij werkten machtig mede om mij naar meer evenwicht van mijn uiterlijke en innerlijke beschaving en vorming te doen streven. Zij richtten mijn oog en mijne gedachten op het maatschappelijke en gezellige leven, want hoewel

Digitized by Google

ik voor mijne jaren zooveel mogelijk «den mensch» bestudeerd had, «de menschen» kende ik niet.

Na eenige malen mijn bezoek herhaald te hebben, had Ds. van Meeteren mij gezegd: «ik vind geen enkele reden, waarom gij niet bij de Hervormde gemeente zoudt passen en op de door u uitgesproken Evangelische gevoelens, wil ik u zonder verder onderwijs of formaliteiten als lidmaat aannemen.

Ik zal zelf de bevestiging hebben, en gij kunt dus met Paschen nog toetreden tot de gemeente. Als ge woensdagavond weer komt theedrinken, zullen wij het op mijn kamer doen, en ik wil dan nog eens met u spreken over onze dierbaarste belangen, en gij zult uwe belijdenis op deze eenvoudige wijze bij mij afleggen.»

Ik had daar niets op tegen en verscheen op den bepaalden avond in het boekvertrek. Ditmaal begon en eindigde ons onderhoud met een hartelijk gebed en mijne geïmproviseerde belijdenis werd aldus zonder getuigen of ouderlingen volbracht; maar sprak ik in dat uur mijne heiligste overtuiging en zaligste hope uit, de leeraar deed het niet minder. Ik kan wel zeggen, wij beleden den Heer met vreugde en geestdrift, ons verlustigend in de heerlijkheid van het Evangelie der verlossing van zondaren.

Later evenwel over dat alles nadenkende, begreep ik niet recht of ik het als een voorrecht of als een verlies en een ontbering moest aanzien, aldus door een zijdeurtje aan de gemeente te zijn toegevoegd. 't Kwam mij nu toch wel wat al te huiselijk voor om op een godsdienstige samenspreking, onder een kopje thee, tot lidmaat bevorderd te worden.

Toen betrapte ik er mij op, dat ik meer aan uiterlijke vormen gehecht was dan ik gemeend had, want ik voelde mij eenigszins onvoldaan. De jeugd is het tijdperk der fantasie en deze staat hare eischen niet gemakkelijk af; zij kleedt het

Digitized by Google

gevoel liefst in zinrijke beelden, omdat het hoogste wat in den mensch is in onze woordentaal geen uitdrukking vinden kan, daar het verhevenste altijd tot het onuitsprekelijke zal behooren, dat wel door symbool en allegorieën afgeschaduwd, maar niet door koud letterschrift vertolkt kan worden.

Ik droomde dan, als om het ledig dat ik voelde aan te vullen, hoe ik het aannemen van jonge lidmaten zou wenschen om het voor de jeugdige harten indrukwekkend en onvergeetlijk te maken, en toch wist ik zeer goed dat ons hart niet op dat solemneele uur van openlijke aansluiting behoeft te wachten om het verbond der ziel voor eeuwig met Jezus te sluiten. Maar ik voelde levendig dat het geestelijke in ons een zinnelijke openbaring behoefde, dat het een vorm in den tijd en de ruimte moest aannemen om voor ons als zichtbare gemeente werkelijkheid te worden, zoolang ons leven hier op aarde een geestelijk-zinnelijk of zinnelijk-geestelijk bestaan is en een edele vorm voor het diepst gevoel des harten kwam mij nu hoogst wenschelijk voor. De soberheid in de kerkelijke vormen of eigelijk dit gemis aan vorm, heb ik nooit sterker gevoeld. Wat heeft de Protestant tot uitdrukking zijner geestelijke goederen? Enkel letters, enkel woorden, alleen namen en registers, vragen en antwoorden, en naakte gewitte kerkwanden, ongemakkelijke stoelen en banken, zwarte kleederen als bij een begrafenis, proza, proza, proza! O, waarom is onze godsdienst-uiting zoo verkleumd, zij die de hoogste levenspoëzie moest zijn, en is zij niet machtig genoeg om zich een wonderschoonen vorm, een bekoorlijke en lieflijke gedaante te scheppen?

«God is een Geest, en wij moeten Hem aanbidden in geest en in waarheid!»

Ja, dit is eene eeuwige en verheven waarheid, maar des niet

Digitized by Google

te min kon onze uiterlijke godsdienst wat meer bezield, wat minder schraal en koud en veronachtzaamd wezen, omdat wij nog niet louter geest, maar ook zinnelijke wezens zijn.

Ik hoopte heimelijk dat de bevestiging toch wel iets indrukwekkends zou hebben, dat mij dat samenzingen en bidden eigenaardig zou aangrijpen en met nieuwe levensstroomen van geloof en hoop en liefde doordringen; ik verlangde daar te zijn te midden van die talrijke onbekende broeders en zusters om openlijk voor aarde en hemel bezit te nemen van onze heerlijke voorrechten. Ik voelde behoefte aan een uiterlijke daad om mij te vaster aan den Heer te verbinden, en de doop der volwassenen bij de belijdenis, scheen mij thans hoogst bekoorlijk.

Het is van mijn vroegste jeugd en tot op dezen dag mijn noodlot geweest om op elken feestdag, dien ik ooit met verlangen te gemoet heb gezien, krank te zijn, zoodat of 't geheele feest voor mij verloren ging, of dat, als ik er al bij tegenwoordig kon zijn, ik door een of ander lijden toch geen genot mocht smaken.

Zoo was het ook toen. Op den dag der bevestiging lag ik met een hevige koorts te bed, en de laatste zweem van illusie omtrent deze plechtigheid ging in damp voorbij. Niet te min kwam mijn naam behoorlijk op het lidmatenboek.

Mijn vriend achtte zijne herderlijke bemoeiingen daarmede niet volbracht; hij bleef aan mij arbeiden. Ook Theodoor schonk hij een bijzondere vriendschap en verklaarde later nooit een jongeling met zoo grondige bijbelkennis te hebben aangetroffen als dezen jongen ijveraar voor de zending.

De opleiding van mijn neef droeg een geheel anderen stempel dan de mijne. Mijn vader had niet meer zooveel tijd en opgewektheid om op hem te werken en het godsdienstig leven mijner moeder was allengs onder sterk gekleurden dogmatischen

Digitized by Google

invloed gekomen, toen ik mijne dagen reeds buitenshuis moest slijten. Ik herinner mij niet dat ik ooit bijbelteksten behoefde van buiten te leeren, maar Theodoor leerde geheele kapittels en zendbrieven. Men wilde hem op die wijze met de Schrift doordringen en pantseren tegen alle aanvallen des ongeloofs en bij zijn verbazend sterk geheugen, kostte het hem weinig moeite om het gansche Evangelie van Johannes uit het hoofd te leeren. Deze methode stond mij echter slecht aan. Ik was blijde dat ze niet op mij was toegepast, want voor mijn gevoel nam die wijze van doen het verheven waas weg van het goddelijk boek, dat nu onder de lessenboeken een plaats kreeg.

Deze maatregel was ook niet oorspronkelijk uit het gemoed mijner moeder voortgevloeid, maar hing samen met een zonderlinge haarklovende orthodoxie, die haar door vreemde invloeden werd aangebracht en die gelukkig allengs weer afsleet op het gezonde verstand en het frissche warme leven van haar liefderijk gemoed.

Het kwam mij in dien tijd wel eens voor als had ik een liefelijke muurschilderij door een onbarmhartig metselaar kort en goed met kalk zien bepleisteren; de vriendelijke gestalten met hare bevallige lijnen en bekoorlijke tinten zag ik meer en meer verdwijnen onder het eentonig grauw, dat allengs tot een schel wit verdroogde, maar nu ook plotseling scheurde en weer afviel, zooals een loos plijsterwerk loslaat en neerstort. Ik voelde mij benauwd door het strak gespannen en eng beperkende van dien invloed, die iets gewelddadigs had; ik trok mij meer en meer in mij zelve terug, en het was een weldadige verademing voor mij van tijd tot tijd vrij uit te mogen spreken met mijn biechtvader.

Toen Ds. v. M. goed op de hoogte was gekomen van al wat ik reeds gelezen had zeide hij: «ik zou thans wenschen een

Digitized by Google

geleidelijken overgang daar te stellen om uwe ideeën voor een geruimen tijd van het metaphysische op het reëele, van het ideale op het sociale leven te richten. Ik geloof dat dit voor uw verdere loopbaan noodig zal zijn. Gij hebt kennis gemaakt met al de schoone en heerlijke figuren waar de menschheid en vooral de christenheid roem op mag dragen; het zijn sterren van de eerste grootte, zonnen met zelfstandig licht; maar wij kunnen alleen in den geest met hen leven; in ons dagelijksch verkeer zoeken wij deze vorsten vergeefs. Dit moet ons niet bedroeven; wij moeten ons afvragen of wij zelfs als zij nog op aarde waren, voor hun omgang geschikt zouden zijn; wij zouden die heroën waarschijnlijk maar in de verte te zien krijgen. Laat ons dus ook een oog en een hart hebben voor al het gewemel der millioenen kleine sterren, waartusschen wij ons dagelijks bewegen, terwijl wij die groote zonnen hoog boven onze hedendaagsche maatschappij zien schitteren. De Spener's, Francke's, Zinzendorf's, Oberlin's vindt men niet bij duizenden, en als wij hunne belangrijke levens nagaan is er weinig in, wat voor ons alledaagsch bestaan navolgbaar is, als juist dat, wat zij met den kleinsten en onbekendsten christen gemeen hebben. Gij moet diepe blikken leeren slaan in de verhoudingen en toestanden van die kleine drukke wereld, die wij het gewone leven noemen. Ik heb er over gesproken met mijne zusters, maar uw werkkring bindt u al te zeer en snijdt u te veel van het verkeer af. Ge moest liever naar een gouvernantesplaats uitzien om meer in den huiselijken kring en den gezelligen omgang opgenomen te worden, en gij zult er een nieuw en uitgestrekt veld van oefening, van studie en waarneming vinden, een veld dat voor den oppervlakkigen toeschouwer vaak met nietigheden bezaaid en onbeduidend mag schijnen, maar dat voor ons allen de groote leerschool tot zelfkennis en tot zelfbeheer-

Digitized by Google

sching moet zijn. Daar wij echter geene levenstoestanden kunnen dwingen, willen wij u intusschen zulke boeken geven, waarin gij het woelige menschenleven als van een heuvel op uw gemak kunt zien omwentelen en toeschouwer zijn van het groote theater der wereld, voor gij tot medewerking geroepen, ja gedwongen zult worden. Gij moet vooral schriften van vrouwen en over vrouwen lezen.»

Ik herinner mij dat hij mij de schriften van de beminnelijke en godvruchtige Hanna More leerde kennen, die een zegen in haar tijd is geweest; ook las ik de «Kleine Plichten» en diergelijke nuttige maar eenigszins droge werken, meer om mijne vrienden genoegen te doen dan tot eigen voldoening, daar ik mij liever in mijn Milton en Tasso verdiepte. Maar ik liet mij raden en kreeg nu ook de werken van Frederika Bremer, uit het keurige boekenkastje van de dames, en daar ik nog zeer weinig romans gelezen had, maakten deze gevoelvolle geschriften een aangenamen indruk op mijn gemoed en vulden eene wezenlijke behoefte aan, de behoefte om door een vrouw van meerdere jaren en rijke en diepe levenservaring tot opheldering omtrent veel in mij zelf en anderen gebracht te worden. In die dagen begon Dickens opgang te maken; zijn Sketches of London, Olivier Twist, Nicolaas Nickleby, Master Humphry's Klok, Barnaby Rudge verschafte hij mij ook; maar Dickens maakte toen veel minder indruk op mij dan tien jaren later. Ik kon in het bonte volksleven niet te recht komen; ik was er niet rijp voor en kende de wereld te weinig om te gelooven, dat die zonderlinge figuren naar het leven waren genomen; zij schenen mij veel te veel in karikatuur gebracht en gechargeerd te zijn. Hoe ouder ik ben geworden hoe meer waarheid en diepte ik in Dickens karakterteekening en levensopvatting heb leeren waardeeren en zijne schriften zijn mij van alle romans de liefste ge-

Digitized by Google

bleven. Ik sta verstomd over den verbazend snellen vooruitgang van het hedendaagsche geslacht dat thans eene Dicken's editie noodig heeft voor kinderen! Dickens kan zelf nauwelijks op zulke snelle vaart van de menschelijke ontwikkeling gerekend hebben; hij had vermoedelijk niet gedroomd dat hem na een kwart eeuw reeds een eereplaats onder de kinderschrijvers zou worden aangewezen!.....

Ik mag dit hoofdstuk niet besluiten zonder te hebben stilgestaan bij die gevoelens waardoor mijne geloofsbelijdenis zich kenschetste.

Waarom stond ik in beraad of ik mij al dan niet bij het Hervormd Kerkgenootschap zou aansluiten? Ik stond voor het hachelijk vraagstuk van leervrijheid of verbindende kracht van belijdenisschriften en formulieren. Ik had reeds zooveel gehoord over het bekende «omdat» of «voor zoo verre» de liturgische schriften met Gods woord overeenkomen, dat ik ten stelligste wenschte te weten of er voor een Lavateriaantje plaats was in die kerk en of een kweekeling uit de school van Stilling op haar lidmaatboek zou voegen of wel gevaar loopen om gelijk mijne vereerde vrienden op het eind der vorige eeuw door de vromen even sterk verafschuwd te worden als door de wereld.

Ds. van Meeteren stelde mij volkomen gerust en verklaarde zelfs dat hij zoo weinig bezwaar tegen mijne zielkundige geloofsartikelen had, dat hij van harte wenschte, dat ik mocht kunnen besluiten om mij speciaal aan het godsdienstonderwijs toe te wijden en door mijn voorbeeld mede te werken om dien nog zoozeer miskenden stand in eere te brengen door ook andere beschaafde vrouwen uit te lokken zich aan die schoone taak te wijden.

Deze vrijgevigheid bracht mij in den waan, dat wij waarlijk in de honderd laatste jaren zeer veel waren vooruitgegaan in

Digitized by Google

verdraagzame gematigdheid en verheldering van begrippen, want als wij nagaan wat het loon van Stilling en Lavater geweest is voor hun heroïk optreden voor miskende waarheid en hun ijver om bij hunne tijdgenooten de zoo zeer veronachtzaamde leer van 's menschen ziel en het leven van die ziel na' den dood weder uit de verduistering aan het licht te brengen, dan was dat voorbeeld niet uitlokkend of bemoedigend.

Daar deze twee profeten bij het aankomende geslacht weinig of niet bekend zijn, acht ik het noodig te zeggen, dat Johan Casper Lavater, ofschoon tegenwoordig bij sommigen als een bekrompen dweper van beperkte inzichten geacht, bij de grootste mannen van zijn tijd niet werd aangezien voor zulk een stumpert, die zich onschuldig vermaakte met de karakters der menschen met hunne gelaatstrekken in verband te brengen.

Ik ben er opgesteld om het reine en edele beeld van den Duitschen Fénélon in het ware licht te stellen, omdat ik mij aan hem meer dan aan eenig ander schrijver verplicht voel als mijn leermeester en leidsman.

Lavater leefde in dien schoonen tijd waarin zooveel starren van de eerste grootte aan den Duitschen hemel blonken, dat het zachte licht door hem verspreid wel een eigenaardigen glans moet gehad hebben om zich zooveel onderscheiding te verwerven als hem te beurt viel.

Wat was het oordeel van zijn beroemdste tijdgenooten over hem, of zij zijne zienswijze deelden of niet?

De helderziende Herder voorspelde reeds dat de jeugdige Lavater bestemd zou zijn om een van de grootste weldoeners van het menschelijk geslacht te worden, als hij zijne te zeer uitgebreide werkzaamheid meer bepaald zou leeren begrenzen.

Digitized by Google

Goethe zegt: «Lavater is een eenig, uitstekend individu, zooals men er nooit een gezien heeft en nooit meer zien zal.»

Joh. Muller schreef in 1789: «Lavater heeft woorden des levens en des geestes — gezegend zij hij mij voor dit uur — daar ik groote behoefte aan geloof heb. Wie dit geschrift (Noli me nolle) lezen kan zonder hem lief te hebben — die Satan wijke van mij. — Welk een veelomvattend genie!»

Hamann getuigt van hetzelfde geschrift:

«Hoe hebben wij aan Lavaters boekje ons vergast! Welk een werkdadig man en voortreffelijk vader is onze verstandige Casper. Wat voor een doornbosch ben ik bij dezen ceder in den hof Gods, die zich daarin echter toch ook aan Mozes openbaarde. Daarom kunnen wij zonder wangunst de gaven van anderen genieten en God danken dat menschen van dat slag onze vrienden zijn.»

Reinhold, de bekende verbreider van de philosophie van Kant, verzekerde aan zijn vriend Boggesen «dat Lavater naar zijne overtuiging op het religieus gebied een even hooge plaats innam, als Kant op het gebied der wijsbegeerte, en dat dezelfde groote grondwaarheden, die Kant langs theoretischen weg gevonden en gegrondvest had, door Lavater op praktische wijze onmiddelbaar erkend en beoefend waren.»

«Lavater, zeide hij, is geroepen om het eene noodige in de harten der menschen te brengen. Kant om dit ééne voor het hoofd te ontsluieren.»

Diep gevoeld en juist omschreven is ook het schoone woord van Gelzer over hem:

«Reeds dit eene is voor Lavater's gansche eigenaardigheid van de hoogste beteekenis, dat hij bij al zijn navorschen en streven steeds den mensch ten doel heeft, altijd op de werkelijkheid van het leven, op menschelijke, proefondervindelijke waar-

Digitized by Google

heid aanstuurt; deze eene trek onderscheidt hem sterk van de mannen met hunne vastgesloten, doodgeboren systemen, zoo theologische als philosophische. De levensvolle menschheid met haar overvloed van talenten en behoeften was zijn bestendig uitgangspunt, zoodat hij in den schoonsten zin onder de edelste vertegenwoordigers der humaniteit geteld kan worden. Dit geldt geheel en al van den geest zijner schriften; de belangrijkste toch worden alle door een denkbeeld beheerscht: het heilig verlangen naar den waren, volkomen, oorspronkelijken mensch naar het beeld Gods.

Een menschenzoeker was hij boven alles en meer dan al het andere.»

En daar ik dit streven in geen anderen schrijver nog zoo voorheerschend gevonden had, en mijn eigen geest geheel vervuld was met de vraag, die mijn streven bestuurd heeft: wat is de mensch — voelde ik mij innig tot hem getrokken.

Een zonderlinge indruk maakte de ontdekking op mij, dat men in Lavater afkeurde dat hij, de menschzoeker, belangstelde in elk verschijnsel dat hem een nieuwen blik op de natuur des menschen scheen te zullen vergunnen. De niet-onderzoekers blameerden den onderzoeker. Zoo maakte men er hem een grief van dat hij met veel ernst en nauwgezetheid kennis nam van het Mesmerisme; dat hij het niet beneden zich achtte zich in betrekking te stellen met Cagliostro en met den pastoor Gassner, die zooveel opzien baarde door zijne treffende genezingen.

Hij vatte die verschijnselen geheel anders op als de nieuwsgierige rondgapende menigte, die uit bloote begeerte naar tijdverdrijf zich met die zaken bezig hield. Voor Lavater was dit heilige ernst. Geene moeite was hem te groot om een grondig onderzoek in te stellen. Zijne vrienden die, het zonder onderzoek, voor uitgemaakt hielden, dat hij bedrogen werd,

Digitized by Google

hieven angstkreten aan, alsof hij zich met zijne proefneming te gronde ging richten.

Zoo hooren wij zelfs Hamann hem waarschuwen: «o gij physionomische ziener met engelreine lippen, ook uw cherubsoog heeft begeerte om wonderen te zien?»

Maar Lavater begeerde niet wonderen te zien — hij wilde slechts zien wat er te zien was — en daar het oog dat begeerig is naar waarneming de beste professor is, richte hij zijn scherpzienden blik doordringend op de verschijnselen om te weten met welke geesteskinderen hij te doen had.

Zonderling, op alle andere punten schreef men Lavater «eene bovenmenschelijke scherpzinnigheid toe» — en nu was het of men hem eensklaps voor een stompzinnigen idioot aanzag — zoo sterk is de macht van het vooroordeel.

Toen zich van alle zijden stemmen verhieven over de gevaren en de misbruiken, die van het somnambulisme zouden kunnen worden gemaakt, antwoordde hij met mannelijke fierheid: «Alles in de wereld kan misbruikt worden, maar ik verklaar hem voor een ellendig zwak mensch, die zich ooit eenige waarheid zou laten verdonkeren uit vrees dat zij misbruikt zal kunnen worden.»

«Ik vereer deze nieuw zich openbarende kracht als een straal van Goddelijk licht, als de koninklijke ster der menschelijke natuur, als een analogon, (iets dergelijks) van de nog veel hoogere gave der profetische bijbelhelden, als eene door de natuur zelf ons aangewezene bevestiging der Bijbelsche divinatorische geschiedenissen en als opheldering over de daarin voorkomende verhoogde geestes werkzaamheden.

Hij koesterde even als Stilling het vermoeden, dat de kracht, die in het magnetisme werkzaam was, de band zou zijn tusschen de zichtbare en onzichtbare wereld.

Digitized by Google

«Het magnetisme belooft aan vele ellenden van het menschelijke bestaan te hulp komen, en kan het dat doen, welk mensch zal zich niet verheugen, dat er in de menschelijke hand eene kracht rust, waardoor de onder lijden gebukte menschheid verlichting kan vinden.»

Over Mesmer zelf oordeelde hij met bedachtzaamheid en onbevangenheid. Hij verklaarde ronduit: «ik ben geen scholier van Mesmer, geen lid zelfs van eenig door hem gevormd gezelschap. Veel is mij in zijn systeem nog niet helder en veel was er in zijne handelwijze dat mij mishaagde. Ik acht het hoogst waarschijnlijk dat Mesmer veel verder zou zijn gekomen en veel minder tegenspraak zou hebben uitgelokt, wanneer hij niet zoo theatraal, zoo vertoonmakend, zoo eigenbatig en zoo lichtvaardig gehandeld had, en in zijn enthusiasme over zijne ontdekking niet veel meer daarvan beloofd had dan hij nog voortbrengen kon.» En als hij later meer persoonlijk met hem bekend werd, getuigt hij: «Mesmer verliest en wint altijd. Ach, die arme ijdelheid bederft alles! Overigens heeft hij zijne schoone, verstandige en humane momenten. Ik leer veel door hem, meer dan ik van hem leer.»

Maar Lavater was niet een van die zwakke hoofden, die meenen dat de gebreken van Mesmer de beteekenis en waarde der natuurverschijnselen verminderen, die onafhankelijk van die gebreken overal elders waargenomen kunnen worden. Zoo schrijft hij aan den arts en natuurphilosoof Sömmering: «Hoewel Mesmer mijns bedunkens te veel ophef maakt van hetgeen hij toevallig gevonden, of beter gezegd, hervonden heeft, zoo is het toch buiten alle tegénspraak, uit duizende op de meest verschillende plaatsen genomen en rustig herhaalde en weder herhaalde proeven, dat zonder eenigen zweem van bedrog, vele kwalen door dit middel worden genezen. Men kan strijden tegen veel wat aan het hoofdfeit toegevoegd en om-

Digitized by Google

gehangen wordt, maar het hoofdphenomeen zelf, een raadgevend divinatorisch spreken in den magnetischen slaap, en genezing van zekere krankheden, kan niet geloochend worden.» Lavater zag daar echter geen mirakelen in, maar zeer natuurlijke werkingen, wier aard wij nog hebben te onderzoeken. «Wordt de eene kracht in den mensch ingespannen, dan wordt de andere ontspannen. Hoe meer de uiterlijke zinnen slapen, zoo te meer ontwaakt de innerlijke mensch, die in alle ledematen schijnt te zijn en te werken.»

Het divinatievermogen of het helderzien wilde hij ook niet als iets bovennatuurlijks aangemerkt hebben. Hij zag in het lezen van schrift door een dik bordpapier heen geen wonder. «Hoe ik ook voor een wonderman word uitgekreten,» zeide hij: «alles wat de mensch doet, ligt binnen de grenzen van de natuur des menschen, en wat die natuur des menschen openbaart is natuurlijk, al was het ons tot heden geheel onbekend.»

Groot opzien baarden in die dagen de wonderlijke dingen, die van Cagliostro verhaald werden door personen wier waarheidszin en scherpe waarnemingsgave boven allen twijfel verheven waren. Het was toen nog niet zoo algemeen aan de orde, om zich van elke ernstige overweging maar kort en goed af te maken met de slimme houding van een scherpzinnige, die zich door niets bij den neus laat nemen en alles zonder onderzoek kan wederleggen. Lavater althans gaf zich de moeite ook deze verschijnselen ernstig te onderzoeken, en wel verre van Cagliostro voor een gemeen bedrieger te houden, verklaart hij iets groots en buitengewoons in hem gevonden te hebben; maar Cagliostro was een beoefenaar der Magie, die zich gaarne met een waas van mysterie omgaf, zonder daarom nog een bedrieger te zijn, en Lavater was een Christen. «Zoolang Cagliostro zijn voorhoofd behoudt en

Digitized by Google

ik het mijne, zullen wij gewis hier beneden nooit vertrouwde vrienden worden.» verklaarde hij, «want over zeer wezenlijke en heilige dingen kunnen geen twee menschen meer diametraal verschillend denken dan wij beiden.»

Menigeen maakte het hem moeielijk om dit onderzoek, maar hij antwoordde met waardigheid en zelfstandigheid: «geen Mesmer, geen Schröpfer, geen Gassner, geen Cagliostro zal mij mijn verstand ontnemen, evenmin als zij, die terwijl zij onophoudelijk van verlichting zwetsen, het a, b, c van de ware menschelijkheid nog niet geleerd schijnen te hebben.»

«Waar ik waarheid vind, daar schaam ik mij niet te zeggen van wie ik die geleerd heb, of die man Mesmer of Gassner heet, Rousseau of Spinoza. Laat ons mannen zijn en geen oude bakers; oude vrouwen gelooven sprookjes, maar mannen toetsen daadzaken. Wat bestaat is waarheid, waarheid erkennen is wijsheid, is liefde, is deugd, is godsdienst.»

Lavater die in hooge mate met een zeker voorgevoel was bedeeld en sommige zaken als bij intuitie wist, geeft menigmaal zijn gevoelen omtrent de toekomst te kennen, maar altijd onder den bescheiden titel van gissing; zoo zegt hij onder anderen: «Het komt mij voor dat de onzichtbare wereld zich meer en meer in beweging begint te zetten, hoeveel dwaling, vooroordeel, bijgeloof en dweepzucht zich daar ook inmengt; over het geheel genomen schijnt zich toch een nieuwe krachts- en lichtsontwikkeling baan te zullen breken. Zou het ook niet in Gods plan kunnen liggen een nieuw tijdperk van meer onmiddelijke openbaringen te ontsluiten? Openbaart zich niet de behoefte daaraan bij vele denkende Christenen? Ja, zij haken daarnaar als naar een onontbeerlijk goed en het verlangen stijgt tot een smachtenden dorst.»

Hoe sterk drukt hij hier den eisch van zijne en van onze dagen uit, een nieuwen tijd voorspellende, die tot taak heeft

Digitized by Google

de oplossing te geven aan het wijsgeerig-religieus en tevens aan het ethisch-sociaal vraagstuk door een diepere nieuwe erkentenis van God en de natuur, van den mensch en van de geschiedenis, en door de verlossende macht eener echt christelijke humaniteit vooral.

Heinrich Stilling wekte echter door zijne schriften nog heftiger verbittering en verzet op dan Lavater. Het verschijnen van zijn werk: «Theorie der Geestenkunde» achtte de Raad van Basel zoo bedenkelijk, dat zij meende het te moeten verbieden en de gezamenlijke geestelijkheid werd uitgenoodigd om uitspraak over het geestenboek te doen; dit achtbare lichaam bekrachtigde het verbod van den Raad, waardoor de Theorie niet geduld werd in het kanton Basel. Nog strenger handelde men in Wurtemburg, waar boekhandelaars, boekbinders en zelfs alle bezitters van het boek bij Kon. besluit gelast werden onder eede alle onder hunne berusting zijnde exemplaren uit te leveren. En toch was Stillings oogmerk met het schrijven van zijn hoog ernstig leerboek, niet anders dan het zuivere Evangelie van Christus tegen de drogredenen van de nieuwe wijsgeerige volksverlichters te verdedigen. Het veroordeelde boek werd echter in alle talen overgebracht en naar alle landen der wereld verspreid om duizenden tot eeuwigen zegen te zijn. Thans is het moeielijk meer te krijgen; ik heb mij daarom voorgesteld mijne lezers er een overzicht van te geven. Zij kunnen dan nagaan welke denkbeelden mijne zienswijze van der jeugd af aan beheerscht hebben. Ik verzoek dringend wel in het oog te willen houden dat Stillings boek reeds zeventig jaar oud is; menigmaal komt men in verzoeking om te denken dat hij het in onze dagen geschreven heeft.

Stilling vangt zijn betoog aan door op het merkwaardig feit te wijzen, dat er van de vroegste tijden af en onder alle volken, tongen en talen geen natie gevonden werd, die de betrekking

Digitized by Google

van den mensch met eene onzichtbare wereld loochende. Integendeel, wanneer er soms hier of daar iemand opstond, die zoo schrander was dat hij voorspellingen, droomen, visioenen of geestverschijningen ontkende, dan verfoeide men hem als een verachter der Goden. Hoe menigmaal bedrog, misleiding of onkunde en lichtgeloovigheid met de zuivere eenvoudige waarheid verbonden waren, daarvan bewaarde ons de geschiedenis waarschuwende voorbeelden.

De verschijning van den aanbiddenswaardigen Verlosser Jezus Christus stelt de reine waarheid van onze betrekking tot en onze bestemming voor eene hoogere wereld weder in het volle licht; zijne Apostelen bestrijden de tallooze bijgeloovigheden bij Jood en Heiden, maar het geloof aan des menschen geestelijke natuur, aan zijne verwantschap met God en eene geestenwereld, stellen zij boven allen twijfel. Ja, de hemelen worden op nieuw geopend voor de kinderen des stofs, de gemeenschap met de onzichtbare geestelijke heerscharen is ontsloten. Christus was die weg, die hemelpoort, die ladder, welken Jacob had gezien, waarop de Engelen nederdaalden.

Het geheele Nieuwe Testament is daar om ons te schetsen hoe gemeenzaam men in de dagen van 's Heilands omwandeling op aarde en gedurende het tijdperk van de werkzaamheden der apostelen met al die uitingen van het hoogere leven bekend was, dat zich met volle stroomen openbaarde, zoodat het woord des profeten gedacht en vervuld werd:

(Joël II : 28, 29). En het zal geschieden dat ik mijnen geest zal uitgieten over alle vleesch, en uwe zonen en dochteren zullen profeteeren; uwe ouden zullen droomen droomen, uwe jongelingen zullen gezichten zien. Ja, ook over de dienstknechten en over de dienstmaagden zal ik in die dagen mijn geest uitgieten.

De begrippen die zich de algemeene Christelijke kerk van

Digitized by Google

oudsher van voorzegging, droomgezichten en verschijningen vormde, steunden wat het wezen betreft op de volgende denkbeelden: zij nam een onzichtbare geestenwereld aan, verdeeld in drie gewesten: de plaats der zaligheid of den hemel, de plaats der rampzaligheid of de hel en een derde plaats, welke de Schrift Hades, doodenhouder of het schimmenrijk noemt, waarin verreweg de meeste zielen, als noch voor den hemel noch voor de hel geschikt zijnde, verblijf hielden en voorbereid werden. Den hemel dacht men zich ver boven de sterren, als den zetel der Goddelijke Majesteit, bevolkt door engelen en gezaligde menschenzielen; de hel stelde men zich voor in de diepte der aarde, de sombere verblijfplaats van gevallen engelen en verloren menschenzielen.

Het luchtruim was het gebied van die geesten-heiren, die in het middenrijk van den Hades verkeeren, en grooten invloed op de menschen uitoefenen ten goede of ten kwade. Dat afgestorvenen onder zekere omstandigheden weder verschijnen konden, leed bij de oudste Christenen geen twijfel.

Men beschouwde de aarde als het middenpunt en hoofdvoorwerp der wereld, de zon en al de sterren van het firmament bestonden alleen ten behoeve der aarde, en wentelden zich om haar heen. De sterren hadden slechts beteekenis door zekere invloeden op de aardbewoners, en waren de werktuigen waarmede God de wereld regeerde.

Tegen al deze begrippen der oude Christelijke kerk, heeft de Bijbel niets in te brengen en de Aristotelisch- Platonisch- Scholastieke wijsbegeerte, die het verstand der geleerden algemeen beheerschte, was ook volkomen daarmede tevreden. Mocht ook hier of daar een denker eenig punt wat twijfelachtig vinden of een vurig Gnostiek steeds meer onwaarschijnlijkheden in het wereld- en geestenstelsel inschuiven, dit veroorzaakte wel woordenstrijd en verkettering, maar de hoofd-

Digitized by Google

ideeën bleven bij de Oostersch-Grieksche en Westersch Latijnsche of Romeinsche kerken onwrikbaar, kanoniek, en het voorgevoel, het gezicht of de verschijningen werden beurtelings aan de werking van den Geest Gods en aan zijne engelen of aan afgestorvenen toegeschreven.

Van tijd tot tijd, maar reeds vroeg, bijzonder van de dagen van Constantijn den groote af, vergat de geestelijkheid de gulden woorden van Christus: «Wie de meeste onder u wil zijn, die zij aller dienstknecht.» Integendeel streefde zij steeds naar meer eer en hooger macht, ja zelfs naar de algemeene heerschappij der wereld.

Daar zij aanvankelijk geene of althans zeer zwakke stoffelijke wapenen bezat, zoo smeedde zij zich geestelijke en daartoe bood haar het geestenrijk een onuitputtelijk tuighuis aan. De kerk had macht over de booze geesten en kon hen uitdrijven. Indien iemand aan een eenigszins ingewikkelde ziekte leed, die de toenmalige geneeskunst niet wist te verklaren of te heelen, dan hield men het er voor dat de duivel er een hand in had en de geestelijke moest komen om den booze te bezweren. Bovendien waren er overal gevreesde toovenaars en tooveressen, wier macht niemand beperken kon dan de geestelijke.

De Hades, die tot hiertoe een pijnlooze verblijfplaats der schimmen was geweest, indien de ziel geen smart of jammer in zich zelve medebracht, werd nu in een gloeienden oven herschapen, waarin alle zielen als zilver of goud gelouterd werden, tenzij ze heilig verklaard konden worden, waartoe menigmaal slechts blinde gehoorzaamheid, uitwendige werkheiligheid en vooral vervolging van ketters voldoende was.

Dit middel was krachtig genoeg om de grootste monarchen met hunne krijgsheiren, ja alle Christen-natiën onder de gehoorzaamheid der geestelijkheid te brengen, want het werd algemeen erkend, dat zij den sleutel bezat van het vagevuur,

Digitized by Google

zooals nu de Hades genoemd werd, en dat zij alleen de arme zielen daaruit verlossen kon door betaalde gebeden en kostbare zielmissen. De geestelijkheid vond alzoo belangrijke beweegredenen om den machtigen invloed der geestenwereld op de menschheid als een gewichtig punt der geloofsleer te handhaven.

Hier vinden wij de hoofdbron van het onzinnigste, aanstootelijkste bijgeloof, dat de schoonste en hoogste openbaring van des menschen verwantschap met de onzichtbare wereld, zoodanig misbruikte en verlaagde, dat het de verontwaardiging van alle weldenkenden moest ontvlammen en rijp werd om met wortel en tak uitgeroeid te worden. Doch dit geschiedt niet daardoor dat men onloochenbare daadzaken ontkent, bedachtzaam waargenomen feiten loochent — maar door de heilige waarheid in haar eenvoud weder zuiver en klaar in het licht stelt.

Vijftien honderd jaar stond het oude wereldstelsel onwrikbaar vast. Zal het ooit door een ander vervangen worden?

Daar treedt de monnik Copernicus met een groote en nieuwe gedachte te voorschijn en het oude systeem stort ineen als de tempel der Philistijnen, toen de hoofdzuil omver was gerukt. 't Was of de zon nu zij eindelijk tot haar recht was gekomen, ook nieuwe stroomen van licht aan de aardbewoners toezond. Hoeveel onbegrijpelijks werd nu begrijpelijk, hoeveel onverklaarbaars was te verklaren. De kleine, donkere aarde was niet langer het middenpunt der wereld, maar zij bewoog zich; zij draaide in 24 uren om haar as; zij wentelde zich in een jaar om de zon — zij reisde door het hemelruim of de heilige Vader het verbood of de geleerden het goed vonden of niet en zij kon niet meer tot stilstaan gedoemd worden — en hare bewoners evenmin.

Nu men eenmaal ontdekt had, dat de aarde ons door de

Digitized by Google

hemelruimte voerde, ontwaarde men ook dat de flonkerende diamanten op het kleed van den nacht, zonnen waren en middenpunten van sterrengroepen als hoofden van familiën, die de onmeetlijke hemelvelden bevolken.

Intusschen was ook de geestelijke zon der aarde weer tot haar recht gekomen; de gemeente had haar waar middenpunt en eenige lichtbron weer ontdekt. De aarde bewoog zich en de Christenheid maakte zich op naar het licht. De taal van uit den hooge geïnspireerde schrijvers vond weerklank in de zielen van de op nieuw van boven geïnspireerde hervormers. Geloof en wandel werd naar den Bijbel geregeld en de geestelijkheid der Protestantsche Kerk, walgende van al de wangestalten en misbruiken, uit de leer van het vagevuur gesproten, deed afstand van alle aanspraak op de heerschappij over de geestenwereld. De maatregel was radicaal. Het misbruikte vagevuur werd uitgebluscht en de hel vergroot met den Hades. Men wilde van geen tusschenstaat of zuiveringsplaats meer weten; alle afgestorvenen gingen aanstonds bij het verscheiden naar hemel of hel. Maar even weinig als de wentelende aarde zich bekommerd had om de onwetenden, die meenden dat zij stilstond, evenmin veranderden de wetten van het onmetelijke schimmenrijk, dat de aarde omgeeft en het zonnestelsel vervult, al is het met geen telescoop te bespieden.

Dat men de Hades in een vagevuur had veranderd, was verkeerd, maar dat men die met aflaat en de zielmis meende te kunnen wegruimen, was kortzichtig en vermetel en schiep nieuwe dwalingen.

De bijvelvertalers gingen in hun afkeer van een vagevuur zoo ver, dat zij het woord Hades, waar het voorkwam, kort en goed door hel, of als dat niet ging, door graf vervingen, en zij legden daardoor den grondslag tot die hardvoch-

Digitized by Google

tige opvatting van den staat der dooden, die zooveel schade heeft toegebracht aan het geloof, aan de zedelijkheid en de zielerust van velen.

Nu men eenmaal al die bijbelplaatsen welke van een schimmenrijk gewagen, had krachteloos gemaakt, werd het mogelijk om enkele schriftuurlijke uitspraken zoo te kneden, dat ze als bewijs konden worden aangevoerd. Zoo beriep men zich op Pred. XI vers 3, waar hoegenaamd geen spraak van den zielestaat of van eeuwig leven is, terwijl elk onbevooroordeeld lezer, die het verband in aanmerking wil nemen, zal moeten erkennen, dat men zich van die woorden bedient om er een geheel vreemde beteekenis onder te schuiven. «Als de boom naar het zuiden of naar het noorden valt, in de plaats waar de boom valt, daar zal hij wezen» en men voerde voortaan dit gezegde aan, alsof er stond: «waar de boom valt daar moet hij eeuwig blijven liggen.»

Wat nu ook deze of gene ziener beweerde te ondervinden, welke ervaring ook van hoogere invloeden getuigde, alle gemeenschap met de geestenwereld was officieel opgezegd en afgesneden door de stelling, die men goedgevonden had als onwrikbaar aan te nemen, dat de vromen aanstonds na den dood naar den hemel, en de goddeloozen onherroepelijk naar de hel werden gevoerd. De Bijbel sprak wel van een verkeer met de bewoners van hoogere kringen, van wonderbare geestelijke gaven, maar die verschijnselen hadden opgehouden, en wie voorgaf dat ze nog voortduurden, moest een leugenaar, een bedrieger of een slachtoffer van ziekelijke verbeelding zijn. Desniettemin vertoonden zich de onverklaarbare verschijnselen, die door geloofwaardige personen waargenomen, onmiskenbaar als daadzaken gestaafd werden. In dat geval bleef er niets anders over dan te verklaren dat het of de Duivel of de Geest Gods was die dit alles bewerkte. Schreef men de waar-

Digitized by Google

genomen feiten aan Satan toe, dan was de daarbij betrokken persoon des doods schuldig, en de pijnbank en de brandstapel wachtten de heks of den betooverde; onderstelde men echter dat Gods geest hier werkte, dan werden de geïnspireerden tot den rang van heiligen verheven.

Het Copernicaansche stelsel ging intusschen voort zijn omwentelenden invloed uit te breiden tot in de hoofden der diepdenkendste mannen. Kepler, Newton, Cartesius en anderen bearbeidden deze ideeën, tot ze als volle zekerheid heerschend werden. Maar nu begon men te betwijfelen of dat kleine planeetje, dat zoo eensklaps als een onttroonde vorstin vasal was geworden, dan wel waarlijk dat uitverkoren en meest begunstigde sterretje van het hemelheir zou zijn, waarvoor zij placht door te gaan; men begon te twijfelen of de Zoon Gods, de Logos, aan wien de Schrift de scheppingsdaad toekent, op zulk een onbeduidenden bol zou zijn nedergedaald, om er met de afvallige aardbewoners als zijns gelijken te verkeeren. Er werd gedisputeerd en getransigeerd, en men knutselde de nieuwe onomstootelijke natuurbeschouwing met de oude even onomstootelijke geloofsleer zoo goed mogelijk samen, om ze in elkander te laten passen en sluiten.

De ontwaakte menschelijke rede, eenmaal baan gebroken hebbende, trachtte de bres, die in de eeuwenoude wallen was geslagen, steeds wijder uit te breken tot een breede poort. Er werden voortreffelijke uitvindingen en nuttige ontdekkingen gedaan. Natuur- en scheikunde kregen een geheel nieuw leven en dieper beteekenis en invloed, en daar men bij al dien arbeid geen andere krachten ontdekte dan die aan de stof eigen zijn, besloot men zoo vaak men geheimzinnige werkingen ontwaarde aanstonds, dat deze ook weldra uit de eigenschappen der stof te verklaren zouden zijn, al had men er den sleutel nog niet voor gevonden. Dit gebeurde zoo menigmaal,

Digitized by Google

dat men onherroepelijk durfde vaststellen: er bestaat niets in de natuur dan stof en kracht. Alle krachten der stof werken naar eeuwige onveranderlijke wetten.

Het was nu maar jammer dat er in deze wereld van stof en kracht, met hare werktuigelijke inrichting, geen plaats overbleef voor den geest, geen plaats voor den redelijken, zedelijken, vrijen mensch. Want in dit denkbeeldige wereldwerktuig kunnen geene wezens opgenomen worden, die optreden om naar vrijen wil invloed op de dingen uit te oefenen.

De mannen die dit mechanisme optrokken tot een wereldgebouw, vergunden den mensch echter een der raderen te worden, maar hij moest afstand doen van zijn waan om een vrij, verantwoordelijk, zedelijk wezen te zijn, want zijne schijnbare vrije daden waren immers mede in de onveranderlijke natuurwetten ingeweven.

Groote wijsgeeren wijdden al hun kracht aan het in elkander passen van het kunstige raderwerk der werktuigelijke wereld, waaruit met het bewustzijn van vrijheid, ook het begrip van deugd en zonde verbannen werd. De grootste misdaden waren noodwendig in het wereldplan. Hier is geen plaats voor eenige Goddelijke openbaring, van een hemelsche opvoeding der menschen, geen plaats voor een wereldverlosser en geen plaats voor engel of geest; geen liefdevol wezen werkt hier vrijwillig mede tot eenig heerlijk doel. Het Christendom is niets, de godsdienst is niets, want de alles werkende natuurkracht drijft ons en alles onverbiddelijk in haar maalstroom voort.

Terwijl de geleerden deze theorie van de wanhoop uitbreidden, om daardoor allengs in steeds wijder kringen de Christen-natiën te ontchristenen, geloofde het volk nog vast aan eene invloedrijke geestenwereld. Het spookte allerwege; men

Digitized by Google

verklaarde droomen en gezichten; de weerwolven en meerkollen en dwaallichtjes verspreidden voortdurend schrik en angst, terwijl de hekserijen heimelijk nog in zwang bleven.

Deze buitensporige bijgeloovigheden waren ongetwijfeld zeer dwaas en soms gevaarlijk, maar men geloofde met dat al aan een almachtig en voorzienig Vader in den hemel, aan de barmhartigheid van den Heiland, als toevlucht der vermoeiden en Verlosser der zondaren; men bad in allen nood en dood, met geloof en vertrouwen; men vreesde een eeuwige vergelding van het kwaad in de hel; men hoopte onder het lijden en in den nacht der beproeving op de zaligste vertroosting in den hemel, waaruit Gods vriendelijke engelen de kinderen der menschen zoo vaak ter hulpe snelden.

Leg nu het dwaze bijgeloof met dit troostrijke geloof in de eene schaal en het troosteloos en ijskoude mechanische werelstelsel in de andere, en vraag: wat brengt den mensch geluk? wat is meer overeenkomstig met zijne natuur en zijne behoefte?

De belachelijke bijgeloovigheden springen echter den oppervlakkigen beschouwer veel eerder in het oog en komen hem veel verwerpelijker en gevaarlijker voor dan de meer verborgene, maar veel wrangere vruchten van het ongeloof. Men verafschuwde het bijgeloof, waarop zoo schandelijk door allerlei deugnieten was gespeculeerd, en men zag den afgrond niet dien men allengs naderde, terwijl men zich vleide met de schoone hoop, dat de nieuwe wereldbeschouwing bestemd was om den godsdienst nu juist in zijn hoogste zuiverheid te vertoonen. Men taste dus het bijgeloof aan als een verderflijk onkruid, dat den akker der wereld verdierf, en men roeide tevens het beste graan, het levensbrood uit. Maar dat had men aanvankelijk niet bedoeld.

Balthasar Bekker in Holland, en Thomasius in Duitschland, zijn als weldoeners en verlichters der menschheid beroemd ge-

Digitized by Google

worden, en in hun voetspoor is men nog altijd aan het uitwieden gebleven, menigmaal met onreine voeten het schoonste gewas vertredende, met onbezonnen hand het heilzaamste geneeskruid als eene giftplant uitrukkende.

De noodlottige dwaling van deze ijveraars ligt hierin, dat men het gewaagd heeft met den sleutel der natuurwetten ook de eeuwige poorten van de geestelijke wereld te willen ontsluiten, maar daartoe zijn ze onbruikbaar.

Het is eene dwaling, aan te nemen, dat de schepping aan en voor zich, in den diepsten grond volmaakt zoó is als ze zich aan onze zinnnen vertoont, of dat zij ons de volheid haars wezens reeds op aarde, die onze eerste leerschool is, zou openbaren; met andere woorden, dat wij de natuur zouden zien, zoo als God haar kent, en dat God de oneindige haar zou zien, zoo als zij zich aan ons eindige wezens voordoet.

Ons geheel organisme is er op aangelegd om de stoffelijke wereld op die wijze waar te nemen als onze zintuigen, hersenen en zenuwen ons dat vergunnen, maar wij moeten wel bedenken, dat wij, wanneer wij anders bewerktuigd waren, een geheel anderen indruk van de dingen zouden ontvangen; wij zouden nabij en veraf, licht en kleur, gedaante en grootte, geheel anders waarnemen, zoo als wij dat gewaar worden wanneer wij ons oog versterken door microscoop of telescoop.

Onze vermogens zijn zoo beperkt, dat wij ons geen twee of meer dingen te gelijk kunnen voorstellen; wij zijn zoo bewerktuigd, dat wij de voorwerpen buiten of naast elkander, (in ruimte,) en na elkander (in tijd) waarnemen.

Ruimte en tijd zijn de onveranderlijke denkvormen voor den zinnelijken mensch, voor onze ziel alleen bestaande, zoolang zij aan het stof gekluisterd is, maar zij worden niet in het wezen der natuur zelve gevonden.

Digitized by Google

Daar nu alle bewegingen in de gansche schepping in ruimte en tijd geschieden, zoo zijn al die bewegingen insgelijks voorstellingsvormen in onze ziel, die echter in de natuur zelve niet aldus plaats hebben. Gevolgelijk is elk wereldstelsel, ook zelfs dat van Copernicus, enkel eene wijze van voorstelling, doch wezenlijk is de schepping anders gesteld.

God, de almachtige Schepper, kent de wereld alleen zooals zij is. Alle schepselen zijn beperkt binnen de grens van hun wezen en kunnen zich de wereld alleen voorstellen naar hun aard en naar hun mate, maar niet zooals zij in zich zelve en voor den Oneindige is.

Wagen wij ons in onze verbeelding buiten die perken, willen wij ons voorstellen op den zetel Gods te zitten en de wereld met Zijn alziend oog te doorschouwen, dan ontstaan allerlei monsterachtige systemen en noodlottige dwalingen; de wassen vleugelen smelten en wie het heilige vuur wil rooven, vindt zijn oordeel.

De Schepper heeft ons zoo bewerktuigd als Hij wilde, dat wij zijn zouden. Hij wil dus dat wij ons zijne werken voorstellen, zoo als wij ze met onze zoo heerlijk geformeerde zinnen waarnemen en die waarneming is niet bedrieglijk, maar ze is onvolledig; ze is niet alomvattend; ze is alleen bruikbaar voor onzen tegenwoordigen kinderstaat op aarde.

De zinnelijke wereld, die wij wanen te begrijpen, bestaat voor ons uit louter onbekende wezens, waarvan onze ziel alleen zekere begrippen in beelden opvangt.

Daar alles wat wij stof noemen eene ruimte beslaat en in den tijd voortduurt, en daar de dingen buiten elkander zich in ruimte bewegen, door krachten in den tijd op elkander inwerken, maar ruimte en tijd in de schepping wezenlijk niet bestaan, en slechts onze eigen begrippen en wijzen van voor-

Digitized by Google

stelling zijn, zoo is ook dat wat wij stof, kracht, wisselwerking op elkander noemen, louter menschelijke gedachtenvorm, zinnelijke voorstelling en wezenlijk moet alles geheel anders zijn, geheel anders voor God, geheel anders voor anders bewerktuigde wezens, voor engelen of menschenzielen, die het tijdelijk bestaan met het eeuwige hebben verwisseld, of nog in het vleesch zijnde, tot eene verheffing des geestes komen, waardoor zij het wezen der dingen en hunne wezenlijke eigenschappen als met ongedekt aangezicht aanschouwen mogen in het rijk der waarheid. Hoog ontwikkelde clairvoyanten en alle sterk sensitieve personen leveren daar de treffendste proeven van, zoo als wij later zullen aantoonen.

Onze zinnelijke wereld is met een bovennatuurlijke op het innigst verbonden, is er van doordrongen, wordt er in gedragen, ontvangt er onophoudelijk kracht en leven uit, en het kleinste stofje omsluit nog iets onzichtbaars, iets onnaspeurlijks. Ons eigen bestaan geeft er overvloedig blijk van. Ons lichaam behoort tot de zinnelijke, onze geest tot de bovenzinnelijke wereld, en al worden wij met onze zintuigen de zelfstandigheid van onzen geest niet gewaar, wij ondervinden zijne werkingen op het lichaam.

Terwijl wij nu in ons eigen bestaan, ieder oogenblik ontdekken dat een redelijke vrije geest op de stof werken kan en onophoudelijk werkt, hoe kan men dan den invloed van geestelijke wezens, van engelen en geesten op de stoffelijke wereld ontkennen?

Ik besluit dit hoofdstuk met het stoute woord van Stilling:

«God regeert de wereld door alle klassen van redelijke en vrijwerkende wezens.»

Digitized by Google

VERVOLG VAN STILLINGS THEORIE.

IX.

De gansche schepping bestaat, volgens Stilling, uit gerealiseerde denkbeelden der Godheid, of uitgesproken woorden Gods. Deze voorstelling is schoon en verheven, en geheel in overeenstemming met de Schrift, maar niet te min even zwak en duister als alle omschrijvingen, die een menschenkind zich onderwinden mocht van de wording der wereld uit te spreken.

Om de groote scheppingsdaad des Eeuwigen te verstaan, kan ons onze gebrekkige kennis van eenige weinige, ons allengs openbaar geworden natuurwetten, niet in staat stellen, omdat die kennis rust op onze voorstellingen van ruimte en tijd, die alleen gegrond zijn in onze bewerktuiging en niet gelden voor het geestelijke, allerminst voor het goddelijke wezen. Wanneer wij aan God denken, als zich de dingen voorstellende in tijd en ruimte gelijk wij, dan beperken wij ons denkbeeld van God terstond tot het menschelijke. Zich de wezenlijke wijze te willen duidelijk maken, waarop de Godheid werkt, is derhalve de ongerijmdste vermetelheid, waartoe ooit ons brein is opgeklommen. Wie zal het wagen Gods betrekking tot de

Digitized by Google

wereld te bepalen of te omschrijven? Is het niet de hopelooste poging van een arm menschenhoofd het verband te willen kennen tusschen de transcendentie en de immanentie Gods?

Ondervinden wij niet terstond onze zwakheid als wij ons eigen wezen trachten te beschouwen en de betrekking van onzen geest tot de stof pogen te leeren kennen? Wij ontdekken dan ieder oogenblik dat de onveranderlijke natuurwetten buiten den kring van onze zinnelijke waarneming niet alleen niet van toepassing zijn, maar lijnrecht in strijd komen met de waarheid en met onze geestelijke ervaring. Deze wijst op andere wetten, die slechts door onzen innerlijken zin zijn waar te nemen.

De natuurwetenschap roept ons toe: gij kunt niet vrij zijn — en de ziel voelt zich inderdaad en in waarheid vrij. De natuurphilosoof zegt: het causaal verband der dingen heeft u gedoemd tot de misdaad, die gij volvoerdet; maar het geweten weet zich verantwoordelijk; het berouw en de wroeging wijzen allen natuur-nooddwang af, en een rechter in ons binnenste, die het beter weet dan alle philosophie, spreekt het schuldig over ons uit in naam der Godheid.

De natuurwetten zeggen: bid niet, gij kunt onmogelijk verhoord worden, want alles moet gaan zooals het gaat naar de logische ontwikkeling van oorzaak en gevolg; maar uwe ziel roept tot den levenden God en Hij bewijst zich een hoorder der gebeden, want Hij is een sterke God en Hij doet al wat Hem behaagt. Wij menschen kunnen slechts door één middel en langs één weg tot een bepaald doeleinde geraken, doen wij dat niet dan mislukt ons werk of ons plan; maar de wijsheid Gods heeft duizend wegen — omdat er maar eene wet in het heelal heerscht: gehoorzaamheid aan den wil des Almachtigen.

Dit is de groote natuurwet, die eeuwig en onveranderlijk is en wezen zal. Deze gehoorzaamheid kan nooit in strijd

Digitized by Google

zijn met het wezen der natuur. Het is de hoofdeigenschap van de stof om aan den geest onderdanig te zijn, en zij bezit duizende ons onbekende hoedanigheden, of liever wijzigingen van die eene hoedanigheid of gevoeligheid om den geest te dienen.

God spreekt nog en het is er, als in den scheppingsmorgen. Hij gebiedt nog en het staat er, omdat Hij de Heer is.

Alzoo hebben zij den Vader gekend, die van oudsher gemeenschap met de onzichtbare wereld onderhielden op aarde, eene gemeenschap die nooit is afgebroken, nooit geheel verloren is geweest, hoe ook verflauwd en verzwakt. Zoo hebben zij van Hem getuigd, als hun geest zich ophief naar die onzienlijke wereld, uit wier eeuwige krachten de zienlijke dingen geworden zijn, en als het hun gegeven werd iets van het bovenaardsche en geestelijke te verstaan, dat altijd verkleind en passend voor onzen menschelijken denkvorm gemaakt moet worden, als het tot ons komt. Wij verstaan van het hemelsche niets, tenzij het zich voor ons als aardsch wil vertoonen; wij kunnen het Goddelijke niet bevatten, tenzij het zich vermenschelijken wil. En als de voortreffelijkste van ons geslacht, zooals een Paulus, bij oogenblikken in den geest met het hemelsche mag verkeeren, dan kan hij tot de aarde wedergekeerd, de woorden niet vinden om het aan zijne broeders bevattelijk te maken, en had hij het beproefd dan zouden wij even onverstaanbare dingen vernomen hebben als de openbaring van Johannes ons aanbiedt. Het zal voor menschentongen altijd grootendeels onuitsprekelijk blijven wat de ziener aanschouwd heeft.

Het is dus dwaasheid als men het een grief tegen den Bijbel acht dat zijne schrijvers ons God zoo menschelijk voorstellen. Stilling noemt het verzinsel van eene werktuiglijke wereld een kinderachtig hulpmiddel om een moeielijke zaak op te lossen. Omdat men het Godsbestuur niet kan doorgronden,

Digitized by Google

ontzegt men God alle bestuur en laat de wereld zich zelf mechanisch regeeren. Het menschelijke leven is het hoogste wat wij vermogen te denken. God weet dat wij niet hooger stijgen kunnen en daarom daalt God tot zijne kinderen af en openbaart zich in Christus als de ideale mensch — de Emanuel — Geen hemelingen kunnen tot ons komen of zij moeten zich vermenschelijken.

Laat ons nu het menschelijke wezen nader beschouwen.

Het algemeene denkbeeld dat men zich van de menschelijke natuur placht te maken was: de mensch bestaat uit ziel en lichaam. Het lichaam beschouwde men als de kunstige machine door de ziel in beweging gebracht.

De ziel noemde men ook wel geest, van welke men volstrekt niets wist dan de werkingen, die men ondervond; de zelfstandigheid der ziel te onderzoeken, dit scheen buiten de grenzen onzer zinnelijke waarneming te liggen, omdat zij naar haar wezen niet tot de stoffelijke maar tot eene geestelijke wereld behoort. Hoe die twee zoo verschillende zelfstandigheden geest en lichaam op elkander werken konden, wist niemand. Toch beproefde men allerlei verklaringen, maar bracht niet dan tegenstrijdigheden voort.

Intusschen scheen de tijd te zijn gekomen, waarop de Voorzienigheid het den mensch vergunnen wilde, diepere blikken in zijn wezen te slaan. Omstreeks het jaar 1780 werd Mesmer zoozeer getroffen door de reeds lang bekende en zich telkens weder vertoonende verschijnselen, die men den naam van Magnetisme gaf, dat hij zich aan het onderzoek dezer phenomenen toewijdde en daarvan een zeker systeem ontwierp. Maar in plaats van dit hoog ernstig onderwerp in stilte en met eerbiedigen en heiligen ernst te behandelen, verviel men, geheel vervoerd door de onbeschrijflijke wonderbare verschijnselen, tot de buitensporigste charlatanerie en het onbetamelijkste misbruik,

Digitized by Google

die dit belangwekkend verschijnsel terstond in verdenking en minachting brachten, vooral bij dat gedeelte van de geleerde en ongeleerde wereld, dat liever niet nader met de ziel te maken wilde hebben.

Dit nam niet weg dat eenige bekwame en waardige mannen de zaak ernstig opvatten en ons schoone studiën over hun onderzoek hebben nagelaten, die een verrassend licht op de heerlijkheid der menschelijke natuur werpen en ons een blik gunnen op het innerlijk wezen van den mensch.

Door Magnetisme verstaat men eene hoogst eenvoudige behandeling van het lichaam, bestaande in het regelmatig en volgens bepaalde voorschriften bewegen der handen over de leden, zonder die echter aan te raken. Door deze zachte bestrijking op korten afstand van de huid, ontstaat een toestand van verdooving of slaap, waarin alle uiterlijke zintuigen werkeloos worden, zoodat de slapende geen klank, geen licht, geen aanraking meer ontwaart, en het lichaam dood schijnt, hoewel de innerlijke levensverrichtingen ongestoord voortgezet worden.

De inwendige mensch ontwaakt intusschen tot een verhoogd zelfbewustzijn, dat bij herhaald magnetiseeren somtijds stijgt tot eene mate van kracht en helderheid, waarbij de geest op eene ons in het gewone leven gansch onbekende en onbereikbare wijze werkt, zoodat de beperking van ruimte en tijd voor hem schijnt weg te vallen. De geest blikt niet alleen in het verleden, maar ook in de toekomst; hij ziet en hoort en voelt, wat op grooten afstand geschiedt; leest de geheimste gedachten en aandoeningen in de ziel van degenen, die met hem in aanraking gebracht worden en geeft ons eenig denkbeeld van een hoogere levenssfeer.

De somnambule neemt van de stoffelijke wereld niets of niemand waar, dan alleen den magnetiseur en de persoon, die hij met haar in rapport stelt.

Digitized by Google

Even als zich de electrieke schok door een keten van menschen tot aan den laatsten voortplant, zoo ook kan de magnetische stroom door een rij van personen voortgaan, zoodat bijvoorbeeld eene somnambule, die zoo ver ontwikkeld is, dat zij met gesloten oogen leest, even goed lezen zal, als het boek door een keten van vier of zes personen van haar verwijderd wordt gehouden.

Opmerkelijk is het dat eenigszins ontwikkelde somnambulen, zij mogen nog zoo onbeschaafd of onkundig zijn, in den magnetischen slaap met veel meer juistheid en kieschheid zich uitdrukken en eene verwonderlijke snelle bevatting hebben van elke verstoring in hun eigen gestel of in dat der personen met welke zij in rapport gesteld worden. Niet alleen beschrijven zij volkomen juist den loop eener ziekte, maar sommen ook alles op wat er reeds voor gedaan is of gedaan kan worden en geven vaak de geneesmiddelen op in het latijn en volgens de regelen der artsenijbereiding.

Sommige somnambulen schijnen minder geschikt voor deze geneeskundige werkzaamheid, maar slaan soms blikken in de geestenwereld, schetsen ons den staat en de wijze van zijn der afgestorvenen, die hen omringen en brengen dikwijls berichten tot de achtergeblevene betrekkingen, die de innerlijke bewijzen van echtheid in zich dragen en hunne ontmoeting met overledenen buiten allen twijfel stellen.

Deze verbazende werkingen worden ons echter niet vertoond om ze als de schilderijen op een tentoonstelling te bewonderen. Wij moeten uit deze openbaring van onze verborgen vermogens vruchtbare gevolgtrekkingen afleiden voor de kennis der menschelijke natuur. Dit is veel te weinig gedaan en toch geeft ons het Magnetisme den sleutel in de hand tot de oplossing van de belangrijkste vraagstukken, die tot hiertoe met een ondoordringbare geheimenis omsluierd schenen.

Digitized by Google

Bij een diepere studie van deze verschijnselen komt men tot de ontdekking dat er in den mensch niet twee, maar drie innig verbonden deelen voorkomen: 1o. het uitwendige organisme of lichaam, 2o. het aetherische lichtwezen, hetwelk het eigenlijke lichamelijke levensbeginsel schijnt te zijn, dat de mensch evenals het lichaam met de dieren gemeen heeft en op zich zelf reeds eene levende ziel kan genoemd worden en 3o. de eeuwige geest, de onsterfelijke vonk, het eigenlijke ik.

Het aetherisch lichthulsel en den geest te zamen, die na den dood een onafscheidelijk geheel uitmaken, zal ik voortaan de menschenziel noemen in onderscheiding van de dierlijke ziel.

De menschenziel is in het lichaam overal tegenwoordig en wordt overal met zelfbewustheid gewaar naar den aard der verschillende organen; met de oogen ziet zij, met het oor hoort zij, met de hand tast zij, enz.

In den gewonen toestand is de ziel onzichtbaar voor ons, maar in den magnetischen slaap ziet men haar aetherisch hulsel als een hemelsblauwen lichtglans, die het geheele lichaam vervult en tot op zekeren afstand omgeeft — zoodat elk mensch met een soort van dampkring of aura omringd is.

Men verstaat nu hoe het mogelijk is dat het magnetiseeren niet door aanraking van het vleesch behoeft te geschieden, maar door bewegingen van dezen dampkring.

In den gewonen toestand schijnen de voornaamste werkzaamheden der ziel in de hersenen haar zetel te hebben; door het magnetiseeren wordt zij van de zenuwen en hersenen min of meer losgemaakt en begint zij meer onafhankelijk van het organisme te werken en het blijkt, dat de ziel zonder hulp van de zintuigen van gezicht en gehoor niet alleen zien, en hooren maar veel beter zien en hooren kan dan met hare vleeschelijke oogen en ooren en zij heeft ook van alles nauwkeuriger

Digitized by Google

gewaarwording dan in den natuurlijken wakenden toestand. Doch dit is zeer opmerkelijk dat zij nogtans van de geheele uitwendige wereld niet het geringste gewaar worden kan, dan door den persoon waarmede zij in rapport gesteld wordt — wordt de slapende echter nog met een derden in zekere harmonie gebracht, dan zal zij ook alles gewaar worden wat deze persoon denkt, lijdt of geniet.

Daar deze waarheden door duizende proeven volkomen zekerheid hebben, zoo is het onbegrijpelijk hoe het mogelijk is, dat zoovele groote en denkende mannen niet de vruchtbaarste en gewichtigste waarheden uit deze verschijnselen hebben afgeleid, want er kunnen logisch juiste gevolgen uitgetrokken worden voor de ziel- en geestenleer en ook voor den godsdienst, die van het hoogste belang zijn.

Indien de menschenziel bij het aardsche leven in haar grof lichaam, van hetwelk zij nimmer geheel ontbonden is, reeds zulke wonderlijke krachten openbaart, wat zal zij niet verrichten als zij na den dood, geheel van het vleesch verlost zal zijn!

Bij het sterven verliest de mensch gedurende langer of korter tijd de bewustheid; hij geraakt in een staat van volkomen bezwijming of slaap. Zoolang het bloed nog warm en niet gestold is, zoolang zijn ook nog de werktuigen van het lichaam beweegbaar, en zoolang is de ziel in het lichaam; maar zoodra de hersenen en zenuwen hare warmte verliezen, kunnen zij ook het aetherisch lichthulsel niet meer aantrekken; dit wordt dus vrij, maakt zich van de aardsche banden los en de ziel ontwaakt allengs tot den toestand ongeveer gelijk aan dien van den helderziende in den magnetischen slaap; maar daar zij nu geheel en al van het lichaam ontslagen is, wordt die toestand veel volmaakter; zij herinnert zich het aardsche leven van het begin tot het einde volkomen en kan zich ook de zinnelijke wereld zeer duidelijk voorstellen; zij heeft echter geen

Digitized by Google

de minste gewaarwording meer van de stoffelijke dingen, want haar voertuig is verbroken; daarentegen wordt zij nu de geestenwereld gewaar, en wel bepaald dat gedeelte, waartoe zij behoort en waarvoor zij zich hier geschikt gemaakt heeft.

Na den dood komen de zielen met diegenen in rapport, die met haare natuur het meest overeenstemmen. Indien zij met anderen in aanraking kwamen, zouden zij smart ondervinden, eene smart die geëvenredigd is aan het verschil van toestand. O hoe gelukkig zij, die hier aan het karakter van den Verlosser zoo gelijkvormig zijn geworden, dat zij met Hem in rapport kunnen komen — dat is, tot Hem naderen, Hem aanschouwen mogen!

Zoo zullen dan ook vrienden en verwanten, die geestelijk gelijkvormig zijn geweest, elkander aantrekken om eeuwig met elkander in betrekking te blijven, en zooals de somnambule leest in de ziel van elk die met haar in rapport treedt, zoo zullen wij na den dood in elkanders ziel lezen.

Maar zoo troostrijk het somnambulisme is voor degeen, die er de toestanden der ziel na den dood beter door leeren verstaan, zoo leerzaam is het mede om menig geheimzinnigen toestand van arme lijders in ons midden te leeren begrijpen; want buiten het kunstmatige magnetisme, dat op kranke personen wordt toegepast, komen de verschijnselen van somnambulisme onder allerlei vormen als ziekteverschijnselen voor en vereischen dan een zeer oordeelkundige verpleging.

In de ontwikkelingsjaren openbaren zich bij zwakke jonge lieden hiervan vele malen de sporen en zij nemen bij godvruchtige gemoederen vaak een gansch eigenaardig karakter aan.

Er zijn verscheiden ziekten, die men aan de zenuwen toeschrijft en die op het aetherisch gedeelte der menschelijke ziel werken; in zulke toestanden komen er dikwerf onbegrijpelijke verschijnselen voor. De mensch voelt zich niet krank; alle

Digitized by Google

levensverrichtingen gaan ongestoord haar gang en toch zijn er afwijkingen in de bewerktuiging aanwezig.

Soms vallen zulke lieden in zwijm of geraken in verrukking, zien verschijningen, hooren stemmen en spreken met ongewone geestverheffing.

Is het onderwerp dat zij behandelen of het tafreel dat zij aanschouwen van godsdienstigen aard, dan placht men terstond aan de werking des Heiligen Geestes te denken.

Hoeveel dwepers hebben zich zelf en anderen bedrogen met dergelijke verschijnselen — hoeveel sekten en vrome gezelschappen zijn niet door gebrek aan kennis van de menschelijke natuur op het dwaalspoor gebracht en hebben voor goddelijke werking gehouden wat bloot somnambulisme geweest is.

Thans doet zich de vraag voor: waar eindigen de verschijnselen, die alleen in de menschelijke natuur gegrond zijn en waar beginnen die, welke met het geestenrijk in verband staan — want de vatbaarheid ligt in de menschelijke natuur om nog hier in de zinnelijke wereld met het geestenrijk in aanraking te komen.

Deze vatbaarheid sluimert in alle menschen, maar is bij weinigen werkzaam of ontwikkeld.

De geestenwereld is voor ons op dezelfde plaats als de zinnelijke wereld. Wij bevinden er ons wezenlijk midden in, doch wij bemerken er niets van, zoo min als de geesten die om ons zijn iets van ons vernemen.

De Hades is in onzen dampkring en strekt zich uit tot daar waar in den zuiveren aether de verblijfplaatsen der zaligen aanvangen.

De vrome Oberlin, die door zijne natuurlijke dispositie de eigenschap bezat van met de geestenwereld in rapport te staan, beweerde dat volgens zijne ervaring de afgestorvenen over het algemeen de ontmoeting met den geest van iemand, die nog

Digitized by Google

aan het lichaam is verbonden, het zij van zieners, somnambules of schijndooden even schrikverwekkend vinden als voor ons de verschijning van een geest is, en dat er wel een sterke aandrang zijn moet, iets dat hen als 't ware op de ziel brandt, indien zij besluiten om iemand op te zoeken met wien zij zich in rapport kunnen stellen. In dat geval verheugen zij zich als zij iemand vinden, die zoodanige eigenaardigheid bezit, dat zij er zich aan kunnen openbaren. De aanleiding die hen drijft schijnt voor ons vaak van weinig belang, maar is toch altijd voor den geest, die zich openbaart van groote beteekenis en hangt innig zamen met zijn moreelen toestand.

Waarin bestaat nu eigenlijk de geschiktheid om met geesten in rapport te kunnen komen?

Stilling meende dat de grond tot den natuurlijken aanleg daartoe, hierin is gelegen, dat het aetherisch gedeelte of het lichthulsel der ziel niet veel grove deelen uit het bloed opneemt, maar zich zuiver houdt, waardoor het aan de geestenwereld naderkomt.

Dit hangt echter niet af van 'smenschen wil of toeleg, maar van zijn innerlijke bewerktuiging.

Wanneer het lichthulsel sterker wordt dan tot het aardsche leven en de zinnelijke gewaarwordingen noodig is, dan ontwaakt de geschiktheid om onder invloed van geesten en in aanraking met geesten te komen, die zich tot zulke personen getrokken voelen, omdat zij door hen alleen met de aarde in rapport kunnen komen; de geesten merken zulke menschen op; hunne aetherische uitstraling is het middel dat hen aantrekt en waardoor zij deze uiterlijke wereld gewaar worden.

Stilling noemt deze eigenaardigheid van het temperament een «ontwikkeld voorgevoel.» Reichenbach noemt zulke gestellen «Sensitiven» — en tegenwoordig noemt men ze «Mediums.»

Digitized by Google

Uiterst leerzaam is het bij de studie van het Magnetisme waar te nemen hoe allengs de wetten van ruimte en tijd voor de ziel veranderen; naarmate zij zich van het zinnelijk organisme losmaakt en meer vrij wordt, ziet zij ook tijd en afstand te niet gaan.

Het nabij en veraf wordt zoozeer gewijzigd, dat de somnambule zich in rapport kan stellen met iemand, die mijlen ver verwijderd is en op plaatsen waarnemingen doet, die in andere hemelstreken liggen, mits daar iemand gevonden wordt met wien zij is verbonden, terwijl ook de magnetiseur op zeer grooten afstand zijn wil aan de somnambule kan doen gevoelen. De ziel die niet meer door het vleesch beperkt wordt, is daar, waar zij zich denkt, waar zij wil zijn. Dit vermogen wordt steeds sterker bij het klimmen der magnetische toestanden en zal na den dood tot eene ondenkbare hoogte stijgen.

Het is door deze verheffing boven de wetten van ruimte en tijd, door het ontkomen aan den denkvorm waaraan wij door ons organisme gebonden zijn, dat de ziel zich ook een breeder gezichtsveld ziet ontsloten en naar evenredigheid van hare innerlijke reinheid en klaarheid, dieper in het verleden en in de toekomst inziet en in staat is toekomende dingen te voorzeggen.

De profetische blik is de overwinning van de ziel op de banden van den tijd. De afgestorvenen zien toekomende dingen als tegenwoordig, maar slechts in zooverre als de wetten der geestenwereld hen dat veroorloven, op den trap der ontwikkeling dien zij bereikt hebben; zij zijn geenszins alwetend, maar hun blik reikt verder dan de onze, omdat zij de dingen geheel anders waarnemen.

Hoe meer de ziel verontreinigd is door aardsche en zinnelijke begeerte, des te zwakker is haar licht, des te beperkter

Digitized by Google

zijn de vermogens, die bij voortgaande ontwikkeling en loutering aangroeien.

Iedere somnambule nadert tot de geestenwereld en het hangt alleen van de graden van haar toestand af of zij er veel of weinig van zal gewaar worden. Wil men iemand magnetisch behandelen tot versterking en genezing dan kan zulks zeer wel geschieden, zonder dat er eenig rapport met de geestenwereld wordt aangeknoopt, zoolang er geen clairvoyance voorkomt; maar ook zelfs de clairvoyante blijft vaak binnen de grenzen van het aardsche leven; dit hangt geheel af van den aanleg der somnambule en van den aard van den magnetiseur en zijne methode van behandelen.

Met heiligen ernst en aandrang waarschuwt Stilling om bij het onderzoek van de onbekende krachten van ons wezen uiterst voorzichtig te werk te gaan en zich toch niet door eene ijdele nieuwsgierigheid te laten voortdrijven, maar bedachtzaam op te merken wat ons de natuur stap voor stap wil openbaren. Hij heeft zelf een wijs gebruik gemaakt van de weinige gegevens, die hem ten dienste stonden om zijn theorie te ontwerpen, want hoewel hij als geneeskundige en Hoogleeraar geene gelegenheid verzuimde om persoonlijk het Magnetisme te onderzoeken, zoo zijn toch de belangrijkste somnambules eerst later voorgekomen, die het schoonste en helderste licht over den innerlijken mensch en zijne toekomst hebben doen opgaan.

De wereld mocht Stilling en Lavater voor geestenzieners schelden, beide mannen hebben rondborstig verklaard, dat zij nooit eenig verschijnsel hebben waargenomen, dat naar een geestverschijning geleek, al geloofden zij aan de mogelijkheid dat geesten onder zekere omstandigheden door enkele personen konden worden waargenomen. Al wat Stilling persoonlijk had ervaren is nedergelegd in zijne levensschets. De ingewijde op het gebied van dit eigenaardig geestesleven, ontdekt hier en

Digitized by Google

daar wel bij hem de sporen vau hetgeen Stilling een «ontwikkeld voorgevoel» noemt, en wat men thans intuitief mediumschap heet, maar hij had persoonlijk geen directe en duidelijk te omschrijven ervaringen. Hoe het den mensch echter soms vergund wordt kort voor den dood een blik in het hemelland te slaan, dat had Stilling reeds zeer vroeg ondervonden; hij schetst het ons in het verhaal van zijns grootvaders visioen, en daar dit een van de schoonste bladzijden uit het naïve tafereel van Stillings kindsheid is, wil ik dit hier inlasschen:

«Weder gingen grootvader Eberhart, Marietje en Heinrich naar het woud om brandhout gereed te maken. Grootmoeder had den spijskorf goed voorzien en Marietje droeg dien op het hoofd, terwijl zij zingend vooruit en berg op, het woud inging. De kleine Heinrich volgde haar vroolijk met grootvader, die op zijn bijl steunend, met moeite en met langzame schreden het bergpad beklom, altijd glimlachend luisterend naar den knaap, die hem de historie van de vier heemskinderen vertelde.

«Eindelijk kwamen zij aan een afgelegen streek des wouds, waar een groene vlakte zich uitstrekte tot aan een heldere bron.

«Marietje nam den spijskorf van het hoofd en zij zetten zich neder. Vader Stilling was hier echter niet om te mijmeren; hij stond weldra op en zeide: «blijft gij hier zitten kinderen, ik wil een weinig rondgaan om naar geschikt hout uit te zien en zal van tijd tot tijd eens fluiten, dan moet gij antwoorden, opdat ik niet te ver van u afdwaal.»

«Nu stapte hij op, en Heinrich bleef met Marietje op het gras zitten keuvelen. Terwijl zij daar zoo zaten floot vader Stilling; Marietje en Heinrich beantwoordden dit teeken met een luid: hé! hé!

«Niet lang daarna kwam de oude man weer bij hen. Hij zag er zoo opgewekt en vroolijk uit, alsof hij iets schoons in het

Digitized by Google

bosch had gevonden; hij glimlachtte, schudde met het hoofd, stond nu eens stil, bleef in gedachten voor zich heen kijken, vouwde de handen en glimlachtte weder.

«Marietje en Heinrich staarden hem verwonderd aan, doch durfden hem niets vragen, want hij deed wel eens meer zoo, wanneer hij in gedachten verzonken was.

«Stillings hart was echter te vol om te zwijgen; hij zette zich bij hen neder, maar als hij met spreken wilde beginnen, schoten hen de oogen vol tranen:

«« Toen ik daar even van u ging in het woud, zag ik in de verte voor mij uit een licht, even als 's morgens vroeg de zon opkomt. Wel, dacht ik, de zon staat immers daar aan den hemel, hoe kan ginds dan zulk een licht zijn? Ik liep er op aan, en toen ik nader kwam, ziet, daar lag voor mij een vlakte, zoo groot dat ik ze niet afzien kon. In mijn leven heb ik zoo iets heerlijks niet aanschouwd; de aangename geur, de verkwikkende lucht, die mij tegenwaaide, kan ik niet beschrijven. Daar stonden duizende prachtige kasteelen of landhuizen bij elkander, woningen, ik kan het niet uitdrukken hoe schoon, 't was of ze van zilver waren. De geheele streek was zoo schitterend verlicht, dat de dag met de zon er nacht bij is.

«Daar waren tuinen, bosschen, beeken, o God, hoe heerlijk! Niet ver van mij stond een groot, prachtig landhuis — (hier liepen den goeden Stilling de tranen op nieuw over de wangen en Marietje en Heinrich weenden ook). Uit de poort van het kasteel kwam iemand naar mij toe . . . . Het scheen een jonkvrouw o, zulk een heerlijke engel! . . . En toen zij dicht bij mij kwam, daar was het onze zalige Doortje! (Heinrichs overleden moeder.) Nu snikten zij alle drie zoo luid, dat er geen woord meer uit te brengen was. Eindelijk barstte Heinrich uit: «O moeder, moeder, mijne lieve moeder!»

Digitized by Google

« Zij sprak mij zoo lieftallig toe, ging Eberhart voort, juist zoo op die manier als zij mij altijd het hart wist te stelen, en zeide: « vader, daar is onze eeuwige woning; gij komt spoedig bij ons. »

« Ik zag weer op, en ziet, alles was weer woud voor en rondom mij — het heerlijke gezicht was verdwenen. Kinderen, ik zal spoedig sterven — hoe verheug ik mij daarover!

« De kleine Heinrich kon niet ophouden met vragen hoe zijne moeder er had uitgezien, wat zij aanhad en of ze niet meer zeide.

« Eberhart verrichtte den ganschen dag als naar gewoonte zijn werk, onder gedurige gesprekken over het gebeurde, maar hij was sedert dat oogenblik een ander mensch, een vreemdeling, die hier niet meer te huis behoort.....

« Weinig dagen later stierf hij tengevolge van den val van een ladder. »

Digitized by Google

ONDER VREEMDEN.

X.

De aanhoudende inspanning, de benauwde schoollucht en het drinken van loodwater spanden te zamen om mijne gezondheid te schokken en legden den grondslag tot een van de zwaarste beproevingen mijns levens, een lijden, dat mij jaar op jaar zou overvallen om mij te belemmeren in al wat ik ooit mocht ondernemen.

Mijne ouders vleiden zich met de hoop, dat bij mijn gezond gestel eene verandering van leefwijze en de frissche opwekkende Geldersche lucht voldoende zouden zijn om mij geheel te herstellen. O, mijn hart ging open als ik dacht aan veld en bosch. Dat woord «buiten» had een soort van tooverkracht voor mij. «Buiten, buiten!» riep ik uit, en ik hoorde het ruischend geboomte van Barneveld, de murmelende beek, den zang der vogeltjes reeds in de verte; ik dronk levenslust en geuren in. «O, mocht ik kunnen gaan» verzuchtte ik. Maar hoe zou ik er ooit toe komen? Wij wisten er geen middel op. Onze hemelsche Vader zou er in voorzien. Wij baden en wachtten.

Geheel ongezocht en onvoorzien meldde zich een heer bij

Digitized by Google

ons aan, die mij de opvoeding van zijne jonge kinderen kwam opdragen.

Daar was iets in die zaak dat mij sterk aantrok en iets dat mij vrees aanjoeg. Het providentieele van die verschijning, juist op dat tijdstip trof mij zeer, want de heer F., die gezonden scheen om onze wenschen en behoeften te vervullen, woonde op een landhuis in Gelderland, drie uren van Barneveld. Bovendien had die persoon iets hoogst belangwekkends voor mij, omdat ik hem een half jaar te voren in een zeer duidelijken droom gezien had. Toen ik hem voor het eerst in een onderhoud met mijne moeder aantrof, herkende ik hem, met zijn bruine gelaatstint, glanzig zwart haar en donkere oogen, gekleed in een olijfgroene jas met fluweelen kraag. Ik kon mij niet onthouden van te glimlachen en had wel willen uitroepen: «ziedaar de man uit mijn droom, met hem zal ik vroeg of laat op reis gaan en hij zal mij op een buitenverblijf brengen; ik herinnerde mij al de bijzonderheden van onzen tocht, van onze late aankomst en zonderlinge ontvangst in het vreemde huis, en ik betuig hier dat het alles tot in de kleinste bijzonderheden in vervulling is getreden, zoo als ik het een half jaar te voren gezien had.

Ik was uitgerust voor de levensreis; ik had examen gedaan en belijdenis afgelegd; ik was in staat om door mijn eigen arbeid in mijn onderhoud te voorzien. Het scheepje werd opgetuigd en lag zeilree om van wal te steken.

Mijne goede moeder had van den morgen tot den avond gewerkt, om bij al hare andere beslommeringen mijne uitrusting keurig net in orde te brengen; mijn vader zorgde voor de noodige boeken. Theodoor kocht allerlei schrijf- en teekengereedschappen voor mij en liep mij zoo veel mogelijk in den weg bij het gewichtige werk van het inpakken van mijn koffer, die mijne gansche bezitting bevatten zou. Toen hij eindelijk

Digitized by Google

gevuld was en Theodoor hem dicht had gesloten, zagen wij elkander droevig aan en nu werd ons het hart zoo vol, dat de tranen ons over de wangen liepen. Wij bleven eenige oogenblikken hand in hand op den koffer zitten, spreken konden wij niet, maar bitter begonnen wij den wrangen voorsmaak van het afscheid te proeven. O voorzeker, er was ook dankstof. God had mij tot hiertoe gebracht ondanks tegenspoed en kommer, maar mijn door tranen beneveld oog zag deze niet te miskennen zonneschijn thans door een sluier van regenwolken. Ik kon aan niets denken dan aan de nieuwe smartvolle ervaring, die voor de deur stond: scheiden, scheiden....

Ik was nog maar eens in mijn leven eenige dagen uit logeeren geweest. Mijn hart beefde als ik aan het heengaan dacht om eenzaam die wijde onbekende wereld te gemoet te treden. Ik maakte er mij nu een verwijt van, dat ik een oogenblik blij had kunnen zijn over deze lotsverwisseling, die met zooveel pijn begon; maar ik wilde moed grijpen, ja ik moest en zou het doen.

Even als men mij in mijn eerste kindsheid bevreesd had gemaakt voor de vrees, zoo had ik later den indruk gekregen, dat niets bespottelijker was dan sentimenteel of romanesk te zijn, en even als ik als bevend kind met mijn angst had geworsteld om onbevreesd te schijnen, kampte ik later met mijn gevoel om niet sentimenteel of overdreven genoemd te worden.

Zoo deed ik mij vaak geweld aan om onbewogen te schijnen door een strak gelaat te toonen, en verkropte ik mijne gemoedsbewegingen met moeite, tot ik gelegenheid vond om ze onbespied in tranen lucht te geven, terwijl ik koud en onverschillig gevonden werd.

Ik wilde dan ook nu niet week zijn en mij kloek houden; maar o, het hart ontzonk mij bij die zware proef. Ik nam afscheid van mijne vrienden en van de school, waaraan ik

Digitized by Google

innig gehecht was; zwaar viel het mij den braven trouwen leermeester te verlaten, onder wiens oog ik bijna vijf jaren gewerkt had. Telkens als ik van iemand zoo schijnbaar onbewogen afscheid nam, was het of er iets in mijn hart werd afgebroken, of dat er een deur in werd dichtgemetseld, waardoor voorheen een vrije toegang was.

Eindelijk naderde het uur waarop ik het ouderhuis verlaten zou, met al zijn lief en leed. Wij waren tehuis gewoon vaak godsdienstige liederen te zamen te zingen, en zoo zongen wij dan nog eens het lied van van Alphen:

»Ons hart verheugt zich dat bij God
't Bestuur is van geheel ons lot,
Dat Hij ons vreugd en ongeval,
Naar wij behoeven, zenden zal.»

Daarna zongen wij nog het 7de gezang:
Op bergen en in dalen.

Er was niets meer af te spreken; vele goede woorden hadden mijne ouders lang te voren met mij gewisseld en er bleef alleen nog over hen te danken en te omhelzen, want ik zou nu zoo min geschikt zijn geweest om lessen te ontvangen als zij het waren om die te geven.

«O moeder, moeder!» was al wat ik aan haar hals geklemd, stamelen kon, — «dierbare moeder!» — En toen snelde ik weg uit vrees dat ik iets zou zeggen dat zij overdreven zou vinden en greep den arm van mijn vader, want het was of mij een duizeling beving. Op de stoep bleef ik even staan om adem te scheppen en naar het oude huis om te zien, in welks gevel stond gebeiteld: Deo soli gloria; maar thans was het of ik er op las: hier komt gij niet weer.

Wij spraken weinig, maar van tijd tot tijd drukte vader

Digitized by Google

mijn bevende hand dichter aan zijn borst, terwijl hij zeide:

«Houd moed, dit is een zwaar uur voor ons allen.»

Theodoor ging zwijgend naast mij, zonder op- of omzien strak op de steenen starende, alsof hij ze tellen moest. Als ik hem aansprak zag ik zijne lippen en oogen zenuwachtig trillen, maar hij scheen me toe te wenken: «ziet ge dan niet dat ik geen woord uitbrengen kan?»

Daar lag het scheepje aan den steiger op den buitenkant en de heer F. wachtte mij reeds op het dek.

Eensklaps scheen Theodoor tot bewustzijn te komen; hij sloeg zijn arm om mijn hals en fluisterde met gebroken stem:

«O Elise, wat zal ik u schrikkelijk missen!»

«En ik dan Theo? Als gij straks thuis komt, ziet ge moeders vriendelijk gelaat daar, en gij kunt elkander vertroosten, maar wie zal ik vinden in het vreemde huis.... Gij zult mij alles schrijven, niet waar.»

«Och, schrijven, riep hij zich wanhopig van mij afwendend, wat geeft dat — als gij toch weg zijt..... Neen — ik geloof niet — dat ik het doen kan»...

De schipper brak ons onderhoud af, door mij op te roepen om aan boord te gaan. Nog een handdruk en wij staken van wal. Het was mij of de steiger met mijn vader en mijn neef door een toovermacht snel achteruit getrokken werd om met heel de grauwe massa der hoofdstad in den killen avondnevel verzwolgen te worden, en toen alles uit mijn oog verdween wat mij lief was, rees de vraag: wanneer zal ik wederkeeren? Zal ik ze allen wederzien en alles onveranderd vinden? Wat wacht mij daarginds in de verte, in het vreemde huis, onder vreemde oogen, aan die vreemde tafel?

Mijne ouders waren er volkomen gerust op dat ik bij voortreffelijke menschen zou komen, want het waren vrome lieden en vroomheid was volgens hunne opvatting de beste en

Digitized by Google

eenige waarborg voor iemands deugd en goede gezindheid, omdat hun eigen vroomheid van dien aard was.

De heer F. had mij gezegd dat hij op een hoogst eenvoudigen voet leefde en dat ik geheel huiselijk met zijne echtgenoote de zorg voor de opvoeding der acht kleintjes zou deelen, en, daar ik nog zoo jong was, zelve als oudste dochter des huizes zou worden aangemerkt.

Dat woord «oudste dochter» klonk mij zoet en troostrijk in het oor. Deze vreemde lieden zou ik als plaatsbekleeders mijner ouders mogen aanmerken — en ik ging dus met vertrouwen mijn nieuwen werkkring tegen.

De zoete «oudste dochter droom» vervloog echter reeds op den drempel van het koude vierkante huis, met zijn holle vierkante kamers, spaarzaam bezet met onbehaaglijke vierkante meubelen en hij werd voor goed verbannen na de kennismaking met de bewoners, die ongetwijfeld brave en godvreezende lieden waren, maar van een puriteinschen stempel, eene richting die ik nog slechts vluchtig had leeren kennen, maar die ik nu in volle werking zou zien.

Om niet te uitvoerig te worden mag ik niet in bijzonderheden treden en wil ik mij bij enkele punten bepalen, die mij het meest troffen.

Dit was in de eerste plaats het vreemd gebruik van den Bijbel. Ik durf zeggen dat ik van mijne vroégste jeugd den Bijbel in eere heb leeren houden. Ik herinner mij uit mijne kindsche dagen, dat als kleine vriendjes, die bij mij kwamen spelen, den Bijbel wilden gebruiken om er op te gaan staan of zitten, ik verschrikt over deze heiligschennis, het boek in bescherming nam met een eerbiedig: «neen, dat mag niet, het is het boek van onzen lieven Heer.»

Maar in dit huis zag ik overal Bijbels en Bijbeltjes; in de huiskamer, op de slaapkamers, op de kinderkamer, op de leer-

Digitized by Google

kamer, in de keuken — tusschen het gebroken speelgoed en tusschen de prentenboeken — waarvoor de kinderen niet meer eerbied hadden dan voor een stoof of een deurknop. Elk kind dat lezen kon, had een eigen bijbeltje bij zijn leerboeken. De oudste knaap droeg zelfs een nieuw testamentje bij zijn tol en knikkers in zijn zak.

Dat hinderde en verbaasde mij. En als de heer F. met eentonigen galm ons voorlas met conscientieus behoud van het zonderlinge «ende» dan vroeg ik mij af: «is dat mijn oude eerwaardige en geliefde vriend, die op gemeenzamen toon, vertrouwelijk tot mijn gemoed placht te spreken?» Mijne gedachten dwaalden onder het lezen menigmaal naar huis, naar den huiselijken bijbel mijner moeder, dien zij met haar gewonen aangenamen leestoon las en die mij, als hij daar openlag op haar schoot en onder haar vriendelijk oog, soms met hemellicht omstraald scheen.

Neen, 't was mijn heerlijke bijbel niet, waaruit met wijsheid werd gekozen, wat oorbaar was om in een gemengd gezelschap voor te lezen — mijn bijbel, waarvan de dichterlijke schoonheden mij vaak in verrukking brachten. Zoo herdacht ik onder anderen de dagen toen wij het boek van Job hadden gelezen, want wij lazen de bijbelboeken, die wij kozen in eens door, zooals men elk ander boek leest, dat men in zijn geheel wil kennen en genieten.

Maar hier las men alle boeken achter elkander af, beginnende bij Gen. I vers I, en eindigende met het laatste vers der Openbaring zonder een enkel verouderd woord te durven overslaan. Ik trof het juist dat er hoofdstukken uit het Oude Testament werden gelezen, die het geen Israëliet onder de dertig jaren geoorloofd was in te zien en die hier door elk kind met den vinger van woord tot woord moesten worden gevolgd.

Digitized by Google

Des morgens en des avonds moesten er ten minste drie kapittels gelezen worden, één uit het Oude Testament, één uit het Nieuwe Testament en eenige psalmen. Des Zondags was er nog een derde lezing op het midden van den dag, want de rustdag scheen mij hier al even ontluisterd als de Bijbel en wel juist uit overmaat van inspanning om dien te heiligen.

Om de woelige ongedisciplineerde kleinen wat te beteugelen, beloofde ik hen eenige stille genoegens op den Zondag. In mijne onnoozelheid had ik van prentenkleuren gesproken. Geen oud Israëliet kon meer verontwaardigd zijn geweest bij het inbreuk maken op de sabbatswet dan de moeder mijner kweekelingen. Voor de hopelooze verveling der kinderen geen raad wetende, stelde ik den volgenden Zondag eene groote wandeling voor. Nieuwe uitbarsting van verontwaardiging.

Ik was ten einde raad en aanvaardde met stille wanhoop de ledigheid en de kwelling eener Engelsche Zondagsviering en daar het in het kortste der dagen was, toen ik mijn reis ondernam, die wel wat op een zedelijke Noordpool expeditie geleek, verbeeldde ik mij dat mijn scheepje tusschen de ijsbanken was vastgevroren en het was mij soms of ik zelf ook op weg was om te bevriezen en de gevaarlijke verdooving zich reeds van mij meester maakte.

Hoe koud was het in dat huis dat aan de vier winden was blootgesteld en dat uit ieder venster een besneeuwd landschap te zien gaf, voor zooveel de bevroren glazen en de laag neerhangende ondoorschijnende gordijnen dit toelieten, Hoe koud was het in die kamers met vale behangsels, wier eentonigheid niet vervroolijkt werd door aangename en opwekkende schilderijen of bevallige ornamenten. Koude straalde de vloer naar het plafond en het plafond naar den vloer af; koude huiverde langs de wanden; koude nevels rezen elken morgen uit den verkleumden grijzen horizon; koude daalde ieder nacht op mij neer, als

Digitized by Google

de snerpende vorst door alle reten van mijn eenzaam kamertje blies.

En thuis — daar zaten zij zoo warm bij moeder! — O, als ik daaraan dacht schoten mij de oogen vol tranen. 't Kon thuis ook wel eens donker en mistig zijn, maar zoo koud, neen op den allerdonkersten dag toch niet zoo bar. En de gansche Zuiderzee lag tusschen mij en dien koesterenden haard met die warme harten en vriendelijke oogen er om heen, en ik kon mij die zee niet anders voorstellen dan als een onmetelijk ijsveld — immers alles, alles was bevroren sedert ik van huis ging — en er scheen maar geen einde aan den winter te komen.

Maar er roerden en repten zich allengs sporen van een warm jong leven in de kleine hartjes om mij heen — er begonnen koesterende lichtstralen uit vriendelijke kinderoogjes op mij neer te dalen, er werden mollige armpjes om mijn hals geslagen en er klonken zilveren tonen uit zoete kindermondjes. Dit waren de eerste bloemtjes, die als de sneeuwklokjes door de ijskorst boorden om mij te troosten.

De ontembare kinderen volgden mij al spoedig met liefde en blijdschap, en als ik in hun midden nederzat en zij aan mijne lippen hingen, dan was het mij vaak te moede of hun beschermende engelen ook over mij hunne hemelsche vleugelen hielden uitgespreid.

De heer F. was een oprecht godvreezend man, maar hij was uiterst zwaarmoedig en scheen altijd afgemat onder de lasten des levens en gedrukt onder de ellende der wereld. Toch speet het mij dat hij zoo zelden thuis was, want hij was de eenige huisgenoot, die vriendelijk was en conversatie met mij voerde, en was hij weer van huis, dan bestuurden de overige huisgenooten deze huiselijke bevriesmachine zwijgend, als beijverden zij zich wie in het kortste tijdsbestek het meeste

Digitized by Google

ijs zou kunnen maken. Waarom bracht de godsdienst hier geen warmte en leven? Ik begreep het niet. Zijn invloed was gelijk aan dien der volle maan in onze winternachten, die de koude nog maar nijpender schijnt te maken en dit hemelsche licht dreef zoo hoog boven de sneeuwvelden heen; alsof het niet bestemd was om ze ooit te ontdooien.

Dit verschijnsel was mij geheel nieuw. De godsdienst was hier eene zaak en wel eene zeer voorname zaak, maar het huiselijke leven was een andere zaak. Deze twee stroomen liepen als een gele en blauwe rivier in dezelfde bedding scherp van elkander afgezonderd bestendig nevens elkander voort, maar zij vermengden hunne golven evenmin als een span van een wit en een zwart paard zou zijn ineengevloeid. De godsdienst kreeg zijn eisch, of liever, de bijbel scheen gediend te worden, de geest des bijbels, de geest des Evangelies vooral, waar was die? De ware bezielende levensadem, de opwekkende gloed van het heilige vuur, zij straalde niet weldadig van dit huisaltaar en de heilige lamp scheen meer donkere wolken dan licht te verspreiden.

Wat werd er gedaan om de jonge kinderen gevoelens van eerbied, van bewondering, van vertrouwen, van dankbaarheid en liefde in te boezemen?

Een dwaas vertroetelen en blindelings inwilligen van alle luimen, een onzekere en verwarde opvatting van goed en kwaad, een groot gemis aan ontzag en tucht was al wat ik opmerkte, en daartegenover stonden als opvoedingsmiddelen: langgerekte gebeden en veel te diepzinnige en langdradige boetpredikatiën. Ik begon te begrijpen hoe het mogelijk was, dat kinderen van vrome ouders een walg aan een godsdienst krijgen, die hun in vroege jeugd onder een ongenietbaren en onbehaaglijken vorm is verschenen.

Met dergelijke overpeinzing vervuld staarde ik eens uit mijn

Digitized by Google

venstertje naar de kale takken der boomen te turen om er naar eenige levensblijken te zoeken, toen er eensklaps een zwarte lijster in den boom, die het dichtst bij mij was, neerstreek en er lustig ging zitten fluiten.

Hij kwam daar elken avond terug; waarschijnlijk floot hij voor zijn eigen vermaak, of tot genoegen van de zijnen, maar ik verbeeldde mij, dat hij daar opzettelijk voor mij kwam zitten zingen en nooit heeft mij eenige muziek zoo verrukkelijk in de ooren geklonken als zijn overheerlijk gezang, en als ik tegen den avond maar even wegsluipen kon, dan snelde ik naar mijn raampje, om naar mijn kleinen vriend te luisteren.

De geheele maand Maart was guur en onstuimig, maar mijn vogel beloofde mij bij sneeuwvlaag en storm, dat de lente zou komen, en de lente kwam. O! zij kwam, eerst onmerkbaar zacht en schroomvallig, en toen krachtig, stralend, juichend, in al haar tooverpracht. Zoo had ik de natuur nooit zien ontwaken. Nu eerst wist ik wat de lente beteekende en voelde wat ik al die jaren in de stad had gemist. Daar lag dan het heerlijke boek der schepping weer voor mij opengeslagen en ik was gerijpt om met een nieuw oog en een warm hart al het bekoorlijke en lieflijke van de natuur op te merken en de volheid van Gods liefde te verheerlijken in de bewondering zijner schoone werken, die mij schenen uit te lokken om alles lief te hebben, alles te hopen en het leven met blijmoedigheid tegen te gaan. Deze aangename stemming vervulde mij zoodra ik naar buiten trad; de frissche geurige lenteadem goot ze uit over mijn hoofd en blies ze in mijn hart; maar zoodra de huisdeur weer achter mij dichtviel en ik het strak gespannen gelaat van de vrouw des huizes in het oog kreeg, voelde ik ook mijne trekken strak worden en de lach bestierf op mijne lippen, al joolden de dartele kinderen nog om mij heen.

Digitized by Google

Ik voelde mij na zes maanden nog even vreemd en geïsoleerd in dat huis als op den eersten dag, waarop ik over den drempel was gekomen.

De lente had ons intusschen met zachte hand onmerkbaar in den zomer gevoerd, een heerlijken, rijken zomer, die al de zegeningen des jaars als uit een hoorn des overvloeds over het aardrijk uitstortte; maar noch het ruischen der wiegelende takken, noch de jubelzang der vogelen, noch de duizend vriendelijke stemmen en tonen die de geurige lucht met harmonie vervulden, waren in staat de zucht in mijn hart te overstemmen, die van dag tot dag sterker werd, de zucht van het verlangen, het heimwee naar huis!

Ik was nog zoo jong en onbedreven en voelde levendig hoeveel raad en steun en hulp ik telkens behoefde, maar waar vond ik die? Was ik niet als de jonge vogel, die pas uitgevlogen, de ongeoefende wiekjes wel rept om zich op te heffen, maar die bij elke poging om zijn zacht nestje weer te vinden, zijn vleugels bezeert aan de ruwe muren en knoestige stammen, die zijn vlucht belemmeren. O, de toestand van een jong meisje, dat voor 't eerst onder een vreemd dak zich bevindt, waar ze niet waarlijk wordt opgenomen in den schoot des gezins, maar als een op zich zelf staand verschijnsel wordt bejegend, een wezen, dat niet bij de keuken, noch bij de kinderkamer, noch bij het salon behoort, maar altijd afgezonderd en aan zichzelve overgelaten voortleeft, beklaag ik diep. Gewoonlijk wordt er onnatuurlijk veel geestkracht, levenswijsheid en ervaring van zulk een jong hart geëischt, omdat ze nu eenmaal den deftigen titel van «de jufvrouw» of de «gouvernante» voert, en zelve is zij nog zoo teer en zoo zwak en behoeft vriendelijke leiding, wijze voorlichting en zedelijken steun.

Er zouden over deze vrij algemeene gouvernantes ellende

Digitized by Google

boekdeelen te schrijven zijn; zij neemt doorgaans haar oorsprong uit een en dezelfde oorzaak, namelijk deze: de eisch der positie gaat boven de kracht der jonge onderwijzeres. Veronderstel dat ze knap is, schrander, geestig; maar ze is jong, heel jong en onbedreven. De naïveteit die voor een ander jong meisje een sieraad zou zijn, is voor haar een fout; hare jeugd zelve is een gebrek; hare schroomvalligheid is een bezwaar, hare vrijmoedigheid een grief, hare zorgeloosheid een zonde. Zij moet onmiddelijk na het uittrekken harer kinderschoenen, als een ernstige deftige matrone van rijpen leeftijd optreden. Zij moet de kinderen geheel beheerschen, want ze zal verantwoordelijk gesteld worden voor ieder gebrek en elke ongemanierdheid — en toch mag zij de kinderen niet van hunne ouders aftrekken. Zij moet al de verzuimen en misgrepen der ouders weer goed maken — daar is ze voornamelijk voor genomen, toen de kinderen te veel wils hadden en te lastig werden. Zij moet er nu maar voor zorgen dat ze vlijtig leeren, zoet zijn, welgemanierd en netjes worden. Om dat schoone doel te bereiken, moet zij altijd kalm, vastberaden, voorzienig en voorzichtig zijn; zij moet tact en levenswijsheid en zelfbeheersching bezitten als eene oude van dagen en, zij is zelf nog maar een groot kind. . . .

Dat voelde ik maar al te zeer als de lieve zomerzon, vooral des Zondagsnamiddags, volle stroomen van goud en licht en leven over de bloeiende aarde uitgoot en wij daar zaten opgesloten achter neergezakte gordijnen om in het zweet van ons aanschijn de profetie van Amos of den last van Edom en Assur aan te hooren.

O zonneschijn! o zonneschijn! daar buiten in den bloemhof! En in mijn popelend hart scheen ook een bloem te zijn, die zich ophief en zich openen wilde voor de zon. Mijne kleine mede-martelaren zaten te gapen en wreven gedurig met de kleine knuisjes

Digitized by Google

over hunne lodderige oogjes, worstelende met den slaap onder de schrikkelijke afkondiging van de grampschap Gods en zijne wraakgerichten over Egypte.

De schaduwen van de takjes wiegden zoo tergend voor de ramen alsof ze ons toewenkten; de bloemen keken zoo schalks door de reten der gordijnen; de dartele vlinders schenen ons te bespotten en de vogels riepen ons toe: «Komt, en ziet, en smaakt de goedertierenheden des Heeren, want de hemelen vertellen zijn eer en de aarde looft de werken zijner handen!» Maar onze onbarmhartige prediker las altijd maar droomerig door. Het werd al warmer en warmer in de kamer, de stem des voorlezers werd al doffer, soms geheel onzeker; hij haperde; ik zag het oogenblik komen dat hij zou beginnen te knikkebollen. Inderdaad zonk zijn hoofd zoo diep over het boek, alsof hij in de kantteekening eenige opheldering zocht. Op hetzelfde oogenblik liet hij een onmiskenbaar ronken hooren en het zware hoofd viel op het boek. Niemand bewoog zich; diepe stilte en angstige spanning, toen een kleine dikke jongen van zeven jaar op mij toe liep met een bloedenden neus; ik bracht hem de kamer uit, en als door een electrieken schok bewogen, stoven al de andere kinderen en dienstboden en huisgenooten ons achterna, als kuikens, die de ren ontvliegen. De achterdeur stond open en al het kleine goed stormde jubelend den tuin in. Ik geloof niet dat papa met al de groote en kleine profeten bij machte zou zijn geweest om ze terug te roepen om weer in dien smeltkroes te gaan zitten stikken, terwijl Gods heerlijke, vriendelijke schepping ons levenskracht en gezondheid toewuifde van al de kruinen der boomen en van al de bloemen des velds.

Daar de ouders op dien schoonen dag, onder de overweldigende macht van de zomerlucht, bijzonder mild gestemd schenen, zoodat ik geloofde dat het ijs ontdooid was, waagde ik het

Digitized by Google

eens een balletje op te gooien van een paar dagen naar huis te gaan. Maar o hemel, hoe betrok op eens de lucht. Het was bijna zoo erg alsof ik al de gordijnen op Zondag had opgehaald. Ik verbeeldde mij dat het eensklaps weer op het oude ijs begon te vriezen, en ik begreep, dat ik een anderen weg moest inslaan. Ik schreef aan mijne ouders of zij het verzoek voor mij doen wilden, want dat ik van heimwee ziek zou worden. Dit gelukte. Ik kreeg onder veel noordenwind en hagelslag drie dagen verlof. Acht dagen waren gevraagd, maar wat zou mama met al die kinderen beginnen! als ik eens acht dagen wegbleef; zij kwam er nooit door! Ik moest dus op den avond van den derden dag weer present zijn.

Welk een vreugd doortintelde geheel mijn wezen op dat woord «naar huis gaan.» Ik berekende, hoeveel tijd ik met reizen zon verliezen, en vreesde bijna geheel mijn eersten dag kwijt te zijn, als ik met een soort van diligence of postwagen ging, die den volgenden morgen vroeg afreed, maar zich nog een geruimen tijd te Amersfoort ophield. Ik verzocht de vrijheid om nog dien eigen avond te mogen vertrekken met den beurtschipper, die juist gereed lag. Hij kon mij in den nacht overbrengen, zoodat ik 's morgens reeds te Amsterdam zou zijn als de paarden te N. voor den postwagen werden gespannen.

Dit werd goedgevonden en ik was in weinige oogenblikken gereed.

Nu stapte ik met ongeduld op het scheepje aan, dat in de beurt moest varen. De lucht begon wat te betrekken, en de wind stak wakker op. Ik vroeg den schipper, wat hij van 't weer dacht. O, ik kon gerust aan boord gaan; wij zouden spoedig over zijn; de wind zou wel naar den goeden hoek loopen.

«Gij treft het anders slecht, want gij zijt onze eenige passagier, zeide hij — dat is vervelend voor u.»

Digitized by Google

«Neen, hernam ik, daar ben ik blij om, ik heb hier mijn reisgezelschap,» en wees op een boek.

«Dan zal ik u een kaars geven, want onder is het al donker.»

Zoodra de schipper het vaartuig maar in beweging bracht, dat door de lange haven moest getrokken worden en wij mijn toenmalige woning voorbij gedreven waren, had ik mijn armen wel naar den hemel willen opheffen — zulk een verademing gevoelde ik. Ik was weer mij zelf; ik was niet meer «de jufvrouw,» de deftige gouvernante. De wolken joegen wild langs het zwerk; de wind gierde met kracht over de vlakte, 't was alles schoon en trotsch en vrij in mijn oog en oor; ik zette mijn hoed af om beter te luisteren en te voelen welke stemmen mij uit de natuur tegenruischten. Ik had wel gaarne een fiksche donderbui willen treffen; ik voelde behoefte aan emotie, aan gezonde zuivere indrukken, die mijn hart weer eens sneller zouden doen kloppen met levenslust en moed. Had de kletterende stortregen mij niet naar onder gejaagd, dan was ik op het dek gebleven om de Zuiderzee te begroeten, die nu geen ijswand meer was tusschen mij en de mijnen, maar wier ruischende golfjes mij huiswaarts zouden dragen. Doch de regen viel met stroomen neer, zoodat ik onder in het kamertje moest vluchten, om er met een walmende smeerkaars te worden opgesloten. Wie was mijn papieren reisgenoot? «Jonathan, waarheid en droomen», een boekje dat in die dagen opgang maakte. Wat was dat een lief boek; 't was een zachte balsem voor mijn gemoed. Ik vergat walm en smeerkaars, bedompte kajuit en plasregen en las en las tot het bijna uit was. Eensklaps schoot mijn kaars in de pijp en ik zat in 't stikdonker. Ik ontdekte nu pas hoe doodelijk stil het in het rond was. Welk een rustige vaart hadden wij toch, dacht ik. Ik voelde niet dat het schip bewoog. Zouden wij wellicht reeds te Amsterdam zijn?

Digitized by Google

De regen scheen geheel bedaard; de wind was gaan liggen; slechts nu en dan hoorde ik nog een vlaag uit de verte, en verder niets dan een zacht gemurmel en gekletter van het water langs het bijna onmerkbaar dobberend schip. Ik klom op de bank om door een venstertje te gluren. Wat zag ik daar voor mij? Een licht? Van een lantaarn? Was daar zoo kort bij ons een huis? Ik zocht tastende den trap van de kajuit; met groote moeite kreeg ik het luik open en klom er uit. Lieve hemel! wij lagen stil aan het havenhoofd, waar wij hadden moeten uitzeilen. Ik ging op het dek. De maan dreef zoo kalm tusschen de nachtelijke wolken, en hier en daar was een vriendelijk sterretje zichtbaar; een onafzienbare uitgestrektheid van land en water omgaf het scheepje. Het ronken van den schipper in de hut op het dek was het eenige teeken van een levend wezen in deze eenzaamheid. Ik riep hem wakker en vroeg:

«Wat beteekent dat? wij hadden te Amsterdam kunnen zijn?»

«Ja, dat kan je denken, wij hebben den wind vlak tegen gekregen,» hernam hij droomerig naar de lucht ziende, «het scheepje is veel te oud om er mee tegen den wind op te laveeren; maar buitendien, daarvoor moesten wij nog een rappen knecht aan boord hebben, en wij zijn maar met ons tweeën, ik en de baas, en de baas is oud en heeft maar één oog en ik heb een kwaad been, zoodat wij het van nacht niet buiten de haven durfden wagen.»

«En hoe moet dat nu verder?»

«Wel, wij wachten hier stilletjes tot de wind weer omloopt,» zei de schipper onder geweldig gapen.

«Hoe lang zal dat vermoedelijk duren?»

«Ja, dat kan komen als 't wil, morgen middag misschien, maar denkelijk eerst tegen den avond.»

Digitized by Google

« Tegen den avond? » riep ik verslagen. En mijne uren zijn gepast; ik zou een geheelen dag verliezen; welk een schade! Wat zal ik beginnen?

Ik moest in elk geval het aanbreken van den dag aan boord afwachten en dan zien hoe ik naar het logement kon komen, waar de diligence afreed, die ik had willen vooruitsnellen. Ik vroeg dan nog een eindje kaars en zocht troost bij Jonathan, maar 't lezen ging zoo prettig niet meer. Slapen kon ik ook niet. Ik wikkelde mij in mijn manteltje en ging op het dek zitten om naar de sterren te zien en dan toch eens, en voor 't eerst van mijn leven, het opgaan der zon te aanschouwen.

De stilte van den nacht moge aan de verlaten straten der woelige stad, als zij eindelijk tot rust is gekomen, iets statigs en ernstigs mededeelen, zij geeft een verhevene en onuitsprekelijke plechtigheid aan het eenvoudigste landelijke tafreel. Een onnoozel havenhoofd aan de Zuiderzee had op zich zelf niets poëtisch, en toch, zooals alles thans door de maan beschenen en geestig en kantig verlicht werd, was het hier schoon. Deze onoverzienbare waterspiegel voor mij uit, zacht bruisend en tintelend van licht, zijne schuimende golfjes op het strand brekend en een uitgestrekte vlakte van velden, in de verte begrensd door boerderijen en boschjes, dit alles bood mij een indrukwekkenden aanblik, dien ik nooit heb vergeten. De gesluierde nacht met zijne mysteriën en fluisterende stemmen en een jong menschenhart met zijn mysteriën en aspiratiën, de plotselinge afzondering daar aan den uitersten zoom des lands, mijn verlaten toestand in deze onverwachte eenzaamheid — was er meer noodig om mijne jeugdige fantasie te streelen met een verwonderlijk welbehagen — was het wonder dat gansche reeksen van liefelijke beelden voor mijn oog voorbij dreven.

Nu eens dacht ik aan het scheepje, dat Jezus en zijne

Digitized by Google

jongeren zoo menigmaal in stille nachten over de wateren van het Galileesche meer en de zee van Tiberias had gevoerd; aan het scheepje dat Hij beklom om zich aan de schare te onttrekken en te rusten en een andermaal om tot het volk op den oever verzameld te spreken.

Vooral kwam mij de ontzettende eenzaamheid van dat reine groote hart nu levendig voor den geest, dat groote eenzame hart met zijne onbegrepen, ongepeilde liefde, met zijne diepte en zijne hoogte, die slechts van den Vader gekend zouden zijn — dat groote eenzame hart, dat nergens een hart zou vinden om aan te rusten. Ach voor Hem had de aarde nauwelijks een steen om het moede hoofd op neer te vleien.

De zilveren maan was weggezonken in een schitterend bed van donzen wolken en de morgenster trad te voorschijn in een heerlijkheid zooals ik haar nooit had aanschouwd, maar ook zij werd na een half uur door een wolkensluier weggerukt uit mijn oog, en het was nog nacht.

Nacht — neen, de stedelingen, die den hemel slechts aanschouwen tusschen de nauwe rijen hooge huizen, die de oogen nooit opheffen tot de sterren dan verblind door gaslantaarns — neen, zij weten niet wat de heerlijkheid van den nacht is — zij weten niet wat de sterrenhemel is. Hoe menigmaal ik met mijn vader op de Hoogesluis en aan het IJ naar de starren had gezien, zulk een tafreel als deze zomernacht aan zee mij bood, bij dien onbelemmerden aanblik van het hemelgewelf, had iets zoo ontzagwekkends en zoo verhevens, dat eene huivering mij overviel als een oogenblikkelijke verschrikking voor de majesteit der Schepping. Alleen in deze onmetelijke ruimte, aan boord van een scheepje, waarop twee slapende schippers zich om mij niet bekreunden — welke zonderlinge gedachten gingen niet door mijn peinzend hoofd, welke onbeschrijflijke aandoeningen vervulden mijn jeugdig hart.

Digitized by Google

Een frissche wind scheen met eigenaardig ruischen de nadering van de dagvorstin aan te kondigen en gaf stem en sprake aan de golfjes en aan de verre bosschen en groene velden; van alle zijden fluisterden en lispelden duizend stemmen als van een onzichtbaar geestenkoor met zilveren lippen om mij heen. Ik wendde de oogen naar den kant waar het begon te lichten en ik dacht aan den dageraad, die zoo droevig werd ingewacht door de vrouwen aan het graf des Heilands en aan den grooten dageraad, die voor ons allen zal aanlichten uit den nacht des doods.

Eerst onmerkbaar zacht en dan met snel klimmende kracht, brak het rooskleurige licht door de nevelen en weldra stroomde het goud en het purper over de langzaam voortdrijvende morgenwolkjes; reeds naderde de Koningin des daags aan hare zegepraal op den nacht. Welk een onuitsprekelijke heerlijkheid geeft dat eerste zonnelicht aan het eenvoudige landschap, aan de schuimende golfjes; alles schijnt nieuw en jong en frisch en pas geschapen en alles looft den Heer.

Met tranen van verrukking zonk ik op mijne knieën om God te danken voor het licht dat Hij schiep en voor dezen onvergetelijken morgenstond in plechtige stilte aan het eenzame strand der zee.

Maar ik kon daar niet blijven droomen.

De schipper maakte ons ontbijt gereed en verklaarde intusschen op zijn lakonische wijze, als of hij iets zeide, dat van zelf sprak: dat hij plan had den ganschen dag voor anker te blijven liggen en er schoot voor mij niet over dan mij aan wal te laten zetten en door het natte gras en den zwaren morgendauw over een ongebaand pad een zeer lange wandeling te ondernemen.

Toen ik na dezen vermoeienden tocht eindelijk de straat naderde, waar de wagen moest afrijden, zag ik hem juist heel in de verte hoog bepakt den hoek omslaan en verdwijnen. Daar stond ik

Digitized by Google

als verwezen op het pleintje van den dikken stalhouder, die mij goedhartig naderde om te vragen wat ik verlangde.

Ik vertelde hem mijn geval. «Wel,» antwoordde hij, «een zoo kloeke jonge juffer zal misschien den neus niet optrekken voor een boerenwagen? Over een half uur gaat de wagen op Utrecht, die brengt er u bij tijds om den Vlieger te treffen en dan komt ge tegen den avond nog te Amsterdam.»

De boerenwagen had er al raar moeten uitzien, als ik er niet opgeklommen was. Hij was mij welkom als een reddingsboot den schipbreukeling, want ik kon het denkbeeld niet verdragen om met een beschaamd gezicht weer op den stoep van den heer F. aan te bellen, om te vertellen dat ik gefopt was.

De wagen was flink en net geverfd en ik zag een klein reisgezelschap aankomen, bestaande uit een blozende boerin met een zoon in uniform, die precies nog de maat gehaald had om in de loting te vallen, en een dochter met groote roode handen, die naar een dienst in Utrecht gebracht zou worden. Tot mijn verrassing werd deze groep nog vermeerderd door de toevoeging van een schaap en een kalf. Deze viervoeters werden door een paar latten tot het achtereind van den wagen begrensd, en ik moet hun het getuigenis geven, dat zij zich zeer fatsoenlijk gedroegen en dat ik menigmaal tweebeenige reizigers heb aangetroffen, die vrij wat lastiger en vervelender waren. Met welk een genoegen rombombelde ik over de groote keien, al was het in het eerst of hooren en zien mij vergaan moest; maar wat kwam al dat stooten en schokken er op aan: het ging nu immers voorwaarts, naar huis! En toen wij weldra de geurige heidelucht inademden en de paarden wat kalmer den Amersfoortschen berg overtrokken — o, toen was elke ademtocht een genot voor mij. Ik had die schoone smeltende bruine en paarse tinten van het heideveld zoolang niet gezien; mijn oog verlustigde zich in 't spel der wolkschaduwen over

Digitized by Google

de vlakte, die de bekoorlijkheid der vergezichten zoo versterkte en aan elk plekje zijn beurt scheen te willen geven om op het voordeeligst uit te komen. Tot nog toe had ik er geen oogenblik aan gedacht, dat ik met tamelijk vreemd reisgezelschap op weg was en ik vermaakte mij zeer goed met de oude boerin, den nuchteren rekruut en het naïve meisje; maar toen wij den deftigen Dom in het oog kregen en de stad naderden, begonnen het kalf en het schaap luidkeels mee te praten en hieven bij beurten en te zamen de stemmen zoo krachtig op, alsof het er hen om te doen was de aandacht der voorbijgangers op ons te vestigen, die dan ook glimlachend naar ons opzagen. Toen begon ik eenslaps te denken aan «de menschen». Ik nam afscheid van mijn brave tochtgenooten om alleen de stad in te wandelen, waar ik bij de jonge weduwe van den advokaat van H. ging eten.

Daarna nam ik plaats in de vliegschuit, die al zeer vleugellam moet zijn geweest, want wij kropen naar Amsterdam. Een onbehaaglijk gevoel overviel mij bij mijne aankomst door de gedachte dat mijne ouders verhuisd waren. Ik was onbekend in de vreemde buurt en moest het huis zoeken. Het nieuwe huis stond mij tegen. Het was mij alsof het maar voorloopig door de mijnen betrokken was en wij toch eerlang te zamen naar het oude huis terug zouden gaan. Ik moest al de oude bekende meubelen opzoeken, die geheel anders geschikt en verdeeld waren en als ik ze ontdekte, schenen ze mij even verwonderd aan te kijken als ik hen. De kleine vertrekken hadden een gedrukte physionomie, die mij benauwde. Ik wist den weg niet om een en ander te krijgen; ik vond er nergens mijn eigen plaatsje, en ik zou het er nooit vinden, dat voelde ik wel.

Maar de vreugde des wederziens drong al deze lokale indrukken op den achtergrond. Alles werd besproken en overwogen; de Heer F. had wel zijn ingenomenheid met mijn arbeid betuigd,

Digitized by Google

de Geldersche lucht deed me veel goed, maar mijne ouders wenschten mij toch meer in de nabijheid en mijn vader beloofde mij voor den winter nog naar een andere plaats voor mij te zullen uitzien.

Hij slaagde daarin, en het volgende voorjaar genoot ik de frissche lucht van het lieve Gooiland, waar ik met de familie H. verscheiden zomers slijten zou, terwijl ik des winters te Amsterdam en dicht bij huis zou toeven.

Digitized by Google

STERVEN IS GEWIN.

XI.

Van verschillende zijden vernam ik den lof van het algemeen geacht gezin van den heer H., die een aanzienlijk rechterlijk ambt bekleedde en in alle zaken betrokken scheen, die tot de volksbeschaving in betrekking stonden, van het Athenaeum illustre af, tot de stads-armenscholen toe. Hij was president of secretaris of thesaurier van alle mogelijke achtbare lichamen; lid van den raad, lid van alle geleerde genootschappen, lid van alle weldadige inrichtingen; een man van invloed, een man van aanzien en geboorte, en een onbestemd gevoel van ontzag vervulde mij, als deze gewichtige persoon, hoe klein hij ook was, in de kamer trad. Ik verwachtte met zekere spanning elk woord, dat van deze dicht saamgenepen dunne lippen vloeien zou, en rekende er op dat het een lichtstraal, een kernspreuk van wijsheid moest wezen.

Lang moest ik evenwel wachten voor ik hem hoorde spreken, want ik zag hem slechts bij onze maaltijden. Des morgens en des avonds sprak hij nooit, maar hij las ons voor uit den Bijbel, volmaakt op dezelfde onverstandige wijze als

Digitized by Google

ik dat bij de vorige familie had aangetroffen, en was de bijbellezing voleindigd, dan durfde niemand spreken, want dan verdiepte hij zich, onder het eten, in stapels brieven en dagbladen. Aan het diner hoorde ik hem nooit iets zeggen dan het allernoodzakelijkste wat tot den dienst van den disch in betrekking stond, en als hij het met een wenk aan de bedienden afkon, gebruikte hij geene woorden. Verviel een der kinderen in het zwak van iets in de moedertaal te zeggen, dan vergenoegde hij zich met streng te antwoorden - «Parlez Français,» dat bestendig de uitwerking had van «zwijg doodstil,» want de kinderen hadden een zonderlinge hartstocht om Hollandsch te spreken.

Dat ongelukkige Fransch doofde alle vertrouwelijk verkeer en elke gezellige conversatie uit. De kinderen, die het grootste gedeelte des jaars buiten doorbrachten, leerden daar het Hollandsch van het dienstdoend personeel en van de landjeugd. Zij spraken een ellendig mengelmoes van twee talen, die ze beide even slecht uitspraken, terwijl ze van geen van beide het eigenaardige gevoelden.

Ik had even voor dat ik bij de familie H. kwam, een openbaar examen van een stads-armenschool bijgewoond, en het lag mij nog versch in het geheugen wat de oudste leerlingen van geschiedenis, aardrijkskunde, taal en rekenen wisten. Toen ik nu mijne werkzaamheden opende met mijne aristocratische leerlingen, door hen een klein examen af te nemen, stond ik niet weinig verbaasd bij de ontdekking, dat de leerlingen der stads-armenschool veel beter onderricht waren, en vrij wat meer algemeene kennis en vlugger bevatting bezaten, dan de kinderen uit een zoo geachte patricische familie. Ik bevond dat hunne verstandelijke en zedelijke ontwikkeling niet in overeenstemming was met hun stand en de voorrechten aan dien stand verbonden; geheel niet in overeenstemming

Digitized by Google

met de hooge positie van hun invloedrijken vader of de fijne beschaving van hunne moeder.

Dezen toestand hield ik toen vóór eene uitzondering en meende dat het mijne taak was hier het evenwicht te herstellen, door een geregeld grondig elementair onderricht.

Mij was echter een rooster van werkzaamheden voorgelegd, waaruit bleek dat het leeren van vreemde talen hier als het een en het al beschouwd was geworden.

Ik ontwierp een geheel ander leerplan en daar ik geen enkel geschikt leerboek vond, moest ik met mijn ontwerp en mijn verzoek om leermiddelen voor den dag komen. Mevrouw H. was verbaasd. De kinderen hadden volgens hare meening een voortreffelijk onderwijs genoten, waren vlug en ontwikkeld genoeg voor hunne jaren, hoewel ze niet ontveinsde dat haar zoon wel wat ten achter was; maar de meisjes spraken reeds tamelijk goed Fransch, Duitsch en Engelsch en lazen in het Duitsch geschiedenis en leerden in het Fransch aardrijkskunde; voor rekenen en schrijven en de Hollandsche taal kwam een meester twee uren in de week. Men verzocht mij geen hervormingen te ondernemen en het onderwijs voort te zetten op den voet waarop het door de voortreffelijke Zwitsersche gouvernante was gebracht. Ik beken dat ik mij in groote verlegenheid bevond; ik begreep dat ik met ingewortelde vooroordeelen en bekrompen inzichten omtrent opvoeding te doen had, maar ik hoopte heimelijk dat ik bij den heer H. steun zou vinden, die door zijne academische opleiding en veelzijdige werkzaamheden ongetwijfeld ruimer blik zou hebben en beter oog op een leerplan. Maar helaas, hij zag mijn ontwerp vluchtig in, legde het met een bedenkelijk gezicht naast zijne dagbladen en zeide toen, dat ik mij aan het oordeel zijner gade moest houden; dat het hem voorkwam dat mijne opvatting van het onderwijs wel wat burgerlijk was; ik moest in het

Digitized by Google

oog houden dat ik hier met kinderen van een zeer gedistingeerde familie te doen had, die recht hadden op een gesoigneerde opvoeding en ik mocht van hunne leerkamer geen volksschool maken; hunne maatschappelijke positie en relaties eischten in de eerste plaats kennis van vreemde talen.

Ik ontdekte weldra dat zijne opvatting van onderwijs en opvoeding heerschend was onder al de aristocratische families, waarmede ik in aanraking kwam en dat die opvatting tevens de bron is van de minder degelijke kennis en de minder krachtige verstandsontwikkeling in de hoogere standen der maatschappij, die bij al hun roem op fijne beschaving verre achterblijven bij de intellectueele ontwikkeling van den degelijken burgerstand, waaruit men dan ook de bruikbaarste en bekwaamste mannen van talent ziet opstaan en waaronder men de meest ontwikkelde vrouwen vindt. Ik had verwacht bij de patricische geslachten een eigenaardig ideaal bestaan aan te treffen, een volkomenheid van vorming, eene harmonie van ontwikkeling zooals men van den nijveren burger, die in beslommering leeft, niet vergen kan. Ik had gemeend dat adelijke jonkvrouwen en jonkers zouden uitmunten in fraaie kunsten en wetenschappen; dat zij, die zich de beste meesters en de beste hulpmiddelen konden verschaffen, uitstekend zouden teekenen, voortreffelijk musiceeren en vele andere kunsten beoefenen; dat zij verder in de wetenschappen zouden doordringen dan de practische burger, die al wat hij leert terstond moet toepassen om zijn onderhoud te vinden. Ik had ten minste gehoopt in die kringen, die al die uitheemsche gouvernantes en meesters laten komen, menschen aan te treffen, die eens een proef houdende methode uit den vreemde mee zouden brengen om die arme Hollandsche kinderen in weinig tijds hun taal te leeren of althans goed te leeren spreken, maar het salon-Fransch dat ik hoorde was doorgaans slecht. De eene taal bederf de andere, en al die wetenschappen, die den geest

Digitized by Google

het meest ontwikkelen en verrijken werden veronachtzaamd.

Is het wonder dat er onder de eerste standen zooveel donker vooroordeel, zooveel treurige bekrompenheid blijft heerschen! hoewel sedert dertig jaren het volksonderwijs het stokpaard is geweest waarop hier te lande rusteloos is gereden. En toch heeft het niet gebaat; het is een echt hobbelpaard geworden, al is het ook in die dertig jaren van een ouderwetsch tot een nieuwerwetsch hobbelpaard vermaakt, — maar een hobbelpaard is het gebleven, levenloos, en ofschoon het thans door den vooruitgang op stoffelijk gebied zeer veel op een wezenlijk paard gelijkt en fraai en rijk getuigd daar staat — het leven ontbreekt nog — 't blijft eigenlijk innerlijk het oude onbeweeglijke doode hobbelpaard, want wij zijn met al onze verbetering van het onderwijs er nog even ver af om de kinderen te leeren leven. Het onderwijs der rijken heeft nog veel dringender behoeften aan hervorming dan dat der armen. Ook zij leeren niet te leven naar hun staat — en leeren leven is het verheven doel van Hem geweest, die voor twee duizend jaar het groote woord heeft verkondigd:

Onderwijst alle volken. — Ziedaar onderwijs voor allen. — Maar welk een onderwijs? — In het onderhouden van zijne geboden — in het leven naar den regel der hoogste humaniteit, die voor arm en rijk de wet des levens is. — Daarin moeten allen onderwezen worden — dan alleen zal er licht opgaan over de schaar, die nu in zonde en duisternis wandelt.

Hoe belangrijk het onderwijs in vreemde talen ook voor kinderen van goeden huize zijn mag, er zijn voor hen nog hoogere belangen in de kindsheid te behartigen. Er moet in de eerste plaats een bestendige vertrouwelijkheid, een gemakkelijke gemeenschap tusschen ouders en kinderen zijn, en deze werd hier door de taalkwestie verhinderd.

De kinderen spraken niet gemakkelijk; zij leerden zich niet

Digitized by Google

goed uitdrukken; 't was hen te moeielijk om in een vreemde taal hunne gewaarwording te uiten en zoo bleef het gesprek onbeduidend, afgebroken en onnut. De ouders leerden de kinderen niet kennen, de kinderen hunne ouders niet waardeeren en de harten vervreemden van elkander.

Zoo gaat het in al te veel voorname huizen, waar de taalmanie alle inwendige vorming in den weg staat, om nog te zwijgen van de ongeschikte vreemdelingen, die de kinderen tot vreemdelingen opvoeden in hun eigen land. Niets is ongerijmder dan kleine kinderen door buitenlanders te laten opleiden in die jaren dat ze naar alles met belangstelling kijken en rusteloos uitleg vragen. De Zwitsersche bonne antwoordt op elke vraag: « chez nous en Suisse » is het zus en zoo, doet men dit en dat, maar wat ze hier ziet, begrijpt ze niet, en begrijpt ze het al, dan kent ze nog de namen der gereedschappen en stoffen niet en kan het kind dus al heel weinig leeren; dit benadeelt zijn ontwikkeling in zijn schoonsten bloeitijd.

Ik had mij intusschen vast voorgenomen, den smaak voor natuurkennis bij mijne kweekelingen op te wekken als het beste middel om haren gezichtskring te verbreeden en als een bron van het reinste levensgenot voor vrouwen, die tijd en gelegenheid en middelen zouden hebben om dieper door te dringen in die kundigheden, die zooveel stof geven om te denken en zooveel schoons ontsluiten voor hare beoefenaren. Op onze wandelingen begon ik met de meisjes te botaniseeren. De kinderen hadden een zeer gemakkelijk te verklaren tegenzin tegen wandelen op vaste uren. Het vrijrondloopen was hun lust geweest. Nu echter aan de wandeling het genot van plantenzoeken en verzamelen was verbonden, werd dit geheel iets anders en thuis hielden zij zich gaarne bezig met het drogen en rangschikken van onzen oogst. Even ongemerkt begon ik met de physica, door in den speeltijd des Zaturdags-namiddags

Digitized by Google

eenige proeven te doen, die hen omtrent de eigenschappen der lichamen en de werking der hefboomen konden inlichten.

De ingenomenheid der kinderen met deze bezigheden won weldra de ouders voor die vakken, en na korten tijd had ik het vertrouwen zoozeer gewonnen, dat ik volmacht kreeg om de lessen te regelen zooals ik dat het best zou oordeelen.

Wanneer ik de gelaatstrekken van man en vrouw bestudeerde, terwijl wij dagelijks zoo zwijgend aan tafel zaten, las ik op beider aangezicht gemis aan innerlijke klaarheid, aan vrede en vreugde; bij den man verbeeldde ik mij al de scherpe lijntjes van een moeielijk humeur en bij de vrouw de sporen van een geheim verdriet te bespeuren, terwijl de oudste dochter die slechts een paar jaren jonger was dan ik er zeer neerslachtig uitzag; de jongere kinderen hadden iets gemelijks, en zelfs het tengere bleeke kindje op de kinderkamer scheen een kwijnend plantje, dat niet recht tieren kon op aarde.

Welke worm knaagde aan dezen achtbaren stam en deed alle takken verdorren?

Er was nog een zesde kind geweest. God had het weggenomen. 't Was natuurlijk dat de ouders het met bloedend hart naoogden. Maar waar heen wendden zij hun droeven blik? Naar een geopenden hemel of naar een verslindend graf? Hadden zij een Cherub gezien, die het onnoozel wicht naar hoogere sferen heendroeg? of een akelig geraamte dat met een scherpe zeis de schoone bloem meedoogenloos afsneed?

Daar was een bittere kommer in hunne geplaagde harten; vooral in de ziel der moeder woelden angst en vrees, want hun God was een vreeselijke God, vol gramschap en toorn tegen de oproerige kinderen den menschen, verdoemelijk in hun afval, verwerpelijk voor zijn aangezicht, en het was alleen terwille van het bloedig offer van Golgotha, dat Hij

Digitized by Google

enkelen had uitverkoren tot de gelukzaligheid in een zeer kleinen Hemel, maar voor de anderen was geen ontkomen aan zijne grimmigheid. Voor hen het eeuwige vuur.

Het gestorven kind had geen der genade-teekenen geopenbaard, die de vrome ouders eenige vrijmoedigheid gaven om op zijne zaligheid te durven hopen — en de droeve moeder — ach, zij begreep niet dat hare smart zelve haar de zekerheid van Gods ontferming over haar kind had kunnen geven, zij, die het kind bleef liefhebben nadat het gestorven was, zij die niet op kon houden het te beminnen in eeuwigheid. Was haar moederhart geen beter beeld der Godheid dan hare ongelukkige begrippen haar in het hoofd hadden gebracht? God die vader- en moederliefde in zich vereenigt, zal Hij ooit ophouden zich over zijne kinderen te ontfermen!

Het fatale leerstuk der eeuwige uitverkiezing en der verwerping werd hier met hellooze consequentie opgevat. 't Was ernstig gemeend, diep gevoeld en onophoudelijk beweend; het trok als een looden keten deze arme menschen in duisternis neer en wierp een zwarte schaduw over heel het gezin. Het beheerschte ook de bejaarde kindermeid die altijd in oude boeken met duffe perkamenten banden bij het wiegje van de kleine Beatrice preeken zat te lezen en van het hoofd tot de voeten met harde leerstukken gepantserd was. Zij keek mij altijd met schrille grijze oogen aan, als iemand die bij zich zelf denkt: ik moet tegen u op mijne hoede zijn, ge zoudt wel eens ketterijen kunnen binnen smokkelen. Zij was overigens een bekwaam en degelijk mensch, de vertrouwde en rechterhand harer meesteres, die zij krachtdadig in hare vooroordeelen stijfde.

De droefgeestigheid die in dat huis haar intrek scheen genomen te hebben, werd niet weinig versterkt door den treurigen gezondheidstoestand van de arme moeder, die aan bloedspuwingen leed, en voor elk die niet willens blind was,

Digitized by Google

terstond als een teringlijderes was te herkennen. Het angstig dobberen van het schijnbare vooruitgaan en toch altijd achteruitgaan, hield ons allen maanden lang in pijnlijke spanning, totdat de patient zelve begreep dat zij snel de poorte des doods begon te naderen. Zij bleef kalm en moedig in haar lijden, maar gebonden als zij was in valsche begrippen van het Christelijk geloof, kon zij niet tot de blijde hoop des Evangelies en de vastheid der verwachting van een eeuwig gelukzalig leven komen. Christus was wel de Verlosser der zondaren, maar hoe wist zij dat Hij ook haar Verlosser was? Hij moest haar een bijzonder teeken van aanneming en van schuldvergiffenis schenken, en dat teeken bleef uit. «Zij was eene bekommerde ziel,» zeide de kindermeid met recht, «die niet tot ruimte kon komen.» Ja, zoo was het inderdaad; zij was beklemd en ingesperd tusschen wanbegrippen, die zij voor eeuwige waarheden aanzag, en deze Godvreezende en in zoo menig opzicht voortreffelijke vrouw, leefde in de rustelooze eb en vloed van vreezen en hopen, geslingerd tusschen opgewonden blijdschap en martelende wanhoop om in bange twijfelmoedigheid tot de eeuwige voorhoven te naderen.

Ik waakte den laatsten nacht bij haar; vergeefs sprak ik haar de schoonste spreuken des Evangelies voor.

«Is dat voor mij? kon ik mij dat maar toeeigenen, stamelde zij dan, ik mag niet.»

«Gij moogt op het woord van uw Heiland rekenen: Die tot mij komt zal ik geenszins uitwerpen. Zalig zijn die treuren, zij zullen vertroost worden.»

«Het blijft zoo duister, zoo duister! ik ben zoo verlaten, — fluisterde zij, met den doodsangst op het gelaat, — blijf bij mij .... en bid ....»

«Het licht zal zekerlijk voor u komen,» zeide ik, «ook in het dal der doodsschaduwen zal de Heer u niet verlaten.»

Digitized by Google

«Keer mij een weinig om, vroeg zij, ik wil op de andere zijde liggen. Ik word zoo slaperig, ik kan niet meer denken, ik ben te vermoeid — gij moet voor mij bidden.»

Toen ik haar goed gelegd had, knielde ik voor haar bed. Een sterke najaarswind ruischte met forsche stem over het bosch, waarin het huis verscholen lag, dat sidderde en kraakte; maar binnen de muren roerde zich niets, geen toon werd gehoord dan alleen de bange ademhaling van de stervende.

't Was diep in den nacht; weldra zou ik afgelost worden door den Heer H., die wat was gaan rusten, want elk was uitgeput van waken en droefheid. De kranke had den vorigen dag van ons allen een roerend afscheid genomen en men kon elk oogenblik haar verscheiden wachten.

Zoo was ik geheel alleen aan hare zijde en hield mijn oog op het uitgeteerd gelaat gevestigd. Er was veel in dat gezicht en in dat hart veranderd sedert ik haar kende. Zij was een statige en hooghartige vrouw geweest met sterke vooroordeelen, zoowel die welke aan zekere lieden van hooge geboorte eigen zijn, als die welke aan strenge dogmatische begrippen verknocht schijnen. Wij hadden een zwaren kamp zamen gestreden; zij had als een bittere kettermeesteres tegen mij overgestaan, maar ik had hare achting mogen behouden en allengs hare toegenegenheid gewonnen — het lijden had haar gemoed verzacht, de hulpeloosheid had haar trots gebroken, en nu was ik degene, die zij het liefste bij zich zag en de laatste die haar bijbleef om hare oogen te sluiten, hare laatste verzuchting op te vangen. Plotseling zie ik de bleeke wangen trillen; de blauwe lippen ontsluiten zich tot een glimlach; zij doet een zwakke poging om de handen op te heffen, als wilde zij mij iets schoons wijzen en roept: «Het wordt licht, o, zie, welk eene heerlijkheid!» en het hoofd achterover buigende als om iets dat boven

Digitized by Google

haar was te zien, ontsliep zij, met een stillen lach van onuitsprekelijke gelukzaligheid — zij die zoo droef en bekommerd jaren lang in duisternis had gekwijnd, zij werd in de ure des doods vertroost naar Gods ontferming.

Het was herfst; wij bleven altijd zoo lang mogelijk buiten. De kranke had niet vervoerd kunnen worden en zij was dus op het buitengoed gestorven. Het lijk moest naar Amsterdam gebracht worden en de begrafenis begon daarom bij ons te middernacht.

Het was een somber indrukwekkend tooneel, die lijkkoets bij fakkellicht op het plein voor het huis onder het hoog geboomte en die treurige zwarte optocht door de lange beukenlaan langzaam te zien optrekken. De maan liet een fantastisch en schril licht door de kale takken over de sombere groep spelen, terwijl de nachtwind klagend om het verlaten huis huilde en de dorre bladeren wild tegen de glazen opstoven. Lang bleef ik nog staan turen in de laan toen de lijkstoet reeds verdwenen en de laatste toorts onzichtbaar geworden en eindelijk ook de maan schuil gegaan was, zoodat alles daarbuiten zich in de duisternis verloor. Toen ging ik naar het bedje van de moederlooze kleine Beatrix. Al de andere kinderen waren met den Heer H. naar de stad vertrokken. Het tweejarige wichtje sliep den zoeten slaap der onschuld; toch bewoog zij soms stuipachtig het gezichtje en de armpjes. Zij had nog niet leeren loopen en kon ook niet spreken, maar zij wees alles met het vingertje aan en sprak met haar schrander oog, alsof er meer in haar omging dan wij vermoeden konden. Het eenige woord dat zij ooit heeft laten hooren was: «mama», en dat riep zij ook nu in haar slaap en strekte de handjes lachend uit, alsof zij de moeder bij zich zag. Iets dergelijks neemt men zeer dikwijls bij jonge moederlooze kindertjes waar, die in den slaap met de afge-

Digitized by Google

storvenen schijnen te verkeeren. Mij zijn daarvan hoogst merkwaardige voorbeelden bekend.

Een paar maanden later las ik mijn vader een gedichtje voor, dat ik op het slapende kindje maakte, dat glimlachend den moedernaam uitsprak, terwijl de lijkwagen moeders overschot grafwaarts voerde — en ach — hoe weinig vermoedde ik toen, hoe spoedig ook hij de pelgrimsreis volbracht zou hebben, en dat dit eerste tevens het laatste werk zou zijn, dat hem van mij onder de oogen zou komen.

Hij voelde zich zeer onwel. Hij had bij een typhuslijder gewaakt en thuis komende, zeide hij: «ik heb de ziekte op mij voelen komen — ik ga te bed — en ik zal er niet doorkomen.» Een- en twintig dagen later vingen wij zijne laatste woorden op. Hij kwam uit de ijlhoofdigheid, aan die vreeselijke ziekte eigen, de laatste dagen voor zijn dood tot volkomen bewustheid, en met verhoogde klaarheid scheen zich nu zijn geest reeds boven het bezwijkend omhulsel te verheffen.

Geen Descartes, geen Spinoza, geen Kant bleef hem bij — Christus alleen en Christus geheel.

Hij wenschte met moeder en mij te bidden. Wij lagen geknield voor zijn bed en hij sprak onbelemmerd en als met vernieuwde kracht. — Welke wonderbare gebeden waren dat! — Hoe sprak hij ze zoo vloeiend uit met die verdroogde lippen, met die kranke tong, met die verwoeste organen. Zoo welluidend, zoo welsprekend en als door een hoogere macht gesterkt, door een innerlijk licht verheerlijkt, stortte hij zijne ootmoedige en dankbare ziel voor zijn Heiland uit, als hadden wij zamen aan den voet van het kruis gelegen.

Daarna was het of hij met alles had afgedaan.

Eens toen hij het een oogenblik zeer benauwd scheen te hebben, zeide ik: «uw zwaar kruis zal welhaast van uw schouders genomen worden.»

Digitized by Google

Hij glimlachte en antwoordde: «Gezegend kruis! — gij waart niet te zwaar en niet te groot — juist afgewogen en juist gemeten, volkomen groot genoeg om mij als brug te dienen en mij de klove over te helpen — de wijde kloof tusschen het oude en het nieuwe leven, tusschen de arme aarde en het rijk van mijn Verlosser. — En gij, mijn kind, neem uw kruis gewillig op en draag het uwen Meester getroost achterna. Uw weg voert u over het open veld der wereld. Ga moedig voort, zonder omzien of stilstaan en strooi uwe korreltjes uit op den akker — ja zaai en ween, want de dag zal lang en heet zijn — zaai en ween — anderen zullen maaien — aan het eind wacht u de Meester en daar zien wij elkander weder.»

Hij kuste mij vaarwel en verzocht mij hem eenige gezangen voor te zeggen; weldra twijfelden wij of hij het nog hoorde; een eigenaardig geluid in de keel verkondigde het einde. En toen ik over hem bukte, om te luisteren of ik zijn adem nog vernemen zou, hoorden wij nog een fluisterend, maar onvergetelijk «goeden nacht» en hij ontsliep om in te gaan tot de ruste van zijnen Heer.

De kleine Beatrix volgde hare moeder het volgende najaar in den dood en dit verlies dompelde den vader in doffe neêrslachtigheid, want hoewel hij met gelatenheid sprak: «de Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen — de naam des Heeren zij geloofd!» zijn hoofd zonk dieper op zijn borst, zijne haren vergrijsden snel en hij sprak zoo mogelijk nog minder dan te voren. Ach, de arme man had in die trouwe gade zooveel verloren en de oudste dochter, die thans het sieraad van het huis beloofde te worden, begon zwaar te hoesten en te kwijnen. Onmiskenbaar ontwikkelden zich reeds de kiemen der noodlottige ziekte bij dit schijnbaar zoo gezonde meisje met haar fraaien blos en schitterende blauwe oogen — maar het jonge leven kampte nog lang tegen den dood.

Digitized by Google

Deze drie sterfgevallen, zoo kort na elkander voerden mijne gedachten onweêrstaanbaar terug naar mijne geliefkoosde studie over de geestenwereld en het was een waar genot voor mij in die dagen het werkje van Schubert te lezen, getiteld: Berichten van een visionair, aangaande de verblijfplaatsen der ontslapenen.

Ik moest zulke boeken evenwel in uitgewoekerde eenzame oogenblikjes lezen, want Marie, mijn oudste leerling, was schier altijd bij mij en zij was niet rijp om met haar over zulke onderwerpen te spreken. Wij wandelden en wij lazen overigens veel te zamen. Zij had een levendigen afkeer van de godsdienstige richting harer ouders, die, toen ik haar leerde kennen op het punt was van tot een algemeenen afkeer van alle godsdienst over te slaan. Het gelukte mij haar staande te houden en haar oog te openen voor de liefelijke zijde van het Evangelie der verzoening. Ik had allengs het volle vertrouwen van dit vreemd en gesloten karakter gewonnen, maar ik begreep zeer goed, dat zij mijne vriendin niet kon zijn, al was ik de hare. Zij kon mij haar beknopten roman du coeur toevertrouwen, maar ik kon haar den mijne niet openbaren, al hadden wij beiden er even weinig vreugd en evenveel harteleed door, daar het ons was gegaan als duizend andere onervaren jonge meisjes, die zich bitter vergissen in het voorwerp harer eerste liefde, omdat zij het te zeer geïdealiseerd hebben en versierd met de schoonste bloemen uit haar eigen warm hart, terwijl zij zich verbeelden dat die in het andere hart gegroeid zijn, waarop zij ze allengs zien verwelken.

Ik voelde behoefte aan uitstorting des gemoeds en ik had niemand voor wien ik mijn hart kon ontsluiten. Toen hervatte ik mijn dagboek, dat ik reeds op mijn vijftiende jaar was begonnen, maar in de laatste jaren bij gebrek aan tijd had verzuimd regelmatig bij te werken, en ik begon mijne indrukken

Digitized by Google

te verwerken op het papier; waarom, dat wist ik zelf niet, maar het gaf mij licht en lucht, het deed mij goed.

Op zekeren avond viel mijn oog op een advertentie in de Haarlemsche Courant.

Een geheimzinnige redactie vroeg om de medewerking van vrouwen en meisjes voor een op te richten tijdschrift voor vrouwen met een bijblad voor kinderen.

Dit laatste trok mij zeer aan — voor kinderen schrijven, — zou ik het durven wagen? Ik wilde het eens beproeven. Mijne verhaaltjes kregen een plaats in « Moeders schoot. » Ik greep nu moed en ontwierp een schets over den Rustdag, voor het Tijdschrift voor « vrouwen. » Marie was de eenige die het teeken S.--g. waarmede het stukje gekenmerkt was, verstond.

Deze ontboezeming over de Zondagviering was uit de volheid mijns harten geschreven en scheen weerklank in andere harten te vinden, althans ik kreeg een geestigen brief van eene dame, die zich als medewerkster in de « Maria en Martha » bekend maakte en onder de namen van Tante Jans en Johanna schreef, hoewel ze Sara heette. Het was een allerliefste brief van iemand die ten volle gevoelde wat ik bedoeld had, die even als ik den Zondag liefhad en met van Alphen zong :

Verheug u, o Christen,
't Gesternte verdwijnt,
De dag om te rusten,
De Sabbat, verschijnt.

maar die ook veel bezwaren tegen het verkeerd gebruik van den dag des Heeren had in te brengen.

Deze brief opende eene aangename en nuttige correspondentie. Sara was een tiental jaren ouder dan ik en ik vond in haar de verstandige en edele vriendin, die mijn hart reeds zoo lang vergeefs gezocht had en die de vaderlijke leiding

Digitized by Google

der opvoedende Voorzienigheid mij beschikte op een tijdstip, dat ik daaraan eene dringende behoefte gevoelde.

Daar ik over deze lieve vriendin uitvoerig heb geschreven in het tweede deel van het werk: «Uit het leven» in het hoofdstuk «Oude Brieven» wil ik er hier niet meer over uitwijden.

Het liet zich een tijd lang aanzien als of Marie aan al het gevaar, dat haar kort na den dood harer moeder bedreigd had, voor goed ontkomen was. Maar eensklaps hervatte zich de verraderlijke kwaal, die zich slechts een weinig schuil gehouden had, met nieuwe woede en sleepte haar in den morgen des levens ten grave.

Maar o, hoe geheel anders zag zij, die toch nog zooveel van het leven te hopen had, haar einde naderen dan hare moeder. Hoe gewillig en blijmoedig legde zij het jonge lichaam af voor het leven in de hoogere wereld, die haar wenkte? Zij had den Heiland lief met een onbegrensd vertrouwen, dat alle vrees verbande. Haar kon geen kwaad wedervaren; zij gaf zich aan Gods leiding over en beschouwde het als een voorrecht vroegtijdig opgeroepen te worden en te naderen tot de eeuwige woningen. Zij bleef tot haar laatsten snik in het volle bezit van al hare vermogens. Een dag of veertien voor haar heengaan begon zij hare overleden mama in den droom te zien en zich met haar te onderhouden. Eenige dagen later zeide zij, dat mama nu ook des daags bij haar kwam, als zij volkomen wakker was, en dat zij haar zoo duidelijk voor het bed zag staan of zitten en zoo gemeenzaam met haar sprak, alsof ze nog op aarde leefde. Zij was alleen verwonderd, dat anderen haar niet zagen of hoorden en wees nauwkeurig de plek aan waar zij haar zag plaats nemen.

Eerst zag zij haar in haar dagelijksch voorkomen en gekleed zooals zij dat gewoonlijk placht te zijn; zij vernam echter dat

Digitized by Google

dit slechts eene vermomming of schijngestalte was om haar allengs gewoon aan den omgang met haar te maken en later zag zij haar in een lang wit kleed, of veel meer als in een lichtend hulsel, waarvoor zij geen naam wist.

Zij bepaalde nauwkeurig het uur waarop de verschijning zou komen. Nu eens zeide zij: «Mama komt morgen te twee uur of van avond te zes uur, laat mij dan alleen en zorg dat niemand hier komt.» Als het bepaalde uur kwam, zond zij hare verpleegster heen en men hoorde haar een levendig gesprek voeren. Zij was daarna altijd ongemeen kalm en gesterkt. Zij legde nooit eenige vrees, maar wel groote vreugde en dank aan den, dat het God behaagde haar deze beschermengel toe te zenden voor haar laatsten kamp.

Daar ik nimmer met Marie over geestverschijningen had gesproken, was mij dit geval hoogst opmerkelijk en te eigenaardiger daar er zeer weinig sympathie tusschen moeder en dochter bestaan had. De stroeve strakke dogmatiek der moeder was een kwelling voor het jonge meisje geweest en had den vertrouwelijken omgang geheel en al verhinderd, daar Marie even schuw en bang was voor hare moeder, als deze wantrouwend en gestreng jegens de dochter; zij miskenden elkander beurtelings.

Die moeder, in wier oog Stilling en Lavater verderfelijke ketterijen hadden gepredikt, die van niets meer afkeerig was dan van het denkbeeld van eenig verkeer met onze ontslapenen, ja, dat eèn doodzonde achtte — die moeder, haast zich om van hare heerlijke vermogens gebruik te maken als geest; zij spoedt zich naar de aarde; zij snelt naar haar bezwijkend kind in de ure van den grooten strijd. — En o, hoe zalig zal zij te moede zijn geweest, toen de vatbaarheid bij dat kind zich allengs ontplooide om haar te bemerken en tot haar te kunnen spreken. Lang had zij haar reeds omzweefd, maar te

Digitized by Google

vergeefs. Met veel voorzorg moest zij zich eerst aan de slapende openbaren en dan in den morgenstond, bij het ontwaken, en allengs sterker en duidelijker tot de volle gemeenschap daargesteld was en zij haar kind voorlichten en ondersteunen kon in die bange bange worsteling, die zij in troostelooze duisternis had moeten doorkampen, en die te zwaarder voor haar was geweest door de vooroordeelen, die haar onvatbaar maakten voor dat licht en die vertroostende invloeden, die de zalige geesten zoo gaarne uitoefenen ter hulp van hunne stervende betrekkingen, als deze er maar eenigszins vatbaar voor zijn.

Hoevele afgestorvene moeders vertoeven niet vrijwillig nog lang in lagere kringen ter wille van een teer geliefd kind, om te beproeven wat ze nog tot zijn heil en hulp vermogen....

Zoo maakt God de geesten der ontslapenen tot dienstdoende engelen, die zijne voorzienige oogmerken mogen uitvoeren.

Digitized by Google

IN DE GROOTE WERELD.

XII.

Het leven als gouvernante in de groote wereld had op den duur weinig aanlokkelijks voor mij. Ik beschouwde het als een nuttige leerschool, maar ik verlangde naar het einde van den cursus, want ik vond het minder gevaarlijk de boeken dan de menschen te bestudeeren. Het is zoo, elk mensch is ook een boek, maar het is vaak een onduidelijk handschrift, dat niet altijd de moeite van het ontcijferen beloont. De gouvernantes der aanzienlijkste families vormden te Amsterdam een soort van afzonderlijke kaste; zij schoolden ten minste overal te zamen als lammeren van dezelfde kooi, en toch was er geen band, geen samenhang, geen vertrouwen; het was alleen de overeenkomst van positie, die ze samen voegde.

In het eerst keken de beroemdste oudgasten mij wel wat zonderling aan als een vreemd vogeltje, dat in deze vergulden volière nog schuw zat rond te kijken. Ik gevoelde dat scherpe blikken op mij gevestigd waren om te onderzoeken in hoever ik met de eischen van den bonton vertrouwd en mak genoeg gemaakt was om mijn vlucht met voorzichtige berekening en schijnbare gemakkelijkheid binnen deze enge perken te be-

Digitized by Google

palen en juist als de anderen, met afgepaste kleine nette sprongetjes van het eene stokje op het andere te wippen.

Eene tante van mijne leerlingen, die voor een model van gesoigneerde en gedistingueerde éducatie doorging, had mij bijzonder en amitié genomen en arbeidde met belangstelling en zorg aan de verfijning van mijne vormen; zij was eene ongehuwde rijke dame met een scherp vernuft, die gaarne patroniseerde en die de beschermengel der gouvernantes scheen te willen zijn, vooral als zij zag dat deze persoontjes hare oogmerken en plannetjes zouden kunnen dienen.

Zij gaf mij niet onduidelijk te kennen, dat zij groote verwachtingen van mijn toekomst koesterde, als ik haar raad wilde volgen en mij zooveel mogelijk vormen naar de beroemdste opvoedsters, die zij mij zou leeren kennen in den kring waarin wij ons bewogen. Zij verschafte mij ook lectuur om menschenkennis te verkrijgen, onder anderen «Knigge, Over den omgang met menschen» en prees mij den scherpzinnigen La Rochefoucauld aan als de grootste menschenkenner! Zij bracht mij dan ook in aanraking met de volmaakste gouvernantes, die grijs en dik geworden waren onder het voltooien van de éducatie van gravinnen en baronnessen, die thans in de wereld schitterden. Het was Fraulein A., de zoetsappigste vleister en de gladste tong, die ik ooit ontmoet had; het was Miss B., een stokkerige Engelsche, die achter een masker van de allerfatsoenlijkste onkwetsbaarheid, de prikkelbaarste ijdelheid en waan verbergde, en verder niets van haar werkelijk wezen openbaarde dan een rij van lange hagelwitte tanden. Het was Mademoiselle C. eene snapachtige coquette Française, die de oppervlakkigste onbeduidendheid wist goed te maken door de bevalligste manieren; zij bestond eigenlijk uit louter manieren zonder meer. En eindelijk. Mademoiselle D. eene Zwitsersche, die er zoo plomp en vierkant uitzag met

Digitized by Google

haar verbrand gelaat, als of ze in haar land de ganzen gehoed had; en ik kon maar niet begrijpen, hoe zulk een grof schepsel toegang tot deze hooge kringen had gekregen en de opvoeding van een freuletje zou volbrengen, dat wel een silphide bij haar geleek; als zij haar mond opende, schrikte men van hare schorre stem, maar ze scheen zoo goedhartig als ze bekrompen was. Behalve deze coripheën die mij vrees aanjoegen, waren er wel eenige jonge dames die mij aantrokken, onder anderen een paar jeugdige Engelschen, maar zij bleven erg eenkennig en stroef, zoodat ik het weldra opgaf haar omgang te zoeken. Hollandsche gouvernantes zag ik weinig, want zij waren meest extern.

Als ik daar, jong als ik was, met deze oude vrijsters aan de theetafel zat, elk met ons werkdoosje voor ons, dan werd het mij te moede, alsof ik een kapel was, die op het tafelkleed werd vastgespeld om gedroogd te worden en die niet beter doen kon dan dood stil zitten, alsof zij reeds bezweken was.

Vier, zes, acht gouvernantes dronken thee in de zijkamer, terwijl onze jongelieden in de suite insgelijks met werktaschjes en doosjes gewapend bij elkander zaten onder het oplettend oog en oor van hare bewaaksters. Wij oefenden ons in het verzinnen van beknopte aardige volzinnetjes, die niets beteekenden en wij deden ons best om elkander niet te leeren kennen en toch uiterst lief zamen te zijn. Men scheen overeengekomen om aan een zeker algemeen gouvernantes type te beantwoorden, een soort van domino, die voor alle gestalten paste en elks eigenaardigheden verbergde. Het gesprek diende voornamelijk om onze ware gevoelens en onze aandoeningen voor elkander weg te stoppen. 't Was of wij een «jeu de mots» zamen speelden, waarvoor de vragen en antwoorden van te voren klaar gemaakt waren, een aardig steekspel met blikken tooneelwapentjes, die wel geen wonden sloegen, maar waaraan men zich toch licht kon krab-

Digitized by Google

ben. Een wetenschappelijk onderhoud zouden deze opvoedsters bespottelijk gevonden hebben, machtig pedant en ongepast. Haar peadagogie was de kunst van polijsten, van slijpen en vernissen. Vernis en altijd weer vernis aanbrengen maakt eindelijk de grofste planken glad en glanzig en geeft gewoon hout een bedrieglijken schijn van ongewoon en fijn te zijn.

Intusschen werd er gemusiceerd en gezongen, meestal niet uitstekend, zoodat Marie H. die vrij goed speelde door groote volharding en degelijk onderwijs, al had zij den rechten musikalen aanleg niet, gemakkelijk eene reputatie kreeg van zeer sterk op de piano te zijn.

Als wij thuis kwamen, beleed zij gewoonlijk dat ze zich wel niet verveeld had, maar dat ze zich zoo onvoldaan voelde; het onderhoud kwam haar zoo arm, zoo flauw voor. Men was altijd beleefd, ja vriendelijk, maar nooit hartelijk en natuurlijk; eigenlijk had zij liever wat moois gelezen of gezellig en vertrouwelijk gekeuveld in de leerkamer.

Toen zij niet meer uitging na den dood harer mama en de jongere meisjes alleen de familie bezochten, behoefde ik niet meer mede te gaan; maar er bleef nog genoeg in mijne positie over, dat mij deed wenschen niet mijn geheele leven in dien staat te slijten. Ik vond het leven van die oude gouvernantes niet benijdenswaard. Ik begeerde hare eigenaardige levensopvatting zoo min te deelen als haar lot. Dat overal tusschendoor schuiven, dat altijd lief schijnen en zoetsappig voortbeuzelen, dat gestadig op uwe hoede zijn om niets te zeggen wat uw innerlijke opinie verraadt, maar zoo te spreken, dat ge niets gezegd hebt — deze altijd durende maskerade van wederzijdsche geveinsdheid, deze gekunstelde schijnvertooning van beleefdheden zonder gevoel — deze ijskoude onverschilligheid, achter uitnemende hoffelijkheid — deze vriendelijke oplettendheden, zonder ware belangstelling —

Digitized by Google

dat zorgvuldig verbergen van elke treurige waarheid — dat bemantelen van elke onaangename realiteit — 't was zoo geheel in strijd met mijne levensopvatting en natuurlijke wijze van zijn, dat ik mij in deze geparfumeerde atmospheer benauwd gevoelde als in een broeibak, vol van te sterk riekende kasplanten.

«Ik zal mij nooit in de groote wereld gelukkig gevoelen,» zeide ik tot mijne vriendin, toen mij een zeer aanzienlijke plaats werd aangeboden, nadat het bekend was geworden, dat ik de familie H. zou verlaten — ik moet het niet aannemen; ik wil liever te midden der kloeke wakkere burgerij leven en een school gaan beginnen ten nutte van een stand van nijvere menschen, die met energie streven en met inspanning werken. Ik vrees dat ik te trotsch ben om tusschen adelijke familiës te leven en te rusteloos om te midden van zooveel vegeteerende menschen te verkeeren. Ik stel tegenover de hooge geboorte, die een toeval is, waaraan niemand eenige persoonlijke waarde of verdienste kan ontleenen — de inspanning van onze vermogens, gaven of talenten — tegenover een hoogen stand, het jagen naar het schoonste doel der volkomen menschelijke ontwikkeling. Ik stel tegenover een groot fortuin, dat weder een toevallig voorrecht is, dat de bezitters niet veredelt, eigen vlijt en de macht om door eigen arbeid in ons onderhoud te voorzien en zich nuttig te maken voor velen.

Ik gevoel geen eerbied voor overgeleverde titels en rangen of voor geërfde fortuinen; integendeel ik zie den verlammenden en bedwelmenden invloed, die deze in de wieg gevonden schatten over de bezitters brengen. Ik kan mij niet begrijpen waarom een man, die zich door vlijt en volharding een eervolle plaats in de maatschappij heeft weten te veroveren, een parvenu moet genoemd worden of waarom dit woord een scheldnaam kan zijn. Beter een nijver parvenu dan een lui rentenier, beter een self-mademan dat een domme edelman.»

Digitized by Google

Zulke ideeën waren ketterij in de haute volée, en ik zag in dat ik mij nooit met de zienswijze, die daar heerschte, vereenigen zou. Ik voelde mij één met het bedrijvige volk; ik wilde met en voor mijn volk, met en voor mijns gelijken werken, en nog liever als dat zijn kon voor het arme volk.

Ik moet den lezer doen opmerken dat ik hem hier en elders in dit werk mijne gevoelens schets, niet zooals ze thans in mij zijn, maar zooals ik ze voelde, toen ik nog geen vijf en twintig jaar oud was. Thans acht ik het wel degelijk een voorrecht uit een geslacht te stammen, dat reeds eeuwen lang de voorrechten der beschaving genoten en ten nutte der menschheid aangewend heeft, maar een voorrecht dat eene ontzettende verantwoordelijkheid oplegt aan die het beërft.

Spoedig ontdekte ik ook dat er inderdaad een onbehaaglijk type bestaat van den parvenu, even zeker als er eene onverkwikkelijke geldaristocratie is, waar de stoffelijke welvaart geen maat heeft gehouden met innerlijke ontwikkeling en beschaving en waar de weelde een walgelijke vertooning maakt, rondom lieden zonder inwendige en hoogere vorming. Maar wat ik hoopte te vinden zag ik in die dagen nergens: figuren als de graaf von Zinzendorf en de gravin Gallitzin zocht ik vergeefs.

Ik had als kind zoo menigmaal mijne ouders in de woningen der ellende vergezeld, dat mij die donkere tafreelen van kommer en gebrek, van rampspoed en verwaarloozing gedurig voor den geest traden, als ik zag hoe bevallig en genotvol de weelde zich nestelde in de paleizen der grooten, die weinig schenen te vermoeden, hoeveel bittere nood en nijpend lijden er op eenige schreden afstand gedragen werd door duizende zwaar beproefde broeders en zusters. Inderdaad genieten de bevoorrechte standen op aarde reeds een eenigszins ideaal bestaan, vergeleken met het lot van hen die met de inspanning van alle krachten moeten worstelen om een sober stuk brood.

Digitized by Google

Het zou dwaas zijn aan de rijken te verwijten, dat zij rijk en dat anderen arm zijn, maar dit is hun gevaar: het zelfzuchtig genieten van hunne voorrechten, zonder hunne moreele en intellectueele krachten op het hoogst te ontwikkelen om daardoor de lichtdragers der beschaving te worden, van wie een stroom van geestelijke zegeningen op de minder bevoorrechten kan afdalen. Niet het goud behoeven zij te verdeelen, niet hun rang behoeven zij af te staan, maar zij moeten meer lichtstralen werpen op het donkere bestaan van rampspoedigen, van verwaarloosden en onontwikkelden. Dit is hetgeen nog altijd door te weinigen beseft en gedaan wordt. En nu het licht niet met kracht van de hoogste standen afdaalt en doordringt tot op de allerlaagste rangen der maatschappij, zooals de welriekende balsem van het hoofd des hoogepriesters tot aan den uitersten zoom van zijn gewaad de geur verspreidde, nu daar geen licht en geen leven genoeg komt van boven af, nu zal er een verteerend vuur van onder op komen en het zal zijne wilde vlammen tot boven de hoofden der hoogstgeplaatsten uitslaan.

Het is ontwijfelbaar dat de maatschappelijke toestanden groote en onweerstaanbare veranderingen ondergaan. De vierde stand gaat zich emancipeeren. Onderwijs zonder opvoeding bevordert de gisting, die de kruik eerlang zal doen barsten. Uiterlijke beschaving zonder deugd, halfbakken kennis zonder grondbeginselen zullen den te lang aan zich zelf overgelaten en zedelijk verwilderden vierden stand tot een verderflijke macht maken, die door teugellooze driften aangedreven, het sociale gebouw van deze eeuw ten onderste boven zal woelen op eene wijze, waarbij de omwenteling van de vorige eeuw slechts een zwak voorspel is geweest.

Digitized by Google

ANDERE WEGEN.

XIII.

Zoodra ik mijne akte als kostschoolhouderes had verkregen, begon ik uit te zien naar een plaats om mij te vestigen.

Mijne moeder was intusschen hertrouwd met een achtenswaardig man; zij was gelukkig en ik behoefde dus voor haar niet te zorgen, zooals ik eens als kind gedroomd had.

Mijne vriendin Sara drong sterk op de uitvoering van mijn plan aan, dat ook op haar lot een grooten invloed scheen te zullen uitoefenen. Alleen overgebleven na den dood harer ouders, begon haar het eentonig en werkeloos leven als commensales spoedig te verdrieten en haar bedrijvige natuur spoorde haar aan om nuttig te willen zijn en de moeite van anderen te helpen verlichten. Zij idealiseerde dus het leventje in een eigen huisje niet weinig, waar zij alles zou mogen regelen en verzorgen, terwijl ik mij ongehinderd aan het onderwijs en de studie zou kunnen toewijden. De mensch maakt schikkingen des harten, maar de uitkomst is van den Heer. Schijnbaar onbeduidende ontmoetingen geven vaak een ongedachte en beslissende wending aan menschelijke lotgevallen.

Er kwam in die dagen een plaats vacant in een Noord-

Digitized by Google

Hollandsche stad en ik begaf mij derwaarts voor het vergelijkend examen. Op de raderboot, die mij over het IJ zou brengen, trof ik vier dames aan, die mij den indruk gaven, alsof ze wel mededingsters konden zijn. Ik verbeeldde mij dat zij mij insgelijks met die gedachte aankeken. De jongste van de vier bevond zich blijkbaar in een zenuwachtigen toestand en zat vlijtig in een aardrijkskundig schoolboek te lezen. Deze zonderlinge reislectuur deed mij vermoeden, dat zij zich zwak voelde in dat vak en zij zag er wel naar uit om niet veel moeielijke namen in haar hoofdje te kunnen vasthouden.

Een paar andere dames, die er daarentegen zeer wakker uitzagen, knoopten een gesprek aan, waaruit duidelijk bleek, hoe nieuwsgierig elk was naar het reisplan der andere en even weinig geneigd haar eigen oogmerken te openbaren. De een hield zich alsof ze naar Purmerend ging, de andere noemde Edam.

De vierde dame zag er zoo oud en verwelkt uit, dat zij vermoedelijk onze grootmoeder had kunnen zijn; haar klein verschrompeld gezichtje had een pijnlijke uitdrukking van lijden, moeite, zorg en inspanning. Ja, ik zag het duidelijk, zij was eene afgesloofde onderwijzeres, die in moedeloosheid den berg afdaalde, dien wij jong en hoopvol bestegen. Zij sloeg ongeruste en wantrouwende blikken op hare jeugdige mededingsters en scheen ongenegen om op de vragen van de jonge dame met het lessenboek categorisch te antwoorden.

Na een koddige schermutseling van tamelijk indringende volharding bij de eene en schuwe terughouding bij de andere, verzekerde zij, dat zij verder moest gaan dan de overige dames en dat Hoorn het doel harer reis was.

«Dan blijf ik u gezelschap houden» zeide ik, «want ik ga tot de uiterste grens, tot Medemblik.»

Het ijs was gebroken; de dames begonnen te lachen en beleden dat zij allen naar hetzelfde doel trachtten; wij waren dus lotgenooten.

Digitized by Google

Wij poogden elkander nu de lange eentonige vaart op een regenachtigen dag zoo aangenaam mogelijk te maken. De bejaarde dame was zeer spraakzaam, maar wat zij vertelde was weinig opwekkelijk voor jonge onderwijzeressen — een treurig verhaal van rampspoeden en worstelingen en wat achter dit alles nog doorschemerde, alsof het niet genoeg ware om een mensch ontijdig te doen vergrijzen — kommer en armoede.

Ik geloof dat wij allen medelijden gevoelden met die oude vrouw, welke op hare gevorderde jaren nog op nieuw naar eene plaats moest solliciteeren — en noch hare zenuwachtige spanning en overdreven levendigheid, noch haar wonderlijk pover toiletje wekte onzen lachlust, hoewel ze inderdaad een allerdwaast voorkomen had.

Eene van ons kon maar de gelukkige zijn, en misschien geen onzer, want er konden ook nog mededingsters van elders opdagen. En zoo was het ook. Nauwelijks hadden wij ons te Medemblik in het logement wat ververscht of een hooge ouderwetsche kiereboe kwam aanrennen en met een grooten luchtsprong daalde een vrouwelijke gedaante met zware hooge lederen laarzen neder.

Het was een onbehaaglijke figuur met ruwe manieren, grove stem en een aanmatigende wijze van doen, die ons eenparig tegen haar innam. Bij het binnenkomen bleef zij op den drempel staan, richtte haar lorgnet op ons, en na ons beurtelings in oogenschouw te hebben genomen, zette zij zich glimlachend aan een afgezonderd tafeltje neder. Een van de dames, Mejufvrouw J. had terstond bijzonder mijne aandacht getrokken. Het was een lief, beschaafd, geestig en gemoedelijk meisje. Wij waren genoodzaakt onze slaapkamer te deelen en beklaagden het ons niet. Wij raakten zoo druk in gesprek over godsdienstige vraagpunten, dat wij examen en school vergaten, zoowel als de orkaan, die er waaide, terwijl wij ons onderhoud

Digitized by Google

een goed eind in den nacht voorzetten, tot wij begrepen, dat de slaap ons hoog noodig was.

Na gezamenlijk het ontbijt gebruikt te hebben, begaven de zes sollicitanten zich naar het gemeentehuis, waar de commissie van onderzoek ons wachtte; wij vonden daar nog een zevende mededingster, die de jongste was van ons allen en zich geheel niet met ons scheen te willen inlaten. Zij gaf zich zeer weinig moeite om het opgegeven werk behoorlijk af te maken, en bleef zorgeloos praten met de dame met het lorgnét, die wij veel geleerdheid hoorden tentoonspreiden en elk diep beklagen, die nooit iets aan Grieksch en Latijn had gedaan «neen, dan wist men ook niet wat werken was.»

De Heer B., de schoolopziener die het examen met een paar docenten van de Marine regelde, gaf blijk van groot talent, door de gepaste wijze van onderzoek en het verstandig gekozen werk, dat wij ter proeve moesten maken. Inderdaad zij die vragen, worden even scherp geëxamineerd als zij die antwoorden moeten; en goed te ondervragen is veel grooter kunst dan goed te antwoorden. Toen wij eenmaal op gang waren met de bezigheden, kregen wij er veel schik in, zoodat wij waarlijk een zeer genoeglijken dag doorbrachten. Mejufvrouw J. en nog eene der dames werkten zoo flink en antwoordden zoo vlug, dat ik stellig meende dat zij een van beiden de aanstelling zouden verwerven. Zij daarentegen waren zoo welwillend mij voor de gelukkige te houden.

Wij verlieten de zaal met die innerlijke beklemdheid aan zulke toestanden eigen, zonder iets van den uitslag te weten te komen. De heeren beloofden dat ze ons spoedig uit de onzekerheid zouden helpen. Wij rekenden er te meer op, daar zij die de school aanvaarden zou, terstond voor eene woning zou hebben te zorgen en bleven dus nog onder gespannen verwachting in het gebouw. Na een levendige discussie

Digitized by Google

van de Heeren, kwam men ons zeggen, dat wij ongetroost moesten heengaan, daar de keus nog niet beslist kon worden.

De dames kwamen intusschen overeen om mij voorloopig geluk te wenschen. Hetzelfde gebeurde toen ik in het logement terugkwam, waar wij een neef van een der examinatoren aantroffen, die met ons de reis naar Amsterdam doen zou en mij verzekerde dat mijne aanstelling niet lang zou uitblijven.

Daar kwam nog een derde en vierde getuigenis bij, maar de officieele aanstelling bleef altijd uit.

Men raadde mij intusschen naar een huis te gaan zien, daar de reis nog al langdurig en lastig was. Ik ging er dan op uit met Mejufvrouw J. die ik nog altijd voor de uitverkorene hield en wij wandelden zamen het onbehaaglijk plaatsje rond dat, vooral bij het slechte weder, een somber naargeestig aanzien had, en wij zochten naar een huis zonder elkander te benijden hoe ook de uitslag wezen zou.

Voor wij afreisden lekte er nog uit, dat er een hevig geschil tusschen de Heeren was gerezen, dat de Burgemeester à tort et à travers zijn nichtje wilde benoemd zien, die ongelukkig de zwakste van alle aspiranten geweest was en eigenlijk nog te jong om in aanmerking te mogen komen, maar de schoolopziener hield staande dat de aanstelling mij toekwam.

Onder deze onaangename tijding, die een schaduw over mijne uitzichten wierp, keerde ik huiswaarts, want ik wist nu reeds vooraf, dat indien de schoolopziener de zaak al voor mij won, de Burgemeester en zijn aanhang mijne tegenpartij zou zijn.

De zaak bleef op zijn beloop en ik vernam er in weken niets meer van, ja ik achtte de kans geheel verloren en getroostte het mij. Intusschen beproefde ik mijne krachten op de school, waar ik mijne opleiding had genoten om mij aan de praktijk van het schoolonderwijs weder te gewennen. Na een paar maanden bleek het echter, dat mij die inspanning te

Digitized by Google

machtig was; ik werd ziek en mijn geneesheer meende in die ervaring een wenk te zien om mij den raad te geven niet naar een zooveel krachteischenden werkkring te staan.

Deze ontdekking sloeg eensklaps aan al die schoone plannen en illusiën, die ik mij met mijne vriendin geschapen had, den bodem in en van ons samenwonen en werken kwam niets tot stand. Sara had weldra een nuttigen werkkring gevonden. Zij gaf de voorkeur aan gezellige bedrijvigheid in een gezin, boven het eentonige kamerleventje van eene commensales, die voor het venster zit te haken en te borduren om den tijd te dooden. Zij nam dus de leiding op zich van het gezin van een weduwenaar met wien zij later in het huwelijk trad. Ik hield mij gedeeltelijk bezig met het schrijven van kleine opstellen, die in het Christelijk album en andere tijdschriften verschenen en met het geven van lessen.

Drie maanden na het examen meldde zich een jonge dame bij mij aan, die zich bekend maakte als een achtste mededingster naar de school te Medemblik, maar die verhinderd was te komen. De Burgemeester had vergeten? haar op te roepen; zij zou eene al te gevaarlijke mededingster geweest zijn tegenover zijn zwakke protégée. Zij had althans een allerinnemendst voorkomen en sprak zoo verstandig en beminnelijk, dat zij mijn hart stal en ik recht blijde was te vernemen dat zij te Amsterdam gouvernante was en wij onze kennismaking zouden kunnen voortzetten. En die werd ook voortgezet tot aan en over het graf. Zij was achter het geheim van mijne initiaal gekomen. Ik teekende toen E. later Elise. Zij had reeds lang getracht mij te leeren kennen en haar verlangen om den afloop van het examen te vernemen, bood haar daartoe de aanleiding aan. Zij wenschte te weten wat er van die geschiedenis was. Zij had familie te Medemblik en het was haar niet onverschillig wie de plaats zou bezetten, die zij zoo gaarne vervuld zou hebben.

Digitized by Google

Ik vernam nu de geheele intrige en al den strijd, die buiten mijn weten of toedoen over mijne benoeming gevoerd werd, maar tevens dat inmiddels de meisjesschool geheel verloopen was; daar de ouders niet maanden lang hadden willen wachten waren er vele meisjes naar kostscholen gezonden of op de jongeheeren school opgenomen. Verder vernam ik hoe ongezond die standplaats was. Ik herinnerde mij maar al te wel den snerpenden wind en het barre voorkomen van die doodsche plaats — en toen eindelijk de schoolopziener het pleit gewonnen had en het bericht van mijne aanstelling kwam, zag ik mij genoodzaakt voor de eer te bedanken.

De protegée van den Burgemeester die zooveel onrust veroorzaakt had, zegevierde nu, maar niet tot haar geluk, want zij werd het slachtoffer van het ongezonde oord en stierf na twee jaren van moeite en lijden.

Aldus mijne schoolplannen verijdeld ziende, begon ik op nieuw aan een gouvernantesplaats te denken, maar daar ik mij meer en meer op het schrijven van kleine schetsen toelegde, voelde ik veel lust mij alleen tot het externaat te bepalen om mijne namiddaguren voor eigen studie vrij te houden.

Een mijner vrienden vroeg mij op zekeren dag hoe ik dacht over het onderwijs in het gezin van een Israëlitisch geneesheer, een zeer geachte familie met allerliefste kinderen. Dr. D. kwam mij zelf over die zaak spreken en deed mij vrij wat onbekrompener voorstel dan mij nog ooit was aangeboden. Toen hij zag dat ik aarzelde, werd hij eenigszins gepikeerd en zeide korselig:

«Ik zie dat gij bedenkingen hebt.»

«Dat is ook zoo.»

«Gij hebt een vooroordeel tegen Israëlieten.»

«Geenszins — ik acht integendeel uwe nationaliteit als de oudste adeldom.»

Digitized by Google

«Wat weerhoudt u dan?»

«Laat ons onbewimpeld spreken en de zaken onbevangen onder de oogen zien. Er bestaat inderdaad een verschil van veel beteekenis tusschen ons. De mate van die beteekenis zal afhangen van het werk dat gij van mij zult verlangen. Kom ik alleen tot uw gezin om onderwijs te geven in taal, rekenen, aardrijkskunde, enz., dan maakt ons religieus verschil weinig uit, maar draagt gij mij de opvoeding uwer dochtertjes op, dan moet gij u in mij niet vergissen. Daar zijn tweeërlei slag van Christenen: de eerste en helaas de talrijkste klasse is tamelijk onverschillig omtrent hare belijdenis en zij noemen dat, verdraagzaamheid of liberaal en verlicht zijn; maar daar zijn ook Christenen voor wie hunne overtuiging het leven van hun leven en de kracht van hunne kracht is. Om eene opvoeding te regelen, heb ik zedelijke beginselen noodig, die ik put uit mijne belijdenis, uit mijn heilige overtuiging. Zal ik nu, indien ik volgens mijne beginselen het gemoed uwer dochters tracht te vormen, niet in strijd komen met uwe beginselen?»

«Mijne kinderen zijn nog jong; mij dunkt, gij zult gemakkelijk alle geschilpunten achterwege kunnen laten. Ik ben niet van plan den geest mijner kinderen te binden; willen zij als ze volwassen zijn een andere religie omhelzen dan die hunner ouders, dat zullen zij moeten weten, maar zoolang zij jong zijn, ben ik er voor om hen in hunne voorvaderlijke overleveringen te laten volharden. Ik ben gesteld op een godsdienstige opleiding. Mijne kinderen gebruiken den kinderbijbel van Mevrouw van Meerten, en gij zult ontdekken, dat ik niet vreemd ben aan de leer van Hem, die gezegd heeft: «wat den mond ingaat verontreinigt den mensch niet, maar wat hij doet en denkt, dat verontreinigt hem.» Wat ik van u lees, ademt een wijsgeerigen geest; gij kunt niet

Digitized by Google

bekrompen zijn; gij zult niet verlangen om proselieten te maken, en wel verre van afgeschrikt te zijn, stel ik prijs op hetgeen gij mij van uwe overtuiging gezegd hebt. Wij zullen de zaak wel eens worden, niet waar?»

Hij bracht zijne engelachtige kinderen tot mij, de een al schooner en aanvalliger dan de ander; ik maakte kennis met de moeder, een zeer beschaafde Engelsche dame en ik besloot de les aan te nemen tot nader kennismaking en kwam dagelijks van 10 tot 4 uur. Mevrouw woonde dikwijls de lessen bij; de schrandere kleinen vorderden snel; niets scheen de goede verstandhouding te zullen verstoren. Menigmaal sprak Mevrouw over godsdienstige onderwerpen met mij; zij had een Christengouvernante gehad; zij kon niet begrijpen waarom die afscheiding van Joden en Christenen toch altijd nog zoo sterk bleef spreken; het kwam haar voor, dat men van wederzijden op een hooger standpunt van humaniteit was gekomen, waarop men elkander ontmoeten en lief hebben moest.

«Ik vind de vrijheid die de Christenen hebben in het onbelemmerd gebruik van spijzen, in het gelijk stellen van alle dagen een loffelijke vooruitgang,» zeide zij «en ik bewonder het korte kernachtige gebed der Christenen zoozeer, dat ik het sedert ik het van mijne gouvernante leerde, gebeden heb, alleen met een kleine wijziging, waar ik het ongerijmd vind.

Ik was zeer verlangend die ongerijmde passage te leeren kennen.

«Wel,» zeide zij; gij bidt: «vergeef ons onze zonden gelijk wij vergeven onzen schuldenaren,» dat is een grove fout, want daar stelt de mensch zich aan de godheid voor als zijn voorbeeld; ik laat die passage dus weg en zeg alleen, vergeef ons onze zonden.

«Gij roert daar juist de teederste snaar aan. Het Christendom is de leer der verzoening, der vergiffenis, die ons niet enkel

Digitized by Google

de vergeving van onze zonden waarborgt als blijde boodschap, maar wij zijn gehouden te vergeven, indien wij echte discipelen van onzen Meester willen zijn; wij zijn gehouden ons met onze wederpartij te verzoenen, opdat wij elken dag met vrijmoedigheid kunnen spreken: « vergeef ons onze zonden gelijk wij vergeven aan elk die tegen ons misdaan heeft. »

« Indien gij elkander de misdaden niet vergeeft zal God u ook niet kunnen vergeven, is onze leer. »

« Neen, » zeide zij, met zekeren afkeer, « ik vind het een dwaasheid, zoo iets te bidden, daar blijf ik bij, dat is een bepaalde fout in uw gebed, » en ons gesprek nam een andere wending.

Onze omgang werd steeds aangenamer. De familie D. had er recht slag van zich het dagelijksch leven behaaglijk te maken en bij de heuschheid en vriendelijke onderscheiding met welke men mij bejegende, zou ik gelegenheid gehad hebben, recht veel te genieten, indien ik niet aan mijn celletje thuis de voorkeur had gegeven, om mijn stille avonden met lezen en schrijven door te brengen.

Als de les was afgeloopen of als de kinderen niet tegenwoordig waren, begon Mevrouw menigmaal een vertrouwelijk en ernstig onderhoud — ja ik moet zeggen, dat ik met deze dame meer belangrijke gesprekken heb kunnen voeren in zes maanden als in zes jaren onder mijne geloofsgenooten. De smart was aan dezen fraaien hardsteenen gevel niet voorbij gegaan en een diepgaand zielelijden was over den drempel gegleden, waar alles geluk en voorspoed scheen te zijn. Gevoelig als deze lieden waren voor al het zinnelijk schoon, hoogst vatbaar voor al wat kunst en fijne smaak opleverden, waren zij vooral gesteld op de uiterlijke bekoorlijkheden hunner kinderen, die inderdaad beeldhouwer en schilder tot model hadden kunnen strekken.

Digitized by Google

Plotseling wordt de schoonste van hunne lievelingen door eene hevige ziekte aangegrepen en door den dood bedreigd; de hartstochtelijke moeder is schier waanzinnig van smart. Verschillende geneesheeren zijn ter hulpe gesneld om den radeloozen vader bij te staan. De moeder bezweert hen in haar wanhoop haar haar kind te hergeven. » Laat het leven, leven, het moet leven, gilt zij — het mag niet sterven — ik wil het niet missen, ik laat het niet los; het moet leven en zij heft hare handen ten hemel en eischt dat jonge leven als haar eigendom van God terug.

Een geneesheer zegt, dat hij nog één middel kan beproeven, en de kunst treedt nog eenmaal in het strijdperk met den dood. Het stervende kind, dat reeds gereed was ten hemel te stijgen, wordt door de kunstbewerking terug gehouden: het vluchtende leven is geboeid. Het ademt weder, het slaat de groote bruine oogen op, de ouders juichen, het kind leeft! Ja, het physische leven is behouden, maar de geest schijnt ontvlucht en keert niet weder. Het kind is zinneloos. Het schoone lichaam wast op als een prachtig maar geesteloos beeld.

« Ik heb met God getwist om dat kind, ik heb het van zijn hand geëischt en Hij heeft het mij gegeven in zijn toorn om mijne zonde te straffen. Ik heb een engel aan den hemel ontscheurd en nu is ze mij tot een wraakengel geworden, die mij aanklaagt en dag en nacht zucht ik, o God vergeef mij mijn oproer en mijn verzet tegen uwe wegen!! O, laat zij tot U gaan! » sprak nu de verootmoedigde moeder.

Maar dat alles had haar nog niet genoeg van hare afgodische vereering van de uiterlijke schoonheid harer kleine lievelingen genezen, en als een donderslag trof haar nu het ijselijk noodlot van een zoo wanschapen schepseltje ter wereld te brengen, dat het voor elks oog verborgen op een afgezonderde kamer verpleegd werd tot het zijn rampzalig leven

Digitized by Google

verloor. Sedert was er eene ontzetting over haar gekomen, die haar hart soms tot berstens toe prangde en haar drong het lucht te geven in een vloed van tranen. Zij scheen gaarne met mij over haar harteleed te spreken en te luisteren naar hetgeen ik tot haar troost poogde aan te voeren, en in zulke uren had ik haar lief en scheen zij een geopend oor en een toegankelijk hart te hebben, maar altijd welde de oude eigenzinnigheid weer op, die zich niet buigen kon voor den Almachtige, om in Zijn wil te berusten.

Verscheiden maanden gingen recht genoeglijk voorbij. Wij stonden op het punt ons contract te herzien, toen een klein voorval groote veranderingen teweeg bracht. Terwijl Mevrouw D. met eenig naaldwerk bezig, de lessen bijwoonde, werd haar een papiertje overhandigd, dat kennelijk een bedelbrief scheen te zijn. Zij was zeer milddadig voor de armen en zond nooit iemand ongetroost heen. Thans evenwel rees zij vertoornd op, hief het papier met verontwaardiging omhoog en riep bevend van toorn:

«Zeg aan dien jongen, dat hij hier nooit wederkomt, zeg dat zijn moeder voor eens en voor altijd wete, dat zij bij mij geen hulp heeft te zoeken, God heeft haar bezocht voor al het kwaad, dat zij in dit huis heeft aangericht en ik zal niet tegen God strijden die haar straft.»

De bediende aarzelde nog, maar moest eindelijk zijn last vervullen om het arme hongerige kind niet alleen ongetroost, maar nog zwaar bestraft van de deur te zetten, terwijl Mevrouw steeds onrustig en met opgewondenheid door de kamer liep en zoo luid sprak, als verdedigde zij hare wijze van doen voor een wederpartij. Tot mijn schrik wendt zij zich tot mij, en zegt:

«Lees toch eens wat ons dat onbeschaamde schepsel nog durft zeggen. Verbeeld u, die vrouw heeft hier gestolen en gelogen en alle kwaad gesticht en onrust in dit huis gebracht, waar

Digitized by Google

zij het zoo goed had en zooveel vertrouwen genoot en nu heeft zij nog de onbeschaamdheid om hier te komen om geld. Lees eens, hoe durft zoo iemand dat te wagen; zij gaf mij het papiertje en ik las een slecht gekrabbeld briefje, dat begon met eene ootmoedige schuldbekentenis; en de zondares bad alleen voor haar arm kind om hem toch niet zonder voedsel weg te zenden.

«Zij erkent toch het kwaad dat zij gedaan heeft,» waagde ik op te merken; «het schijnt haar diep te berouwen.»

«Ja, omdat zij nu gebrek lijdt, maar waarom kwam dat berouw niet eerder? Neen, zij moet Gods vergelding ondergaan en boeten voor hare ongerechtigheid, zij en hare kinderen. Gij schudt het hoofd. Zoudt gij er anders over denken.»

«Ja zeker», zeide ik, in mijn wetboek staat geschreven: «als uw vijand hongert, geef hem te eten, bid voor degenen die u vervolgd en gesmaad hebben, zegen die u vloeken.»

«O, dat is een gekke sentimentaliteit; zoo iets heb ik nog nooit gehoord. Gij zoudt willen dat ik dat slechte wijf nog zou ondersteunen?»

«Ongetwijfeld, zij heeft haar oordeel reeds van God ontvangen; heeft zij zich met oneerlijk goed verrijkt, zij is armer dan ooit; heeft zij zich verhoogd, God heeft haar vernederd; nu is het aan ons de gekastijde op te beuren.

«Dwaasheid, uitzinnigheid. Nu, als dat Christendom is, dan is het een onpraktische dweeperij, die het kwaad in de hand werkt. Ik houd van recht en van vergelding.»

«Hebben wij zelven dan geen behoefte aan ontferming, aan vergeving, aan genade? En zoo zeker als wij zelf erbarming van God behoeven, zoo zeker moeten wij ook aan onze medezondaren barmhartigheid bewijzen.»

«Neen, neen, ik verlang alleen dat mij recht zal geschieden, riep zij zich trotsch oprichtende, en ik wil recht doen, maar al wat meer is, dat is onzin.»

Digitized by Google

De kinderen hadden hun werk gestaakt en staarden nu eens hunne verbitterde mama dan weder mij aan. Men kon zien dat er veel in die kleine hartjes omging. Mevrouw was nog niet geheel tot kalmte gekomen, toen de dokter thuis kwam om zijn luncheon te gebruiken.

Zij viel hem terstond met het voorval op het lijf, dat haar zoo sterk had aangegrepen en haar wrevel scheen nog hooger te stijgen, toen zij aan de laatste mededeeling was gekomen over mijn oordeel in het geval, dan over de zaak zelve. «Ik zond den jongen bedelaar van de deur en gaf de boodschap dat zij bij ons geen hulp behoeft te komen zoeken, riep zij uit.»

De dokter knikt, zijn soep nuttigende, met veel instemming en wendt zich nu tot mij met de toelichting: «gij moet weten, grooter canaille hebben wij nooit in huis gehad. Zij heeft het hier zoo schandelijk laten liggen, dat het niet om te zeggen is en die durft ons nu nog om hulp vragen.....

«Is dat nu niet een bewijs dat ze bitter moet lijden en geheel tot het uiterste is gebracht door de ellende? waagde ik op te merken.

«Neen, het is een bewijs van hare schaamteloosheid, viel Mevrouw heftig in, maar in klimmenden toorn riep zij uit, op mij wijzende: spreek er toch niet met haar over, want zij zegt, dat ik zeer verkeerd heb gedaan met den jongen weg te zenden, ik had hem behooren te spijzen en met gunsten te overladen.

«Maar me lieve, hervatte de dokter, ge zult toch niet leeren, dat als er heden nacht een deugniet bij mij inbreekt ik hem morgen zal moeten gaan verrassen met een blijk van mijne toegenegenheid? Gij zijt veel te verstandig om zoo iets te beweren.»

«Neen, waarde Heer, gij zijt te verstandig om mij zulke

Digitized by Google

zienswijze in ernst toe te schrijven, maar het geval zou veranderen, indien die inbreker een arm had gebroken en zich verootmoedigd aan uw voeten wierp en om uwe genade smeekte; dan zou het groot zijn hem te helpen.

« Neen, zulke weekhartige philanthropie zou de maatschappij bederven, antwoordde de docter scherp.

« Geloof dat niet, indien wij dat groot en koninklijk gebod recht verstonden: God boven alles te beminnen en den naaste als ons zelven, dan zouden wij ook geneigd zijn dat in alle bijzonderheden toe te passen, zooals hier nu voorkomt. Heb uwe vijanden lief — zegen die u vervloeken — doe wel degenen die u haten — indien uw vijand hongert geef hem te eten — indien iemand den rok genomen heeft, geef hem ook den mantel, opdat gij moogt kinderen zijn van uw hemelschen Vader. Ziedaar de vervulling van de wet en de profeten.

« Dwaasheid, louter dwaasheid.

« Dat is nu dat Christendom waarvan ik u aanvankelijk sprak, ik vreesde wel dat het u te eeniger tijd zou ergeren. Heden blijkt het ten duidelijkst, welke klove ons nog van een scheidt.

De wet met het onverbiddelijke: oog om oog en tand om tand staat u toe uwen vijand te haten, het Evangelie, dat u een dwaasheid schijnt, leert ons, wie u op den rechter wang slaat, keer hem ook den linker toe.

« Wij moeten dit gesprek ter gelegener plaats en tijd te zamen voortzetten, zeide de dokter met een blik op de kinderen, laat ons nu over iets anders spreken.

Des anderen daags riep de dokter mij tot zich in de voorkamer. « Het onderhoud van gister heeft mij veel leed gedaan, » zeide hij — leed gedaan, omdat het onze aangename betrekking dreigt te storen en vooral ook omdat de kinderen er getuigen van waren.

Digitized by Google

«Ik werd er in voortgesleept tegen mijn voornemen.

«Ik maak u daar ook geen verwijt van, maar ik wil voorzorgen nemen tegen dergelijke voorvallen, want verbeeld u, wat die kleine luistervinken mij zeggen, toen gij vertrokken waart:

«Papa,» wij vinden toch dien godsdienst van de jufvrouw veel schooner en beter dan de uwe, want wij hadden veel liever dat arme kind ons brood gegeven dan hem hongerig weg te zien jagen, omdat zijne moeder gezondigd heeft. — Zie, dat trof mij.

«Uit den mond der jonge kinderen heeft God zich lof toebereid,» antwoordde ik.

«Ik wil echter niet dat mijne kinderen, zoo jong als ze zijn, reeds dat verschil opmerken van beginselen en eene ontijdige keuze doen. Dit voorval heeft zich onvoorziens en buiten uwe schuld voorgedaan, maar de kinderen zijn nu eenmaal opmerkzaam op dit punt geworden. Zorg dat dit niet meer voorkomt en beloof mij voortaan uwe gevoelens, waar ze met de onze in strijd komen, niet meer uit te spreken.

«Dat kan ik niet beloven. Zie hier nu juist wat ik vreesde en waarom ik uwe kinderen niet zal kunnen opvoeden.»

«Maar dat is immers schrikkelijk eenzijdig en onverdraagzaam; ik heb van der jeugd af onder Christenen verkeerd, maar ik heb nog nooit iemand aangetroffen, die zoo over het Christendom denkt als gij.

«Gij hebt verkeerde denkbeelden over het Christendom, helaas door de Christenen zelven u gegeven, waaronder gij verkeerd hebt, Christenen, die te vaak alleen naamChristenen zijn en metterdaad hun godsdienst verloochenen. Wij hebben gestuit op de kern des zedelijken levens, op de leer van vergelding of genade, van wraak of verlossing — die vraag naar onze betrekking tot God rust op den bodem van alle levensbeschouwingen en van onze harten. — Ik kan

Digitized by Google

daarom mijne opinie niet verzaken of verbergen en gij vreest dat uwe kinderen de leer van vergeving en verzoening zullen verkiezen boven die der wraakoefening en vergelding. Ik mag u niet bedriegen, maar deze overtuiging zal altijd in mijne levensbeschouwing doorschemeren, en gij ergert u daaraan.»

«Neen, ik vrees alleen het te vroeg. Blijf bij ons, ik vereer uwe vaste overtuiging, ik eerbiedig uw vromen ernst; bedwing alleen de uiting van uw gevoelen; vermijd de botsing met mijne vrouw, zwijg over zekere punten en ik wil uwe kamer in orde laten maken en uw appointement verdubbelen. Gij ziet dus hoe hoog ik uw arbeid aan mijne kinderen waardeer. Maar loop niet vooruit.

«Ik kan u niet dienen, waarde Heer; wij zouden te spoedig weer in conflict raken, zoolang onze wegen nog zoo wijd uiteenloopen; laat ons in vrede scheiden. Ik heb nooit zoo levendig gevoeld welk verschil er is tusschen de bediening van de wet en die der verzoening en der genade.»

«Neem het nog zes weken in bedenking om in ons huis uw intrek te nemen.»

«Ik kan er geen zes uren over denken; ik weet vooraf dat ik over zes weken als over zes jaren dezelfde zal zijn.»

De dokter zag treurig voor zich neer en wreef onrustig zijne handen; er woelde blijkbaar een storm in zijn hoofd en in zijn hart.

«Men kan niet altijd zooals men wil,» zeide hij — ik heb een groot gezin. Ik heb veel gedacht en veel gelezen. De bespiegelende wijsbegeerte heeft mij verre van mijne voorvaderlijke overleveringen weggevoerd, maar Christen worden, zoo als onderscheiden leden van mijne familie gedaan hebben, dat is geheel iets anders; ik zie daar het wenschelijke nog niet van in. Ik meen echter op een hooger standpunt te staan dan de groote menigte en ik vooronderstelde, dat ook gij boven

Digitized by Google

bekrompen religieuse vooroordeelen waart verheven. Laat ook uwe overleveringen los, zooals zoovelen uwer geloofsgenooten gedaan hebben en wij staan op gelijken grond en kunnen samenwerken.»

«Mijne overleveringen zijn mij dierbaar als mijn leven,» antwoordde ik; « het zijn in mijn oog geen kunstig verdichte fabelen, maar daadzaken, waarvan kracht uitgaat ten leven.»

«Ik heb nog nimmer zulk een vurig Christen ontmoet als gij zijt. Maar . . . . gij zijt nog jong. . . . .

«En toch zijn er zeer velen zoo en vrij wat krachtiger dan ik, maar ik beken dat het doode naam-christendom heden ten dage verreweg de overhand heeft.»

«Gij zijt gelukkig in uw vast geloof — maar gij hebt gelijk — wij kunnen niet te zamen werken — wij moeten scheiden.»

Met weemoed verliet ik het lief gezin, waar ik met meer onderscheiding en liefde werd bejegend, met meer voorkomende goedheid behandeld dan in de beide christengezinnen waar ik getoefd dad.

Voorwaar deze lieden waren niet verre van het Koninkrijk Gods.

Digitized by Google

DE APOSTEL DES ONGELOOFS.

XIV.

Daar ik alleen des morgens onderwijs gaf, had ik veel vrijen tijd, en ik bleef dien hoofdzakelijk aan mijn lievelingsstudie «de zielkunde» wijden.

Reeds had ik ongeveer zestig verschillende definities over de ziel opgezameld. Ik had kennis gemaakt met de zielkunde van Locke, met de monadenleer van Leibnitz, met de kategorieën van Kant en met de stellingen van Herbert, maar de mathematische zielkunde van dezen laatste trok mij niet aan. Meer aantrekkelijks hadden voor mij dan nog de natuurphilosofen van de Hegeliaansche school, hoewel ik wel inzag, dat zij met hunne verachting voor de lastige empirische methode, zich geheel eenzijdig in de speculatieve richting moesten verliezen, en vergeefs blijven streven om alles uit begrippen te verklaren.

Vermoeid en onvoldaan over zooveel hersenbrekens, overzag ik al die opvolgende stelsels van de denkers, die getracht hebben het wezen van den mensch te verstaan, zonder aan den mensch zelf hunne theorieën te toetsen, en ik betreurde het dat zooveel arbeid ons zoo weinig bruikbaars nagelaten heeft

Digitized by Google

Was het niet of de eene duiker de pareltjes die de andere had opgevischt, telkens weer wegwierp, als onwaardig om aan de kostbare parelsnoer der waarheid aangeregen te worden. Hoevelen hadden het water slechts troebel gemaakt, zonder iets wezenlijks uit de diepte, waarin zij zich waagden, mede naar boven te brengen. Neen, dat waren de van God gezalfde profeten niet, deze vernuftige uitvinders van gedachtenreeksen. Langs de hooge stellaadje van syllogismen op te klimmen mocht een behaaglijke bezigheid voor het verstand zijn, het verhoogde alleen onze behendigheid in het klouteren zonder ons de macht te verleenen tot die hoogte op te stijgen, waar de Goddelijke waarheid troont. Het ware profetisme kon niet in redeneeren en denken alleen gegrond zijn. Zoo diep kon de menschelijke aan God verwante natuur niet vervreemd zijn van haar oorsprong, dat ze niet eindelijk de deur zou vinden tot rechtstreeksche gemeenschap met het onzienlijke, om uit de eeuwige fontein meer onmiddelijk licht en leven te putten.

Met verlangen zag ik de groote vacantie te gemoet, die Theodoor weer in ons midden terug zou voeren. Ik was zeer begeerig te vernemen wat hij gewerkt had en welke zijne indrukken zouden zijn van het leven, sedert hij te Rotterdam op het Zendelingshuis werd opgeleid.

Wij hadden beiden oplettend in de wereld rondgezien en langs verschillende paden en onder geheel onderscheiden omstandigheden onzen eersten oogst van menschenkennis opgezameld.

Was ik eerst in gezinnen geweest waar het godsdienstig gevoel ziekelijk overspannen en zwaarmoedig was, thans verkeerde ik in gezinnen, waar tot mijn smart het godsdienstig leven geheel ontbrak, maar waar vroolijke levenslust heerschte. Theodoor had insgelijks met dweepzucht en fanatieken gods-

Digitized by Google

dienstijver kennis gemaakt, om ter andere zijde op wufte godsdienstloosheid te stuiten. De platte alledaagsheid van den wereldgeest had zijn vroom gemoed gekwetst en afgestooten. In het zendelingshuis voelde hij zich beter op zijn plaats dan onder de onderwijzers, en hij klaagde bitter over het gemis van idealiteit en over de materialistische opvatting van het leven onder de jonge lieden. Hij ademde hoog en vrij op toen hij van de schoolsleur ontslagen, naar hartelust studeeren kon; 't was hem als iemand, die naar lucht snakt en nu onder den vrijen hemel komt. Zijne studiën hadden door onze correspondentie en gesprekken een eigenaardigen invloed op de richting van mijn zoeken en denken, en voerden mij telkens weder tot het theologische gebied terug. Hoog roemde hij de lessen van Dr. Oosterzee en Doedes. Den eersten vergeleek hij bij een adelaar, die in zijn vlucht uwe gedachten medevoert, om uit zijne hoogte een breed en rijk panorama te overzien. Doedes daarentegen vergeleek hij bij een ingenieur, die een artesiaanschen put graaft en telkens dieper en dieper doordringt in den bodem, en die uit hetgeen hij uit de diepte ophaalt, u bewijst welke lagen daaronder verborgen liggen, zoodat het onzichtbare zichtbaar wordt gemaakt.

Maar daar waren ook invloeden van geheel andere richting, die den geest der kweekelingen bewerkten, en die wellicht door meer dagelijksche inwerking, de twijfelzucht en de onzekerheid in hun gemoed teweeg brachten, die als het rusteloos kabbelen van de schommelende golfjes den vasten wal ongemerkt afknagen en eindelijk ondermijnen.

Wat had hij veel mede te deelen van de scherpzinnigheid van de Wette, van de verheven inzichten van Schleijermacher, die de verhalen van Jezus geboorte en hemelvaart als poëtische inkleeding verklaarde, niet om de heerlijkheid van Christus te verminderen, maar juist om die ideeën aan de mishandeling

Digitized by Google

van ongeloovige spotters te ontrukken. De taal van Strausz, die met vasten voet op dit eenmaal ingeslagen spoor voortging, verschrikte hem evenwel niet weinig, want deze vergenoegde zich niet met enkele mystische inmengselen in de Evangelische verhalen te veronderstellen, maar voor hem werd de geheele persoon van Christus fabel. Zijn Christus had niet de gemeente gesticht, maar de gemeente had dien Christus verdicht.

Ik kon mij niet begrijpen dat Theodoor het ongerijmde van dat denkbeeld niet even levendig voelde, niet even krachtig van zich wierp als ik. Vrome dwepers uit de laagste volksklassen zouden door leugenachtige verzinselen die heerlijke verhalen voortgebracht hebben en zij zouden tot eene wereldoverweldigende geestelijke macht geworden zijn? — onzin! — Het is zoo, Theodoor veroordeelde zulke willekeurige veronderstellingen, die elk persoonlijk steunpunt uit de geschiedenis vervluchtigden nog als geheel ongeoorloofd. Neen, hij zou zijn Heer en Meester zoo licht niet prijs geven!.... Maar, die Strausz was toch geen slecht mensch, geen ruwe onwetende spotter — wat had hij een innemend voorkomen. Hij liet mij zijn fraai portret zien en was er zoo mede ingenomen dat hij het keurig mooi nateekende om het te voegen bij het gedicht van Ter Haar, dat hij menigmaal met groote voorliefde en diep gevoel voordroeg. Het deed mij echter pijnlijk aan hem dat vers zoo dikwijls te hooren reciteeren en hem op dat portret zulke dwepende blikken te zien slaan bij de woorden: «Is dat die twijfelaar?» 't Was of er in de zachte aantrekkelijke beeltenis en in dat liefelijk gedicht een heillooze betoovering schuilde, die menigeen heeft verteederd om eerst met den schoonen twijfelaar te dwepen en weldra hem na te volgen. Er lag in dat vers van Ter Haar iets van den fatalen invloed van Goethes Werther, die hoewel geschreven om af te schrikken van wanverhoudingen in de liefde, een zoo noodlottigen prikkel

Digitized by Google

tot navolging meedeelde, dat hij door menig mijmerziek hoofd den kogel heeft gejaagd. Wie Werther las verbeeldde zich een Werther te moeten worden. Ik zag het al spoedig dat Theodoor onder een soort van facinatie kwam. Het schoone lied op den vermetelen twijfelaar maakte diens persoon zoo imposant, overgoot hem met zulk een aureool van kracht en stoutmoedigheid, dat zijn beeld als dat van een heros onuitwischbaar in zijne ziel stand hield. Ik ben overtuigd dat de nuchtere lezing van het leven van Jezus nooit dien indruk op hem zou gemaakt hebben, als hij Strausz niet eerst geïdealiseerd had gezien tot een Titan, of wel als een heiligen martelaar voor zijne overtuiging.

Bovendien is er voor een wakker jongeling wel iets aantrekkelijks in om zich wijzer en sterker te voelen dan zijn nichtje en door zijne wetenschappelijkheid verheven boven de geloofsvormen zijner grootouders. De gisting in zijn gemoed was te grooter door de hevige botsing van zijne kinderlijke idealen en de koude realiteit der wereld.

«Wat hebben wij ons toch valsche voorstellingen van het werkelijke leven gemaakt,» riep hij menigmaal uit. «De vromen, die zich bekeerd noemen, zijn lang geen heiligen en de wereld ligt niet op die wijze in het booze, dat er geen goed haar meer aan een zinnelijk mensch zou zijn.»

Ik moest bekennen dat ik ook te veel had gedacht dat alles in de wereld wit of zwart zou zijn en zie, alles was grauw, wit en zwart door een — gestreept, gevlekt, gevlamd en gespikkeld. Overal goed en kwaad, wijs en dwaas vermengd.

De treurige studie der kerkgeschiedenis had zijne idealen van een Godsrijk op aarde den bodem ingeslagen en nu kwam de jammerlijke geschiedenis der dogmen met al hare kleingeestige ellende hem nog den diepsten weerzin tegen elke confessioneelen strijd instorten. Hij voelde zich verdwaald in

Digitized by Google

een doolhof van haarkloverij en hij zag niet in, dat die schijnbare chaos de vervulling was van het profetisch woord des Heilands omtrent het onkruid tusschen de tarwe: Laat ze te zamen opwassen.

Jonge lieden zijn streng en onverbiddelijk in hun oordeel, en hun onrijp verstand stelt zijne eischen doorgaans te hoog, maar hunne kritiek is ook vaak gezond als ze uit een eerlijk hart opwelt. De heroën op het gebied der gedachten, die hij alleen op het papier kende, en wier karakter en gedrag hem dus niet ergeren konden, met wier persoonlijke gebreken hij nooit in botsing kon komen, begon hij nu te vereeren met al den gloed zijner vurige ziel. Toen hij het leven van Jezus van Strausz had gelezen, deinsde hij aanvankelijk terug voor het roekeloos omverhalen van de geschiedkundige grondzuilen der christelijke leer en met verontwaardiging vervulden hem degeen, die weldra nog verder gingen, zooals Bruno Bauer en Feuerbach, die alle positieve openbaring op het gebied van het godsdienstig leven voor een onnoozele dwaling, voor een ijdel zelfbedrog verklaarden van den armen mensch, die zich zelf een god schept, ja met afkeer wendde hij zich af van de jeugdige dichterschool, wier leus het was: «Rukt de kruisen uit den grond.» Maar allengs zag ik hem verder afdrijven, meer en meer de prooi worden van de logika van verlichte twijfelaars en de aartsvijanden van het wonderbare, die in het heelal niets ontwaren dan mechanisme, wier kortzichtige oogen blind zijn voor den glans van het verheven mysterie der schepping, door welks licht wij ons voelen koesteren en sterken, al duldt het nog niet, dat wij het met ongedekt aangezicht aanschouwen zullen.

Mijne bekommering poogde hij te stillen met de vraag: «Staat of valt ons innerlijk leven, ons leven met God inderdaad met onze oud kerkelijke denkbeelden over den Bijbel? Hij

Digitized by Google

begon dit sterk te betwijfelen, en wat mij bedenkelijk voorkwam, hij begon met den twijfel te dwepen. Het melancholisch halfdonker, een nevelachtige schemering van kwijnende zwaarmoedigheid kreeg eene onweerstaanbare aantrekkelijkheid voor hem. Hij scheen mij als iemand die bij de bedwelmende uitwaseming van geurige giftplanten dreigt in te dommelen, en wel telkens opschrikt en zich wil verwijderen van het gevaarlijk punt, maar reeds te machteloos is geworden om zich met kloeken moed aan de betoovering te ontscheuren. Bij elke ontmoeting en samenspreking rakelde ik het smeulende vuur van zijn geloof weer op en zag ik het een poosje aanwakkeren, maar telkens blies de stormwind die van Tubingen over ons vaderland kwam het vuur weer uit.

Kan het lot van den godsdienst, kan de toekomst van het Christendom afhankelijk zijn van den loop der wijsbegeerte, van de slotsommen van deze of gene school? vroeg ik op mijne beurt. Zal die hoogere wereld, die wij met onze harten voorgevoelen en door het geloof aanschouwen, zich dan altoos onbetuigd laten, zal dan nooit eenige nadere openbaring het alles afbrekend nihilisme logenstraffen? Zal het bekrompen en oppervlakkig materialisme zegevieren? Zal de menschelijke geest, die naar het beeld van God is geschapen, zal die heerlijke geest dan geheel aan zijn oorsprong ontrouw worden? Neen de tijd der wonderen en openbaringen is niet voor altijd voorbij; de heerlijke schepping kan niet op den duur door al de stofwolken der prozamenschen opgejaagd, verduisterd blijven. Gods wondervolle tempel zal nog iets anders blijken te zijn dan een groote gaarkeuken voor die er gaan en komen. Er moet voor ons onverzadigd hart iets hoogers zijn te vinden tusschen de wieg en het graf. Wij hebben nog onze heiligen en profeten. Wij zullen ze vinden op het arbeidsveld der zelfopofferende liefde, al staan zij niet aan de

Digitized by Google

spits der beweging, die de groote menigte rusteloos voortzweept. Wij vinden ze als altoos in de nederige en verborgen schuilplaats in de eenzaamheid van het gebergte verscholen of in stille dalen de stem des geestes beluisterende.

Komt vermoeiden van peinzen en zoeken en vragen; wij willen tot den Ziener gaan. Volgt mij naar een der heiligen van de Protestantsche kerk, naar vader Oberlin en wij zullen zien dat het woord van Origenes nog altijd bewaarheid wordt: «Na de komst van Christus hebben de Joden geen profeten meer gehad, maar de Christenen ontvangen voortdurend inspiraties.»

Digitized by Google

DE PROFEET UIT HET STEENDAL.

XV.

Hoeveel ik ook van Stilling had geleerd en hoeveel vertrouwen ik in zijne inzichten stelde, hij was toch zelf geen Ziener geweest. Hij had zijne tooneelen uit de geestenwereld niet als Swedenborg geput uit eigen ervaringen of zijne theorie gegrond op persoonlijke waarneming. Dit was ook het geval met Lavater, die zijne geestenleer alleen uit de schrift, de natuur en het leven afgeleid had, maar geheel anders ging het den man, dien ik den profeet uit het Steendal noemde.

De bekende philanthroop Oberlin, de bewonderenswaardige hervormer van het woeste onveilige Steendal bij Straatsburg, was de Visionair waarop ik het oog heb.

Ik had de levensgeschiedenis van dezen kloeken held der menschlievendheid met geestdrift gelezen; zijn negen en vijftigjarige arbeid is zoowel door Stuber als door Schubert in uitvoerige werken van vele deelen geschetst. Wij vinden hem daar geteekend zooals hij op zijne uiterst praktische wijze de verwilderde, en havelooze bedelaars en rooversbende tot de nijvere en ordelijke bewoners van vijf welvarende dorpen maakte; wij

Digitized by Google

zien hem landbouw, nijverheid en handel ontwikkelen, het huiselijk en burgerlijk leven herstellen en als een aartsvader in dat groot gezin leven, terwijl hij de handen, die hij Zondags opheft tot het gebed, 's Maandags mede aan het houweel slaat om zijn volk een aanmoedigend voorbeeld te geven bij het aanleggen van wegen, kanalen, bruggen enz.

Deze held, deze praktische model-philanthroop, waarnaast men nauwelijks een tweede figuur kan plaatsen, boven wien hij niet met hoofd en schouders uitkomt, deze werkwaardige hervormer was een geestenziener. Zijne biografen schijnen er zich zoo diep voor geschaamd te hebben, dat zij dit euvel van hem zouden moeten getuigen, dat zij zorgvuldig elk spoor van deze kwaal verzwegen hebben, zoodat men al de lijvige deelen over Oberlin en zijn werk lezen kan, zonder te vermoeden wat de eigenlijke kracht en geheime hefboom was, welke tot zulke wonderbare uitkomsten geleid heeft.

In alle bergachtige streken ontwikkelt zich de zienersgave bij den mensch 't gemakkelijkst. De bewoners van de Schotsche Hooglanden en de Scandinavische en Zwitsersche bergen leveren er de voortdurende bewijzen van, terwijl ook andere bergketenen die dispositie schijnen te begunstigen.

Oberlin trof in zijne gemeente zeer vele verschijnselen van dien aard aan, die hij aanvankelijk voor dwaas bijgeloof hield en waartegen hij in zijn onkunde en vooroordeel niet weinig te velde trok, gelijk hij later zelf belijdt in de brieven en het dagboek, waaruit onze Berichten zijn verzameld. In deze papieren, die lang verborgen en vergeten zijn geweest, heeft Oberlin eene beschrijving over de verblijfplaatsen der zielen na den dood gegeven, zooals hij die als Visionair had waargenomen in een gemeenzaam en veeljarig verkeer met de geestenwereld. Aan zijne hand kunnen wij de zielkunde proefondervindelijk beoefenen en ons overtuigen, dat de onzien-

Digitized by Google

lijke wereld zich nog altijd aan den mensch blijft openbaren.

Oberlin werd in zijn dal algemeen « papa » genoemd — en hij was een vader voor dat volk, dat hij tot zijne geesteskinderen gemaakt had. Bij al hun eenvoud had hij hen tot een merkwaardige beschaving weten op te heffen, zoodat hij zich met hen onderhouden kon over akker- en tuinbouw en plantenkunde, over bergwerken en industrie, over physica en astronomie — en wat nog het allerzonderlingste voor vreemde bezoekers scheen, die het voorrecht hadden deze gemeenzame lessen bij te wonen, dat was hun algemeene kennis van de geestenwereld. Maar hoe steeg de verbazing als zij papa Oberlin een groote gekleurde wandkaart zagen ontrollen en ophangen, een wereldkaart vol in elkander liggende cirkels, uit wier middenpunt de stralen met verschil van tint naar alle zijden heenliepen. Een wereldkaart is het, ja, maar een verzinnelijkt beeld van de onzienlijke wereld — een landkaart van het eeuwige vaderland, waar wij allen heentrekken, waar wij allen onze voorouders en zooveel dierbare betrekkingen en onvergetelijke vrienden hebben. De verschillende sferen of mansionen waren met kleuren aangegeven. Het bleek duidelijk dat de Steendalers even goed te huis waren op die geheimzinnige landkaart als op de reliefkaart van hunne bergen en dalen, die Oberlin in hout had gesneden, waarop zij al de bergpaden van hunne landstreek terstond herkenden

Als die vriendelijke grijsaard daar voor zijn ontrolde landkaart stond, wisten zijne kweekelingen wel dat de geliefde papa iets bijzonders had mede te deelen. « Waar denkt gij wel dat de onlangs gestorvene.... zich thans bevindt? » vraagde hij vertrouwelijk, alsof hij van de zielkundige kennis zijner kweekelingen mocht verwachten, dat zij niet zoo geheel mis zouden tasten.

Dan waagden zijne hoorders even vrijmoedig en naïf eenige

Digitized by Google

veronderstellingen en zeiden: «mij dunkt, hij zal wel in dezen of dien kring van den Hades zijn» even als zij eene berekening zouden gewaagd hebben van de loop eens wandelaars, dien zij des morgens de bergen hadden zien bestijgen en van wiens tocht zij nu gisten, dat hij waarschijnlijk dezen of dien bekenden bergtop reeds zou hebben kunnen bereiken. Hier was geen liefdeloos richten, geen hatelijk verdoemen, maar een ernstig een belangstellend naoogen van den medereiziger, die vooruit was gegaan.

Had dan deze en gene zijn gevoelen ten beste gegeven en zijne gronden daarvoor aangevoerd, dan nam «papa» zijn stokje en wees hij op de landkaart de sfeer en de onderafdeeling meer bepaald aan en zeide: «dezen nacht heb ik hem hier gezien en ik was getuige hoe hij daar bezig was om de zielen, die in dit leven, niet zoover gekomen waren in heiligmaking als hij, van Christus te onderwijzen als hun Verlosser.»

Deze methode van volksonderwijs was zoo vreemd, dat de vraag zich aan den verbaasden toeschouwer opdrong: waartoe deze ongehoorde wijze van doen?

De verantwoording van Oberlin's gedrag en leerwijze lag voor de hand. Het gansche dal en al de dorpen getuigden voor hem. De vruchten, die deze boom droeg, bewezen dat het een goede boom was, want wanneer men den ontzaggelijken omkeer nagaat, dien Oberlin in dit dal met geen ander middel dan zijn geloof en zijne liefde had tot stand gebracht, dan wordt aan elken beterweter den mond gestopt.

Oberlin had zich zelf niet tot Ziener gemaakt. Geen kunstmiddel had hij aangewend om de gave des gezichts te erlangen, evenmin als het zijne schuld was dat de zienersgave zoo veelvuldig onder zijne bergbewoners voorkwam. Hij greep dit verschijnsel aan als een machtig opvoedingsmiddel, en wel verre van het waarnemen van de geesten der afgestorvenen

Digitized by Google

te bestrijden of te loochenen, gaf hij zijne gemeente een grondig onderricht over het leven der ziel, zoodat er niet alleen geen vrees, maar ook geen overschatting van het verschijnsel ontstond, waaruit hij al de hoog ernstige leering trok, die het uit zijn aard medebrengt, zonder tot ziekelijke geestdrijverij te vervallen.

De bewustheid van door geestelijke wezens omringd te zijn, die belang in ons stellen en zich verblijden als wij ons verbeteren, zich bedroeven als wij in trouw en ijver verflauwen, hielp krachtig mede om zijne kweekelingen vooruit te brengen, terwijl het zien van ongelukkige geesten, die hun verbeuzeld of bevlekt leven vaak zoo bitter bejammerden, de strengste wekstem was om ijverig te streven naar reiniging des harten en zuiverheid van wandel. Men meene niet dat Oberlin de eerste ontwerper van een landkaart van de geestenwereld geweest is, of de eenige die ons reisverhalen uit het geestelijk vaderland gegeven heeft. Er bestaan dergelijke schetsen van zieners uit alle eeuwen en het is opmerkenswaardig, dat in al die beschrijvingen van de geestenwereld, van den kerkvader Origenes af tot op den philanthroop Oberlin, volstrekt niets voorkomt, wat naar den invloed van den vooruitgang der eeuw zweemt.

Een schrandere uitlegger zal hier wellicht gereed zijn met de opmerking: «dat komt omdat zij elkander hebben nageschreven.» Maar dat is het geval geenszins, deze overeenstemming heeft een dieperen grond.

Even zeker als een hedendaagschen reiziger den St. Gothard of den Montblanc nog op dezelfde plaats vindt, juist zoo als die bergen en dalen daar voor duizende jaren werden aangetroffen, zoo hebben ook de reizigers in deze eeuwige sferen in alle tijden dezelfde gesteldheid gevonden, die de zieners voor eeuwen daar aantroffen. Daar boven werkt nog immer

Digitized by Google

dezelfde vergeldende gerechtigheid en dezelfde ontfermende liefde voor de ziel, waarin het verlangen naar het hoogere ontwaakt is; daar heerschen eeuw in eeuw uit dezelfde krachten, die ook, waar zij als verterend vuur werken, te gelijk louteren en tot verdere oprichting geschikt maken.

Om de groote overeenstemming in de uitspraken der zieners van een hoogere wereldorde aan te toonen over de verblijfplaatsen der zielen na den dood, willen wij thans alleen eenige paralellen trekken tusschen hetgeen de ziener Thomas Bromley in zijn visioen van 8 Januarij 1684 in Engeland aanschouwde en hetgeen Oberlin in het Steendal in 1783 waarnam.

Maar hoeveel gelijkheid men bij alle groote en edele Visionairs opmerkt, bij elk neemt men ook weder treffende eigenaardigheden waar, die ons bewijzen dat de geestenwereld zich nooit geheel op dezelfde wijze aan alle zieners voordoet, maar waargenomen wordt naar elks ontwikkelingstrap en individualiteit.

Valt het ons niet bij de reisverhalen over hetzelfde land in het oog, hoe elk reiziger bij voorkeur zijn aandacht op datgeen gevestigd heeft, wat hem persoonlijk het meest trof en aantrok? Zal de onbeschaafde matroos, die alleen de kust of de haven gezien heeft, niet geheel andere berichten geven dan de natuuronderzoeker ons uit de binnenlanden medebrengt. Hoe hooger de ziener staat in zedelijke ontwikkeling, zoo te wijder reikt zijn blik en te rijker kan zijn waarneming zijn, terwijl de lager staande en onontwikkelde geesten slechts datgeen kunnen aanschouwen, waarvoor zij rijp en vatbaar zijn.

Digitized by Google

OBERLIN'S VERKEER MET DE GEESTENWERELD.

XVI.

« Voor weinige jaren nog, » getuigt Oberlin, « was ik door mijne van der jeugd af ingezogene metaphysische begrippen veel te trotsch om mij met de studie over eene geestenwereld in te laten. Nu echter heeft God mij door harde en smartelijke ervaringen verootmoedigd en de nietigheid van mijne philosophische vooroordeelen leeren inzien. »

Eer Oberlin er toe kwam om persoonlijke ervaring op te doen, had hij echter reeds zich verwaardigd om het werk van Oetinger te bestudeeren, getiteld: aardsche en hemelsche philosophie. Toen hij er het 1ste deel van gelezen had, riep hij uit: « Lof, prijs en dank zij mijn lieven hemelschen Vader voor de openbaring die hij aan zijn arm kind door dit onschatbare boek heeft medegedeeld. »

Oetinger was een godgeleerde uit de school van Bengel. Men heeft hem den Magus van het zuiden genoemd, zooals men Hamann den Magus van het noorden heette. Hij was theosoof en psycholoog en hij verzette zich krachtig tegen de richting die alles in algemeene kleurlooze begrippen zoekt op te lossen; hij ijverde voor het concrete, het individueele,

Digitized by Google

[illegible] te [illegible]. [illegible] In plaats van met de [illegible] Bijbelsche voorstellingen van een rijk Gods en van de [illegible] als [illegible] beelden op te vatten en in afgetrokken begrippen op te lossen, stelde Oetinger ze in het licht als de hoogste werkelijkheid, als daadzaken. Wij moeten tot die bijbelsche voorstellingen als eenvoudige waarheden terugkeeren, willen wij er uit leeren. Zoo vatte hij ook het verhaal van hetgeen er bij de tooveres te Endor voorviel, als eene wezenlijke verschijning van den geest van Samuel op, met verwerping van al het geknutsel om dit verhaal te ontzenuwen.

De geschiktheid om de geestelijke wereld waar te nemen, ontwikkelt zich nooit sneller en sterker dan door een overweldigende smart, die ons plotseling van al het ons omgevende losrukt, om ons geheele wezen saam te trekken naar den diepen stillen achtergrond in ons binnenste, waar wij de verborgen poort vinden, die zich ontsluit zoodra wij onzen voet op haar drempel zetten.

Er was niet minder toe noodig dan het verlies zijner dierbare echtgenoote, om Oberlin's geestesoog te openen, en de wereld der toekomst voor hem te ontsluiten. De ontslapene werd nu zijne Beatrice, en lichtte hem voor in het rijk der schimmen, tot dat zij zelve voor hooger sfeer gerijpt, zich niet langer aan hem openbaren kon of mocht. Oberlin verloor nu wel deze troostrijke zoete gemeenschap, maar de geestenwereld werd niet geheel voor hem gesloten na haar vertrek. Zelfs vinden wij aanteekeningen van het jaar 1806, die bewijzen dat hij ziener is gebleven, ook na de negen jaren van bestendigen omgang met zijne ontslapene gezellin.

Om echter zijne mededeelingen beter te verstaan, moeten wij eerst een blik slaan op zijne geheimzinnige hemelkaart, en

Digitized by Google

een weinig hoogte nemen van zijn schets van het eeuwige vaderland, zoo als het in zijne drie onmetelijke rijken van Hemel, Middelrijk en Hel aan hem bekend werd.

Hoe klaar en ontwijfelbaar zijne aanschouwingen in den geest voor hem zelf ook waren, hij kon ze niet anders wedergeven dan door vergelijkingen, en hij koos tot deze beeldspraak den tempel van Jerusalem.

De Engelsche ziener Bromley daarentegen heeft zijne indrukken van de verblijfplaats der ontslapenen juister meenen te vertolken door het beeld van den reistocht der kinderen Israëls uit Egypte door de woestijn naar Kanaän. Maar beide zieners schetsen ons door deze zeer verschillende vergelijkingen toch volmaakt denzelfden gradueelen opvoedenden voortgang, dezelfde opeenvolging van ontwikkelings- en louterings toestanden in de geestenwereld, en daar de berichten van deze twee zieners elkander merkwaardig aanvullen, willen wij ze vergelijken. Wij vinden hier, bij de eenheid van het voorwerp der beschrijving, de persoonlijkheid der berichtgevers op dezelfde wijze geopenbaard, als wij dit bij de verscheidenheid en overeenstemming der Evangelische verhalen overal aantreffen.

Bromley gaat vluchtig de toestanden der onzaligste geesten voorbij, zoowel van hen, die tot eene ontzettende eenzaamheid verwezen zijn als van die, welke in een afgrijselijk samenzijn met verstokte booswichten elkander rusteloos kwellen, en vermeldt alleen dat er in beide afdeelingen nog vele graden zijn.

Hij vangt eigenlijk zijne schets aan met de beschrijving van het Middelrijk of den Hades.

Als eerste verblijfplaats van degenen, die niet door banden der duisternis en vreeselijke zonde tot de verzamelplaats der verharden neerzinken, noemt hij:

De Atmospheer. Hij vergelijkt den algemeenen toestand van de onzichtbare bewoners van onzen dampkring bij de druk-

Digitized by Google

kende benauwdheid of doffe neerslachtigheid van de kinderen Israëls, die velen deed uitzien naar redding, terwijl de onedelsten onder hen daar echter tamelijk tevreden waren ter wille der onbezorgdheid, of althans te diep gezonken om zich krachtig aan te grijpen en een poging te wagen om tot een beter staat te geraken. In de Atmospheer zijn zeven onderscheiden graden, waarvan de laagste in de onmiddelijke nabijheid der levende menschen is, terwijl de zes overigen onze aarde als gordels omgeven, eenigszins als de ringen van Saturnus. Zij die tot schuldbesef en waar berouw komen, worden daardoor rijp om dit laagste zeer droevige verblijf van den Hades te verlaten, want de geesten nemen het zonnelicht niet meer waar en het schoon gelaat des aardrijks is voor hen verborgen. Het kost echter een zwaren strijd om uit deze duistere plaats te geraken en Bromley vergelijkt dien bij den doortocht der kinderen Israëls door de Roode zee, want zij hebben zich nu te ontdoen van de zondige begeerlijkheden, die hen nog kluisteren, en zich los te maken van den invloed van de nog onboetvaardige en waanwijze atmospherische geesten, die hen met hunne drogredenen pogen terug te houden. Het is buiten de macht van de lagere geesten om zich ongeroepen of zonder genoegzame voorbereiding naar hoogere sferen te begeven. Het komt hen bij zulk eene poging voor, alsof deze sfeer door een grondeloozen oceaan van de volgende is gescheiden, en er is goddelijke kracht en de sterke arm der zalige geesten noodig om hen over te brengen. Daarentegen kunnen zij zich gemakkelijk aan de menschen openbaren, die voor de waarneming van geesten aanleg hebben.

Als tweede verblijfplaats noemt hij: de Aether. Dit gewest heeft even als de Atmospheer, zeven verschillende kringen en nog veel meer onderverdeelingen, want hier zijn de rang-

Digitized by Google

schikkingen reeds veel meer bepaald, en hier zijn tallooze inrichtingen en groepen tot onderwijs en opleiding der nieuw aangekomenen; hier worden de vroegere slaven der zonde tot een Godsvolk opgevoed, en ontwikkelt zich een wonderschoone regeling en ordonnantie van ontfermende liefde en wijsheid Gods, als voorbereiding tot hooger gemeenschap. De toestanden in deze verblijfplaatsen vergelijkt hij daarom bij de opvoeding van de kinderen Israëls, zooals deze ongevormde menigte door de regelmatige verdeeling in stammen en geslachten en familiën, elk onder zijne hoofden en voorgangers, bij de tucht van eene onschendbare zedenwet werd opgeleid tot het formeeren van een welgeordenden Theocratischen staat. Zoo worden de Aetherbewoners voorbereid om door loutering leden van het Godsrijk te kunnen worden. Ook hier zijn velerlei beproevingen en verzoekingen te overwinnen en gevaren van afval en teruggang of stilstand te doorstaan, want hier moet de volmaakte gehoorzaamheid beoefend worden en wordt de taak met verdubbelde moeite afgewerkt, die achterstallig gelaten is op aarde. «Niemand wordt gekroond, die niet wettiglijk gestreden heeft» zegt de Schrift; de kroon des levens, de prijs der roeping Gods valt alleen den overwinnaar ten deel. Toch zijn in de hoogste kringen van dit gewest zeer liefelijke woningen, waar eene aanvankelijke zaligheid wordt gesmaakt.

Maar boven of buiten deze veertien graden van de Atmospheer en de Aethersferen ligt het eigenlijke Hemelland, waar volmaakte harmonie, vrede, volkomen verlossing en gelukzaligheid is in de nabijheid van den grooten Koning, voor wien alle knieën zich buigen in alle sferen.

De Aethersfeer schijnt ons geheele zonnestelsel te omvatten. Alle zielen die op aarde niet tot die volkomen zinsverandering en gemoedsvernieuwing zijn gekomen, die de Heer zoo kernachtig «WEDERGEBOORTE UIT WATER EN GEEST»

Digitized by Google

heeft genoemd, allen bij wien de nieuwe mensch des harten nog zwak en onvolwassen bleef, kunnen niet hooger stijgen dan tot de Aethersfeer; slechts de volkomen geheiligden en vrijgemaakten, in wie het beeld Gods door de wedergeboorte des gemoeds zuiver hersteld werd, in wie de oude mensch der zonde geheel is gekruisigd en gestorven, laat bij zijn sterven al deze louteringssferen van het Middelrijk zegevierend achter zich en zet den voet op Kanaäns grond.

Zalig wie hier op aarde zijn doortocht door de Roode zee gewaagd heeft, die op leven en dood zich in de golven durfde storten, al sloegen zij aanvankelijk hoog boven zijn hoofd en dreigden zij hem te verzwelgen; weldra openen zij zich en wij vinden een gebaand pad. Zalig die zich heeft laten opvoeden door de leiding Gods; voor hem zal het sterven slechts een waden door den Jordaan zijn, zoo als Bromley den overgang noemt uit de Aethersfeer tot den derden hemel.

Slechts weinigen schijnen het hier beneden zoo ver te brengen en millioenen moeten den langen omweg door het Middelrijk maken voor zij die volle zaligheid beërven, die toch onmiddelijk te verwerven is voor allen die volharden tot het einde en jagen om den prijs der roeping Gods.

In het derde gewest, dat Bromley vergelijkt bij het land Kanaän, omdat die sfeer het wezenlijke beloofde land voor ons allen is, zijn weder vele provinciën of afdeelingen. Een van deze noemt hij het Paradijs. In het midden van deze sfeer wordt als hoofdplaats een oord gevonden, dat hij den Berg Sion noemt. Hier is dat gebied dat Paulus ons schetst, toen hij zeide, opgetrokken te zijn tot in den derden hemel, niet wetende of dit gezicht hem gewerd in het lichaam of buiten het lichaam zijnde, waar hij aanschouwen mocht wat geen oog gezien, geen oor gehoord had en wat niet

Digitized by Google

in 's menschen hart opklimmen kon. Hier is het Vaderland der Engelen. Al wat de zichtbare wereld van schoonheid, heerlijkheid en krachten bevat, dat alles is daar in zijn oorspronkelijk wezen. Hier is een eeuwig opwellen en ontspringen van levende krachten, een oceaan van licht en kleuren, wiens machtig bruisen de sferen met de liefelijkste harmonie vervult. In het midden van dit Sion is, volgens Bromley, de Hemel der hemelen, de Stad Gods, het hemelsch Jeruzalem des Bijbels, waarvan de volle heerlijkheid zelfs nog niet aan de Engelen bekend is en eerst zal geopenbaard worden bij de voleindigde zegepraal des Verlossers.

Bromley doet herhaaldelijk een poging om de majesteit dier hemelsche schepping te malen, die zich aan hem voordoet, als de bekoorlijkste landschappen, waar paleizen en steden zich afwisselen in ongekende heerlijkheid; maar de taal der aarde is te zwak en onze voorstellingen zijn te machteloos, om deze, alles wat ons bekend is overtreffende schoonheid van het eeuwige vaderhuis te beschrijven.

Dit alles klinkt voorzeker vreemd, als men zich gewend heeft om de schoonheden der schepping te begrenzen tot deze kleine aarde en als men aan haar alleen natuurschoon toekent en al de overige gewesten in het wereldal als gedaanteloos en ledig zich voorstelt.

Gods redelijke schepselen vertoeven nergens in eene ledige ruimte; overal is eene eindelooze verscheidenheid van vormen, kleuren, tonen; overal werken krachten organisch en vormend, al vermoeden wij weinig van de wetten en wijze van bestaan en ontwikkeling, die zich in verwijderde sferen manifesteeren.

Wanneer wij nu resumeeren, dan vinden wij in Bromley's schets van de geestenwereld drie hoofdafdeelingen: Hel, Middelrijk of Hades en Hemel, gelijkstaande met de zeven Mansionen of Regionen van Origenes, Dante en andere zieners.

Digitized by Google

I. Hel. 1 en 2. Verblijfplaats der onzaligen en verstokten.

II. Hades omvat: 3. Atmospheer, verblijfplaats van niet verharde aardsgezinde zielen 4. Aether, verblijfplaats van de aanvankelijk zaligen, die echter nog veel loutering behoeven.

III. Hemel. 5. Paradijs. 6. Sion. 7. Jerusalem. Volkomen zegepraal. Ongestoorde gelukzaligheid naar de mate van den geestelijken wasdom.

Bij Oberlin treffen wij dezelfde indeeling in zeven Mansionen aan, maar hij begint zijn schets met de hoogste rangen en hij ontleent zijne beelden aan den tempel te Jerusalem. Stel u voor hoe dit uitgestrekte gebouw op den berg oprees met zijne galerijën en ruime voorhoven, die den eigenlijken tempel van alle zijden omringden. In het centrum des heiligdoms bevindt zich de gouden verbondsark met de rijkssieraden en schatten; de bondskist is overschaduwd door de reusachtige gestalte der Cherubims, tusschen wier uitgespreide vleugels de hoogepriester menigmaal een afglans van goddelijke heerlijkheid waarnam, en de hemelstem tot hem kwam als hij eenmaal 's jaars met vreezen en beven tot dezen geheimzinnigen drempel mocht naderen. De bondsark stond midden in het verblijf, genaamd het Heilige der heiligen, waar niemand binnen kwam dan alleen de hoogepriester.

Dit verblijf is voorafgegaan door een ander, genaamd: het Heilige, waar gewone priesters dienst deden. Dit Heilige was van alle zijden omringd door den voorhof der priesters, waar de koperen zee zich bevond tot reiniging der priesters en het groote altaar. Deze voorhof is nogmaals ingesloten door den voorhof des volks en deze weder door den voorhof der Heidenen.

Beneden aan den voet des bergs is het dal Kideon, terwijl verder het dal Hinnom of Gehenna ligt, waar alle onreinheid en afval verzameld werd; deze twee dalen zijn het beeld van

Digitized by Google

den walgelijken poel, welke ontstaat uit de samenvloeiing van al de onreine zielen, die in zondelust, haat, boosaardigheid en godslastering volharden.

Klimmen wij nu in gedachten met achterlating van deze sombere dalen (de verblijfplaatsen 1 en 2) tot den tempel op, dan vinden wij 3 den voorhof des volks, 4 den voorhof der priesters, 5 het heilige, 6 het Heilige der heiligen, 7 de Verbondsark, zinnebeeld van de Goddelijke tegenwoordigheid.

De beide Voorhoven wijzen op het Middelrijk door Bromley aangegeven door Atmospheer en Aether.

De toestand in den eersten voorhof (de Atmospheer) noemt Oberlin de Dood. Gemis van het ware leven, zoo als dit voorkomt bij den staat van uiterlijk godsdienstige en oppervlakkige, niet onzedelijke geesten, maar die het hooger leven niet zochten, en in de zinnelijke wereld hun lust vonden en dus het kwade niet bekampten om tot het nieuwe, reine leven — de wedergeboorte — te geraken. Wat Bromley noemt het diensthuis, noemt Oberlin het zijn in den dood.

De toestand in den tweeden Voorhof (de Aether) noemt Oberlin de Zee wijzende op de koperen zee waar de priesters zich reinigden voor zij tot het Heilige ingingen. Hier worden onvolkomen wedergeborenen, die nog ten bloede toe niet gestreden en geheel overwonnen hadden in het leven, verder gelouterd, hier is de plaats van de groote offerande. Oberlin noemt dien staat ook wel de Slaap, als zijnde de toestand tusschen den Dood en het ware volle Leven. Naar de mate hunner heiligmaking bewonen de geesten een der zeven kringen. Bij Bromley is dit de opvoedende reis der kinderen Iraëls in de woestijn, het wonen in bewegelijke tenten.

De drie hoogste Mansionen noemt Oberlin ook even als Bromley, Paradijs, Sion en Jerusalem.

Oberlin noemt de twee Mansionen of Voorhoven toch ook

Digitized by Google

Hemelen, zoodat de daarop volgende sfeer bij hem ook Derde hemel genoemd wordt of Paradijs.

In tegenstelling met de vorige toestanden, die hij de Dood en de Slaap noemt, heet deze staat: het Leven — het eeuwige leven, dat wij hier beneden reeds kunnen verwerven, en werkelijk het deel is dergenen, die door een volkomen geloof en onbepaalde toewijding één plant met den Heer zijn geworden. Zij zijn de Priesters in Zijnen tempel, wier karakter Hij ons in de zaligsprekingen als de reinen van harte, de zachtmoedigen en vreedzamen beschreven heeft, die het vleesch gekruisigd hebben en met Christus zijn gestorven en opgestaan tot een nieuw leven — de nieuwe mensch, die eerst waarlijk priester is.

Het Heilige gaat voorafaan het Heilige der heiligen in den tempel, waar alleen de hoogepriesters toegang hadden. Dezen toestand noemt hij de Kroon des levens. Het is de verblijfplaats van de volkomen overwinnaars; het zijn de helden, de eerstelingen, die gekroond worden tot een Koninklijk Priesterschap. En eindelijk naderen wij de in mysterieën gehulde met cherubijnen vleugelen overschaduwde Verbonds arke — de Stad Gods — het Hemelsche Jerusalem.

Slechts zeer weinige zieners zijn rein en ontwikkeld genoeg geweest om vatbaar te zijn voor zoo diepen blik in het heiligdom en om in den geest als op Nebo verheven te worden om het beloofde Hemelland uit de verte te zien; en wat zij zagen is zoo onuitsprekelijk, dat het altijd slechts onder beelden en bij vergelijking tot ons begrip overgebracht kan worden. Veel gemakkelijker en menigvuldiger zijn dan ook de mededeelingen uit het Middelrijk, zoowel aangaande den toestand der Atmospheerbewoners als van hen, die de zeven kringen van den Aether bewonen, waarvan de maan het laagste en de zon het hoogste station schijnt te zijn.

Digitized by Google

Oberlin behoefde niet als Stilling en Lavater de waarnemingen van anderen uit vroeger dagen op te zamelen. Hij was omringd van zieners, die hij bestudeeren kon, zoodat hij door eigen ervaring van de waarheid en werkelijkheid der verschijnselen overtuigd werd na den dood zijner gade. Hun huwelijk was uiterst gelukkig, hoewel hun karakter en wijze van zijn zeer veel verschilde. Oberlin was eenigszins soldatesk in zijne manieren, maar zijne gade was een fijnbeschaafde dame, in de hoogere standen zorgvuldig opgevoed, die hem in het eerst, door hare in zijn oog bespottelijke verfijndheid, belachelijk voorkwam. Inderdaad lag in hare overbeschaving het zedelijk gevaar voor deze vrouw, die wel met groote toewijding aan zijne zijde leefde en werkte, maar die zich toch innerlijk vaak wat al te voornaam gevoelde, om eenvoudige lieden naar waarde te schatten, hoewel zij overigens een zeer beminnelijke, oprecht godvreezende vrouw was. Zij kreeg een zoo bepaald voorgevoel van haar naderend einde, dat zij haar geheele huishouding onverwijld op den voet bracht alsof zij een verre reis moest ondernemen, die haar lang zou beletten naar haar gezin om te zien; zij zorgde dat er van alles in voorraad was en zelfs kocht zij veel tinnen huisraad aan, omdat zij dacht, dat de breekbare voorwerpen te spoedig gebroken zouden zijn, als er geen huisvrouw meer over waakte; zij maakte voor elk kind nog een paar kleedjes, en liet twee varkens slachten en inzouten. Ook vader Oberlin voelde somtijds een vreemde huivering over zich komen, waarbij hij aan niets anders denken kon, dan dat zijne vrouw hem zou kunnen ontvallen. Maar dan riep hij met zijne gewone heftigheid tot God: «Heer, laat mij liever water uit een scherf drinken en «mij met aardappelenschillen voeden, maar laat mij mijne «vrouw behouden!» Het schijnt echter, dat hen dat voorgevoel weder verliet, naar mate zij de beslissende ure naderden.

Digitized by Google

Toen dus de trouwe gade den laatsten avond voor haar dood alle andere huisgenooten de kamer deed verlaten om met haar echtgenoot alleen te zijn, stond hij niet weinig verbaasd, haar de betuiging te hooren uitspreken, dat zij in haar hart niets tegen het denkbeeld gevoelde, dat hij zich na haar dood op nieuw in het huwelijk zou begeven. Oberlin bad haar diep ontsteld, daarover te zwijgen, vooral daar het hem waarschijnlijker scheen, dat hij, die zeven jaar ouder was dan zij, en door zware krankheden geschokt, het eerst zou sterven. Hierop dankte zij hem voor al zijne liefde, voor al zijne goedheid, die hij haar bewezen had gedurende de jaren van hun gelukkigen echt. «De Heer», zeide zij, «heeft Zijn woord aan «mij vervuld: «Ik zal u Mijn heil doen zien». Door u heb ik «het leeren kennen. Ik had vroeger slechts een verkeerde en «duistere voorstelling van den hemel, nu weet ik dat geene «ziel in het Hemelrijk binnengaat, die niet wedergeboren is, «maar dat er vele trappen in de geestenwereld zijn.»

Daarop omarmde zij den trouwen vriend en ging in de kamer waar zij met het jongste kind en de kindermeid sliep.

Tegen den morgen komt het meisje Oberlin wekken met de woorden «Mevrouw is ziek».

Hij ontstelt zoo geweldig, dat hij niet kan opstaan; hij is als door den schrik verlamd. Spoedig daarna komt er een tweede bode en zegt: «Mevrouw bevindt zich zeer onpasselijk.» Maar hij heeft nog de kracht niet herkregen om zich op te richten. Een derde boodschap komt. Nu grijpt hij alle krachten zamen en springt op.

Als hij in de kamer treedt, vindt hij haar stervende; zij zit met de beenen in een voetbad, terwijl haar hoofd door een dienstmaagd ondersteund wordt. Hij laat het dierbare hoofd nu aan zijn borst rusten en schraagt zoo den geliefden last, tot hij niet meer staan kan; daarna legt hij haar zacht op

Digitized by Google

haar bed. Hij wil haar pols voelen, maar vindt dien niet meer — het hart staat stil.....

De geneesheer komt — hij laat dezen bij de stervende en vliegt naar zijn kamer, werpt zich op zijne knieën en stamelt: «Och Heer, laat deze onmacht niet langer duren, och, niet «langer! niet langer!»

Hij kan niet bidden; zijn geest is als van een dikken nevel omgeven. Hij kan geen woorden meer voor een gebed vinden dan alleen «looft den Heer alle volken» Eindelijk barst hij op zijne kinderlijke wijze los: «Lieve God, wat hebt Gij nu «toch een verschrikkelijk ding over mij gebracht! — Hoe «hebt Gij het over Uw hart kunnen krijgen, mij dit te doen!

Na deze bange worsteling van weinige oogenblikken gaat hij naar beneden. «Zij is dood» roept de arts hem op den trap toe. Oberlin stort op het dierbare overschot neder; in de wilde smart der vurigste liefde drukt hij zijn gelaat op het ijskoude aangezicht. Hij voelt dat hij haar niet loslaten kon.

Reeds den eerstvolgenden avond na den sterfdag, als Oberlin zich wil ontkleeden om zich ter rust te leggen op een van de twee kleine bedden die in zijne kamer staan, ontdekt hij een vrouwelijke gedaante, die zich naar het andere bed schijnt te willen begeven. Misnoegd over deze vrijpostigheid van de dienstmaagd, die hij meent dat het waagde nog iets in zijn kamer te komen verrichten, terwijl hij daar reeds bezig was, wilde hij haar bestraffen, toen hij omziet en zijne gade herkent, die zich met dezelfde heftige beweging thans tegen zijn borst en zijn gelaat klemt, als waarmede hij haar lijk omvat had gehouden; zij fluistert: «Ik zal ontzettend dikwijls bij u «zijn», en verdwijnt.

Oberlin voelt zich door deze verschijning niet in het allerminst verschrikt of bevreesd. Integendeel hij is er onuitsprekelijk door gestild en gesterkt.

Digitized by Google

Op deze wijze werd de gemeenschap met zijne geliefde afgestorvene aangeknoopt, die van nu aan gedurende negen jaren werd voortgezet van 1783 tot 1792.

«Wanneer ons zalige geesten verschijnen», zegt Oberlin, «dan geven zij ons altijd een voorsmaak van den hemel, die te zaliger en verkwikkender is naarmate de verschijning zelve meer gezaligd is. Onzalige geesten deelen echter door hunne nadering altijd hun zielsangst en verschrikking mede, insgelijks naar de mate van hun wroeging of verdorvenheid, zoodat zij den kloekmoedigste de haren te berge kunnen doen rijzen.»

«In den beginne», verhaalt Oberlin elders, «was mij de smart schier ondraaglijk. Ik verviel zonder krank te zijn en verloor zoozeer mijne krachten, dat ik mij aan de muren vast moest houden als ik ging. Ik ondervond echter meer en meer de hulp van mijn getrouwen God en de bitterheid van mijne smart veranderde in stille, zachte, schoon dan ook nog zwaarmoedige berusting, waarin zich lof en dank begon te mengen voor de hoop des wederziens. Ja, ik zou mijn edele gezellin wedervinden. De God der liefde had ons slechts gescheiden om ons beiden te volmaken en in dien toestand te brengen, dat wij met den noodwendigen ernst daar naar zouden jagen om Hem boven alles lief te hebben met geheel ons hart, geheel de ziel en met alle krachten en gedachten.»

Maar juist in die dagen van de diepste verootmoediging waren hem, behalve de innerlijke goddelijke vertroostingen, die zijne ziel ondervinden mocht, de teekenen van de gedurige nabijheid zijner zalige gade tot verkwikking. Dat de smart hem geen fantasie-beelden voortooverde, bleek al spoedig daardoor, dat de welbekende leeraarsvrouw ook aan vele andere personen verscheen, die de gave des gezichts in de gemeente bezaten. Aan zekere vrouw verscheen zij tien dagen na haar dood en verzekerde haar, dat zij nog slechts een kort bezoek

Digitized by Google

in het Paradijs had mogen maken en dat zij den Heiland nog niet gezien had, alleen in de verte iets van Zijn heerlijkheid.

Aan den geliefden echtgenoot gaf zij hare nabijheid op velerlei wijzen te kennen, maar het meest in den droom.

Dikwijls voelde hij, als hij zijne hand uitstak, zijne vingers teeder gedrukt, zooals zij het placht te doen, wanneer zij hem voorbij ging. Een andermaal vertoonde zij hem de gedaante van een honderde mijlen van hem verwijderden vriend. Hij voelt echter en weet dat zij het is, die hem dit visioen geeft. Menigmaal bewijst zij hem hare tegenwoordigheid en hare vriendelijke deelneming bij zijn ambtswerk en geeft hem nuttige lessen en wenken daaromtrent. Hij gevoelt het telkens duidelijk als zij in zijne nabijheid komt, ook al ziet hij haar niet of al klopt zij niet op zijn stoel. Hij weet het aan de onbeschrijflijk lieflijke ontroering, die als een sterkende dauw zijn geheele wezen doordringt. Het is hem als drupte er een heelende balsem des vredes in zijn gewond hart en zijne smart wijzigt zich en gaat over in een zoet verlangen naar God.

Het was hem ook vaak te moede, als was hem een versterkende verkwikking geboden. Niet altijd echter is het door dit eenig, hem zoo wel bekend gevoel van hare nabijheid, dat zij zich openbaarde; dikwijls, vooral later, vertoont zij zich geheel onverholen in hare eigendommelijke gestalte. Nu eens waarschuwde zij hem voor een huiselijk ongeval, het instorten van een muur, het gisten van den wijn, dat hem groote schade zou berokkend hebben; dan wijst zij op zedelijke gevaren; soms gaf zij hem wenken om op zijne gezondheid te passen en niet te veel een zittend leven te leiden, als in strijd met de menschelijke constitutie.

De verschijningen van dezen geest, die aan Oberlin en aan verscheidenene Steendalers te beurt vielen, vonden gewoonlijk des morgens vroeg plaats, vóór of bij het aanbreken van den dag.

Digitized by Google

Dit schijnt eene eigenaardigheid van zekere soort van zalige geesten te zijn, althans de voorbeelden van dien aard zijn menigvuldig. Volgens hunne inlichting staat die keuze van den tijd in verband met den eigenaardigen kalmen zuiveren toestand van de atmospheer en met de physieke gesteldheid bij de zieners.

Bij de derde verschijning vroeg zij hem op welken tijd zij hem het voegzaamst zou kunnen verschijnen, zonder hem te verschrikken. «o, kom des daags, des nachts, 's morgens om drie uur,» antwoordde hij, «ik geloof dat ik in mijn verrukking al de uren van den dag en den nacht zou opgenoemd hebben, als zij niet verdwenen was.»

Het was echter niet enkel blijdschap en zalig voorgevoel van den vrede des eeuwigen levens, die onzen geestenziener te beurt vielen in zijn omgang met de wereld der ontslapenen, maar er waren ook smarten van zeer bijzonderen aard aan verbonden, en het kwam hem dikwijls voor, dat dit lijden voortvloeide uit de hechtheid van den liefdeband, die zijne ziel nog zoo vast aan de geliefde gade snoerde, die daardoor wederkeerig aan zijn lot gekluisterd bleef, en hij moest eindelijk door zijn onverzadigd verlangen, waarmede hij telkens het wederzien en nogmaals wederzien van zijne gade afsmeekte, tot de belijdenis komen, dat zijne liefde voor haar vaak nog sterker was dan de liefde tot zijnen Heer.

Eens als hij te midden van de vertroostingen van een hoogere wereld, krachtiger dan ooit zijn honger en dorst gevoelde naar Christus en de ware gerechtigheid, waarvan hij zich nog zoo ver verwijderd achtte, zag hij ook haar in dezelfde stemming, terwijl zij uitriep: «Ach mijn ellende, mijn groote ellende komt van dezen ontzettenden honger.»

Geheel de ontwikkelingsgang van zijn innerlijk leven scheen gelijken tred te houden met den strijd en de zegepraal der nog zoo zeer aan hem verbonden ziel zijner vrouw.

Digitized by Google

Oberlin heeft verklaard dat zijn afgestorvene gade even zeker het lijden van een treurende weduwe in haar eerste verblijfplaats na haren dood had moeten volstrijden, als hij op aarde zich aan het eenzaam weduwnaarslot had moeten leeren onderwerpen. Zij beiden moesten met elkander door de leerschool van het lijden van een heimweekrank hart heengaan, en dat wel gedurende negen volle jaren. « Was dat niet gebeurd, dan zou mijne heftige natuur door de overmacht der smart verbitterd zijn geworden. God heeft ons door ervaring het gewicht van de spreuk Maleachi III : 3 leeren beseffen. Ja zoowel in deze als in de toekomende wereld loutert de Heer zijne kinderen als een smelter het edele metaal in den gloed des vuurs, want niets onreins kan bestaan voor het aangezicht des Eeuwigen. »

Bij eene andere gelegenheid zeide Oberlin: « het is een groote genade van God als wij hier op aarde onzen proeftijd in de leerschool des lijdens doorbrengen mogen, want in een jaar van innige getrouwheid aan den Heiland komt men hier beneden verder dan in vele jaren in de voorbereidingsscholen van de laagste kringen in den Hades.

« In vele geestelijke liederen wordt dikwijls van den dood gesproken, alsof het sterven de voleinding van de heiliging der kinderen Gods zou zijn, en o, hoe vele min of meer godsdienstige menschen verkeeren in den waan, dat men slechts behoeft te sterven om Gods heerlijkheid te aanschouwen. Deze waan heeft vele zielen bij hun overgang in het andere leven bittere teleurstelling veroorzaakt, als zij in een voor hun waren toestand passend oord verplaatst werden naar de mate van hunne rijpheid of onrijpheid. »

« Is dit nu de hemel? Waar blijven nu al de beloften der heerlijkheid van Gods woord? klagen zij. Maar lieve vrienden, wij kunnen niet met al onze onreinheden en vlekken in de hoogste zalige verblijfplaatsen opgenomen worden; gij zoudt de

Digitized by Google

tegenwoordigheid des Heeren niet verdragen kunnen met zooveel zwakheid. GIJ BRENGT NIETS IN DE GEESTENWERELD MEDE DAN DE MATE DER LIEFDE, VOOR WELKE ZICH UW HART OP AARDE ONTSLOTEN HEEFT. Deze wasdom in de liefde is het, welke ginds uw rang en uw plaats bepaalt. Soms worden die zielen, die zich rijp wanen voor hoogere gewesten, wel eens op hunne smeeking door engelen tot zaliger woningen overgebracht, maar zij kunnen het daar niet uithouden en begeeren spoedig weder naar die sferen terug te keeren, waar de geheele gesteldheid beantwoordt aan hun innerlijk wezen, dat is: AAN DEN GRAAD HUNNER LIEFDE.»

«Slechts daar waar onze schat is kan ons hart zijn verblijfplaats hebben, daar kan onze ziel alleen rusten.

«De waarde van het aardsche leven als oefenschool stijgt aanmerkelijk, als men leert inzien, hoe groot het nut der tijdelijke beproevingen is, daar wij hier in het aardsche strijdperk krachtdadiger en sneller werkende bevorderingsmiddelen hebben tot loutering van het edel metaal dan bij het oponthoud in de gindsche voorbereidingsplaatsen voor de nog laag staande zielen; zelfs blijft het tijdelijk leven ook voor den edelsten christen en den meest ontwikkelden geest nog altijd van eene onschatbare waarde, al is zulk eene ziel reeds hier wedergeboren uit den dood der zonde tot het eeuwige leven met Christus, dat is: uit de zelfzucht tot de liefde.»

Een vroeg gestorven, zalige jongeling, die na zijn dood aan een vriend van Oberlin, die de gave des gezichts bezat, verscheen, zeide tot hem: «wanneer ik de hooge waardij van een lang leven op aarde met betrekking tot onze eeuwige zaligheid goed begrepen had, dan zou ik God ernstiger om verlenging van mijn leven gesmeekt hebben, dan ik inderdaad gedaan heb, want terwijl wij op aarde het ligchaam bezitten, kunnen wij voor onzen Heer vleesch en bloed, lijf en leven

Digitized by Google

ten offer brengen. Wij hebben in het tijdelijk leven iets dat wij kunnen afstaan en overgeven in zijn dienst; de een heeft den ongerechtigen mammon van zich te stooten, de ander wereldsche weelde en eer en aanzien, die hij gaarne op den koop toegeeft.

«De zielen in de onderste zeven verblijfplaatsen van den Hades missen dergelijke hulpmiddelen, en de bewoners in de volgende zeven sferen evenzeer, waar men geen honger of dorst meer kent, en waar alle tranen van de oogen zijn gewischt en alle smart voor eeuwig gestild is; zij oogsten wat zij in koude en hitte, met zweet en bloed en tranen gezaaid hebben.»

Omtrent den aard der zelfverloochening en algeheele overgave des levens aan den Heer, kreeg Oberlin op den eersten Paaschdag, 20 April 1785, dertien weken na het overlijden zijner gade, een merkwaardig gezicht. Het was een van de vele visioenen, die hij van nu aan gedurig zou krijgen; maar hoewel hij er al de diepe leering voor zich zelf duidelijk uit verstond, viel het hem altijd uitermate moeielijk die denkeelden onder de juiste woorden over te brengen.

Dit gezicht kreeg hij in een toestand van droom of halfslaap; het was in de reeks der ontmoetingen met zijne afgestorvene de zevende manifestatie, maar onder de droomgezichten de eerste waarin hij zijne vrouw in hare gewone gestalte zag.

«Ik had gedurende eenige dagen weer veel in mijn gemoed geleden; mijn hart was verscheurd en bloedend; mijn geest versmachtte in mij, zoodat ik het niet meer dragen kon. Ik had God innig gebeden mij een waar Paaschfeest te schenken, de waarachtige opstanding tot het nieuwe leven des geestes, maar mij toch ook te vergunnen mijne zalige vrouw van tijd tot tijd te mogen zien en spreken.

«Na een zeer verkwikkende nachtrust, zag ik haar in den morgenstond in een visioen; zij was gekleed zooals zij het bij

Digitized by Google

haar leven gewoonlijk placht te zijn, hoogst nederig en juist die nederigheid maakte een buitengewoon aangenamen indruk op mijn hart.»

Het was alsof zij hem door een overdekten gang voerde naar een plaats waar een lam reeds half geslacht was en nu verder geheel geofferd zou worden in hunne tegenwoordigheid.

Hij voelde diep in zijne ziel dat wij ons zelf aldus den Heer toewijden moeten, stil en demoedig als een lam dat stom is, en niet wederstaat, dat wij gewillig onzen ouden mensch in den dood moeten opofferen. Doch indien wij in de zelfverloochening niet volharden, als wij ons willen onttrekken aan de kastijdende of beproevende hand, als wij ons door vleeschelijke lusten en zinnelijke begoochelingen aan het kruis willen losscheuren, dan gaan wij voor Hem verloren, gelijk geschreven staat: «wie zijn leven zal willen behouden, die zal het verliezen; maar die zijn leven zal verliezen, die zal het vinden.»

Zij die van de aarde heengaan zonder dit werk der zelfofferande volbracht te hebben, kunnen niet komen tot den hemelschen Meester, die zich zelf opgeofferd heeft tot in den dood des kruises, maar zij blijven nog lang onder de tucht van andere meesters, die lang niet liefelijk of zachtmoedig zijn.

Vervolgens voerde zijne vrouw hem midden door een menigte menschen naar de kerk. Hij kon echter maar niet van zijn verbazing bekomen, dat niemand zijne geleidster zag. Eerst later voelde hij, hoe zij hem hierdoor getoond had, dat zij dikwijls bij hem kon zijn en werkelijk was, zonder dat iemand der levenden het bemerkte. Hij zag toen hoe zij midden onder de vrouwen der gemeente zich bezig hield met hare zielsbelangen, maar zij bewoog zich zoo ontzettend snel tusschen de menigte, dat Oberlin haar bad toch langzamer te gaan, daar hij haar onmogelijk kon volgen. Zij zweeg, maar zweefde al

Digitized by Google

verder voort; hij herhaalde zijne bede, zij sloeg hare ernstige blikken ten hemel en was verdwenen.

In een ander droomgezicht dat hem gegeven werd, nadat hij God vurig gebeden had hem toch spoedig van de aarde weg te nemen, werd hem op symbolische wijze zeer duidelijk gemaakt, dat hij die bede eenige uurtjes te vroeg deed. Hij zag de toebereiding van het meel tot een fijn brood en hoe het door gedurig builen en ziften zorgvuldig gereinigd moet worden van alle bolsters en zemelen. Hij verstond spoedig dat dit beteekende, «gij moet eerst van alles wat nog aardsgezind en zelfzuchtig aan u is gereinigd worden.»

«Of de uurtjes die ik nog zou te wachten hebben maanden of jaren zouden zijn, wist ik toen niet,» zegt Oberlin. Hij leefde nog 40 jaren daarna, en 34 jaren na dit gezicht, schreef hij op den kant van het blad, «nog lang niet klaar!»

Op 12 October teekent hij aan:

«Het werd mij nogmaals begrijpelijk gemaakt 1°. dat de geesten elkander even wezenlijk zien en voelen en dat hunne lichamen voor hen even tastbaar en reëel zijn als voor ons onze aardsche hulsels; 2°. dat de aardsche lichamen als zoodanig op de geestelijke hoegenaamd niet inwerken kunnen, en dat het aardsche lichaam der levenden het geestelijk lichaam der gestorvenen niet waarnemen kan — en dat wij de geesten dus alleen door het geestelijke, dat in ons is, bespeuren en naderen kunnen; 3°. dat bij den levenden mensch het geestelijke lichaam overal in het stoffelijke lichaam aanwezig is, eenigszins zooals de achterkant van een spiegelglas zich verhoudt tot de buitenzijde.»

Na verscheiden maanden verscheen hem zijne vrouw weder; zij was nog niet doorgedrongen tot het doel van haar zielsverlangen, de tegenwoordigheid van den Heer.

Ik moet hier uitvoerig eenige bijzonderheden mededeelen,

Digitized by Google

door Oberlin in zijn dagboek opgeteekend, omdat die trekken ons op merkwaardige wijze onderrichten omtrent de toestanden en de verblijfplaatsen der ontslapenen.

In het voorjaar van 1784, ruim een jaar na den dood zijner vrouw, vertoonde zij zich aan hem in een gezicht, alsof zij voornemens was water in een groote kruik uit een bron te putten. Een schaar van zeer jonge vrouwen, gelijk aan de arbeidsters uit het Steendal, drongen zich in gansche rijen voor haar heen en lieten haar niet toe de bron te naderen, op zoo onbeleefde wijze, dat de ziener een gevoel van ergernis in zich voelde opwellen. Hierna bevindt hij zich in zijn kamer. Een slag op de leuning van zijn stoel, alsof iemand ongeduldig met de hand daarop sloeg, doet hem ter zijde zien. Daar ontdekt hij zijne lieve vrouw, die hem wijst op eene aan den wand hangende plaat, de geschiedenis van Rebekka voorstellende op het oogenblik, dat zij de bron nadert, terwijl de dochteren des lands eerbiedig voor haar plaats maken.

Hij begrijpt oogenblikkelijk dat deze voorstelling op het eerste visioen terugslaat, en nog meer wordt hij in die opvatting bevestigd, als hij het opschrift bij de plaat leest, waar de bescheidenheid dezer beleefde en eerbiedige Oosterlingen met de onvriendelijke grofheid der Westersche, die hij eerst gezien heeft, vergeleken wordt.

Bij het ontwaken vertolkt hij zich dit visioen en brengt hij het uit zijn inwendige waarneming tot zijn uitwendige geheugenis over, dat is: uit de aanschouwing in beelden tot onze zwakke woordentaal, en terwijl hij daarmede bezig is, voelt hij een heftigen aandrang om voor zijne gade te bidden, dat God haar toch zachtheid en demoedigheid moge schenken. Den sleutel tot dit visioen hebben wij in de volgende mededeeling des visionairs omtrent de gemoedsgesteldheid zijner gade in haar leven.

Digitized by Google

«Mijn lieve vrouw was opgevoed door hare grootmama, de vrouw van Dr. Luikin, eene in menig opzicht voortreffelijke dame, die echter gewoon was een zeer hoogen toon te voeren en een uiterst stipte bediening te eischen. Mijne lieve vrouw verpleegde haar met de grootste nauwlettendheid en inspanning dag en nacht. Toen mijne vrouw echter zelve meesteres geworden was en een gezin bestuurde, kleefde haar, hoewel ze veel vriendelijker en nederbuigender was dan haar grootmama, toch een groot deel van hare strenge veelvergendheid aan. Zij liet zich al te veel bedienen en achtte zich te voornaam voor vele verrichtingen en bemoeingen, die ik mijne moeder zelf had zien verrichten in de huishouding. Hooghartige manieren en een al te trotsche gestrengheid was haar tot gewoonte geworden, zoodat ik vaak geduld met haar moest hebben. Nu komt het mij voor, dat de hemelsche opvoeder de in zooveel opzichten voortreffelijke gade op dat punt schijnt te hebben willen zuiveren, daar toch niemand zonder voltooide heiliging den Vader zal zien of in het hemelrijk kan opgenomen worden. Haar toestand schetst zij mij dus als van iemand die men alle bediening heeft ontnomen, die zich zelf moet trachten te helpen om elke behoefte te bevredigen, en die een tijd lang onder grover, lager geesten moet vertoeven, tot zij het heeft leeren beseffen wat het zegt: met de ware ootmoedigheid bekleed te worden.

Eens vraagde Oberlin zijne gade waar zij toch woonde. «Ik weet den naam van het dal niet,» zeide zij. «Zoo, woont gij in een dal? woont gij dan op het land? ik meende dat gij in een stad woondet,» hernam hij.

«Ja, ik heb eerst in een stad gewoond, daar had ik een zwaren arbeid,» zeide zij, op een andere vrouwelijke gestalte, die haar volgde, nederziende en die haar waarschijnlijk tot opleiding was aanbevolen. Zij was eerst een geruimen tijd

Digitized by Google

met andere predikantsweduwen in eene inrichting geweest, waar zij jonge meisjes onder hare leiding hadden.

Vele zieners getuigen dat de geesten uit de verschillende sferen van het Middelrijk te onderscheiden zijn door de kleuren die zij waarnemen in het gewaad, waarin de geesten zich vertoonen; die kleur staat in betrekking tot het innerlijk wezen en is symbolisch. Oberlin's echtgenoote openbaarde zich in bruin met rood aan onderscheidene vrouwen in de gemeente; onder anderen ook aan de zoo algemeen bekende Louisa Scheppler, hetgeen evenwel zorgvuldig uit hare levensgeschiedenis is weggelaten.

Het kleed dat de gestalte van Oberlin's vrouw bedekte bewees dat de afgestorvene tot den tweeden kring der aanvankelijk zaligen in de Aethersfeer behoorde.

16 November 's avonds 7 uur stierf Oberlin's moeder; des anderen daags verscheen zij hem reeds tusschen 2 en 3 ure, maar hij herkende haar niet voor zij verdwenen was. Hij voelde alleen dat het eene zeer beminnelijke en hem nabestaande ziel was, die hem omhelsde en aan zijn hals weende; bijna een kwartier uur lang hield zij hem omvat. Oberlin vernam later dat de sterverde zeer verlangd had haar zoon te zien, die echter ver van haar verwijderd was, en dat zij zich zeer veel met hem had bezig gehouden.

Oberlin's mededeelingen bewijzen duidelijk dat de omgang van een nog aan het vleesch gebonden wezen met een vrijgemaakten geest door velerlei hindernissen belemmerd wordt, die wij niet begrijpen.

Hoe hooger de geesten staan, hoe ongeschikter onze taal-, denk- en spreekwijze en al onze voorstellingen voor hen worden. Om tot ons verstaanbaar te spreken is er dus een scherpzinnig overleg en een vlugge vatbaarheid noodig om de aandoeningen en waarheden te vertolken in beelden die zij formeeren door hun kunstvermogen, door de vormkracht der imaginatie, die in staat is de subjectieve beelden objectief te maken.

Digitized by Google

Herhaaldelijk en op allerlei wijzen kreeg Oberlin onderricht over het verkeerde van onstuimig naar den dood te verlangen. Nu eens zag hij een onbehouwen steen in een fraai metselwerk invoegen; hierover geërgerd, werd het hem klaar, dat hijzelf die steen was, die eerst pas gemaakt en rondom afgebeiteld moest worden, om de voor 'hem bestemde plaats te kunnen innemen.

Een andermaal sloeg hij een blik in de geestenwereld. Hij is bij zijne gade en zet zich naast haar neder om eenige jongelieden een lied voor te lezen; maar de jongelieden worden afgeleid door de komst van een geheel ongekleed mensch en drijven den spot met hem.

Plotseling ontdekt Oberlin, dat hij ook ongekleed is en verbergt zich met schaamte, innig overtuigd dat hem de kleederen des heils, het kleed der ware ootmoedigheid en der liefde nog ontbreken, en dat hij met zijne heiliging en reiniging nog ver ten achter is.

Bij eene andere gelegenheid ontdekt hij, dat, indien hij zijn wensch verkreeg om nu reeds met zijne afgestorvene levensgezellin vereenigd te worden, toch niet met haar in dezelfde sfeer zou kunnen verwijlen, die zij reeds bereikt heeft. Dat hij om haar op zijde te streven, zijne krachten nog sterker zal moeten inspannen om de innerlijke heiligmaking en reiniging des geestes te bereiken. En toch was Oberlin een alleszins Godzalig man.

Wie dit leest merke er op: «Indien de rechtvaardige nauwelijks (niet dan door strijd) zalig wordt, waar zal de goddelooze en de zondaar verschijnen?»

Verschijningen van Oberlin's geleidenden geest worden allengs ernstiger en verhevener; zij vervullen hem met den hoogsten eerbied. Hij voelt diep, dat zij alle vleeschelijke betrekkingen is afgestorven en dat hij nog in het vleesch is.

Digitized by Google

In het jaar 1792 ontving Oberlin door een ander ziener in Belmont het bericht, dat zijn overleden zoon hem was verschenen, en had medegedeeld, dat zijne moeder thans in eene hoogere sfeer was opgenomen en nu niet meer op die voor Oberlin waarneembare wijze zich aan hem kon manifesteeren.

Men ziet hieruit dat elke geest zich niet aan ieder mensch even gemakkelijk kan openbaren; dit hangt van verwantschappen af die wij nog niet begrijpen kunnen. Waarom kan de zoon zich niet aan zijn vader openbaren? — Wij zullen later op dit verschijnsel terug komen.

Tegen het uitbreken der Fransche revolutie had Oberlin vele voorspellende gezichten van den nood en de ellende, waaronder de menschen gebukt zouden gaan.

Liefelijker was het hem hemelsche inrichtingen van opleiding te mogen aanschouwen, waar de jonggestorvenen door de edelste en wijste geesten worden gevormd en onderwezen in bekoorlijke lusthoven en vriendelijke landschappen, waar zij in sierlijke landhuizen schenen te verwijlen. De scholieren waren vol vreugd en opgewektheid. Uit deze visioenen putte hij en zijne trouwe helpster, Louise Scheppler, de gedachte, om de rondzwervende en verwaarloosde kinderen te verzamelen in kindertuinen en aangename kweekplaatsen, waar ze op vroolijke wijze naar behoefte bezig gehouden konden worden. Fröbel realiseerde en propageerde dezelfde gedachte, en men kan aannemen, dat er op aarde geen inrichting van barmhartigheid, terechtbrenging of opleiding bestaat, die niet zijn grondbeeld in de onzienlijke sferen heeft, en van daar op aarde is gekomen om door liefderijke harten in ons aardsche leven opgenomen en overgebracht te worden.

Oberlin bestrijdt evenwel de al te hooge gedachten, die sommige vrome menschen zich van de ontwikkelingsgraden van de zalige kinderen vormen, alsof ze aanstonds Engelen

Digitized by Google

voor Gods troon zouden zijn. Ook zij moeten arbeiden, strijden en overwinnen om de kroon des levens te verwerven.

Bij de vermelding van de uitgave van een boekske getiteld: Troost bij het graf van kinderen, geeft Oberlin ons deze inlichting:

«De schrijver schijnt te gelooven, dat een kind van 14 jaar slechts gestorven behoeft te zijn om eensklaps een seraf te worden, een voorbidder voor zijne verwanten, ja, dat hij onmiddelijk bij God in de hoogste hemelen zou vertoeven, dat hij in staat zou zijn terstond als de leeraar zijner ouders op te treden, ja in weinige oogenblikken Newton en Leibnitz in kennis zou te boven gaan, en hooger staan in volmaaktheid dan de helden der godzaligheid, die hier ten bloede toe volstreden hadden.

«Zulke sprongen worden er in de geestenwereld niet gemaakt» zegt Oberlin, «alles gaat natuurlijk en geleidelijk van stap tot stap, evenals wij hier de zichtbare natuur altijd voortbouwend zien te werk gaan bij al wat zij schoons en heerlijks te voorschijn brengen zal.

«Mij is echter wel een geval bekend van een kind, dat niet lang na zijn dood de beschermengel van zijn weldoener is geworden. Toen de vrome Katholieke Pastoor Weber in zijn jeugd nog kapelaan op een dorp in Allgau was, kwam eens op een stormachtigen Novemberavond een arme knaap, die zeer slecht gekleed was, aan de pastorie en bad, dat men hem toch wat eten zou geven. De kapelaan liet hem binnenkomen en verkwikte hem met warme spijze.

«Het gezicht van dit arme, uitgehongerde en van koude verkleumde kind, trof den kapelaan zoozeer, dat hij aan den pastoor vroeg of die hem toestaan wilde dezen knaap een of meer dagen in huis te houden om hem te verplegen; want hij vreesde dat hij omkomen zou als hij den nacht in de sneeuw zou moeten doorbrengen. Maar wat geheurt. Reeds

Digitized by Google

den volgenden dag openbaart zich een hevige ziekte bij het arme kind. Hij wordt doodziek, zoodat hij het bed niet meer verlaten kan.

«De goede kapelaan verpleegt hem met de grootste trouw en ik houd het er voor, dat hij het den lijder met de lichamelijke verkwikking ook niet aan geestelijke lafenis heeft laten ontbreken.

«Den ganschen winter bleef het kind in verpleging bij den liefderijken kapelaan en toen stierf hij. Hij was in zijne laatste dagen zoo recht blijmoedig en dankbaar, ja, zalig gestemd geweest.

«In den volgenden winter gebeurde het, dat de kapelaan in een filiaal gemeente bij een kranke geroepen werd. Hij kende den weg zeer goed, maar hij had zich bij zijn bezoek verlaat. Het was donker geworden en de sneeuw had nog bovendien het spoor onkenbaar gemaakt. De kapelaan dwaalt van den weg af en geraakt in een weide in een plas, die nog niet genoeg bevroren is om vasten voet op het ijs te kunnen zetten. Hij bemerkt dit eerst toen het ijs onder zijne voeten kraakt en barst. Redding scheen hem in dit eenzame oord onmogelijk. Daar blinkt in de duisternis iets in zijn oog. Hij ziet duidelijk en klaar het verheerlijkt gelaat van het arme gestorven kind voor zich, dat hij den vorigen winter zoo getrouw tot aan zijn laatsten snik verpleegd had. De lichtende gestalte vat hem bij de handen. Hij voelt zich op eens opgeheven en komt uit het ijs en staat op den rechten weg. De gestalte verdwijnt en de kapelaan gaat onder vurigen dank voor de goddelijke hulp hem gezonden naar huis. De verschijning van den knaap had hoegenaamd niets schrikwekkends voor den kapelaan, integendeel hij had ze gaarne veel langer en meermalen gezien. Dit komt daar vandaan, dat de kapelaan deze verschijning niet gezocht, niet met vermetelheid uitge-

Digitized by Google

lokt had, maar zij was hem door God tot zijne hulp beschikt.»

Wij zien uit dit roerend verhaal, dat de afgestorven jonge lieden wel door de Voorzienigheid gebruikt worden om het goede te doen, zonder daarom nog voor de hoogste hemelen rijp te zijn.»

Wanneer de menschen al de handen zien konden, die gereed zijn om hen te bewaren dat ze niet omkomen, zij zouden moediger voortgaan op alle paden waarop God hen voert.

«Ik heb eens gelezen dat de Laplanders en de bewoners der Schetlandsche eilanden, die in een zeer arme natuur leven, bijzonderen aanleg hebben voor het zien van de geestenwereld. Bij de bewoners daarentegen van de schoonste rijkste landen, zooals Italië en het zuiden van Frankrijk, komt het zeer zelden voor. Ons Steendal heeft veel overeenkomst met de Noordsche landen; het ligt hoog en koud, en de bodem is er zoo onvruchtbaar als onze bergen en vlakten eenzaam en stil zijn. Met het zichtbaar worden van het rijk der afgestorvenen schijnt het mij eenigermate te gaan als met het zichtbaar worden van een stuk dood hout, dat in den nacht tusschen het donkere mos begint te lichten als een gloeiende kool. De kool licht niet enkel des nachts, zij licht bij den dag even goed, maar mijn oog ontdekt het niet, want het daglicht houdt het oog zoo geboeid, dat het zulk een zwak schijnsel niet onderscheiden kan. Zoo gaat het ook met het oog van den mensch, die geheel door de wereldsche schoonheid beheerscht is en geen acht geeft op de zachte schemering der geestenwereld.

Maar er is nog iets anders.

Wanneer een teedere zorgende moeder met een goede dienstbode in een vertrek met kinderen zullen slapen, en de zuigeling begint zich des nachts te bewegen, wie is het dan die het eerst wakker wordt? De moeder is reeds ontwaakt bij het eerste geritsel in het wiegje, en de dienstmaagd is naauwelijks

Digitized by Google

wakker te krijgen met luide kreten. Dat komt door het natuurlijk rapport of de verwantschap tusschen moeder en kind, een band die niet tusschen kind en dienstmaagd bestaat. Wanneer gij een naald tusschen de houtspaanders legt en gij houdt den magneet daartusschen, zoo blijven de spaantjes onbewogen, maar de naald komt te voorschijn en springt naar den magneet. Hoe sterk het rapport tusschen verwante wezens zijn kan, wijst Oberlin nog aan door het volgend voorval.

Toen Dr. Kämph lijfarts in Homburg geworden was, werd hij menigmaal door een onuitsprekelijk heimwee bevangen naar de dierbare vrienden, die hij achtergelaten had, en wier vertrouwelijken omgang hij nu zoo smartelijk miste. Op zekeren Zondag namiddag verdiepte hij zich weder geheel in zijn verlangen naar zijn mijlen ver verwijderden vriendenkring, en het was hem alsof zijn gansche ziel uit zijn lichaam wilde breken om hen tegen te snellen. Op eens hoort hij duidelijk zingen, alsof het in het naastbijzijnde vertrek was, waarvan de deur openstond. Hij luistert en verstaat woord voor woord het lied: «Wer ist wohl wie du, Jesu süsse Ruh.» Hij onderscheidt elke stem en het waren de hem zoo wel bekende stemmen zijner mijlen ver verwijderde vrienden..

Maar wellicht werd er in zijne nabijheid gezongen en vergistte Dr. Kämph zich? Neen, er was in de andere vertrekken niemand, alleen de hond lag er te slapen. De geburen waren uit wandelen en men zong te Homburg dat lied niet. Dr. Kämph schrijft over dit voorval aan zijne vrienden, en zij berichten hem dat zij werkelijk in dat eigen oogenblik te zamen gekomen waren, toen hij hoorde zingen, en dat zij juist die woorden gezongen hadden. Welnu, in gansch Homburg had niemand dat gezang vernomen. Dr. Kämph had het echter gehoord, omdat zijne ziel, even als de naald van den magneet naar zijne vrienden in Rhijnpfalz, was heenge-

Digitized by Google

trokken. De trek der liefde naar eene ziel, die van ons verwijderd is, of zelfs geheel van de aarde en het lichaam gescheiden, kan in onze ziel den inwendigen zin opwekken, zoodat wij zien en hooren met de scherpe gevoeligheid van eene moeder voor haar geliefden zuigeling.

Nu moet het gezegd worden, dat wij hier in ons arm Steendal elkander en ook onze afgestorvenen zeer innig liefhebben. Want naast de liefde tot onzen Heer hebben wij in onze armoede geen andere hoogere goederen dan de liefde voor elkander. Dat mag nu ook wel medewerken om onze voortdurende gemeenschap met onze ontslapenen te begunstigen, die bij velen in ons midden met hunne afgestorvenen bestaat. De liefde is scherpzinnig. Wanneer een geliefd wezen onder ons maar heel in de verte voorbijgaat, zien en herkennen wij dat terstond.

Indien ik op de verschijning mijner vrouw in mijn droomen volstrekt geen acht gegeven, ze bij het ontwaken in den wind geslagen had, dan was mijn inwendige zin spoedig verstompt geworden en ik had de zachte stem niet beluisterd, waarmede de ziel mijner vrouw mij zoo vaak toesprak. Maar ik was indachtig dat de schrift zegt: dat God ons vaak in droomen wil onderwijzen.

En wanneer iemand nu eenmaal weet dat er onder het mos een stuk lichtend hout ligt, dan zal hij het zelfs reeds in de schaduw van het bosch bemerken en zoo heeft mijn oog haar ook allengs leeren zien, nu ik eenmaal wist: zij is bij mij — naast mij — en zoo heb ik de geestenwereld leeren zien midden door het gewoel van ons dagelijksch leven heen.

De meeste menschen zijn echter bang voor het licht van het oude vermolmde hout; zij wenden het oog er van af; zij willen het des nachts niet zien, hoe zullen zij het dan des daags ontdekken?

Digitized by Google

Dit is echter nog niet alles en niet het voornaamste wat tot het zien der geestenwereld noodig is. Het is wel waar, dat, wanneer mijn buurman mij eens op een stuk lichtend hout in het bosch opmerkzaam heeft gemaakt bij nacht, ik het dan bij groote oplettendheid ook des daags in de schaduw zal kunnen zien; maar ik moet toch, als dit geen verbeelding zijn zal, een geschikt oog daarvoor hebben.

Inderdaad, er behoort nog een bijzondere aanleg in het gestel toe om geesten te zien; het is eene eigenaardigheid als die van het magneetijzer. Ik heb de lieden, welke deze hoedanigheid hadden om in de geestelijke wereld te zien, nauwkeurig bestudeerd, en gelijk gij het hier allen in het Steendal weet, zijn het niet enkel ziekelijke en zwakke personen, maar evengoed zeer sterke en wakkere werkgasten. Ik heb hier vele stukken steen; zij zijn alle kiezel, maar in dit eene stuk is veel ijzer, dat magnetisch worden kan, in het andere weinig, in het derde geheel niets, zoo is het met de menschen ook.

Dikwijls staat het geestenzien echter met ziekelijke aandoeningen of hevige smarten in verband, die de ziel reeds een weinig losmaken van het lichaam of den zichtbaren sluier, waaronder hare kracht sluimert, omhoog trekken, zoodat de nachtwind der graven toegang krijgen kan.

Papa Oberlin zeide menigmaal: «De inwendige mensch, die met het lichaam niet vergaat, bezit alle leden en zintuigen die het zichtbare lichaam eigen zijn, alleen met dat onderscheid dat deze leden veel fijner en deze zinnen veel scherper zijn dan die van den uitwendigen mensch.»

Digitized by Google

DE CLAIRVOYANTE.

XVII.

Ik was zeer getroffen door de volkomen overeenstemming tusschen de waarnemingen van Oberlin en de theorie der geestenwereld van Stilling en Lavater. Ik kan den lezer ten dringendste aanbevelen om zich het kleine boekje van Stilling getiteld: «Tooneelen uit het geestenrijk» aan te schaffen — eene vertaling verscheen in 1869 bij C. H. Meijer te Rotterdam, terwijl ik uit Lavaters «Uitzichten in de eeuwigheid» hier als proeve een fragment wil inlasschen uit een brief, die een zijner vrienden hem toevertrouwde omtrent een droomgezicht dat hem kort na den dood zijner vrouw onuitsprekelijk getroost had.

«Ik zag mijne vrouw,» schrijft hij; «als een uiterst fijne aetherische gestalte, die door een zedige kalme ingetogenheid gekenmerkt werd, met eene mij eenigszins bevreemdende plechtigheid mij naderen. Met zekere onuitsprekelijke bekoorlijke verhevenheid deelde zij mij mede, dat zij dingen had ervaren, die geen mensch vermoeden kan; dat zich hare geestvermogens oneindig verhoogd en uitgebreid hadden, zoodat zij het verledene in al zijne oorzaken en uitwerkselen doorzien kon —

Digitized by Google

dat ieder tegenwoordig oogenblik een zee van ideeën voor haar was, maar dat de toekomst haar nog omsluierd scheen. Zij verzekerde verder, dat zij onuitsprekelijk gelukkig was, hoewel nog niet volkomen zalig, daar haar gansche aardsche loopbaan haar altijd in alle bijzonderheden voor oogen zweefde, ja dat iedere gedachte, elke gezindheid, die niet rechtstreeks daarheen gericht was geweest, waar thans al hare wenschen naar uitgingen, haar een ontrouw scheen en een smart voor haar bleef; dat haar nog eene ontzetting overviel, als zij thans den weg ten hemel aanschouwde, dien hemel waar Christus is. Want al voelde zij zich aanvankelijk onbeschrijflijk gelukkig, daar God haar zoo ontzaggelijk verhoogd had, volkomen zalig was zij toch niet. Zij wist nu alles wat er in de harten der menschen omging, die zij op aarde gekend had, zoowel als alles wat diegenen betrof, die zij nu in de voorhoven van het eeuwige Vaderhuis aantrof, zonder dat iemand haar iets behoefde te zeggen; want men spreekt daar niet als de menschen, in woorden; alles is daar aanschouwing en toch verstaan zij allen elkander volkomen. Het einde der dagen, dat zoovele menschen thans reeds verwachten, is nog niet gekomen. Zij woonde onder millioenen zielen in gewesten vol vreugdgenot, bekoorlijkheid, vrede en heerlijke ervaringen, maar in den eigenlijken hemel was zij nog niet. God had haar nog niet geoordeeld. Schitterende wolken bedekten steeds haar uitzicht op het zalige hemelland. Daar, waar de Heer is — daarheen moest zij nog ijverig streven!»

Ik heb vele belangrijke vragen aan mijne vrouw gedaan, die zij mij op eene wijze beantwoordde, die mij duidelijk liet inzien, waarom de grootste geest onder de stervelingen nimmer de zwakste schemeringen van de ware gesteldheid der afgestorvenen ontdekken kan.

Toen ik het plan maakte om dat alles op te schrijven,

Digitized by Google

ontwaakte ik, maar ik was niet in staat mij de schoone, groote en nieuwe denkbeelden, die geheel de toekomst der menschheid omvatten, ook met de uiterste inspanning van mijne gedachten, mij weder te binnen te brengen.»

Hoe levendig ik in mijn gemoed overtuigd was van de hooge, zuivere waarheid dezer mededeelingen, zoo werd toch de wensch steeds levendiger om persoonlijke waarneming te doen, die mij het wezen des menschen zouden openbaren, zoodat mijn verstand voor zoover dit mogelijk was, zich beter rekenschap van vele verschijnselen zou kunnen geven.

Niets kon mij dus welkomer zijn dan het bericht van een onzer meest geachte vrienden, een ernstig scherpzinnig man en een kundig geneesheer, dat hij er eindelijk in geslaagd was om onder zijne patienten een voorwerp aan te treffen, dat door de eigenaardigheden van haar toestand de gelegenheid aanbood om zich proefondervindelijk van de verschijnselen van het somnambulisme te overtuigen. Zijne waarnemingen hadden voor mij te meer beteekenis, daar de dokter vroeger zeer tegen het Magnetisme was ingenomen, en wat hij er in Duitschland en te Parijs van gezien had, voor kwakzalverij en bedrog scheen te moeten houden.

Hij begon dus zijne proefnemingen als een volslagen twijfelaar. De eerste reeks zijner onderzoekingen met een eenvoudig naaistertje, bewees hem echter al spoedig onwedersprekelijk dat er een magnetische kracht of vloeistof van hem uitging als hij de patient met de bekende handbeweging (manipulatie) bewerkte, en dat die kracht, al naar dat hij ze aanwendde, een merkwaardigen en sterken invloed op het gestel uitoefende, die even machtig tot regeling als tot storing der verschillende levensfunctiën kon aangewend worden. Het meisje moest echter, hoe vatbaar zij ook was, tienmaal gemagnetiseerd worden voor zij tot den zoogenaamden slaap kwam. Die slaap was haar zeer

Digitized by Google

heilzaam en verkwikkend. De dokter drong haar nooit tot spreken, maar zij begon weldra als door een verhoogd instinct voorgelicht, hem aanwijzingen te geven over de voor haar gestel meest geschikte manipulaties en openbaarde daarbij op de verrassendste wijze eene volmaakte kennis van het menschelijk organisme.

Haar spraak was gedurende dezen slaap zeer zacht en veel beschaafder dan zij gewoon was zich uit te drukken. Er lag iets verhevens en edels in hare taal, die van een verhoogd innerlijk leven getuigde. Wanneer zij ontwaakte wist zij niet het allerminste van hetgeen zij in den slaap gezegd had, en zij had ook zelve verboden haar iets te zeggen, daar dit haar als somnambule bederven en haar geest verwarren zou. Dit is een regel, die bij alle somnambules in acht genomen moet worden en om haar tot zuivere helderziendheid te brengen, moet men haar nooit dringen om te spreken; zij doen dit als het rechte oogenblik daarvoor gekomen is van zelf — en dan alleen kan het geen kwaad.

Dit was de eerste somnambule die ik gadesloeg. Hier kon geen sprake zijn van eenig bedrog. De dokter deed deze poging omdat hij met deze lijderes ten einde raad was en de kunst haar geen hulp meer scheen te kunnen brengen — en nu hij met vreugde ontdekte, welke groote verlichting hij deze teringlijderes door het Magnetisme kon bieden, greep hij dit middel met evenveel menschlievendheid aan als met vreugde over het vinden van een geschikt sujet, om eindelijk eens persoonlijk deze door de wetenschap zoo diep miskende kracht te kunnen waarnemen in aard en invloed.

Maar zoo groot was nog het vooroordeel, dat na alles wat door beroemde professoren, als de Groningsche Hendriks en Bakker en de Amsterdamsche van der Breggen reeds over het Magnetisme was gezegd, hij mij de strengste geheimhouding

Digitized by Google

oplegde, ten einde zich niet te compromitteeren. Toch is het Magnetisme als levensverschijnsel zoo oud als het menschelijk geslacht en zijne geschiedenis blijft onafscheidelijk van de geschiedenis der menschheid. Het spint zijn gouden draad door de nieuwe zoowel als door de oudste volken om zich in het grauw der verste eeuwen te verliezen en houdt overal gelijken tred met de ontwikkelingstoestanden der natiën. Het verschijnt als de veelvormige Proteus, onder honderd afwisselende namen en gedaanten.

Nu eens erkennen wij het als gave der voorspelling en blikken in de toekomst of het verleden, en beheerscht het de orakels der Grieken — dan eens openbaart het zich als geneeskracht in de geheimzinnige tempels der Egyptische priesters. Wij vinden het weder in de kunstmatige geestverrukkingen der Oostersche volken of als macht tot bezwering van de dieren en als de onuitputtelijke bron van de allervreemdste verschijnselen, zoowel in het menschelijk organisme als in de natuur. De vromen en heiligen maakt het ontvankelijk voor visioenen of extase en opent hen het verkeer met Engelen en zaligen, terwijl het elders bij lagere individuen den hatelijken en grilligen vorm van tooverij en hekserij aanneemt, als een goochelspel in de hand van onedele menschen en duistere machten. Het zweeft in allerlei gedaanten rond tusschen alle dweepzieke secten; het speelt zijn rol zoowel bij dolzinnige wederdoopers als bij ernstige kwakers en het is de grondslag evenzeer van het Irvinghianisme als van het hedendaagsch Spiritisme.

Een zoo invloedrijke en werkzame kracht is daarom wel waard grondig bestudeerd en zooveel mogelijk gekend te worden, opdat men niet voor goddelijk of duivelsch verklare wat bloot menschelijk is en het natuurlijke niet bovennatuurlijk noeme.

Aanvankelijk scheen het zoo heftig vervolgde Magnetisme, de eer van een wetenschappelijke en methodische behandeling

Digitized by Google

nimmer waardig gekeurd te zullen worden, toen Mesmer het in 1775 uit het stof der eeuwen ophief en in het volle daglicht stelde; door overdrijving en gewinzucht bedierf hij echter zelf meer dan al de vijanden zijne zaak. Zijne leerlingen verstrooiden zich wel wijd en zijd, maar begrepen toch ook eigenlijk de ware beteekenis der feiten niet, die zij te weeg brachten, en het pas ontgonnen arbeidsveld werd allengs door deskundigen verlaten om aan de avonturiers en kwakzalvers te vervallen, die al deze wondervolle verschijnselen in kwade reuk en verdenking brachten. Het werd hen dan ook niet gegund er de diepste schatkameren van te ontsluiten, want deze geheimenis is gelijk aan den betooverden schat, die verdwijnt onder de onwaardige handen en geheel van gedaante verandert, totdat de rechte priesters optreden zullen.

Uitgestrekt is de literatuur, die over dit onderwerp in de laatste honderd jaren is verschenen, en verbazing wekt het hoe onkundig toch over het algemeen de geleerde wereld op dit gebied is gebleven, hoewel uitstekende verstanden het geheimzinnig onderwerp met ernst en waardigheid behandeld hebben in alle landen. Alleen te Parijs kan men een duizendtal boekwerken over Magnetisme in de groote bibliotheek aantreffen, die daar staan tot een getuigenis en tot een teeken, dat door velen weersproken en door weinigen onderzocht wordt, want het Magnetisme kan met waarheid zeggen: « mijne vijanden kennen mij niet, maar ik ken mijne vijanden. »

Op een stillen najaarsavond omstreeks acht uur, was ik voor het eerst getuige van de bewerking der somnambule. Hoewel ik stellig op drie ellen afstand van de patient en den magnetiseur was gezeten, voelde ik elke streek, die de dokter deed, alsof die op mij gericht was en ontwaarde eene sterke neiging tot gapen met loomheid door alle leden. Het bleek nu dat ik niet minder vatbaar voor Magnetisme was, dan de slaapster,

Digitized by Google

en daar zij veel eerder in slaap kwam als ik niet in de kamer was, bleef ik er voortaan buiten tot zij sliep en nu voelde ik mij ook veel frisscher en meer tot nauwkeurige waarneming geschikt. Bij elke proef waren er minder streken noodig om het meisje te doen inslapen, ja weldra sliep zij in op het verlangen van den magnetiseur met een lichte wuiving van de hand. Zij verklaarde haar toestand voor ongeneeslijk, maar schreef nauwkeurig voor wat tot verzachting van haar lijden kon gedaan worden, waaronder soms allervreemdste opgaven voorkwamen, die echter door de uitkomst volkomen goed gekozen bleken te zijn. Zij verzocht dringend dat haar nooit iets zou worden medegedeeld als zij ontwaakte, van hetgeen zij slapende zeide, of ook zelfs bekend gemaakt dat zij iets zeide. Zij gaf dag en uur van haar sterven aan, hetgeen ook na twee jaren nauwkeurig vervuld is geworden. Het meisje was in haar gewonen toestand zeer alledaagsch en onkundig, maar zij was zeer braaf en godsdienstig, en al behoorde zij niet tot de somnambules van de hoogste orde, de verschijnselen, die haar slaap opleverden, waren zeer belangwekkend en hoogst leerzaam. Had de geneesheer haar kunstmatig tot den derden of hoogsten graad van het helderzien willen opvoeren, dan zou dat voor haar zeer noodlottig ja doodelijk geweest zijn. Zij bleef dus in den tweeden graad staan. De verschijnselen ontwikkelden zich zeer geleidelijk. Allengs begon zij blijken van het zien op een afstand te geven, een zien of liever gewaar worden, dat onafhankelijk is van de stoffelijke organen des gezichts. Wanneer de dokter bijvoorbeeld in een ander vertrek ging, zag ik aan haar wat hij deed. Zij maakte al zijne bewegingen onwillekeurig na en ik zag haar inschenken en drinken of een cigaar opsteken en rooken, ofschoon de dokter door twee verdiepingen van haar gescheiden was. Zij zag ook van lieverlede zijne patienten en gaf menigmaal verwonderlijk wijzen raad voor

Digitized by Google

hunne kwalen. Ik was er getuige van hoe de moeder van een knaap, die aan toevallen leed, haar willens of onwillens misleidde omtrent het gebruik der voorgeschreven geneesmiddelen; maar hoe stond die vrouw verbaasd, toen de somnambule haar zeide: «Neen, neen, hij heeft alles niet gebruikt, er zijn nog tien pillen over, hij heeft twee maal verzuimd in te nemen.»

Weldra kwam zij tot den tweeden graad en nu verklaarde zij ons veel, wat ons gedurende de verschijnselen van den eersten graad van helderziendheid onverklaarbaar was gebleven. Zij zag veel dieper in eigen wezen en in anderen en ontwaardde nu ook de geestelijke wezens om ons heen, die haar voorlichtten en ondersteunden.

Hoe hooger zij in den magnetischen toestand opklom, des te vrijer scheen haar geest zich te bewegen en te verder zich van het lichaam te kunnen verwijderen, zoodat zij niet alleen, als zij er haar verlangen op richtte, waarnemen kon wat er in andere huizen en andere steden voorviel, maar ons ook berichten uit de West-Indiën overbracht. Zij was dan zoo geheel in die oorden verplaatst, dat zij niet enkel de boomen telde, die voor het huis stonden dat zij bezocht, maar ook opgaf hoeveel er kortelings weggenomen waren. Zij deelde naauwkeurig den toestand van al de personen mede, die zij zag en beschreef omstandig hunne stemming, kleeding en houding op dat tijdstip. Bij zulk een zware proeve van het verzien of liever verplaatst worden in den geest, moest zij volgens hare eigene voorschriften veel sterker gemagnetiseerd worden, en beval zij den dokter om niet bevreesd te worden, maar bestendig bij haar te blijven en aan niets anders te denken. Inderdaad was die waarschuwing noodig, want zij werd een lijk gelijk zoo marmerwit en verstijfd lag zij daar als een schijndoode; na eenige minuten zeide zij, dat zij ginds alles zag, dat zij in waarheid over de zee was gegaan, dat zij de golven had hooren bruisen en zien woelen, dat

Digitized by Google

zij de schepen had zien zeilen en dat haar ziel inderdaad het lichaam had verlaten, zoodat die lieden die zij bezocht had, haar verschijning ook zouden hebben kunnen waarnemen, indien zij de zienersgave bezeten hadden; dat echter een fluidische band tusschen haar geest en haar lichaam bestaan bleef, die het haar mogelijk maakte door haar stoffelijk organisme te spreken en het geschikt te laten blijven om het aanstonds weder geheel te bezielen.

Meermalen zag zij een heerlijk geestelijk wezen aan hare zijde, dat haar beschermde voor invloeden van lagere geesten, die in de aardsche atmospheer zijn, en die evengoed de magnetische menschen waarnemen kunnen, als deze hunne onaangename nabijheid tot hun nadeel soms ervaren. Hier was zij echter veilig, want zij was onder de leiding van een deugdzaam en godvruchtig dokter, die met ernstigen en edelen zin dit onderzoek ondernam. Zij beschreef haar beschermgeest, die haar steeds voorlichtte en op hare tochten vergezelde en bestuurde, als de verheerlijkte gestalte van een jong meisje, dat de aarde nog slechts een paar jaar had verlaten en zich nu de zorg voor deze lijderes in hare zeer bijzondere betrekking tot de hoogere krachten en de geestenwereld zag opgedragen tot haar eigen vorming en verdere ontwikkeling. De dokter herkende uit de persoonsbeschrijving eene zijner overledene patienten, een arm meisje dat door dankbaarheid zich tot de moeielijke taak gedrongen voelde, die ze op zich had genomen.

Zonderling was het groot verschil dat er was tusschen de twee levens van een en hetzelfde individu, zooals zich die hier openbaarden. Voor de aarde was de somnambule een onbeschaafd meisje van eenigszins bekrompene oud-Luthersche denkbeelden; zij hield zich vast overtuigd, dat een jong kind, dat ongedoopt sterft en dus niet van zijne erfzonde was gereinigd, noodwendig eeuwig verloren moest zijn. Nu was er door bijzondere omstandigheden een kind van den geneesheer ongedoopt

Digitized by Google

gestorven en zij had wakend meermalen gezegd, hoe diep treurig zij dit vond.

In haar magnetischen slaap was haar geest vrij van vooroordeelen en werd zij door den geleidenden geest voorgelicht. Op de vraag: «wat er toch wel van de ongedoopte kinderen in de eeuwigheid worden zou?» zeide zij met de grootste zekerheid: «zij worden evengoed als de gedoopten opgevoed in de hemelsche kweekplaatsen door de uitnemendste geesten en bereiken veel sneller hun vollen wasdom dan op aarde.» Tot den dokter zeide zij: «uw kind is zalig — ween niet over hem — als een heerlijke engel zal hij bij u staan in de ure van uw laatsten strijd op aarde.»

Men meene echter niet, dat hare ziel nu ook als van zelve van alle vlekken rein zou zijn, omdat zij in hooger licht vele zaken beter inzag — o neen, de zondige neigingen zijn niet de eigenschappen des lichaams, maar van de ziel. Zoo bleef zij ook in haar slaap onderhevig aan jaloerschheid, ongeduld en soms zelfs aan zekere kwaadwilligheid om ongunstige indrukken te verwekken aangaande personen, waarop zij naijverig was. Hoe hooger de somnambule als zedelijk mensch staat, hoe betrouwbaarder zij zijn zal. Leugenachtige of ijdele menschen liegen en pochen ook nog in den magnetischen toestand; klimmen zij echter tot de derden graad op en wel tot de hoogste stadiën van dien graad, dan treedt de geest geheel en al uit het zinnelijke leven, dat met al zijne disharmonie in het vleesch achter blijft en de somnambule is niet in staat, iets dat onwaar of onedel is te zeggen of te denken, ja, haar geest is in die ure reiner dan zij zijn zou als zij op dat tijdstip stierf, want in dat geval zou zij de ziel als omhulsel mede voeren, die den geest verduistert. Slechts bij zeer weinige somnambules zal die hoogste graad voorkomen.

Het beweren van sommige onkundigen, dat zoo er al iets

Digitized by Google

bestaat van het somnambulisme, dit toch niet verder gaat, dan tot een soort van biologie, waarbij de magnetiseur zijn sujet geheel beheerscht en alles kan laten zien en zeggen wat hij wil, zag ik hier volkomen wederlegd door de feiten. Zij was alleen in de allereerste stadiën van dezen magnetischen toestand in zoodanig rapport met den dokter, dat zij alles gewaar werd, wat de magnetiseur ondervond of zelfs dacht, zonder dat het haar gezegd werd of ook zonder dat zij het zien kon, wijl hij zich in een ander vertrek bevond; maar hoe hooger zij steeg, des te onafhankelijker en zelfstandiger trad haar geest op, zoodat zij vaak een levendigen strijd met hem voerde en nooit toegeven wilde, waar het hare opvatting van eene krankheid of de kracht en werking van een geneesmiddel gold.

Deze somnambule verhelderde en bevestigde alles wat ik tot hiertoe op metaphysisch gebied onderzocht had en bereidde mij voor tot de waardeering van eene veel hoogere somnambule, de beroemde Seherin van Prevorst, ons geschetst, door twee in de wetenschappelijke wereld geachte geleerden, de Hoogleeraar Eschenmayer en Dr. Kerner, die hunne studie van haar gemaakt hebben en ons dieper inzichten in het wezen des menschen hebben geopend dan men tot nog toe ergens heeft aangetroffen.

Gelijktijdig met mijne persoonlijke waarnemingen, las ik dit merkwaardig boek, dat een onuitwischbaren indruk op mij maakte. Het werk is uit zijn aard ongeschikt voor vertaling, en is thans totaal uitverkocht. Ik wil daarom hier het een en ander er uit mededeelen.

Digitized by Google

DE SOMNAMBULE VAN PREVORST.

XVIII.

In het jaar 1830 verscheen er in Stuttgart en Tubingen een boek, van de hand van Justinus Kerner, dat zich veel warme vrienden in alle landen veroverde en veel verbitterde vijanden in blakende woede deed ontbranden; zulk een boek is niet ordinair. De naam des schrijvers had een goeden klank in Duitschland. Justinus Kerner was een voornaam geneesheer en een bekend dichter. Elk die het ouderlijk huis van Goethe te Frankfort bezoekt, ziet Kerners portret daar levensgroot in olieverf in de huiskamer, ten bewijze dat hij onder de vertrouwde vrienden van Goethe behoorde, hoe wijd hunne inzichten op menig punt uiteen mochten loopen. Het merkwaardige boek, dat zeven drukken beleefd heeft, ik heb een vierden voor mij, voert dezen titel:

«Die Seherin von Prevorst, Eröffnungen über das innere Leben des Menschen, und über das Hereinragen einer Geisterwelt in die unsere».

Menigeen zal reeds huiveren bij dit opschrift; mij trok deze titel zeer aan, en daar ik het boek uit de hand van een kundig geneesheer ontving, dezelfde, die bezig was door eigen

Digitized by Google

ervaringen feiten op te zamelen en verschijnselen te bestudeeren, die hem de echtheid van dit boek met elke proef, die hij nam bevestigden, begon ik het met vertrouwen te lezen.

« Was die Seherin aussprach ist keine gemachte Philosophie eines gläsernen Verstandes, es ist Offenbarung innerer Naturanschauung und daher oft mit dem Volksglauben und den Eröffnungen eines Plato, die aus ähnlicher Quelle (der Ahnung und innern Naturanschauung) entsprungen sind, so sehr übereinstimmend » zegt de schrijver in de voorrede der 4e uitgave en spreekt verder den wensch uit, dat deze verschijnselen toch vooral de natuuronderzoekers mochten aansporen om op dit gebied acht te slaan.

Ieder mensch, die uit het gewoel des levens in stille uren tot zich zelf inkeert, ontwaart in zijn binnenste een gansch ander bestaan, dat in menig opzicht in strijd is met ons uitwendig leven. Wat in het eene leven voor gepast doorgaat, wordt in het ander leven binnen in ons, dikwijls afgekeurd en menigmaal ontstaat er bij uiterlijke daden, een heftige strijd in ons binnenste. Verzet gij u dan niet tegen dezen innerlijken vermaner, maar geeft gij naauwkeurig acht op de bron van dit gevoel, dan ontdekt gij dat die twee levens, die in u kampen, elk een bijzonderen zetel hebben; dat het uiterlijk leven bijzonder met de mechanische inrichting der hersenen en het ruggemergzenuwstelsel te doen heeft, en dat wij hier eigenlijk den telegraaftoestel bezitten, die ons leven met de buitenwereld in betrekking stelt, ten gerieve van het in en met de wereld werkzame verstand. Ons innerlijk leven heeft echter meer bepaald te maken met het sympathetische of zenuwknoopstelsel dat zijn middelpunt in de maagstreek heeft en de zetel des gevoels is, terwijl het den gang des levens in ons onderhoudt. Vervolgens ontdekt gij, als gij op uw innerlijk leven blijft achtslaan, dat gij daardoor in eene nog veel diepere vereeniging

Digitized by Google

met de natuur staat, die door uwe inbeeldingen van een eenzijdig hersenleven slechts schijnbaar kan losgemaakt of liever niet op den duur geloochend kan worden. Onze met de zinnelijke wereld vervulde hersenen, kunnen dit innerlijke leven echter zeer verduisteren en onderdrukken. Desniettemin leeft er in onzen boezem onveranderd een ander bestaan voort en houdt als de getrouwe wachter rekening voor zich zelf over ons uiterlijk leven en hij teekent alles, en alles, ook wat ons onbeduidend schijnt, in zijn onuitwischbaar gedenkboek aan, en dat getuigenis, staat eens met onvergelijkelijke klaarheid voor ons geestelijk oog, als het aardsche zich zal sluiten.

Hoe meer gij onder het gedruis van de groote jaarmarkt des levens, dit innerlijk leven voelt ontwaken, hoe duidelijker gij de zachte stem in uw boezem hoort getuigen, onder den wilden dans der zinnelijke wereld om u heen, des te meer reden hebt gij om uw geestelijken leidsman te danken.

Maar sleept de stroom van het wereldsche leven u gestadig mede, jaagt gij alleen naar hetgeen zichtbaar en tastbaar is, naar genot en bezit van uiterlijke dingen — toch zal er vroeg of laat een uur voor u komen —. en geve God dat het niet het allerlaatste van uw aardschen loop moge zijn, een uur vol smart en tranen, een uur waarin gij van den top van uw geluk wordt neergestooten naast het lijk van uw geliefde — een uur waarin gij arm en verlegen en teleurgesteld door de zichtbare wereld, verblijd zult zijn als uw innerlijke wereld zich voor u opent en in zijn levenskring opneemt — een leven dat u wellicht van kindsbeen aan onbekend bleef — een verborgen leven, dat gij soms in een stil uur hebt voorgevoeld en vermoed, als in een droom, dien gij niet wist te verklaren.

Zoo is het reeds zoo menig sterveling gegaan en zoo zal het nog velen gaan, die thans nog trotsch en zorgeloos daar heenwandelen met een opgeheven voorhoofd: helder en blinkend alsof

Digitized by Google

het van hardglas gemaakt was, terwijl zij een wereld bouwen op hun alles nauwkeurig berekenend en metend verstand.

Zulk een man hoorde ik eens op zijn sterfbed bij het breken van zijn oog uitroepen:

«Al het leven uit de hersenen is nu in den hartskuil saamgetrokken; ik voel van mijne hersenen niets meer — ik voel ook mijne armen en beenen niet meer — maar ik zie onuitsprekelijke dingen, aan welke ik nooit geloofd heb. — Er is een ander leven» — en toen stierf hij.

Wanneer de uiterlijke wereld ondergaat, dan wordt de innerlijke wereld voor ons ontsloten. Maar wij behoeven daarop niet te wachten tot het aanbreken van onzen sterfdag — wij behoeven er ook geen slaapwandelaars voor te worden. Dit hoogere leven wordt reeds hier gekend in elk Godgeheiligd gemoed, en gij vindt het in de hut der armen en in het paleis der grooten; gij vindt het onder alle volken en gezindheden — maar onder vrome zwaar beproefde lijders in verborgen hoekjes het meest en het heerlijkst. Ik zou daarvan vele voorbeelden weten te verhalen, maar het is daarvoor hier de plaats niet; ik hoop het later te doen in den loop van dit werk, terwijl wij ons thans tot de lijderes bepalen, die ook door vele smarten geheiligd eene profetes van den nieuwen tijd is geworden, die een eervolle plaats naast Oberlin inneemt.

Niet ver van de Wurtembergsche stad Löwenstein op het gebergte, welks hoogste spits 1879 voet boven het vlak der zee, den Stocksberg vormt, ligt van alle zijden door wouden en heuvelklingen omgeven, in romantische afzondering het dorp Prevorst, dat nauwelijks 400 inwoners telt, die zich met houthakken, zaad verzamelen en kolenbranden bezighouden.

De bewoners zijn krachtig en zoo gezond, dat zij gewoonlijk

Digitized by Google

in hoogen ouderdom sterven, zonder ooit ziek te zijn geweest. De gewone krankheden der dalbewoners zijn hier onbekend. Daarentegen treft men hier een verschijnsel aan, dat men er niet zou verwachten bij een zoo krachtig ras, zware toevallen zijn bij jonge lieden hier niet zeldzaam. Ook openbaarde zich hier even als te Neuhütte, dat op gelijke hoogte als Prevorst ligt, meermalen onder de kinderen een epidemische St. Vitusdans, die alle kinderen van die plaats gelijktijdig aangreep. Deze kleine lijders bepaalden met onfeilbare juistheid de minuut, waarop de aanval zou komen, en waren zij op het land, dan ijlden zij naar huis en bewogen zich in de zonderlingste paroxysmen, die een vol uur en langer aanhielden; zij draaiden zich als de beste dansers in de allerwonderbaarste houdingen, waarna zij telkens als uit een magnetischen slaap ontwaakten en zich van het voorgevallene volstrekt niets konden herinneren. Dat deze bergbewoners ondanks hunne kracht en gezondheid tot de bijzondere sensitieve gestellen behooren, die voor de magnetische en siderische invloeden zeer vatbaar zijn, blijkt ook daaruit dat er onder de bewoners van Prevorst vele lieden gevonden worden, die sympathetische genezingen uitoefenen en ook de kunst verstaan om met een tak van den hazelaar gewapend, bronnen op te zoeken. De tak wordt horizontaal en los in de hand gehouden en neigt zich op de plek waar de bron ontspringt naar den grond.

In het dorp Prevorst dan werd in 1801 een meisje geboren, dat van hare vroegste kindsheid een zeer eigenaardig innerlijk leven openbaarde. Frederike Hauffe was haar naam; haar vader was jachtopzichter en het kind werd in dit afgelegen oord hoogst eenvoudig en natuurlijk opgevoed. Aan de koude, vaak scherpe berglucht gewoon, die vooral in de lange, harde winters hier in het gebergte snerpend kon zijn, nooit door broeiende kleeding of warme bedden vertroeteld, groeide zij

Digitized by Google

op als een blozend levenslustig kind, en terwijl hare zusters dikwijls met verkoudheden geplaagd waren, leed zij er nooit aan.

Daarentegen onderscheidde zij zich al zeer vroeg door een bijzonder ontwikkeld voorgevoel, (Ahnungsvermogen) dat zich vooral door voorspellende droomen openbaarde. Was er voor haar in het dagelijksch leven iets, dat haar levendig aangreep of diep trof, of had zij eenige bestraffing ondergaan of ongenoegen gehad, dan was het of haar geest zich des nachts in de innerlijke diepte van haar wezen terugtrok om daar leerzame, waarschuwende en voorspellende droombeelden te aanschouwen.

Het gebeurde eens, dat haar vader een voorwerp verloren had, waaraan hij groote waarde hechtte. Hij verweet haar ten onrechte, dat zij schuld had aan dit verlies. Dit kwetste haar gevoel diep; haar innerlijke zin ontwaakte door den schok dezer smart en zij zag in den droom oord en plek, waar het voorwerp te vinden was. Ook siderische krachten hadden veel invloed op haar. Reeds zeer vroeg, ja als klein kind voelde zij het trillen en werken van de hazelroede in haar handje als zij boven aderen van metaal of water kwam.

Daar er in het afgezonderde dorpje geen gelegenheid was om haar een behoorlijke opvoeding te geven, brachten hare ouders haar naar Löwenstein, dat anderhalf uur verder in het gebergte lag, waar haar grootvader van moederszijde Johan Schmidgall woonde.

Hoe weldadig de eenvoudige en kloeke nuchterheid der brave grootouders op dit zeer prikkelbare kind werkte, en ofschoon het door hen nooit over bovennatuurlijke en geestelijke dingen hoorde spreken, zoo geschiedde het toch tot hun leedwezen, dat zich bij dit kind zeer vreemde verschijnselen voordeden.

Dit lag nu eenmaal in de natuur van dit schepseltje en de zeldzame ontwikkeling van haar physiek.

Digitized by Google

Al spoedig merkte Schmidgall op, dat het kind, dat zoo even nog dartel aan zijne zijde huppelde, als hij met haar door het gebergte wandelde, soms eensklaps verbleekte en huiverde, en wel altijd op dezelfde plekjes; dit bleef hem lang onverklaarbaar.

Ook ontging het hem niet, dat het meisje dezelfde huiveringen en trillingen kreeg in kerken, waar veel graven waren en op kerkhoven, en dat zij in zulke kerken nooit op de grafzerken beneden, maar wel boven op de galerijen vertoeven wilde.

Nog bedenkelijker werd deze eigenaardigheid als zich bij de vatbaarheid om te voelen waar lijken rustten of waar metalen zich bevonden, ook de aanleg openbaarde om de afgestorvenen te zien.

Zoo was er in het slot te Löwenstein een vertrek, een in onbruik geraakte keuken, waar zij nimmer wilde binnen treden. Zij keek er in, maar kwam nooit, over den drempel hoe men haar ook zocht over te halen. In datzelfde vertrek werd later door eene dame, die ook ziend medium was, maar die niets van de kleine Frederike wist, een vrouwelijken geest gezien, die zich daar scheen op te houden, zooals zoovele ongelukkige geesten, die de plaats van hunne sterkste souvenirs niet verlaten kunnen.

Met klimmende bekommering ontdekte de grootvader dat weldra het voelen van de nabijheid der geesten tot een bepaald zien begon te klimmen, en de eerste waarneming van een geest had plaats in het grootouderlijke huis. Zij zag in den gang een lange donkere gestalte, die haar met een zucht voorbijging en aan het eind van den gang staan bleef om naar haar te kijken; zij zag de gedaante zoo duidelijk, dat die beeltenis haar tot op rijpen leeftijd in het geheugen is gebleven.

Eigenaardig is het dat deze eerste verschijning uit de gees-

Digitized by Google

tenwereld zoo min als de volgende ook maar de allerminste vrees of schrik bij haar te weeg bracht; zij keek de verschijning rustig aan en ging dan haar grootvader roepen, om toch eens te komen zien, welk een zonderling wezen daar in den gang stond. De grootvader, die insgelijks ziener was, verschrikte op het zeggen van het kind om harentwil, want hij kende die gestalte en had die op dezelfde plaats en op dat uur dikwijls genoeg gezien, maar hij had het nooit gezegd en hij liet het kind nu nooit meer des nachts in dien 'gang gaan en poogde haar alle geloof aan de werkelijkheid van hetgeen zij gezien had uit het hoofd te praten.

Men denke echter niet dat deze ernstige gave van het geestelijk gezicht eenigen afbreuk deed aan het blijgeestig kinderlijk leven van Frederike. Zij was vroolijker dan eenige harer speelgenooten, alleen een onbeschrijflijke gevoeligheid der oogzenuwen, zonder dat er eenige zweem van ontsteking te bespeuren was, dwong haar een jaar lang tot het afgezonderd leven in een donkere kamer.

Wellicht was die toestand de voorbereiding tot de hooge ontwikkeling van het geestelijk oog in het vleeschelijke, waardoor zij later zooveel kon waarnemen, dat voor gewone menschenoogen verborgen is.

Langdurige ziekten van hare ouders drongen haar weldra naar het stille Prevorst terug te keeren. Kommer en nachtwaken aan de krankbedden van vader en moeder, brachten de trouwe verpleegster nu jaren lang in een verhoogd zenuwleven, waarbij haar voorgevoelsvermogen en geestelijke waarneming van voor anderen onmerkbare dingen zich sterk ontwikkelden.

Het ambt haars vaders riep dezen naar Oberstenfeld, waar wij Frederike op haar zeventiende jaar aantreffen, en hoewel zij zich nu steeds onder de genoeglijkste en vreedzaamste omstandigheden bevond, verzonk zij allengs meer in zich zelve en keerde zich haar geest meer en meer van de zichtbare wereld af om

Digitized by Google

te krachtiger in zijn binnenste heiligdom te werken. Men verbeelde zich echter geen doffe werkeloosheid, neen, haar voorkomen werd steeds geestiger en hare oogen straalden al sterker van tintelende levendigheid, zonder ooit een zweem van vrijpostigheid of onbescheidenheid te krijgen, want geheel haar wezen was rein en onschuldig en haar oog was als haar hart. Hare gestalte was bevallig, klein en tenger, haar gelaats-tint en vorm deden aan een fraai oostersch type denken, daar tint, hoofdhaar en oog zeer donker waren. Geheel ongewoon was haar doordringende blik; als haar oog zich onder de lange donkere wimpers plotseling op iets richtte, was het of er een straal van uitschoot. Zij had in de hoogste mate wat men een steekblik noemt. Alle gemaaktheid en sentimentaliteit was haar vreemd en hare zwaarmoedigheid vloeide ook geenszins voort uit teleurstellingen in de liefde, zooals wel eens ondersteld werd. Zij trad reeds op haar negentiende jaar met den heer H. in het huwelijk, tot groote blijdschap van hare ouders. Er was dus in hare uiterlijke omstandigheden, levensbetrekkingen en vooruitzichten geen grond voor de onuitsprekelijke zwaarmoedigheid, die haar bij toeneming begon te bestormen, alsof zij reeds de zware jaren van het onvergelijkelijk lichaams- en zielelijden voorgevoelde, die haar aanstaande waren. Dagen lang moest zij weenen; vijf weken bleef zij zonder eenigen slaap en zoo trad op eens het alles overheerschende gevoelsleven harer kindsche dagen weder te voorschijn.

In hare feestelijke bruidsdagen stierf de hoog door haar vereerde predikant F. Deze grijsaard was haar leermeester geweest en hij had een zegenrijken invloed op haar innerlijk leven gehad. Op den dag zijner begrafenis volgde zij ook met andere jonge meisjes het overschot van den geliefden leeraar op het kerkhof, hoe noode zij anders die plaats betrad, waar het haar altijd zoo zwaar om het hart werd.

Digitized by Google

Thans echter was dit geheel anders. Het werd haar eensklaps zonderling te moede; een gevoel van verlichting, verkwikking en verruiming kwam over haar geheele wezen. Het was plotseling of er licht en leven in haar geprangd gemoed doorbrak en een hemelsche kalmte doorstroomde haar zoo zalig dat zij als aan die plaats gekluisterd bleef. Toen zij eindelijk heen ging, droogde zij hare tranen en een stille zalige blijdschap straalde van haar gelaat, maar van dit oogenblik af, beving haar eene onoverwinnelijke onverschilligheid voor alles wat deze wereld bieden kon; dit was de aanvang van haar geheel exceptioneel zieleleven, of liever van haar langzaam afsterven, want de diepste levensbanden waren zoodanig in haar geschokt, en losgemaakt dat de harmonische eenheid van geest, ziel en ligchaam gedurig verbroken scheen.

Later sprak zij hare wonderbare aandoeningen van dat tijdstip in een magnetischen slaap in verzen uit en was deze gestorven leeraar haar menigmaal verheerlijkt als een lichtgestalte nabij om haar troostend te steunen en te beschermen.

Door den werkkring van haar echtgenoot werd Frederike 27 Aug. 1821 naar een oord verplaatst, dat in lucht- en grondgesteldheid de sterkste tegenstelling vormde met Prevorst en Oberstenfeld. Het was op de grenzen van Wurtemberg bij Baden. Zulke verplaatsingen hebben op sensitive personen een zeer sterken invloed of tot voordeel of tot nadeel van hun physiek.

Dr. Amoretti deelt van zekeren Papponi mede, dat hij van toevallen genezen werd, alleen door verandering van woonplaats. Een ander persoon even vatbaar voor electrometrische invloeden van de natuur, kon in Calabrië niet tot rust komen voor hij zich door een mantel van gewaste zijde omwikkeld en zich alzoo geisoleerd had. Bij onze Frederike bleek het later dat hoe dieper zij naar lage gronden afdaalde, zij ook meer aan krampen onderhevig werd, terwijl haar magnetische toestand

Digitized by Google

scheen te stijgen naar mate zij hooger de bergen opkwam.

Door het huishoudelijk leven dat zij als huisvronw van een bedrijvig man had te voeren, moest zij zich als gewelddadig aan die machtige neiging van haar geest om in zich zelf in te keeren, ontscheuren en dit viel haar te zwaarder en moest haar allengs meer tot een hooggaand lijden worden, omdat het haar niet mogelijk was hare physische en psychische gesteldheid te veranderen — die toestand hing niet van haar wil af. Het was om zoo te zeggen een voortdurend slaapwandelen, zonder dat zij daartoe door haar eigen, of iemands inwerking of wil gebracht werd.

Had men dit begrepen, men had haar met rust gelaten en niet door huwelijksplichten haar toestand ondraaglijk gemaakt. Men wilde haar altijd aan dien eigenaardigen toestand ontscheuren en haar tot de werkelijkheid terugvoeren en daardoor benadeelde men haar op eene onberekenbare wijze, even als tegenwoordig nog vaak de tallooze sensitiven en mediums, ik bedoel de natuurlijke somnambules, mishandeld en door allerlei ongepaste geneeskuren bedorven worden. De oude Germanen hadden haar op het gebergte in diepe eenzaamheid en onverstoorbare rust laten wonen en zij zou de uitstekendste Veleda zijn geworden. De Egyptenaren zouden haar een wijkplaats in een tempel geboden hebben om den diepsten grond der dingen te onderzoeken en bij de Grieken zou zij het Orakel van Delfi tot eer hebben verstrekt. In de Katholieke kerk zou zij even als de H. Theresia en St. Catharina vereerd zijn geworden, tenzij de heksenmeesters haar als tooveres ten vure gedoemd hadden, want inderdaad, deze merkwaardige persoonlijkheid spreidt een helder licht over al die mysterieuse groepen en toestanden van het verleden. Maar helaas in deze praktische eeuw was zij niet tehuis, al had zij er een hooge roeping te vervullen.

Zeven maanden lang deed zij zich zelf geweld aan om als

Digitized by Google

elke gewone huisvrouw haar plicht te betrachten en onder de menschen in het dagelijksch leven te verkeeren, maar de dwang, dien zij zich daartoe had moeten opleggen, had haar geheel overspannen; zij was niet als andere menschen; zij leefde niet meer het lichaamlijk leven.

Het te lang onderdrukte innerlijk leven, dat bij haar nu eenmaal om den eersten rang had gedongen, handhaafde zich; het lichaam bezweek onder deze worsteling en het magnetisch leven, niet bestuurd door bekwame handen, brak zich onregelmatig baan. Terwijl zij nog volkomen gezond scheen, had zij 13 Februari 1822 een zonderlingen droom: zij zag haar huis vol onrust en verwarring. Het was alsof zij te bed moest gaan, maar zij kon niet, want daarin lag het lijk van den dierbaren afgestorvene, bij wiens graf haar innerlijk leven plotseling ontwaakt was. In een nevenvertrek hoorde zij haar vader met twee geneesheeren over een zware ziekte, die haar overkomen zou, raadplegen; een der artsen was haar onbekend; zij riep hen toe: «laat mij met rust bij dezen doode, hij alleen kan mij genezen». Het was haar als wilde men haar met geweld van den doode scheuren, maar zijne ijskoude was haar tot genezing. Overluid sprak zij in den droom: «hoe goed is het mij bij dezen doode, nu word ik gauw gezond».

Toen haar echtgenoot haar hoorde spreken in den slaap, wekte hij haar. Den volgenden morgen beving haar een geduchte koorts, die veertien dagen lang met de grootste heftigheid voortduurde, en door een zevenjarig lijden gevolgd werd, dat slechts door kleine tusschenpoozen werd afgebroken.

Na deze koorts, die waarschijnlijk door sterke middelen onderdrukt was, zonder dat de oorzaak er van was weggenomen, verviel zij in hevige borstkrampen; men wreef en borstelde haar den rug zoolang tot die bloedde, maar het baatte niets; zij lag bewusteloos als dood en de geneesheer

Digitized by Google

wist er niet beter aan te doen dan eene aderlating te verordenen. De krampen hielden echter nog drie dagen aan en toch besloot hij weder tot eene aderlating, hoewel het gebleken was, dat dit niet de minste uitwerking had. Eindelijk kwam er een arts tot haar, die iets van haar toestand begreep; hij ontdekte, dat zij in een magnetischen slaap was. Bij zijne nadering begon zij te spreken: «zijt gij een geneesheer, dan moet gij mij helpen.» Hij legde zijne hand op het ijskoude voorhoofd en nu bleek het dat zij niemand zag of hoorde dan hem alleen.

Deze handoplegging gaf haar rust en zij sliep gedurende eenige uren den natuurlijken slaap. Maar helaas! zij bleef niet onder zijne behandeling en gedurende 18 weken werd zij door hare borstkrampen dagelijks tot stikkens toe gemarteld.

In plaats van haar magnetisch te behandelen, zooals het hare natuur eischte, bleef men bij de noodlottige methode van aderlaten volhouden en behalve 32 aderlatingen! zette men haar nog bloedzuigers in menigte.

Bij den aanvang van haar vreeslijk lijden, verscheen haar elken nacht haar grootmoeder, als zij volkomen wakker was; zij zette zich voor haar bed neder en zag haar stilzwijgend aan en weldra erkende zij in haar haar beschermengel, die veel schadelijke invloeden van haar weerde en haar ondersteunde in haar hooggaand lijden.

Omstreeks dezen tijd zag zij in den magnetischen slaap eene kunstige en toch zeer eenvoudige machine, die zij verklaarde het middel te zullen zijn om haar weder gezond te maken en die zij verlangde, dat voor haar gemaakt zou worden. Zij noemde dit werktuig een zenuwstemmer.

Hoewel zij niet kon teekenen, bracht zij in haar slaap daarvan een zeer volledige schoone en teekening op het papier; maar hoe merkwaardig dat verschijnsel reeds op zich zelf was, er werd geen waarde aangehecht en dus geen gevolg aangegeven;

Digitized by Google

eerst in de allerlaatste periode van haar lijden, vijf jaren later heeft men de machine laten maken.

Als ten laatste alle geneesmiddelen vruchteloos bleven, besloot de geneesheer terug te keeren tot het eenige middel, dat haar alleen hulp gebracht had, namelijk: de oplegging der handen bij hare heftige krampen, en was dat onvoldoende, haar eenige magnetische streken te geven. En ziedaar, dat eenvoudige middel, dat zij zoo vaak gevraagd had, stilde de duldelooze smarten der ongelukkige terstond.

Een zoo zonderling en langdurig ziektegeval gaf natuurlijk veel stof tot praten, en nu er nog bijkwam, dat alleen de chirurg door handoplegging of magnetischen invloed haar verlichting kon aanbrengen, had de booze wereld daarover al spoedig hare geestige opmerkingen gereed; maar wat er ook toen of later over deze lijderes gelasterd is, zij verdroeg dat alles even geduldig als al het lijden dat weldra over haar komen zou.

Eens dat hare borstkrampen weder zoo hevig en langdurig werden, dat alle toeschouwers er wanhopend bijstonden, begon de dienstmaagd, als door instinct gedreven, haar sterk en aanhoudend op den hartskuil te beademen; zij hield daarmede wel een uur aan en met het verblijdend gevolg, dat de patient geheel bijkwam en ontspanning kreeg.

Hoe duidelijk het ook uit dit en zoovele andere verschijnselen bleek, dat eene regelmatige magnetische behandeling hier volstrekt geëischt werd, het kwam er niet toe, daar de geneesheer, die dat voorsloeg, elders woonde en de Heer H. niet kon besluiten om haar derwaarts te laten gaan in haar lijdenden toestand.

Toch scheen nu een homeopatische behandeling haar eenige beterschap te beloven en het gebruik van bella donna en nux-vomica in de bekende kleine giften, deed haar blijkbaar goed.

In den loop van deze eerste periode der ziekte werd ook haar droom vervuld, daar zij haar vader werkelijk in de

Digitized by Google

nevenkamer met twee artsen, waarvan de een haar vreemd was, over haar krankheid hoorde raadplegen, terwijl zij zelf als een doode aan het bed gebonden was onder de heftigste krampen.

Hoewel zij steeds dieper in het magnetische leven verzonk kon zij toch weder een reisje naar hare ouders te Oberstenfeld maken en 28 baden nemen, die haar zeer versterkten. In Augustus keerde zij in veel beter toestand naar huis, zonder dat hare krampen echter uitbleven.

Hare zwangerschap bracht ook geene verandering, en in Februari 1823 beviel zij onder de allerhevigste aanvallen van hare borstkrampen, zoodat deze verlossing onder de zwaarste omstandigheden kunstmatig volbracht moest worden en zij daarna twee en twintig weken aan het bed gebonden bleef; men verwachtte nu niet anders dan dat dit haar naar het graf zou voeren. Toch kwam zij dit alles weder te boven, maar het kindje bezweek en de arme moeder verviel in de diepste zwaarmoedigheid. Haar gevoelsleven was intusschen zoo verhoogd, dat zij op groote afstanden alles hoorde en gewaar werd; voor siderische invloeden werd zij zoo vatbaar, dat zij alle spijkers in den muur van hare kamer voelde en men ze er alle uit moest halen. Het licht begon haar nu ook zoo zeer te hinderen dat zij geheel in donker moest blijven. Ten einde raad gingen de ouders over tot het raadplegen van een andere somnambule, die haar voorschreef dat men bij krampaanvallen drie droppels wijnruitolie op den hartskuil zou inwrijven. Het gevolg was inderdaad een groote verademing; zij werd veel kalmer, maar haar magnetische toestand werd er steeds door verhoogd; beter werd zij niet, en het licht kon zij maar niet verdragen. Nu werd zij in een dichtgesloten wagen naar Oberstenfeld gevoerd, en zoozeer werd het licht door haar geschuwd dat zij nog twee volle uren in den wagen bleef, eer het donker genoeg werd om er uitgehaald te kunnen worden. Zij leefde

Digitized by Google

nu letterlijk van de zenuwuitstrooming van degeen, die haar de handen oplegde; waren het sterke personen, dan deed het haar zeer goed; waren zij zwak, dan werd zij nog zwakker. Zij sliep ook slechts zoolang als men haar de hand op het hoofd hield. Zij leed schrikkelijk in het hoofd; het was haar alsof hare hersenen saamgetrokken waren en alsof er steenen in haar hoofd lagen. Iemand waagde op goed geluk een proef met een magneet en bestreek haar daarmede het voorhoofd, met dat noodlottig gevolg, dat plotseling hoofd en gelaat verdraaid werden, alsof zij door eene beroerte was getroffen. Dit lijden duurde twee dagen lang en ging toen van zelf over. In haar slaap gaf zij echter voorschriften, die haar allengs zoo ver brachten, dat zij weder het licht verdragen kon. Ieder avond te zeven uur kwam nu zeven dagen lang een geest tot haar, die haar magnetiseerde met drie vingers, waaruit zij lichtstralen zag stroomen. De streken werden van het hoofd tot den hartskuil gemaakt en zij erkende duidelijk hare grootmoeder in deze beschermengel. Vele getuigen hebben het bevestigd dat in die dagen van zoo ontzettende gevoeligheid voor metalen, eene onzichtbare hand de voorwerpen wegnam, die de lijderes zouden hebben kunnen schaden; zij zag echter zeer wel wie deze vriendelijke hulp bood om bijvoorbeeld den zilveren lepel uit hare hand te nemen en zacht op een bord neer te leggen, dat tamelijk ver van haar afstond.

Bij herhaling verzekerde zij, dat zij door Magnetisme alleen was te redden, maar er werd geen gevolg aangegeven.

In dezen toestand zag zij voor de eerste maal achter elk mensch, die tot haar kwam of op straat voorbijging een geest zweven, ook in menschelijke gedaante, maar aetherisch. Zoo zag zij bij haar jongste zuster steeds haar gestorven broeder Hendrik, en nevens eene vriendin zag zij de gestalte van eene bejaarde vrouw, die zij te Löwenstein in hare kindsheid gezien had.

Digitized by Google

Eindelijk verlangde een oom te Löwenstein, dat de dokter het toch eens met het Magnetisme zou beproeven, maar elk magnetiseur past niet voor iedere somnambule. De invloed van den arts die het ondernam, was haar in het eerst veel te sterk en zij moest hem soms vragen om haar te verlaten; allengs leerde hij haar echter behoedzamer behandelen en verdroeg zij hem beter.

Zij beterde nu zooveel, dat zij weer de baden kon nemen en zelfs in staat was om van het huis haars grootvaders naar het bad in het dal te wandelen en ook weder huiswaarts. Zij begon op nieuw zich met lichten vrouwelijken arbeid bezig te houden; zij behoefde nu slechts alle zeven dagen gemagnetiseerd te worden en eindelijk slechts om de zeven weken.

Zij bleef niet te min voortdurend in een halfmagnetischen toestand en zij wandelde in wind en regen zonder hinder; het liefst bleef zij in de koude. Zij was nu nog steeds bij hare ouders te Oberstenfeld, waar haar echtgenoot haar dikwijls bezocht en de geneeskundigen kwamen even als vroeger op het gewone denkbeeld, dat moedervreugde het beste middel zijn zou om haar weder in het normale leven terug te voeren.

Ofschoon zij nu niet meer zoo onmiskenbaar in een magnetischen toestand verkeerde, bevond zij zich echter nog steeds in een zeer verhoogd gevoelsleven. Zij had immer voorspellende droomen, sterke voorgevoelens en een plotseling werkend divinatorisch vermogen; ook zag zij in een glas water of in een stuk bergkristal of ook wel in een zeepbel allerlei beelden van verwijderde of nog toekomstige zaken. Soms zag zij in haar glas met water iemand, die zich nog op een half uur afstand bevond, maar die tot haar kwam; zij beschreef eens een rijtuig en de paarden, zoowel als al de personen, die komen zouden, en een half uur later zag men ook werkelijk

Digitized by Google

dienzelfden wagen, dien zij in alle deelen allernauwkeurigst beschreven had, naderen.

Ook openbaarde zich bij haar het niet ongewone verschijnsel van het vooruitzien van sterfgevallen, door het zien van de doodkist. Eens toen zij bij het bezoek van haar geneesheer uit de kamer trad, zag zij op de plaats een kist staan met het lijk haars grootvaders van vaderszijde; zij kon niet verder gaan, want het scheen, dat die kist haar pad versperde; zij keerde terug om haar dokter en hare ouders te roepen, ten einde het verschijnsel ook te zien. Deze zagen echter niets. Den volgenden morgen zag zij het weder. Zes weken later stierf plotseling de grootvader, die tijdens het visioen nog volmaakt gezond was.

De gave van geesten te zien, die zij van hare vroegste jeugd had bezeten, ontwikkelde zich steeds sterker, niettegenstaande zij zich nu veel beter bevond, en ook bij hare tweede bevalling, bij betere behandeling, en onder minder gevaarlijke omstandigheden niet zooveel leed, als de eerste maal.

Veertien dagen later verviel zij echter weder in hevige koortsen en aanvallen van kramp, waarvoor alleen handoplegging van haar broeder eenige verlichting aanbracht. Bij zijne afwezigheid riepen echter de wanhopige ouders iedereen te hulp om te beproeven hun ongelukkig kind de handen op te leggen, wat haar bij hare ontzaggelijke ontvankelijkheid voor allerlei invloeden zeer benadeelde. Deze ongeregelde en sterk afwisselende invloeden van allerlei gestellen, verhoogden steeds haar magnetischen toestand en brachten haar geweldig in opspraak.

Het is merkwaardig dat haar kind, een jongen, vooral in de eerste weken van zijn leven, altijd volkomen in dezelfde houding lag, welke de moeder in haar magnetischen slaap aannam met over de borst gekruiste armen en gekruiste

Digitized by Google

voeten, en later bleek hij ook de gave van het zien te bezitten, want hij lachte vaak in zijn wiegje tegen de geesten en stak er soms de handjes naar uit.

Een geneesheer die haar vaak bezocht had schreef aan Dr. Kerner «Als ik haar mijn vingertop op het voorhoofd tusschen de oogen leg, zegt zij mij altijd iets schoons wat op mijn zielstoestand betrekking heeft, bijv.:

«Wanneer gij tot het gedruis der wereld terugkeert, houd dan den Heer steeds vast in uw hart.

«Wanneer iemand uw innigst zielsgevoel wil bestrijden, smeek dan om Gods bijstand».

«Laat het licht dat in u opflikkert niet uitblusschen».

«Denk dikwijls aan het kruis van Jezus — snel er heen — omvat het».

«Gelijk de duif in de Ark van Noach hare woning vond, zoo zult ook gij de woning vinden, die u de Heer uw God beschikken zal».

De krampen duurden voort en het somnambulisme ontvouwde zich in honderdvoudige afwisseling zooals onder zulk eene onregelmatige behandeling te verwachten was. Niemand kon deze vreemde krankheid begrijpen; het begon de omstanders te vervelen en de lijderes kwam steeds in jammerlijker toestand; zij had des nachts geen slaap meer, maar een sterk zweet putte haar uit. Men kwam uit ongeduld op het wreede denkbeeld om haar door dwangmiddelen te noodzaken zich te harden, terwijl men straks weder allerlei bijgeloovige inblazingen gehoor gaf, die haar toestand voor een gevolg van demonische invloeden of hekserij verklaarden. Het was haar volkomen onverschillig wat men met haar aanving; haar ellende was onuitsprekelijk en reeds waren vijf jaren van jammer voorbijgesneld toen men Dr. Justinus Kerner raadpleegde, die deze vrouw nimmer had gezien, maar wel zeer veel wonderbaars

Digitized by Google

en onaangenaams van haar had gehoord, zoodat hij zeer ongunstig voor haar gestemd was en het plan vormde om haar met de grootste gestrengheid van hare kuren te genezen. Toen hare verwanten haar op het eind van November 1826 tegen zijn wil naar Weinsberg tot hem brachten, kwam de ongelukkige jonge vrouw als een beeld van ellende te W. aan, geheel uitgeteerd, onbekwaam om zich alleen op te heffen of neder te leggen. Om de drie à vier minuten moest men haar laven met een lepeltje bouillon, dat zij echter meest niet doorslikken, maar slechts in den mond nemen kon; gaf men het niet, dan verviel zij in flauwte. Haar tandvleesch was dik en bloedend en al hare tanden waren haar uit den mond gevallen. Hevige krampen en somnambulische toestanden wisselden af met nachtzweet, bloedontlasting en koorts. Ieder avond ten zeven ure verviel zij in haar magnetischen slaap. Deze begon altijd met een stil gebed, waarbij zij de armen over de borst gekruist hield; daarna breidde zij de armen zijwaarts uit en kwam dan in den toestand van het zien, en eerst als zij de armen weder op het dek van het bed teruggebracht had, begon zij te spreken. Hare oogen waren gesloten, maar hare gelaatstrekken kalm en verheven.

«In haar eersten slaap na hare aankomst verlangde zij mij te zien, zegt Dr. Kerner — maar ik liet haar zeggen, dat ik noch heden, noch in het vervolg bij haar zou komen in dien toestand en ook geen acht zou slaan op hetgeen zij daarin zeide over haar kwaal; dat ik haar alleen wakend wilde zien en spreken». Hij meende haar door een ernstig zielkundige behandeling krachtig aan te moeten vatten en geheel tot het gewone leven terugvoeren. Helaas, het was daartoe te laat; dit bleek hem na eenige weken van zuivere geneeskundige behandeling, die zeer ten nadeele der lijderes uitviel. De hardheid waarmede Kerner dit teedere wezen had aange-

Digitized by Google

tast, had een veel diepere stoornis in haar gewrocht dan hij in de verte vermoedde. Zij had haar laatste hoop op hem gevestigd, als op een arts, die in staat zou zijn haar te helpen en nu hij haar zoo onzacht aangreep en afstiet, ontzonk haar de laatste belangstelling in menschen en trok zij zich steeds dieper in haar binnenste terug, als van de gansche wereld verlaten en van buiten geen steun meer wachtende. Hij besloot dan eindelijk haar in haar magnetischen slaap te ondervragen of zij zien kon dat zij nog door een magnetische kuur te helpen zou zijn, waarop zij antwoordde, dat zij hem het juiste antwoord zou kunnen geven, als hij haar door zeven magnetische streken tot sterker helder zien bracht. Daar hij echter alle direct rapport nog mijden wilde, liet hij die zeven streken door een ander geven, waarop zij verklaarde, dat een getrouwe magnetische behandeling haar reeds na zeven dagen aanmerkelijk zou kunnen helpen. Tot verbazing des geneesheers hadden deze eerste zeven streken reeds zooveel bijgedragen om hare levensverrichtingen te regelen, dat zij zich des anderen daags tot elks verwondering weder in bed oprichten kon en zich veel opgewekter voelde dan ooit door eenig middel uit de apotheek.

Nu begon dan eindelijk, wat men voor vele jaren had moeten doen; zij werd regelmatig magnetisch behandeld met inachtneming van alle door haar zelve aangegeven hulpmiddelen, en nu kwam zij verwonderlijk vooruit en bereikte allengs zelfs dien trap van welstand, welke voor zulk een onherroepelijk geknakt gestel nog mogelijk was. De dood haars vaders bracht haar echter zulk een gevoeligen slag toe, dat zij geheel instortte en van nu af aan bleef haar nog slechts het bestaan van een schim over, of eigenlijk van een g e e s t, veroordeeld om onder de menschen te vertoeven.

Digitized by Google

XIX.

DE MYSTERIEËN VAN ONS BINNENSTE.

Hoe beklagenswaardig de zeldzame toestand van Frederika Hauffe ook voor haar zelve en voor haar gezin mocht zijn, die toestand maakte haar tot een van de belangrijkste voorwerpen, die zich ooit aan zielkundige onderzoekers hebben voorgedaan.

Ik heb haar leven en lijden zoo uitvoerig geschetst, om volkomen in het licht te stellen, met welk een eenvoudig ongeleerd persoontje wij te doen hebben, iemand van een rein en oprecht karakter, dat altijd geheel vreemd is gebleven aan elken schijn van vertoonmakerij of inbeelding. Zij was een voorbeeld van ootmoed en bescheiden terughouding en had geen vermoeden van het belangwekkende van haren toestand, noch van de diepe beteekenis der verschijnselen. Vooral begreep zij niet dat zij door de verhevene openbaringen, die haar ontlokt werden, plaats nam onder die sublime personen, die verdienen profeten genaamd te worden, en toch zijn hare mededeelingen veel gewichtiger dan al de verwarde en onbegrijpelijke visioenen van de toekomst, die vele beroemde zieners ons medegedeeld hebben. Ik zal later op deze profetes nog menigmaal moeten terugkomen en

Digitized by Google

bepaal mij thans alleen tot een paar openbaringen, die wij aan haar te danken hebben, en die eene wereld van ideeën voor elk denkend mensch ontsluiten. Ik bedoel hare onderwijzingen omtrent de inwendige werking, men zou eigenlijk moeten zeggen: het organisme der ziel en hare mededeeling aangaande eene oorspronkelijke en algemeene taal, die in het wezen des menschen gegrond is.

Frederika was reeds lang voor dat dr. Kerner haar in eene meer regelmatige magnetische behandeling nam, in een volslagen somnambulistisch leven geraakt en zij kwam nimmer meer geheel tot den staat van het gewone physische leven terug. Zij kon inderdaad niet meer als een op aarde levend mensch beschouwd worden; zij was voor een groot deel aan de afgestorvenen gelijk. Zij vergelijkt haar smartvollen toestand dan ook zeer juist bij dien van een rupsencocon, dat ontijdig opengescheurd, den onvolkomen vlinder gedeeltelijk ontbloot en vrij maakt, terwijl hij nog ongeschikt en krachteloos is om geheel buiten zijn verwoeste woning te leven. Zij bleef voortdurend in het lang gerekt proces van het sterven en mocht toch niet heengaan. Zij kon nog niet geheel leven met de geesten en zij kon ook niet meer leven met de menschen. Haar stoffelijk hulsel was nog slechts het in het zand vastgewoelde anker, dat aan deze lage kust gehecht bleef om hare ziel terug te houden en te beletten, dat zij als een schip met volle zeilen koers zou zetten naar gindsche hemelsche stranden. De banden die lichaam, ziel en geest fluïdisch verbinden tot een vast geheel in dit tijdelijk leven, waren bij haar zoo los en rekbaar, dat zich bij den minsten schok van eenige aandoening of de geest, of de ziel, of geest en ziel te zamen aan het vleesch onttrokken en onafhankelijk maakten om als met het verhelderd oog van een zaligen geest de diepte van haar eigen wezen te peilen en te doorzoeken of met

Digitized by Google

andere geestelijke wezens te verkeeren. Dit geschiedde echter niet willekeurig of uit nieuwsgierige begeerte om de verborgen raadsels der schepping te ontsluieren, maar het was de onvermijdelijke aantrekking der sferen. Hare ziel volgde daarin eene natuurwet van hooger orde en werd ook wel door haar beschermengel tot diepere blikken in de geestenwereld ingeleid.

In deze bijzondere gesteldheid ontbrak het haar geheel aan eigen organische levenskracht; men denke aan het ontzettend bloedverlies door de 32 aderlatingen, de tallooze bloedzuigers en hare zware verlossing, behalve nog zooveel andere oorzaken van uitputting.

«De lucht en vooral de zenuwuitstraling van andere menschen houdt mij nog in het leven,» zeide zij. «Zij voelen het niet, want het zijn uitstroomingen, die zij toch verliezen, maar die door mijne zenuwen opgenomen worden en mijn leven onderhouden.»

Hoewel zij steeds bleef beweren dat andere menschen er geen schade door leden, zoo was het toch opmerkelijk dat sommigen zich, na een lang oponthoud in hare nabijheid, zeer afgemat gevoelden en een schokken of trillen in de leden gewaar werden.

Anderen voelden een zwakte in de oogen of weeheid om den hartskuil, zoodat enkelen zelfs flauw dreigden te worden. Zij zeide ook dikwijls dat zij uit de oogen der menschen zich de meeste kracht voelde toestroomen. Iemand die vaak door handoplegging hare krampen gestild had, kreeg weldra heftige steken in de armen, en als die ophielden, verviel hij in een kramphoest, die drie maanden duurde. Ik teeken deze bijzonheden op voor degenen, die terstond gereed zijn met het alles voor hun verklarende woord: verbeelding — en de vraag: «zou Frederika het zich ook maar ingebeeld hebben dat zij iets van anderen overnam.»

Digitized by Google

Van hare bloedverwanten trok zij meer kracht af dan van vreemden en als zij zwakker werd alleen van dezen, waarschijnlijk door een rapport dat altijd tusschen bloedverwanten bestaat.

Dit verschijnsel is zoo vreemd niet als men bij een eersten blik wel denkt; het komt honderd malen in onze omgeving voor, zonder dat wij er opletten; menig zwakke of bejaarde wordt opgekweekt en gesterkt door de levenskracht, die uitstraalt van zijn jonge en gezonde omgeving.

Men ziet ook bloemen en planten veel sneller verwelken bij kranke dan bij gezonde menschen; sommige lieden bevorderen door hunne uitwaseming merkbaar den bloei der planten, terwijl anderen die bepaald benadeelen, al naar mate de atmospheer van die lieden meer of minder magnetisch is.

Frederika kon geen oogenblik zonder toevoer van versche lucht blijven en bij de felste winternachtskoude moesten hare vensters steeds open staan.

Wij moeten nog de opmerking maken dat zij zeer weinig geleerd en gelezen had; kunsten en wetenschappen waren haar geheel vreemd, en het is daarom te merkwaardiger, dit eenvoudig natuurkind over de diepste raadselen des innerlijken levens en der schepping te hooren spreken met eene wijsheid, die den diepzinnigsten geleerde moet verbazen.

Zij zag in sommige toestanden de dingen niet naar het uiterlijke voorkomen zooals wij menschen dat gewoonlijk doen, maar haar geestesoog was geopend, evenals dat van den ziener Jacob Böhme zoodat zij het wezen, dat is: de natuur der dingen doorzag. Het zinnelijke leven heeft den mensch te zeer geïsoleerd van het algemeene natuurleven en dit isolement verhindert ons al de krachten en eigenschappen te voelen, die in planten en steenen en metalen gebonden zijn; maar zij voelde den waren aard der mineralen, het innerlijk karakter der planten, der

Digitized by Google

dieren en der menschen in hun diepsten grond; zelfs werd zij zich bewust van de verschillende chemische invloeden der onderscheidene kleuren in de lichtstralen, iets wat in onze dagen ook door de spectraal analyse bevestigd is geworden. Electromagnetische werkingen nam zij waar, waar geen ander ze kon nasporen; ja, wat wel het verwonderlijkste was van alles, zij voelde zelfs den aard van elk geschreven woord dat haar op den hartskuil gelegd werd, zonder daarom juist de letters te lezen. Dit verschijnsel is bij haar door de scherpste proeven getoetst en bevestigd en is later door mij ook bij andere somnambules waargenomen.

Ofschoon Frederika nooit een teekenpen in de hand had gehad, ontwierp zij op zekeren morgen, in tegenwoordigheid van Dr. Kerner, een zonderlinge teekening van evenwijdig in elkander liggende cirkels, die zij zonder passer of andere hulpmiddelen zoo zuiver uit de vrije hand met een gewone schrijfpen trok, dat er niets aan ontbrak, zelf niet aan de zeer nauwkeurige verdeeling met honderde punten en lijnen. Zij deed dit met eene ongelooflijke snelheid. Bij dit werk dacht Kerner aan de spin, die ook zonder passer of gradenboog met volmaakte juistheid hare lijnen trekt. Zoodra zij de hulpmiddelen wilde gebruiken, die hij haar aanbood, maakte zij fouten; zij moest geheel haar instinct of inspiratie volgen.

Tegenwoordig treft men vele teekenende Mediums aan, die, zonder ooit geteekend te hebben, merkwaardige werken daarstellen, zelfs van graveer- en etskunst. Zij zijn daarbij dan geheel machine en een andere geest werkt door hen. Hier echter was het de geest der somnambule zelf, die reeds in zijn vrijen toestand met verhoogde gaven bedeeld was.

Zij verklaarde aan Dr. Kerner de beteekenis van die teekeningen; zij beeldde daarmede haar innerlijk leven af en dat niet alleen,

Digitized by Google

maar zij gaf te kennen, dat zij daardoor het organisme van den inwendigen mensch afschetste, zooals dit bij ons allen aanwezig is, al zijn wij daarvan geheel onbewust, en al kan geen microskoop het ons te zien geven. De cirkels die zij ontwierp stelden hare levenstoestanden voor in bepaalde tijdruimte of jaren, ingedeeld in maanden en dagen. Hare hand bewoog zich bij die bewerking als de wijzer van een klok en was ook in geen geval van richting te veranderen. Met vastheid en juistheid stipte zij de 365 punten op den buitensten cirkel af, en trok alle inwendige cirkels en stralen met voorbeeldelooze zuiverheid. Eens viel er een inktvlak op het papier juist op een lijn, waarop zij bezig was stippen en andere teekens te zetten. Kerner wilde nu dat zij de teekens duidelijkheidshalve onder de vlek zou plaatsen. Maar welke moeite zij ook deed om hare hand te verschuiven, het was haar niet mogelijk haar vinger ook maar een stip te laten zetten buiten de rechte baan en de ware plaats.

Het kwam haar voor, als lagen er dergelijke ringen, als lichtkringen, in haar boezem, en wel van den hartskuil onder de borst tot in de rechter zijde, alsof zij onder het hart vastgehecht waren en op elkander rustten. Zij teekende hare cirkels in dezelfde grootte als zij de ringen in haar binnenste zag, die zich als een raderwerk bewogen. Op hetzelfde blad ontwierp zij twee systemen van cirkels of ringen, zooals zij ze liefst noemde, die zij naast elkander stelde, om ieder uitvoerig naar zijn eisch uit te werken. De een gaf zij den naam van Zonnering en den anderen dien van Levensring.

De Zonnering was twee Nederlandsche duimen grooter dan de Levensring en had twintig duim diameter. De Levensring lag onder den Zonnering; zij hadden een gemeenschappelijk middelpunt, maar verschillende beweging. De Levensring draaide een weinig sneller rond dan de Zonnering en was veel fijner.

Digitized by Google

De Zonnering had betrekking op het aardsche leven en de wereld en was in twaalf gelijke deelen verdeeld voor de twaalf maanden, terwijl op den omtrek de 365 dagen waren afgestipt en de zevende dag telkens door een kogeltje was onderscheiden. Alle indrukken die de wereld op onze zinnen maakt, alle gewaarwordingen, gedachten, gevoelens, gezindheden, voornemens of ontwerpen laten elken dag op onzen Zonnering een merkteeken achter en worden alzoo in ons zelven geregistreerd; onze ziel bewaart een indruk van elke gewaarwording, die den vorm aanneemt van een teeken, dat onze geest verstaat. Die teekens behooren tot een innerlijke oorspronkelijke taal; op het eind van elken dag vloeien zij in één teeken saam en deze dagrekeningen worden verder in een maandelijksch bedrag samen gevat, terwijl op het eind van elken Zonnering die 12 teekens in één woord opgaan, dat tegelijk een getal is. Dit kort begrip van het jaar wordt alsdan op den dieper liggenden Levensring overgebracht. De Zonneringen zijn vergankelijk. Zij worden elk jaar vernieuwd en vallen om de zeven jaren geheel af, om voor een nieuw zevental plaats te maken. De Levensring is onvergankelijk en gaat mede over in de eeuwigheid; hij neemt al het blijvende uit den Zonnering als resultaat des levens in zich op. Daar aldus ons gansch verleden met onkreukbare trouw in onzen Levensring staat opgeteekend, wordt het eenigszins verstaanbaar, hoe somnambules of geesten ons geheele leven kunnen kennen en ons verleden in alle details ons kunnen herinneren en hoe kranken het ook dikwijls op het sterfbed overzien. Door deze teekens laat zich ook verklaren hoe de eene ziener den droom, dien een andere gehad heeft, lezen en uitleggen kan, zooals wij in de Bijbelsche verhalen vinden.

Dergelijke ringen gaan door de gansche schepping, zoowel door de voor ons onzichtbare als door de zichtbare wereld.

Digitized by Google

Zij zijn het raderwerk des levens. De schriften der ouden dragen vele sporen van de kennis van dit raderwerk.

Spreekt de Prediker niet van een rad dat bij den dood verbroken wordt XII v. 6; gewaagt niet Ezechiël in zijn visioen van vele raderen? vergelijk Hoofdst. I en X, terwijl ook in den brief van Jacobus van een rad sprake is? Jac. III v. 6. Welnu volgens Frederika's blik in ons binnenste hebben wij deze raderen of ringen in ons van onze geboorte af, want zij ontwikkelen zich bij de eerste ontkieming van onze wording in den moederschoot en regelen door hunne innerlijke beweging de formatie van het gansche organisme, terwijl zij er tevens den aard en de kracht en de mate van bepalen. In al wat leeft, in elke bloem en plant, in het kleinste en grootste dier zijn deze ringen. In menschen en geesten, in zonnen en manen, overal zijn het de ringen met hunne getallen, die den loop begrenzen en den aard en werking der wezens bepalen. Aan elk schepsel is een getal gezet en hij zal nooit de grenzen van dit getal overschrijden; daartoe ontbreekt het geschapene de macht en de vrijheid. Alleen binnen het gebied van zijne ringen en naar zijn getal en mate is het schepsel vrij. Daar binnen vindt hij het kapitaal waarmede hij huishouden moet.

De ringen in den mensch zijn eene afspiegeling van de ringen of sferen in het wereldal; en al zijne ringen hebben betrekking op verwante ringen in de schepping, hetzij in de zichtbare of onzichtbare wereld; daarom kan de mensch zich ook met de hoogere sferen in rapport stellen; de aanknoopingspunten tot correspondentie liggen nog altijd in zijn boezem, maar hij heeft er de bewustheid van verloren door verzinnelijking. Ons leven en zijn is door onzen afval van God zoo diep geschokt en verscheurd en uit zijn eigenlijk verband gerukt, dat de werking van ons leven als 't ware 't

Digitized by Google

binnenste buiten is gekeerd, zoodat wij op de alleruitwendigste cirkels leven, altijd naar buiten streven en gansch vervreemd zijn van het centrum, waar de kern en het licht des levens is.

De Zonnering heeft nog zeer vele ringen in zich, dichter om het middelpunt. Den buitensten ring noemde zij den Droomring of ook wel den Dierzielenring, omdat zij dezen ook in de dieren zag. De dieren, zelfs de hoogst ontwikkelden missen al de overige in den mensch voorkomende ringen en daarmede den aanleg om ooit boven het dierlijke leven verheven te zullen worden, of zelfs maar tot eene hoogere diersoort over te gaan dan hun oorspronkelijk type. Het dier heeft een eigenaardig zieleleven, veel schooner en rijker dan de menschen nog vermoeden, maar het blijft binnen een halfbewust droomleven begrensd, dat met zijn adem voorbijgaat. Als zij slapen droomen zij ook, want de indrukken van de wereld hebben ook een nagalm en een teeken in hun droomring, maar verder kunnen zij niet komen, want de hoogere en fijnere ringen van het vrije geestelijke leven ontbreken allen. Onze allereerste zwakste droom bij het inslapen correspondeert met dit halfbewust dierzielenleven en wij treden daarin, zoodra de slaap slechts even onze oogen heeft geloken; maar keeren wij dieper in en naderen wij tot den tweeden ring, dan ontstaat de symbolische droom, en al dieper gaande komt de profetische droom, die zeer nauw aan den magnetischen slaap verwant is.

Zijn wij tot den tweeden ring doorgedrongen, dan zijn wij vatbaar voor ontmoetingen met de geesten van de sfeer, die onze aarde omgeeft, omdat die ring met den lageren Hades correspondeert en afgestorvenen spreken dan vaak tot ons zonder dat wij bij het ontwaken begrijpen, dat wij hen in werkelijkheid gezien hebben. Wij zeggen: ik heb van dezen of genen afgestorvene zoo duidelijk gedroomd alsof hij levend bij

Digitized by Google

mij geweest ware. Dringen wij echter ook door den derden ring heen, dan komen wij tot veel dieper aanschouwing en zijn vatbaar voor gemeenschap met eene hoogere sfeer van de geestenwereld. Wij zien de geesten dan niet meer als menschen in hun gewoon aardsch bedrijf of gewaad, maar meer zooals zij zijn. Gebeurt dit in de ringen gaan van ons bewustzijn of het inkeeren van ons ik, bij wakende zinnen, dan is de eigenlijke clairvoyance daar en de fijne sympathieën met het geestelijke in de natuur en de meer verheven combinaties openbaren zich door devinaties en profetieën.

Hoe dieper de geest naar het middelpunt keert, zoo te verhevener en reiner wordt het aanschouwen. Om het middelpunt liggen in den Zonnering zoowel als in den Levensring drie kleine ringen, die het ware heiligdom des levens omsluiten.

Rondom den buitensten van deze kleine ringen teekende zij sterren, om de sterrensfeer der aanvankelijk gezaligde geesten aan te wijzen, waarmede die ring correspondeerde. Was zij tot daar ingekeerd, dan kon zij ook met de bewoners van die sferen gemeenschap oefenen en daar zag zij dan ook haar zalige grootmoeder en den geliefden leeraar, hare beschermengelen.

Door den binnensten kring van deze ringen zag zij in een heerlijk licht, dat het zonnelicht ver te boven ging en haar steeds in de hoogste verrukking bracht. Het was als had zij van daar het inzicht in de onpeilbare diepte van Gods liefde en genade en van de onuitsprekelijke heerlijkheid der gelukzaligheid.

Bij de lagere somnambules ontsluit zich dit heiligdom niet al zien zij overigens klaar in de lagere geestenwereld. Het heilige der heiligen in den mensch is voor den meesten ontoegankelijk. De ziener, die als deze profetes van het gewoel der wereld afgekeerd in zijn innerlijk leven teruggetrokken

Digitized by Google

leeft, ziet in den spiegel van den Zonnering onze objectieve wereld in haar wezen en waarheid zonder sluier; deze aanschouwing is geen begrijpen of beredeneeren, maar een voelen, een bewust worden van den geest, dat wel op de ziel afstraalt en duister gevoeld wordt, maar wanneer de lagere vermogens geen deel nemen aan deze aanschouwing dan ontbreekt de herinnering voor het dagelijksche leven.

Er is dus nog een ander veel dieper zien dan het helderzien van de stoffelijke wereld— het is het zien in de hoogste geestelijke sferen, waarvan Paulus gewaagt, maar daarvoor zijn geene woorden der menschen geschikt; het is voor ons onuitsprekelijk en onbegrijpelijk. De zieners kunnen alleen die aanschouwingen onder woorden brengen, die betrekking hebben op ons zonnestelsel, op zon, sterren en maan, op de atmospherische geestensferen, op den aardbol en op het leven der menschen. Maar over de aanschouwing uit het centrum van den Levensring is het den sterveling niet gegund te spreken en toch was dit centrum de oorspronkelijke zetel, van den geest, zijn gebied, de poort des hemels en de toegang tot de gemeenschap met God en zijne engelen. Was het onze geest mogelijk in het centrum te blijven en daaruit te heerschen, dan zou de mensch een volmaakt en zich harmonisch ontwikkelend leven kunnen leiden, zooals de Heiland het alleen geleefd heeft ten einde toe, maar dat kan hij niet meer; want onze geest is door den zinnendienst uit het middelpunt van zijn gebied weggeslingerd en heeft zich een valsch middelpunt gezocht, en toch in het centrum, dat is, in het heilige licht, ziet hij slechts het ware, goede en schoone z u i v e r, en hij zou daardoor in staat zijn de ziel met al hare vermogens te regeeren en met haar over het vleesch te heerschen. Maar de uiterlijke wereld verlokt de ziel en houdt haar geboeid, zoodat zij de neigingen des vleesches volgt en de stem des geestes smoort. Wij moeten

Digitized by Google

trachten de ziel steeds meer te vergeestelijken door reiniging en overwinning op de begeerlijkheden; maar doen wij dat niet, volbrengen wij den lust des vleesches, dan verduisteren en bezwaren wij de ziel steeds meer en de geest wordt al verder van het centrum, van het heilige en goddelijke verwijderd. Frederika zag den loop van dit treurig verval in den mensch en wees het duidelijk aan in de ringen die zij teekende.

« Verlaat de geest zijn centrum en trekt de ziel hem door begeerlijkheid af tot in den eersten ring, die het naast om het middelpunt ligt, dan blijft hij nog wel rein, maar hij is niet langer in zijn volle kracht; begeeft hij zich echter op den cirkel, die dezen ring begrenst, dan is hij reeds verontreinigd in zijn begeeren en wordt verzwakt. » Wie denkt hier niet aan het woord van Plato: « als de geest zijn centrum verlaat, worden zijne vleugelen verlamd. »

« Laat hij zich verlokken tot op den tweeden cirkel, dan kwijnt zijn glans en het licht begint te tanen, waarbij hij het goede en het ware moet onderscheiden. » Wij herinneren hier aan het gezegde van den Heiland: « Indien het licht dat in u is, duister wordt, hoe groot zal uwe duisternis zijn? »

« Hij kan echter nog terugkeeren en de verzoeking overwinnen, de verkeerde begeerten afslaan. Dwaalt hij daarentegen af tot den derden ring, dan gaat zijn licht onder in duisternis en verwarring. De terugkeer is uiterst moeielijk; de begeerte heeft kracht gekregen; maar nog staat het in zijne macht terug te gaan en zich los te rukken van het kwaad, want de geest heeft zijne grenzen nog niet geheel verlaten.

« Nog één stap en hij heeft den derden cirkel overschreden en de geest is gansch en al uit zijn gebied gevoerd en in het zieleleven van den dierlijken mensch opgenomen, en de mensch leeft voort alsof hij geen geest had, alsof hij alleen een ziele-

Digitized by Google

mensch, een hooger diersoort was. Helaas! hoeveel duizenden leven in dezen roes maar voort, alsof dat onze ware gesteldheid was, alsof daar binnen geen gekluisterde geest in duisternis weeklaagde en rondtastte als een cellulair gevangene in de donkere cel.»

Slaan wij den mensch in dezen verwilderden toestand gade, ja, dan moeten wij zeggen: de mensch schijnt waarlijk geen gevoel voor het ware, goede en schoone en heilige, geen bewustheid van God, van eeuwigheid en gelukzaligheid te bezitten. Binnen in hem is geen licht; hij moet alles en alles wat hij zal te weten komen door zijne zinnen verkrijgen en moeitevol kruimel voor kruimel oplezen; want voortdurend misbruikt de ziel hare vrijheid; zij wil met het vleesch en de wereld tot de heerschappij voeren en niet door den geest en zijne ideeën geleid worden. Daarom kan de verduisterde geest, die in het gebied der ziel is neergetrokken en zijn eigendommelijk karakter verzaakt heeft, ook niet meer in het centrum van den Zonnering zien om het wezen der dingen te doorgronden en hij is machteloos om zijn plaats in het centrum van den Levensring te hernemen. Hij is genoodzaakt voor zijne werkzaamheid een valsch centrum te zoeken, waaruit hij alles scheef en verward ziet wat hem omgeeft; hij is blind voor de aanbiddelijke orde der goddelijke werken in het heelal en in het menschenleven; alles wordt hem chaos; want de stralen uit een hoogere wereld bereiken hem niet meer, daar hij die alleen in het centrum kan opvangen. Het ware herkent hij niet meer in deszelfs onwankelbare zekerheid; alles is hem twijfelachtig, willekeurig; het schoone beoordeelt hij niet meer naar het ideale type van de grondidee; het goede wil hij niet meer uit vrije toewijding en liefde; het booze begeert hij met hartstochtelijke verslaafdheid en hij sleurt zijne verwarde en verminkte herinneringen van het heilige naar zijn

Digitized by Google

laag en scheef standpunt en werpt het zijn verduisterd verstand voor om het te taxeeren.

Is het zoover met den mensch gekomen, dan schieten zijne eigen krachten te kort hem terecht te brengen, en na machtelooze verzuchtingen en onvruchtbaar berouw, verzinkt hij steeds in zijne oude zonde. Slechts de trekking uit een hooger sfeer, de liefde van Christus kan hem nog redden als hij met geloof die hulp aangrijpt — maar zwaar, zeer zwaar is die weg.

In den Zonnering, die op het physieke leven betrekking heeft, schreef Frederika met Duitsche letters hare aanteekeningen, terwijl zij buiten om den ring heen op het veld van de buitenwereld, tal van haakjes, driehoekige, ronde en vierkante figuren teekende, waarmede zij de aangename of onaangename bezoeken, heilzame of nadeelige invloeden van menschen uitdrukte; maar op den Levensring, die alleen op het eeuwige gericht is, schreef zij met geheel onbekende karakters, die aan het Arabisch deden denken.

Dit was de taal, die zij in hare magnetische toestanden sprak en die zeer welluidend klonk; zij bediende er zich zoo veelvuldig van dat hare verpleegsters die allengs begonnen te leeren.

Zij beweerde dat die taal in het wezen van den mensch gegrond en zijne oorspronkelijke spraak was, en de primitieve taal op aarde geweest is, die nog ten tijde van de aartsvaders gedeeltelijk werd gesproken en in de lagere geestenwereld de aardsche talen verving.

Alleen in die taal kon zij al hare aandoeningen op het volkomenst uitdrukken, en in die taal kon zij slechts in haren Levensring schrijven, wat op haar innerlijk leven betrekking had. Zij was zoo gewoon in deze taal te denken, dat zij moeite had om namen van personen of rangen, waarvoor geene woorden in haar innerlijke spraak waren, zich te binnen te brengen. Dit geeft eenige opheldering over het verschijnsel dat de

Digitized by Google

geesten van afgestorvenen, die zich manifesteeren, soms blijkbaar veel moeite hebben om de namen van personen of plaatsen te uiten.

Vele uitdrukkingen kwamen inderdaad overeen met Hebreeuwsche en Arabische en Coptische spraakvormen.

In deze taal drukt elke naam tevens al de eigenschappen en de waarde der zaak uit. Ik heb meermalen dit schrift aan ontwikkelde Mediums en begaafde Somnambules voorgelegd en altijd het antwoord verkregen — « dit is een taal van den geest en voor de geestenwereld. De schrijfteekens waren meer woorden dan letters en zij kon er dus geen volledig alphabet van geven.

Is er ooit een ontzaggelijker openbaring tot ons gekomen dan deze, die ons tot de ontdekking voert, dat onze eigen geest, het goddelijke en eeuwige in ons, de onomkoopbare boekhouder is, die elken dag zijne registers bijwerkt; met onverbiddelijke nauwkeurigheid al ons goed en kwaad opteekent en dit credit en debet overdraagt op een maandstaat en op een jaarlijksche balans, om aan het eind van ons leven zelf het saldo te berekenen, dat dan in één woord, in één naam, in één enkel cijfer ons geheele gewicht, onze zedelijke gehalte uitdrukt, dat met onzen nieuwen naam voor de eeuwigheid tevens onzen rang, onze plaats in de geestenwereld bepaalt?

Wat wij dus ons geweten noemen is de stem des geestes in ons — van dien geest, die wel inderdaad met oorspronkelijke ideëen van het ware, goede, schoone en heilige bedeeld is, maar die onmachtig is geworden bij de groote disharmonie en verwoesting in ons binnenste, om deze lichtstralen uit de hoogere wereld in ons verduisterd bewustzijn over te brengen.

De ziel des menschen is een lamp Gods en de geest is de vlam aan het goddelijke licht ontstoken. Maar dat licht in ons is duisternis geworden door het wegsleuren van den geest

Digitized by Google

uit zijn heiligdom, vanwaar uit hij met het hemelsche voortdurend gemeenschap kon oefenen en met God en zijne Engelen verkeeren. De oprechtste bekeering geeft ons op aarde al die verloren schatten en gaven niet terug; ons leven is te diep vervreemd van de goddelijke levenszon; de stoffelijke wereld trekt ons te zeer naar buiten, dan dat wij tot de diepte van ons wezen zouden kunnen inkeeren. Eerst als ons vleesch verbroken zal zijn, als de Heer alle dingen nieuw zal maken, zullen wij in het gindsche Vaderhuis bezit nemen van al deze heerlijke vermogens en gaven, die hier beneden niet verstaan of gewaardeerd kunnen worden.

Onder de vele kritieken die over het werk van Kerner en Eschenmaijer het licht zagen, vooral van de hand van lieden, die ten eenemale vreemdelingen waren op het gebied dat zij beoordeelden, ontbrak het niet aan al die overbekende tegenwerpingen, die schier nooit varieeren en de herhaling van afgezaagde redeneeringen als deze: hoe of het mogelijk was dat Kerner zich niet afgevraagd had in hoeverre Frederika deze Pythagorische en Platonische ideëen uit zijne ziel gelezen en overgenomen had.

Kerner antwoordt daarop: «hoe zou ik mij dat hebben kunnen afvragen, daar ik die ideeën, toen ik bij deze patient kwam, nog nooit gehoord of gelezen had en eerst veel later de ouden daaromtrent ben gaan onderzoeken».

Frederika maakte deze allermerkwaardigste teekeningen alleen uit innerlijke aandrift, zooals de spin haar net naar geometrische wetten weeft. Het was een zuiver natuurproduct en alleen daarom Pythagorisch en Platonisch, omdat de oude wijsgeeren hoofdzakelijk op de innerlijke aanschouwingen der zieners afgingen.

Plato zegt: «de ziel is onsterfelijk en heeft een arithmetischen aanvang (het grondgetal bij Frederika), zooals het lichaam een geometrischen aanvang heeft. Zij is gelijk aan een naar

Digitized by Google

alle zijden uitstralenden geest, heeft een eigen beweging en doordringt van het middelpunt uit het geheele lichaam in kringen; zij is echter gelijkmatig gedeeld en vormt twee met elkander vereenigde ringen of cirkels. De een behoort tot de beweging en werkzaamheid der ziel zelve (de Levensring), de ander deelt in de beweging van het al en heeft betrekking op het gesternte (de Zonnering). Op deze wijze, is de ziel in betrekking tot de buitenwereld gesteld en erkent wat is en bestaat harmonisch, daar zij in zich zelve alle elementen in eene bepaalde harmonie bezit.»

Door deze en vele andere plaatsen hebben de ouden bewezen welke diepe inzichten zij in het wezen der natuur gehad hebben; maar hunne woorden werden misduid door de lieden, die het innerlijke leven niet kennen en voor dezen is dit alles hersenschimmig en onwaar, want bij den aardschgezinden mensch is al deze heerlijkheid verdonkerd, die alleen bij den ziener nog soms te voorschijn treedt en dan abnormaal genoemd wordt.

Bij Aelianus vinden wij het volgende:

«De peripathetische (wandelende) wijsgeeren gelooven, dat de ziel, welke des daags het lichaam dient, zich des nachts in kogelvorm samentrekt in de borst en dat zij alsdan diepe blikken in de wereld der toekomst slaat.»

Deze woorden wijzen op eene dergelijke, maar minder heldere aanschouwing van het innerlijke leven als Frederika in zooveel hooger mate ten deel viel.

Ook Swedenborg, van wien zij nooit gehoord had, zegt: «dat ons gemoed de wereld in het klein of in beeltenis is; dat het innerlijk leven door twee onderscheiden cirkels begrensd wordt, dat in den eenen cirkel het booze en valsche zijn zetel heeft, omdat deze (de Zonnering) een spiegel der wereld is en dat de andere cirkel het beeld van het geestelijk leven is, waarin het booze en onware niet kan wonen.»

Digitized by Google

Kerner had de teekeningen der ringen laten lithografieeren en bracht ze aan Frederika, die ze in een geheel jaar niet onder de oogen had gehad. Zij las er terstond al de daarop voorkomende karakters, die een menigte stippen hadden op af, en wees onmiddelijk een punt aan, dat te veel was gezet. Daar zij niet in het bezit van het origineel was, kon zij het niet bewijzen, maar de dokter zag het te huis na en bevond dat zij gelijk had.

De indruk die de studie van de belangrijke profetes uit Prevorst op mij maakte, was onbeschrijflijk. Er was iets neerbuigends, iets verpletterends en toch iets onuitsprekelijk verheffends in de groote waarheden die zij onthulde.

Mijn eigen bestaan kwam mij minder raadselachtig, de wereld om mij heen minder onverklaarbaar voor; een hooger bewustzijn van 's menschen geestelijke natuur ontwaakte meer en meer in mij en de wonderbare toestanden van hen, die wij profeten en zieners noemen, was mij eenigermate opgehelderd.

Het kwam mij voor alsof nu alle vragen, die ooit den geest van wijsgeeren en theologen hebben bezig gehouden, zich moesten rangschikken om dit eene middelpunt: Is de bewoner der aarde vatbaar voor gemeenschaps-oefening met de goddelijke bron van zijn bestaan, met de hoogere sferen der schepping — met de eeuwige geestelijke wereld — of is hij het niet? — In een woord: Bestaat er profetisme? En hoedanig is de gesteldheid der profeten?

Levert de menschheid nog altijd zieners op, dan kunnen wij die toestanden op den voet volgen en proefondervindelijk bestudeeren. Het bovennatuurlijke komt dan tot ons als natuurlijk en hetgeen volstrekt buiten onze waarneming scheen, valt onder het bereik van ons onderzoek.

Maar dit onderzoek wordt ons dan ook eene heilige plicht.

Digitized by Google

XX.

DA COSTA EN MIJN EERSTE BOEK.

Het zou mij niet verwonderen, als hier of daar een lezeres, misschien zelfs een lezer, uitriep: nu wordt het mij wat al te beklemd op die grenzen tusschen twee werelden, mij duizelt van al die sferen en ringen. Ik leg dat vreemde boek ter zijde.

Heb geduld, ik ga u kalmeeren, door u uit te noodigen, om mij weder eens op het gelijkvloers des aardschen levens te volgen en ik beloof u, dat gij terstond van uwe duizeling zult bijkomen.

Met de jonge dame van welke ik bladz. 280 heb gesproken als van een allerliefst en aantrekkelijk wezentje, had ik de vriendschap steeds onderhouden, eene vriendschap, die een weldadigen en versterkenden invloed op mijn gemoed uitoefende, zooals de atmospheer van edele en reine wezens dat altijd doen zal op degeen, die de vatbaarheid hebben ze te waardeeren. Smartelijk was het dus voor mij, dat Sibile mij bekend maakte, dat zij de hoofdstad verlaten en naar hare verwanten in Noord-Brabant terugkeeren zou.

Maar hoe stond ik verbaasd, toen zij mij haar verlangen openbaarde, dat ik hare plaats bij hare leerlingen zou innemen.

Digitized by Google

Na lang aarzelen kwam het er inderdaad toe en weldra zag ik mij in het allerliefste gezin van den Consul van Zweden en Noorwegen op den Buitenkant opgenomen.

Veel vrije tijd schoot mij wel niet over, maar elk uurtje dat ik vinden kon, bleef toch aan het opstellen van kleine geschriften gewijd en menigmaal las ik die stukken in den gezelligen kring aan de theetafel voor.

Een bijzondere eer achtte ik het als de Heer des huizes daarbij tegenwoordig wilde zijn, want hij had in het eerst niet veel op met onze taal en letteren. Ik had het geluk zijne aandacht niet alleen te boeien, maar hem zoo geheel voor onze taal te winnen, dat hij die weldra begon te bewonderen.

Zoo gleed de winter recht genoegelijk voorbij en mijn werk scheen niet ongezegend in dat huisgezin, waar zooveel goede elementen sluimerden, dat ze licht te wekken en aan te kweeken waren. Toch voelde ik mij niet recht gelukkig en er bleef een heimwee in mijne ziel om meer naar eigen keus en behoefte bezig te mogen zijn. Het les geven viel mij zwaarder dan ooit, hoemeer mijne eigene denkbeelden ontwaakten en rijpten en naar uiting drongen, en toch was elk even lief voor mij en genoot ik te veel goeds om mijn innerlijke tweespalt niet te moeten veroordeelen en onderdrukken.

Op zekeren avond liet de Consul mij op zijn kantoor bij zich roepen.

«Ik wilde eens vertrouwelijk met u spreken,» zeide hij ernstig, «ik heb over uw werk en over uwe toekomst nagedacht, en het komt mij voor dat gij hier misplaatst zijt....

«Ik vreesde het wel, antwoordde ik onthutst, maar heb ik het u niet van te voren gezegd, dat ik mijne talenten niet toereikend schatte, om uwe reeds zoo zeer ontwikkelde dochters te bevredigen. Het smart mij, dat ik u teleurgesteld heb, en ik hoop maár dat gij niet ontevreden over mij zijt.

Digitized by Google

«Maar zoo meen ik het volstrekt niet, hervatte de waardige man, integendeel, ik vrees u te benadeelen door u tot een werk te bezigen, dat gij gerust aan anderen kunt overlaten. Gij hebt een andere roeping en moet een anderen kant uit.»

En nu nam hij mijne stukken ter hand, doorbladerde die onder het spreken, en hier en daar een eindje lezende, dat hem bijzonder getroffen had, zeide hij met dien fijnen glimlach, die zijn schrander gelaat soms iets bijzonder spotachtigs bijzette: «Ik ben maar een vreemde man uit het Noorden; ik kan niet eens al de fijne nuances van uwe taal gevoelen of beoordeelen — mij klinken echter uwe volzinnen als een soort van muziek — gij hebt mij met de Hollandsche taal verzoend, die mij eerst wanluidend, hard en onbuigzaam voorkwam; doch nu ik u die hoor spreken en lezen, vind ik haar een schoone en rijke taal, vol kracht en welluidendheid. Uwe manier van schrijven boeit mij op zoo eigenaardige wijze, dat het bij mij vast staat, dat gij u aan de letterkunde moet wijden.»

Ik stond verstomd. Aan zoo iets had ik nimmer gedacht, hoewel het op papier brengen mijner ideeën, mij steeds meer behoefte werd.

«Heeft geen van uwe landgenooten u gezegd, dat het uwe vocatie was te schrijven?

«Neen, niemand.

«Rare menschen, die Hollanders. Toch blijf ik bij mijne opinie, gij moet gaan schrijven — dat is uw levenstaak. — Maar omdat ik een vreemdeling ben, moet ge u niet alleen op mij verlaten. Kent ge geen groot man, onder uwe landgenooten, een geniaal schrijver of dichter, dien ge kunt raadplegen? Maar geen kleingeestige kribbebijter. De talenten van den vijfden of zesden rang zijn kitteloorig, wangunstig en partijdig. Wien acht gij het hoogst onder uwe letterkundigen?»

Digitized by Google

«Da Costa ongetwijfeld,» zeide ik, «maar hoe durf ik zulk een groot man met mijn geschrijf aankomen?»

«Als hij waarlijk groot is, zal hij ook goed zijn, en als gij geen moed genoeg hebt, wil ik zelf met u gaan.»

«Ik weet niet of ik zal durven,» zei ik aarzelend — ik wil het beproeven.»

«Goed zoo — stel het niet uit — ik geloof zeker, dat gij dien weg in moet.»

Hoe wonderlijk was het mij dien avond te moede. Lang bleef ik op de rand van mijn bed zitten, als vreesde ik door den slaap al de gedachten te verliezen, die met een ongekende macht in mij opwelden, want alle fonteinen schenen geopend te worden in mijn gemoed en de gedachten overstelpten mij. Het kwam mij voor dat mijn leven te kort zou zijn om dat alles uit te werken, wat ik wel gaarne behandelen zou.

Den volgenden morgen kwam mij de zaak echter geheel anders voor — ik vond het eene belachelijke dwaasheid en een vermetele waan om een man als Da Costa over mijn werk te gaan spreken — maar ik had het nu eenmaal beloofd en durfde er mij niet afmaken.

Ik vernam dan naar het uur waarop ik den dichter zou kunnen spreken en begaf mij met eenige opstellen naar zijn huis. Met de meeste welwillendheid hoorde Mr. Da Costa mij aan, nam mijn stukken glimlachend in handen, zag ze vluchtig door en beloofde mij een gezet onderzoek.

«Gij schijnt het ernstig te meenen,» zeide hij, «zult gij den moed hebben mij aan te hooren, bijaldien mijn oordeel eens niet gunstig mocht uitvallen?»

«Ik stel prijs op waarheid,» antwoordde ik.

«Maar indien die waarheid eens uw liefsten wensch in duigen sloeg?....»

«Ik durf mij bijna niet met een gunstig oordeel vleien,»

Digitized by Google

zuchtte ik — «ik vrees meer dan ik hoop — maar ik heb mij stellig voorgenomen mij naar uwe uitspraak te richten. Uw oordeel over mijne eerstelingen zal beslissen over mijne toekomst. Als gij mij zegt: laat de pen rusten — ik zal haar ter zijde leggen — maar zegt gij: schrijf, dan zal geen arbeid mij te veel zijn om mijn geest te vormen en te verrijken.»

Da Costa drukte mij de hand en zeide, mij belangstellend aanziende:

«Gij spreekt kloek, mijn kind — kom over acht dagen terug en onbewimpeld zal ik u mijn oordeel over uw werk mededeelen.»

Hoe trilde ik van verlegenheid tegenover dezen doorluchtigen dichtervorst, hoewel hij zoo vriendelijk en goedhartig mij toesprak. Hij begreep mij, dat voelde ik wel; en toch, toen ik te huis was gekomen, overviel mij een diepe neerslachtigheid.

«Wat heb ik gedaan!» zeide ik — heb ik die blaadjes onder dat doordringend adelaarsoog gebracht? Hoe heb ik dien hoogen geest met mijne prulletjes durven lastig vallen? Wat zal hij mij ondragelijk pedant vinden! Kon ik die papieren weer uit zijn studeerkamer tooveren of ze onzichtbaar maken — ik deed het stellig.»

Zoo tobde ik mij de geheele week dag en nacht af en ging eindelijk met looden schoenen naar mijn orakel. — O, wat viel mij die weg zwaar! Immers, ik wist het wel, hij zou zeggen; «dwaas kind, brei kousen — doe al wat ge wilt, maar klad niet met pen en inkt.»

Eerder dan ik dacht, stond ik voor de deur van het huis op de Rozengracht, dat Mr. Da Costa toen pas betrokken had. Zou ik aanschellen of heengaan en de paperassen in den steek laten?... Zou ik mijn vonnis kunnen dragen van die lippen....

Ik schelde flauwelijk, hopende dat de schel niet zou over-

Digitized by Google

gaan. Helaas, zij maakte veel geweld. De deur opende zich — ik ging schoorvoetend binnen en gaf mijn kaartje.

«Papa wacht u,» zeide een klein zwartoogig meisje en wees mij de deur van zijn boekvertrek. Weer stond ik stil. Zou ik niet liever wegloopen? Maar de gedienstige hand van het meisje stoot de deur voor mij open — en ik zie Da Costa van zijn schrijftafel opspringen en mij tegemoet loopen. Hij knikt mij met levendig gebaar en vriendelijk lachend toe, grijpt zonder iets te zeggen mijne kleine grijze boekjes van zijn schrijftafel en de rechterhand met Oostersche deftigheid over mijn gebogen hoofd uitstrekkend, spreekt hij met priesterlijke waardigheid.

«Zijt gezegend, mijne dochter, en heb goeden moed. De Heer heeft u gaven gegeven — gaven van hoofd — gaven van hart — rijkdom van gevoel en fantasie — volheid van gedachten — de Heer zegene en hoede u. Hij verheffe zijn aangezicht over u en stelle u tot een getuige voor waarheid en gerechtigheid.»

Ik had op dat oogenblik op mijne knieën willen neerzinken, maar hij vatte beide mijne handen en drukte ze met vaderlijke goedheid, terwijl hij nog vele woorden sprak om mij aan te moedigen om op den ingeslagen weg voort te gaan. Plotseling echter veranderde hij van stem en toon — en hij staarde ernstig voor zich uit, alsof daar in de verte een lange moeielijke weg zich voor zijn oog uitstrekte, dien hij poogde te overzien en te meten.

«God heeft de macht van het woord op uwe lippen gelegd, mijn kind — welk eene ontzettende verantwoordelijkheid op zoo teedere schouders! — God gaf u eene gave der talen... Getuig van het goede. Verbind u met geheel de ziel en met uw gansche hart steeds inniger aan den Heer en breng al uwe krachten en gaven op het altaar van Hem, die ze schonk. Ik heb in uwe woorden uwe ziel gevonden — ik heb het

Digitized by Google

kloppen van uw hart beluisterd — ik heb de zenuwen van dat hart voelen trillen. Indien gij mijne dochter waart — ik zou trotsch op u zijn — ja — maar ik zou tevens voor uwe toekomst beven..... Welk een weg zal dat worden! Wat al tranen — wat al smarten — wat al botsing — wat al kwelling — wat bittere teleurstelling! eer dat alles zal zijn volbracht!....

Maar het kruis zij uw banier! Ieder kroon, die hier op onze slapen zinkt, kost een deel van ons hartebloed — maar heb goeden moed — de Leeuw uit Juda heeft overwonnen. De Koning Israëls is voor ons een Vredevorst, al roept Hij ten strijde. Hij zij uw vrede, midden in de worsteling. Wees getrouw tot het einde en Hij zal u de kroon der overwinning geven.»

Dit was de dag mijner inzegening.

Vele vragen deed ik nog aan mijn profetischen vriend, onder anderen: welke richting ik zou hebben te geven aan mijne verdere studiën.

«Volg eigen impulsie, antwoordde hij; zie rond, merk op; gij hebt reeds veel gedacht en veel gelezen — blijf denken en lezen, maar volg niemand na. Laat u niet naar dezen of dien fatsoeneeren. Volg zorgeloos den genius die u geleiden en inspireeren zal.»

Nu verliet ik het lief gezin van den Consul om mij geheel aan mijn letterarbeid te wijden. Mijne moeder stond mij een aangename bovenvoorkamer af in hare woning, maar daar die mij te dicht aan de straat was, richtte ik een aardig klein zolderkamertje tot schrijfcel in, dat mij een ruim uitzicht in de lucht gunde en ook het groen der tuintjes in den omtrek te genieten gaf. Ik verfraaide het kamertje met een tapijtje en nette gordijnen, hing er mijne lievelings schilderijen op, en weldra was het een allerliefst nestje om rustig in te werken, hoewel het slechts een paar ellen groot was.

Digitized by Google

Hier schreef ik in acht maanden mijn eerste boek in twee deelen, getiteld: Hermine. Eerst onder het schrijven begon ik mij rekenschap te vragen van de eigenlijke eischen van een Roman, en al werkende, trachtte ik tot een helder bewustzijn te komen. Ja, ik rustte niet voor ik mij volkomen verantwoording kon geven van het geheel en van de deelen, van het doel zoowel als van de middelen.

Ik deelde aan geen schepsel mijn plan mede; eerst toen mijne twee deelen voltooid waren, overviel mijne moeder mij met de vraag, wat ik toch eigenlijk wel uitvoerde? Nu moest het hooge woord er uit: «Ik heb een roman geschreven.»

«Een roman geschreven! riep zij verschrikt, hoe krijgt gij het in uw hoofd. Wat gaat gij beginnen! Waarom u niet liever bij die kleine godsdienstige stukjes bepaald, die ik zoo gaarne lees?»

«Ik had ditmaal wat meer papier noodig om mijn idée uit te werken,» zeide ik; maar moeders bekommerd gelaat helderde niet op en ik voelde mij diep teleurgesteld. Ik hoopte nu maar, dat ik haar tevreden zou kunnen stellen als zij het werk in drukletters zien zou.

Ik pakte dus al de papieren samen en zond ze naar den uitgever, die mij zijn verlangen te kennen had gegeven, een romantisch werk van mij uit te geven, en voor wien ik het werk eigenlijk geschreven had. Doch verbeeld u mijn leed als hij mij na eenige dagen het pakket terug zond met het bericht, dat hij het werk niet naar zijn smaak vond en van de uitgave afzag.

Toen ik het manuscript terugkreeg, stond ik op het punt mijne vriendin Sibile in Noord-Brabant te gaan bezoeken en ik nam mij voor haar het werk voor te lezen, daar ik zeer veel aan haar oordeel hechtte.

Van deze lezing had ik niet alleen veel voldoening, daar ze mijne kranke Sibile een aangename opwekking schonk,

Digitized by Google

maar zij was mij ook hoogst nuttig, want mijne vriendin besloot om het handschrift naar een geacht vriend en letterkundige Dr. Schotel op te zenden en hem te vragen, of hij het boek waardig keurde om gedrukt te worden. De vriendelijke geleerde deed mij het genoegen mijn werk met een aandachtige lezing te vereeren en er een kernachtig woord van aanbeveling bij te schrijven, waarmede ik het een solieden uitgever aanbood, die het op billijke voorwaarden onmiddellijk ter perse legde.

Middelerwijl voltooide ik een bundeltje meditaties, getiteld: «Blikken in het rond, naar binnen en naar boven,» dat bijna gelijktijdig met de Hermine verscheen. Hoewel mijne dagen uiterlijk als een stille beek heen vloeiden en ik als eene onbekende ongemerkt door het leven wenschte te gaan, trokken er vele wolken boven mijn hoofd te zamen en bleven de émoties niet uit. Hermine maakte zich niet enkel vrienden, zij kreeg ook vele vijanden. En zooals dat altijd gaat, degeen die het boek niet gelezen hadden, waren er het heftigst tegen verbitterd. Wat had ik dan toch gedaan ?

Ik had eene groote onvoorzichtigheid begaan; ik had de meest geliefkoosde, de meest ingewortelde vooroordeelen aangetast — ik had de godsdienstige krankheden van mijn tijd geschetst en bestreden.

Uit den diepsten drang des harten volbracht ik dat stout bestaan met al de naïveteit van mijn onervaren jeugd, in de verte niet vermoedende wat er de onmiddelijke gevolgen van moesten zijn. Dat er onder de vroomste menschen veel bekrompenheid heerschen kon, wist ik maar al te wel, maar dat weldenkende lezers in mijn boek een aanval tegen het geloof en hoon aan de godsvrucht zouden zien, dat klonk mij waarlijk als een donderslag in de ooren. Ik het heilige aanranden? het godsdienstig gevoel kwetsen? de ernstigste

Digitized by Google

menschen krenken? Welneen, dat had ik immers in de verte niet bedoeld! En toch had ik ook zelfs Da Costa pijnlijk aangedaan door als een echt « enfant terrible » de krankheden van het godsdienstig leven, vooral van die dagen, zonder genade in het licht te stellen. Van mijne zijde had ik gemeend, den godsdienst te moeten zuiveren van den blaam, dat hij het was, die de ziekelijke wangestalten kweekte, waarmeê onkunde en Farizeïsme hem ontsierde. Het ging mij als Mozes, die in edele geestdrift, maar voorbarig meende, Israël een dienst te doen door den eersten Egyptenaar den beste dood te slaan, die zijne broederen verongelijkte, en zijn volk noemde hem een moordenaar! Hij, die de verdrukten wilde bevrijden, hij kon om die vermetele poging in ballingschap gaan. . . .

Ik volgde bloot mijn instinct; ik moest mij ontdoen van diepe indrukken, die ik anders niet kwijt kon worden; ik schreef ze weg en voelde verademing — maar de vergelding bleef niet uit.

De wrange vrucht rijpte snel en strooide duizenden onzichtbare zaadjes in het rond. Overal waar ik kwam, zag ik strakke gezichten, ijskoude bejegening met een heimelijk gefluister: « Zij is niet van de onzen — niet zuiver in de leer — wij kunnen haar niet gebruiken. »

Zoo ging ik dan alleen mijn weg, en hulp van God verkregen hebbende, sta ik tot op dezen dag; doch al kon ik mij bij geenerlei partij aansluiten, aan geestverwanten heeft het mij nooit ontbroken.

Het alleen staan heeft echter een groote schaduwzijde, vooral voor degenen, die zich niet gelukkig voelen in isolement en zich zoo gaarne zouden aansluiten om in gemeenschap te werken en in vereeniging te streven.

De afgezanten van allerlei oudere en nieuwe sekten bleven niet in gebreke om pogingen te beproeven mij in hun kring te trekken.

Digitized by Google

In die dagen zwierven er afgevaardigden door het land van de Amerikaansche Baptisten, van de Derbisten, van de Irvingianen of Apostolischen, en met elk dezer richtingen kwam ik beurtelings in aanraking, maar in geen dezer groepen vond ik die gezonde levenskracht, die hun een blijvend bestaan beloven kon of de macht om een betere toekomst voor de Christenheid te ontsluiten.

Op onderscheiden plaatsen hoorde men van geestelijke opwekkingen of Reveils op groote schaal. Nu eens in de Schotsche hooglanden, dan in de Scandinavische gebergten, straks weer in Zwitserland. De bijzonderheid, dat de hooge berglanden bij voorkeur het tooneel dezer Reveils waren, deed mij denken aan hetgeen Oberlin en de Seherin van Prevorst getuigd hadden van den invloed van het gebergte op de gestellen der menschen tot opwekking van het natuurlijk somnambulisme of de vatbaarheid om met de geestenwereld in aanraking te komen.

De zonderlinge verschijnselen die bij deze opwekkingen zich voordeden, waren van dien aard, dat ze aan de magnetische extase deden denken. Men gewaagde van wonderbare genezingen door gebed en handoplegging, bevestigd door vele getuigen; van geïnspireerde jonge kinderen en eenvoudige lieden, die redevoeringen hielden, die ver boven het bereik van hunne natuurlijke ontwikkeling lagen — van lieden, die belangrijke visioenen en waarschuwende droomen hadden en in hun geheel onbekende talen spraken. Maar bij al dat grootsche en verhevene, mengden zich ook dikwijls weer die akelige verschijnselen, die wij voorheen onder de Springers, Blaffers en Bevers in Engeland zagen, en die aan deze geestverrukkingen een zoo belachelijk of beklagenswaardig aanzien gaven, waardoor het onmogelijk werd om in de opvatting der geloovigen te berusten, die dat alles eenvoudig voor de werking des Heiligen Geestes ver-

Digitized by Google

klaarden. Ik kon daar zoo min mede instemmen als in de uitlegging, die ter andere zijde hier niet dan waanzin tengevolge van godsdienstige overspanning zien wilde.

Hoe het zij, een onafzienbaar veld voor zielkundige studiën ontsloot zich voor den ernstigen onderzoeker en ik besloot die verschijnselen nauwkeurig na te gaan, die in elk geval bewezen, dat de menschelijke natuur nog een rijken onbekenden achtergrond heeft, die te zeer miskend en veronachtzaamd is gebleven.

Bij dit alles sloten zich nog de merkwaardige verschijnselen aan van zeldzaam ontwikkelde en streng gecontroleerde somnambules in Parijs, in Weenen, en op vele plaatsen in Duitschland, wier getuigenissen als om strijd ons de onzichtbare wereld pogen te ontsluieren, zooals de belangrijke somnanbules van Dr. Werner, van Dr. Mayrhofer en meer anderen, die ik later zal bespreken.

Zonderling is het inderdaad, dat deze daadzaken, op het gebied van het werkelijke leven, de aandacht der geleerde wereld niet in het allerminst hebben afgetrokken van hare eenzijdige boeken- en letterstudies, ja, terwijl de wonderen zich van alle zijden schenen te vernieuwen en te vermenigvuldigen, nam de Moderne richting een vasten vorm en meer bepaalde gedaante aan en kondigde met luider stemme de verzekering af, dat in haar geloofsbelijdenis geen plaats meer was voor het wonderbare.

De bekwame Tubinger bouwlieden trokken met schrander vernuft en onverdroten kloekmoedigheid een nieuwen tempel op naar den eisch des tijds en de hoogte der wetenschap, die beloofde de gezuiverde kerk der toekomst te zullen worden.

De glasheldere philosophie van het gezond verstand, gesteund door de slanke ijzeren zuilen van logica en kritiek formeerden een doorzichtig volkspaleis — want immers, volgens de

Digitized by Google

voormannen, mag het geen bedehuis meer heeten? Daar binnen moet alles helderheid en klaarheid zijn en in den gevel prijkt de schoone leus: «Licht, liefde, leven!»

De nieuwe tempel is zonder voorhangsel of verborgenheden, dat is zoo, maar ook zonder altaar en zonder offer, zonder priester en zonder profeet. Doch zie, door de glazen wanden en het sierlijke ijzerwerk heen, ontdekken wij op den achtergrond den grijzen Dom nog met zijn plompe massive muren, de majestueuse kathedraal van het verleden met haar rijkdom van diepzinnige symbolen, met hare aandoenlijke overleveringen, met hare verheven mysteriën en bekoorlijke allegorieën, met hare eerwaardige heiligen, met hare aangrijpende orgeltoonen en hartverheffende psalmen, met hare troostrijke beloften en heroïke profetiën eener triumfeerende toekomst.

Rijs op, rijs op, o kerk der voorgeslachten — wier fondamenten zijn gedrenkt met het bloed der martelaren — rijs op, hoog boven al onze fabrieken en stationsgebouwen, hef uw torenspits ver boven al de rookkolommen onzer stoommachines heen. — Wijs ons te midden van het gedruis der wereld met uw reuzenvinger ten hemel en roep dit worstelend en slavend geslacht met uw metalen stem ten gebede — op de knieën — en trek oog en hart omhoog.

En toch, is het daar binnen niet veel te bedompt? Is het er niet te donker in die aloude gewelven? Huist er niet vaak een reuk der graven en der doodsbeenderen boven die grauwe zerken? Is het licht niet te veel gekleurd door de bonte antieke glazen?

Meer licht! meer lucht! roept het jonge geslacht. Sluit de deuren niet zoo angstvallig dicht en zet uwe vensteren wijd open. Vrees de volle stroom der frissche levenslucht toch niet, al ware het, dat hij met forschen adem uw oude formulieren wegblies. Gij zijt immers overtuigd dat het gebouw

Digitized by Google

niet zal wankelen, dat de grondslag vast is op den eenigen hoeksteen, die onwrikbaar blijven zal.

En toch zou het kunnen gebeuren, dat eerlang het aloude gebouw tot op zijne grondvesten bewogen werd, ja tot op zijn hoeksteen geschokt, want een deel uwer eigen kinderen, o zwakke, toegevende moeder! rebelleert tegen u en dwaalt verre, verre van uw heiligen grond om wapenen tegen u saam te brengen, terwijl een ander deel voortdommelt in den ouden dogmatischen schommelstoel en er gerust op inslaapt dat Christus zijne kerk wel in stand zal houden. Ja, Hij zal — maar de wan is in zijne hand en Hij zal zijn dorschvloer doorzuiveren.

De geest blaast waarheen hij wil. Gij hoort zijn geluid en gij weet niet van waar hij komt of waar hij heen gaat, en terwijl de menschen beuzelen en twisten en woelen, jaagt de nachtwind onbespied in de eenzame wildernis der hooge bergtoppen een paar nietige sneeuwvlokjes voor zich uit — en spelend grijpen zij elkander aan en rollen stoeiend voort, totdat zij een ontzaggelijke klomp zijn geworden, die als een machtige lawine neerstort — en alles meêsleurt, wat niet in de rots der eeuwen vaststaat. — Waak en bid — want de Heer is nabij.

Digitized by Google

XXI.

DE TAFELBEWEGING EN HET GEESTKLOPPEN.

Kort na het verschijnen van mijne beide eerste werken maakte ik kennis met eene voortreffelijke dame, eene aanzienlijke weduwe, de Barones v. d. B., die zomer en winter op haar fraai landgoed in een van de schoonste gedeelten van Noord-Brabant woonde. Deze uitstekende vrouw betoonde mij eene oprechte belangstelling. Met de meeste welwillendheid liet zij een van de gebouwen op hare goederen voor mij in orde brengen om mij in staat te stellen bij het genot van de heerlijke natuur, in de gezonde lucht der dennenbosschen, mijne studiën voort te zetten, die zich in die dagen meer bepaald op de geschiedenis begonnen te richten, terwijl ik door de vriendelijkheid van den Kommandant der Militaire Academie gebruik mocht maken van de bibliotheek te Breda.

Het bekoorlijke oord, de lieflijke omgeving, de zalige kalmte en onbezorgdheid van deze uitlokkende wijkplaats in het midden van uitgestrekte bosschen, in de nabijheid van een smaakvol aangelegd park — dit alles stemde mij gunstig om met nieuwe lust en opgewektheid te arbeiden. Ik wisselde mijne studiën gedurig af met het ontwerpen van schetsen over

Digitized by Google

onderscheiden heerlijke gestalten uit het verleden, die mij bijzonder boeiden — en uit dezen wilde ik een keus doen om enkele edele figuren in den lijst van hun tijd voor mijne landgenooten te malen. Onder deze groote mannen was er echter niemand, die mij sterker aantrok dan Girolamo Savonarola. Hoe meer echter ik poogde zijn waar karakter te doorgronden en hoe meer bronnen ik bijeenbracht om zijn eigenlijk leven en streven te leeren verstaan, hoe meer tegenstrijdigheden en tegenspraak ik ook onder de berichtgevers ontdekte. De een maakte hem tot een overspannen dweper, de ander tot een sluwen, politieken raddraaier, een derde tot een eerzuchtigen schijnheilige, die zich van het bijgeloof zijner tijdgenooten bediende om zich met een profetischen wonderglans te omgeven. In elk geval moesten zijne dweepzieke discipelen hem te zeer vergood en hem allerlei wonderbaarlijkheden toegeschreven hebben. Elk zijner biografen vereischte dus een bijzonder onderzoek om te ontdekken welke aanleiding er bestond, waarom hij Savonarola zoo en niet anders beoordeeld had. Zoo voerde mij de eene navorsching tot de andere en ik besloot niet te rusten voor ik mij het zuivere beeld van den profeet van Florence naar waarheid zou kunnen voor den geest brengen. Twee volle jaren kostte mij deze arbeid, waarvan ik de uitkomst mijne landgenooten aanbood onder den titel: Eene star in den nacht. Het werk is thans in de Guldens-Editie.

De lieve vriendin, aan wie ik dit boek had wenschen optedragen, mijne arme Sibile, was intusschen aan de tering bezweken, maar ik wilde daarom toch niet afzien van mijn plan, mijn werk toe te wijden aan haar, die mij wel het meest had aangemoedigd om het te schrijven en uittegeven. De eerste bladzijden van dat geschrift bewezen het zonneklaar, dat ik toen reeds een volslagen Spiritualiste was. Maar niemand

Digitized by Google

vatte het als zoodanig op. Men zag in die toespraak tot eene ontslapene bloot een oratorischen vorm en liet het passeeren als een poëtische inkleeding.

Dat mijne keus juist op den edelen profeet van Florence zich vestigde, hing op zich zelf reeds geheel en al met mijne zielkundige studiën en overtuiging samen. Ik had in hem terstond al het eigenaardige herkend, dat de profeten van den nieuwen tijd, gelijk Hase ze noemde, karakteriseert en als zoodanig hoop ik later nog eenige bijzonderheden over hem als ziener in dit werk mede te deelen.

Op het vreedzame huis Luchtenburg schreef ik ook nog andere werken, die echter niet allen het licht zagen en waarvan er heden zelfs nog op voltooiing wachten, terwijl andere later zijn afgewerkt, zooals de historische roman in 1 deel Johan Stephen van Calcar, de beroemde leerling van Titiaan. De jaren vlogen daar als een liefelijke droom voorbij, in die stille woning, waarheen mijn geest nog zoo menigmaal te midden van het proza der aardsche beslommeringen met zoet herdenken is teruggekeerd. Hier leerde ik den Heer v. C. kennen, met wien ik mij 6 Mei 1853 in den echt begaf.

Gedurende een half dozijn jaren waren er toen reeds allerlei zonderlinge geruchten uit Amerika naar Europa overgewaaid van draaiende en dansende en sprekende tafels, berichten die met zooveel belachelijks en ongerijmds verbonden werden, dat geen ernstig mensch er in het eerst notitie van nam. De tijdingen vermenigvuldigden zich echter en de verschijnselen namen zoo sterk toe dat de algemeene aandacht er op gevestigd werd. Men had alleen in Philadelphia 300 bekende clubs tot onderzoek der zaak. Men nam deze proeven te Parijs, te Londen, te Weenen, te Berlijn, te Petersburg — ook te Amsterdam en te 's Hage begon men er zich aan te wagen en de kleine steden en dorpen volgden. Wat het doel was van deze dwaas-

Digitized by Google

heden bleek niemand recht duidelijk te kunnen verklaren. Soms scheen de geheele zaak niet meer gewicht te bezitten dan de uitvinding van een nieuw gezelschapsspel, en wel een zoo laf en dolzinnig, dat het alleen door de oppervlakkigsten en dartelsten als tijddooding en redmiddel tegen verveling kon aangemerkt worden; maar toch waren er, van den aanvang af, lieden, die er veel meer waarde aan hechtten en die het verschijnsel geheel anders opnamen; doch hunne opvatting ging de meer banale nog in avontuurlijkheid te boven en dreigde ons het rijk van fabelen en bijgeloof te zullen ontsluiten; want deze meer ernstige ijveraars verklaarden de tafelbeweging en de daaraan verbonden kloppingen voor het werk van geesten.

Het tafeldraaien en geestkloppen steeg in sommige plaatsen tot een ware rage en vond weldra onder allerlei klassen van menschen navolging als een nieuwe mode; ja, wat het ergerlijkste was, niet alleen in wereldsche en dartele kringen vermaakte men zich op deze zonderlinge wijze, maar deftige en verstandige lieden werden zelfs medegesleept in deze manie.

Het scheen mij een epidemische uitzinnigheid, een soort van zenuwziekte, eenigszins als de St. Vitusdans of de danswoede der Bachanten, waardoor zelfs de kalme wijsgeer, die toevallig voorbijkwam, zoo onweerstaanbaar werd aangegrepen, dat hij zijn opperkleed aflegde en met den dollen hoop in het rond huppelde, tot men ademloos neerstortte.

Er was iets in die zaak dat mij geweldig hinderde. Had men alle dingen laten draaien en dansen, die maar draaien en dansen wilden, ik had het mij niet aangetrokken; maar bij zooveel zotternijen de stille bewoners van het ernstig schimmenrijk te mengen, dat ongetwijfeld ons allen nabij is, ja ons van alle zijden omgeeft, maar waaraan de gedachte alleen reeds elk weldenkend mensch met heilige huivering vervullen moet, dat voerde mijn afkeer en verontwaardiging ten top.

Digitized by Google

Hoe geheel anders was het mij te moede als ik vaak met Goethe soms moest uitroepen:

«Und mich ergreift ein längst entwöhntes Sehnen,
Nach jenem stillen, ernsten Geisterreich:
Es schwebet nun, in unbestimmten Tönen,
Mein lisplend Lied der Aeolsharfe gleich.
Ein Schauer fasst mich, Thräne folgt den Thränen,
Das strenge Herz, es fühlt sich mild und weich;
Was ich besitze seh'ich wie im Weiten,
Und was verschwand, wird mir zu Wirklichkeiten.»

En dat plechtige geheimzinnige geestenrijk zou men op zulk een onwaardige wijze binnen kunnen stormen? Het zou zijne eeuwige deuren voor zulke nietige beuzelarij ontsluiten?

Heilig was voor mij het verkeer met de geesten der ontslapenen als de goddelijke Voorzienigheid zulks aan enkele bevoorrechten vergunde; maar met walging vermeed ik al wat aan zulk eene ontwijding van het verhevenste deed denken.

Wij hebben echter goed zeggen hier of daar zal ik mij nooit mede inlaten; als het op onzen weg ligt, moeten wij er vroeg of laat toch mede rekenen, en zoo zou het mij gaan met den door mij zoo diep verafschuwden tafeldans. Een onzer kennissen, die op het punt stond naar Oost-Indië te vertrekken kwam bij ons afscheid nemen, en bood mij tot een aandenken een klein mahoniehouten tafeltje aan, bestaande uit een dun ovaal blad en drie lage pootjes, volmaakt een poppentafeltje.

«Ziedaar, zeide hij, het fameuse magische tafeltje, dat te Berlin zooveel opgang heeft gemaakt, dat een arm schrijnwerker er geheel bovenop is gekomen door deze kleine machine te fabriceeren.»

Ik bezag het onschuldige voorwerp nieuwsgierig, en vroeg, waartoe men het gebruikte.

Digitized by Google

«Wel, het vervangt de groote zware tafels, die men placht te laten draaien en kloppen; dit kleine voorwerp is natuurlijk veel geriefelijker voor tafeldans.»

Op het hooren van dat woord, schoof ik het ding met onwil ter zijde, maar ontdekte, nu ik het omkeerde, dat een der pootjes hol was.

«Wat beteekent dat? vroeg mijn echtgenoot — een pijpje?»

«Dat is om er een stukje potlood in te bevestigen, want het draaien is thans vervangen door spreken met de tafels en het kloppen door schrift. Het is inderdaad zeer aardig dat tafeltje onder de handen te zien van iemand, die het een magiek leven schijnt mede te deelen, zoodat het van den een naar den ander loopt, alsof het een levend diertje was.»

Wij zagen den spreker zoo ongeloovig aan, dat hij antwoordde:

«Ik neem het u volstrekt niet kwalijk, dat gij aan den ernst van mijne woorden twijfelt; maar gij weet wel, dat ik niet lichtgeloovig of bijgeloovig ben; ja, ik ben zoo ongeloovig als een materialist maar zijn kan. Evenwel wat ik gezien heb, dat heb ik gezien met deze mijne oogen en dat wil ik u mededeelen.

«Met dit tafeltje heeft mijne vrouw een diefstal ontdekt. Mijne schoonmoeder bracht het mede uit Berlin en wij amuseerden ons er 's avonds mede, door allerlei vragen te doen, en als mijne vrouw en schoonmoeder de handen op het blad hielden, kregen zij schriftelijke antwoorden, die ons verrasten.»

«En natuurlijk toch antwoorden, die een van beiden bedacht had,» voltooide mijn echtgenoot.

«Neen, dat is nu het mooie van de zaak, soms verkregen wij een antwoord, dat niemand onzer wachten of bedenken kon. Zoo gebeurde het, dat er kindergoed werd vermist. Wij namen het tafeltje en vraagden: «waar is het kindergoed gebleven.» Antwoord: g e s t o l e n. Nu dachten wij allen aan de dienstmaagd, en gij zoudt dus meenen, dat haar naam

Digitized by Google

zou worden geschreven; maar neen, er werd een geheel vreemde naam van een man geschreven, die aan den weg werkte en bij ons boven alle verdenking stond.

« Waar heeft hij het goed gelaten? vraag ik nu. Antw.: In den lomberd gebracht. En nu kregen wij door een reeks van vragen de nauwkeurige opgave van het gestolene. Onmiddelijk ging ik naar den lomberd en vond er het goed niet alleen, maar het aan den ons aangewezenen dief vertoond hebbende, viel hij door de ben en beleed zijn schuld. Verklare wie het wil; maar dat het aldus gebeurd is, daarvoor sta ik in met mijn naam en eerewoord. »

« Waar houdt gij dit verschijnsel dan voor, waaronder is het te rangschikken? » vroeg v. C. Onze vriend haalde de schouders op en zeide:

«Ik houd mij met zulke dingen liever niet op; ik ben het denken moê geworden; maar ik verbeeldde mij mevrouw, dat gij er wel eens proeven mede zoudt willen nemen. Ik heb uit uw geschriften gemerkt, dat ge hecht aan het bestaan en aan de invloeden van een geestenwereld en ik bied u dit kleine instrument aan als een aandenken. Het zal als een telegraaf tusschen ons zijn. Vraag van tijd tot tijd hoe wij het hebben, waar wij zijn en noteer dat. »

Zoo kwam het magische tafeltje in mijn huis, maar ik had niet in de verte lust of plan het ooit te gebruiken. Integendeel, ik voelde een afschuw van dat ding en bergde het in een kartonnen doosje in den versten hoek op den zolder weg en wie weet, hoe lang het daar vergeten in de hanebalken gelegen zou hebben, had niet op het onverwachts een couranten artikel, waarin het moderne bijgeloof van tafeldans en klopgeesterij geducht doorgehaald werd, onze aandacht getrokken.

Bij die lezing was eene jonge dame, die vriendin van ons huis was, tegenwoordig, en zij verraste ons met de vraag:

Digitized by Google

«Maar hebt gij dan nog nooit die geheimzinnige tafelbewegingen gezien? nooit dat zonderlinge kloppen gehoord, dat in alle streken van Amerika werd waargenomen en ook nu over Europa zich verspreid heeft?»

«Wel neen,» zeide ik.

«En waarom niet? gij moest er waarlijk eens een proef van nemen; het is inderdaad interessant genoeg; in elk geval is het een verschijnsel, waarvan men mij de oplossing steeds schuldig is gebleven.»

«Hebt gij deze proeven wel eens bijgewoond?» vroeg ik.

«Bijgewoond? Ik bezit zelve die zonderlinge gave van allerlei dingen in beweging te zien komen, als ik er eenigen tijd de handen over uitgespreid houd», zeide zij lachend, «zie mij nu zoo verschrikt niet aan en help mij liever eens onderzoeken wat soort van tooverheks ik toch wel zijn mag, want hoeden, trommeltjes, tafels, klein en groot, komen in beweging zonder dat ik begrijp, hoe dat toegaat. Ik zou zoo ontzaggelijk gaarne eens weten, wat kracht dat is, want alle verklaringen, die men mij geeft, bevredigen mij niet. De een spreekt van zinsbedrog, de ander van onbewuste spierbeweging; maar als men de dingen toch in het volle licht hoort en ziet en voelt bewegen en dus eene werking met drie zintuigen te gelijk door vele personen wordt waargenomen, kan er geen sprake zijn van inbeelding; terwijl ik u verzeker, dat mijne spieren geen part of deel aan het draaien of opheffen der dingen hebben, die aan mijne handen schijnen te kleven of vast te zuigen, zooals ijzer aan een magneet.»

Wij hoorden verbaasd toe en onze vriendin ging voort:

«Gij moest mij eens eenige proeven laten doen, dan zult gij mij wellicht opheldering kunnen geven, door welke kracht die beweging ontstaat.»

Wij begonnen nu eenigszins nieuwsgierig te worden en stem-

Digitized by Google

den er in toe, dat er terstond eene proeve zou genomen worden.

Mijne vriendin plaatste beide handen zeer losjes op het blad van mijn werktafeltje, veel te los dan dat hare handen door drukking het eigenaardig tikkende geluid zouden hebben kunnen te weeg brengen, dat zich nu terstond deed hooren. Een zonderling geknap en geknetter scheen door het hout te gaan, en ofschoon hare vingertoppen het midden van de tafel slechts even aanroerden, begon deze in eene slingerende en wippende beweging te geraken, die weldra in eene meer regelmatige omwenteling overging, waarmede het voorwerp door de kamer werd bewogen met eene steeds toenemende kracht en snelheid. Ik poogde nu hetzelfde verschijnsel daar te stellen, maar vergeefs; hoe ik de spieren van handen en armen ook inspande, om volkomen dezelfde werking te verkrijgen, de nabootsing had een geheel ander karakter. En terwijl mijne vriendin zich niet in het minste inspande en de spieren van hare handen geheel werkeloos bleven, kon men duidelijk de werking van mijne spieren zien bij het namaken der beweging. De proef werd nu met allerlei voorwerpen herhaald. Eene groote ronde tafel kwam evenzeer tot de zonderlingste bewegingen als een lichte mans hoed — ja, zelfs zeer zware meubelen schenen gevoelig voor deze onverklaarbare beweegkracht. Wij namen de proef nog in andere vertrekken met een kastje, dat ik met beide handen niet opheffen kon en terstond bonsde het van poot op poot door de kamer, terwijl mijne vriendin er slechts de vingertoppen op gedrukt hield.

Om kort te gaan, wij overtuigden ons door tallooze en zeer gevarieerde proeven, dat zich hier eene ons nog geheel onbekende beweegkracht openbaarde — en ten anderen dat die kracht in verband stond met de dame, die even begeerig was te ontdekken van wat aard deze zonderlinge werking was als wij beiden. Wij namen nu ook nog proeven met meerdere personen en in

Digitized by Google

andere huizen, die altijd dezelfde uitkomst opleverden, onder welke condities van voorzorg, die ook genomen waren, om misleiding te voorkomen. Mijne vriendin liet echter niet van mij af om verder te onderzoeken en zeide: « Gij ziet nu dat de beweging geen inbeelding, geen zelfbedrog, geen hallucinatie is; zet nu ook uw onderzoek voort en laat ons trachten te ontdekken, wat er is van die verschijnselen, die op een redelijke kracht schijnen te wijzen; ik bedoel de zonderlinge antwoorden, die men door kloppingen op zijne vragen bekomt.

Zij zeide ons dat 3 slagen neen, en 2 ja moeten beteekenen. En nu vroeg zij : Is onze kring goed gevormd?

— Neen.

— Moet E weggaan?

— Neen.

— Moet C weggaan?

— Ja.

— Is deze kamer goed voor proeven?

— Ja.

— Zullen wij betere resultaten krijgen met het kleine tafeltje?.

— Ja.

Het magische tafeltje werd nu uit zijn schuilhoek gehaald en op zijne drie pootjes gesteld. Onder de handen van mijne vriendin werd het inderdaad als met leven vervuld en draaide als een tol in wijde kringen; liep driftig met een pootje kloppend over de geheele tafel, alsof het een levend wezentje geworden was en scheen vreugd en ongeduld uit te drukken en ons uit te lokken om onze proeven te vervolgen.

Het scheen soms onder de handen der dame te zweven; het was duidelijk dat zij het veelmeer volgen dan besturen moest, en het hief zich gedurig op de twee achterste pootjes op, terwijl het met het derde pootje klopte.

Digitized by Google

Wat beteekende dit aanhoudende kloppen. Er werd gevraagd: Wilt gij ons iets zeggen?

— Ja.

— Door kloppingen?

— Neen.

— Door schrift?

— Ja.

Wij brachten nu in het pijpje een potloodje aan, spreidden een groot blad teekenpapier op de tafel uit, dat wij met spelden vaststaken, en de vraag werd gesteld: zullen wij nu schrift verkrijgen?

Na eenig slingeren van streepjes en haakjes en krullen, alsof iemand de proef nam om letters te gaan zetten, kwam het duidelijk geschrevene «Ja wel» ons verrassen.

Zooals het doorgaans gaat bij geïmproviseerde séances van beginners, wij wisten niet wat wij eigenlijk zouden vragen om het schrift uit te lokken, en stelden eerst zeer onbeduidende vragen, ja ongerijmde, omdat wij niet begrepen met welke kracht wij te doen hadden. Zooals: hoeveel boeken zijn in deze kamer? Hoeveel geldstukken zijn in mijne beurs? Hoeveel pennen liggen op de schrijftafel. De antwoorden kwamen nu niet langer met ja en neen, maar wij kregen geheele volzinnen in een schrift, dat hoe langer hoe duidelijker en kleiner werd, en wat men gewoonlijk middelsoort noemt.

Iedere week wijdden wij een avond aan dit onderzoek, en na eenige weken waren wij volkomen zeker, dat wij met eene intelligente kracht te doen hadden, die vreemd scheen aan de individuen, die de proef namen; want wij verkregen telkens antwoorden, die buiten onzen gedachtengang of onze bewustheid lagen.

Wederom met ons drieën bijeen — mijn echtgenoot, onze vriendin en ik — besloten wij deze vraag te stellen:

Digitized by Google

— Wie of wat is het dat ons de antwoorden geeft op hetgeen wij vragen?

— Geesten — werd er duidelijk en langzaam geschreven.

— Is het een werking van onzen eigen geest?

— Neen. Het zijn de geesten van afgestorvenen, die u antwoorden.

— Hoeveel geesten zijn hier dan aanwezig?

— Vier.

— Waarom zijn zij bij ons gekomen?

— Om u te beschermen.

— Is hier dan eenig gevaar?

— Ja, er zouden nadeelige invloeden op u kunnen werken.

— Is het dan verkeerd deze proeven te nemen?

— Neen, als gij uwe proeven met ernst en waarheidsliefde neemt, kunnen zij u niet schaden en zijn ze geoorloofd en nuttig.

— Welk gevaar steekt er dan in?

— Gevaar van kwaadwillige geesten, die u zouden kunnen misleiden?

Aan mijne jonge vriendin werd verder gezegd, dat zij die proeven nooit moest nemen, als zij geheel alleen was, maar dat zij onder mijne leiding veilig onderzoeken mocht.

Op onze vraag hoe deze zonderlinge telegraphie tusschen menschen en geesten tot stand kwam, was het antwoord:

— Gij zijt medium.

Dit was de eerste maal dat wij dit woord in dien zin vernamen en de vraag was nu:

— Wat is een medium?

— Iemand wiens constitutie van dien aard is, dat de geesten met hem in aanraking komen en door zijne fluides werken kunnen.

Mijn echtgenoot bleef intusschen altijd nog twijfelend vragen: in hoeverre zouden de gedachten en de wil van het medium invloed kunnen oefenen op het antwoord dat wij erlangen. Het medium was volkomen ter goeder trouw en even

Digitized by Google

begeerig zich zelve te onderrichten, en vreesde evenzeer zich zelf te bedriegen als wij. Wij wenschten dus de proeven steeds scherper en scherper te nemen.

Op enkele vragen werd ons het antwoord positief geweigerd; zelfs al begeerde het medium dringend het antwoord; ook konden wij de werking niet willekeurig rekken. Op onze vraag: «Wie is de vriendelijke geest, die met ons spreekt?» werd ons geantwoord:

— Mijn naam moogt gij niet vragen — en nu niets meer.

Er was daarna ook geen de minste werking meer te verkrijgen; werd ons eenmaal geschreven. «Vaarwel, of het is genoeg,» dan hield alles op en het Medium bleek onmachtig om geluid, beweging of schrift te verkrijgen. Gewoonlijk voelde zij een lichte huivering en trilling door de leden, gevolgd door eenige schokken door de armen, als zij een uurtje lang zich op deze wijze had bezig gehouden, maar daarna was zij weder geheel normaal. Waren er eenige letters geschreven en noemde iemand voorbarig het woord dat hij nu verwachtte, dan werd soms het tafeltje als met ongeduld ter zijde gerukt en de bedoelde letter duidelijk, soms bij herhaling geschreven.

Het Medium was niet in staat willekeurig een letter te veranderen in hetgeen de macht die haar dreef, schrijven wilde welke moeite zij zich ook gaf om iets anders te zetten. Zagen wij bijvoorbeeld schrijven: Ik verl — en iemand zeide voorbarig: verlaat, dan was het haar niet mogelijk die letters te schrijven, als het verlang zijn moest. Zij kwam blijkbaar in een gebonden toestand, waarin zij niet vrij was om te schrijven wat zij wilde; soms werden woorden die niet duidelijk waren herhaald. Gedurende deze mediamieke werkzaamheid veranderde haar gelaat aanmerkelijk van uitdrukking: haar gewone luchthartige vroolijkheid werd door een zachten verheven ernst vervangen en hare trekken werden ongemeen veredeld

Digitized by Google

terwijl haar starend oog een aller zonderlingste felheid kreeg als of er een straal uit lichtte.

Veel bleef ons te vragen en te denken over; wij hadden een nieuw terrein van waarneming betreden, dat ons een onafzienbaar ontdekkingsveld ontsloot.

Het was altijd de vraag: Zouden het inderdaad de geesten van afgestorvenen zijn, die op deze eenvoudige wijze met ons in aanraking konden komen? Het Medium betwijfelde dit nog meer dan wij en hoopte altijd dat wij de proeven zoodanig zouden regelen, dat het bewijs kon geleverd worden of zij bloot machine was, waarvan eene andere intelligentie zich bediende, dan of haar gedachten invloed uitoefenden.

Als wij te zamen kwamen, vroegen wij gewoonlijk eerst of de geesten zich weder met ons onderhouden wilden en hoeveel er tegenwoordig waren. Dit getal klom met elke zitting en was thans tot twaalf gestegen.

Als de geesten onze proeven met zooveel belangstelling volgen, zeide mijn echtgenoot, dan wenschte ik dat zij ons hielpen om de bewijzen te vinden, dat zij het zijn die ons antwoorden en niet het Medium, ik wil eens iets beproeven,

Hij verzocht ons nu op dezelfde plaats en in dezelfde houding te blijven zitten tot hij terug zou komen.

Hierop verwijderde hij zich uit het vertrek, begaf zich naar zijn kantoor en schreef daar op een blad papier een volzin van een achttal woorden, vouwde het blad dicht, stak het in een enveloppe, maakte het dicht en keerde toen tot ons weder, met de vraag: of de geesten ook in staat zouden zijn het door hem geschrevene te lezen en na te schrijven, als hij den gesloten brief onder de handen van het Medium op het tafelblad legde.

Hierop werd het tafeltje eerst langzaam in het rond dan heen en weer bewogen, stond eensklaps stil en nu schreef het

Digitized by Google

potlood zonder de minste hapering al de woorden, die in het gesloten couvert stonden, zeer duidelijk voor ons op.

Onze verbazing grensde aan ontzetting en wij gevoelden dien avond geen lust meer om voort te gaan. De proef was sterk en de eisch vermetel en het had bij honderd Mediums kunnen mislukken, die daarom toch zeer goede Mediums konden zijn, maar wij hadden toenmaals nog geen denkbeeld van de wetten die deze verschijnselen beheerschen.

Door dergelijke proefnemingen, die ik allen niet vermelden kan, geraakten wij tot de zekerheid dat het Medium geen deel had aan het uitdenken der antwoorden, die wij bekwamen. Het Medium was daar bijzonder opgesteld, omdat zij geen middel wist uit te vinden, niet alleen om ons te bewijzen, dat zij die antwoorden niet bedacht, maar ook voor zich zelf poogde te ontdekken welk deel hare hersenen aan deze verschijnselen hadden, vooral omdat zij het antwoord soms reeds in zijn geheel voor zich zag, terwijl hare hand nog bezig was het schrift op het papier te brengen.

Ik maakte daarom zonder dat zij het wist een menigte enveloppen gereed, waarin ik toegevouwen briefjes stak, waarop ik spreuken in onderscheiden talen en van allerlei inhoud schreef. Ik schudde ze door elkander en liet er haar een uittrekken, dat ik dan onder hare handen schoof. Toch riep het Medium soms met schrik uit: «ik weet den inhoud reeds, ik zie al de letters voor mij» — en verschrikt over dit verschijnsel schreef zij vaak slechts de helft der spreuk op. Ik vond het beter deze proeven, die haar nog al aangrepen, met haar te staken nu wij tot de bevredigende uitkomst geraakt en vast overtuigd waren dat er een persoonlijk wezen buiten ons, onze vragen beantwoordde.

Mijn echtgenoot verlangde dat ik dezelfde proef met een ander Medium in mijne nabijheid herhalen zou. Het was de dochter van den generaal K. Deze werkte geheel anders en zonder tafeltje; zij nam de couverten tusschen hare beide handen en zeide mij van allen den

Digitized by Google

zakelijken inhoud. Zij ontving een algemeenen indruk van den geest der spreuk; mijn gewoon Medium echter kreeg ook wel dien algemeenen indruk, maar schreef toch alles letter voor letter.

In het huis van den heer K. was ik voor het eerst getuige van een geheel andere soort van manifestaties, namelijk van de kloppingen in alle meubelen en in alle deelen van het vertrek, die zich verplaatsten al naar dat het gevraagd werd. Deze manifestaties waren voor mij van een hoogst onaangenaam gevoel vergezeld, terwijl alle proeven aan mijn eigen huis met het eerste Medium een zeer lieflijke en aangename gewaarwording meêbrachten, die ons een kalmen zachten troost en stille blijdschap achter lieten. Bij den heer K. was iets dat onrust aanjoeg; het was of er hagel in de kamer viel en alsof er steentjes langs het plafond en de wanden vlogen zonder dat er iets te vinden was.

De tafelbeweging had hier echter dat merkwaardige dat hier alle geleerde theoriën van onwillekeurige spierbewegingen enz. enz, in duigen vielen door het eenvoudige feit, door vele scherpwaarnemende personen gade geslagen, dat de tafelbeweging een geheel tegenovergesteld karakter aannam als gewoonlijk. Het jonge meisje dat hare teedere handjes op het gladde tafelblad gelegd had, werd letterlijk door de tafel voortgetrokken en moest die volgen, zonder hare handen er af te kunnen trekken.

De tafel scheen door een onzichtbare macht voortgedreven te worden over het tapijt, dat waarlijk niet geschikt was om een duwen of schuiven gemakkelijk te maken; maar hoewel het Medium in de houding bleef van achterwaarts te trekken werd zij medegevoerd de geheele zaal rond.

Ik vroeg mij zelve af wat hier eigenlijk voorviel — speelde de mensch roekeloos met een onmeetlijke kracht of was hij de speelbal van duistere machten, waarmede hij zich te onbedacht in aanraking had gesteld? Zou die kracht ook zonder woorden voor mijn wil moeten bukken?

Digitized by Google

Op hetzelfde oogenblik dat deze gedachte door mijn hoofd ging, kwam de jonge dame, die de kamer nog altijd rondliep met de tafel, langs mij heen; vergeefs poogde men hare handen van de tafel los te maken; zij schenen als magneet en ijzer aaneengezogen. « Zal deze dolle spokerij voortgang kunnen hebben als ik mijn wil daartegen zet? » dacht ik, en mijne hand naar het tafeltje uitstrekkende, stond het zoo plotseling stil, dat het Medium een pas achterwaarts deed door den schok van het snelle loslaten, en alle werking van draaien en kloppen en knetteren was voorbij.

Dergelijke voorbeelden zijn mij zeer vele bekend, waarbij de ernstige zelfs onuitgesproken wil van een der aanwezigen, al de manifestaties deed ophouden, als zij een verkeerd karakter aannamen, gelijk menigmaal voorkomt.

Eens was ik tegenwoordig bij een verschil over dezen invloed en macht van den wil. Een Medium legde onwillekeurig de hand op een canapétafeltje, dat terstond geweldig begon te draaien en te kantelen; een ander intuitief Medium gaf te kennen, dat zij de proef thans ontraadde, daar zij een zeer onaangenamen invloed gewaar werd. De eerste wilde het niet opgeven, de tweede weigerde niet alleen mede te werken, maar verbood aan de andere voort te gaan. Een zonderlinge vertooning had hier plaats; het eene medium wilde de tafel laten werken, het andere wilde haar laten stil staan en zij werd als weggeslingerd van degeen, die haar telkens weer deed stil staan. Het gezelschap werd verdeeld over de vraag: moet men de geesten, die zich verlangen te manifesteeren laten begaan, moet men het verbieden en kan men het beletten? Ik meende, dat dit afhing van den aard en de gehalte der geesten en van onze eigen zedelijke gesteldheid; staan de geesten boven ons in kracht, omdat wij geestlijk zwak zijn, dan zullen zij ons niet gehoorzamen, maar geeft ons hooger

Digitized by Google

standpunt ons overwicht op hen, dan zullen zij ons moeten gehoorzamen en wij weten dat allen, die zich door physische manifestaties kenbaar maken, nog in deze aardsche atmospheer zijn. Oogenblikkelijk kwam het Medium dat had tegengewerkt in den zoogenaamden trance of momentane bezwijming en zonk als in flauwte op de canapé, maar hare hand schreef iets in de lucht; ik legde daarop een papier onder hare hand en stak een potlood tusschen de vingers en zij schreef, in eene houding, waarin men anders onmogelijk leesbaar zou kunnen schrijven: «E. heeft gelijk. Geesten, die door kloppingen in meubelen tot de menschen spreken, kunt gij bevelen en zij moeten gehoorzamen. Laat B. niet met de geesten spreken; zij is thans te zwak van gestel: later zullen deze mysteriën haar duidelijk worden.» En lager stond: «Betsy's Moeder.»

Na een paar minuten wreef B. zich over het voorhoofd, keek verbaasd rond, sprong lachend op en vroeg: heb ik geslapen?

Ik toonde haar wat zij had geschreven, maar zij wilde niet gelooven, dat zij het gedaan had.

Dicht in onze buurt was nog eene dame in het bezit gesteld van een magiesch tafeltje. Zij was nog zeer jong en ik ontdekte, dat er door haar, die geheel niet vermoedde wat zij deed, een gansch verkeerde richting aan de proefneming gegeven werd, door de beuzelachtigheid der toestroomende nieuwsgierigen. Men sloeg bepaald tot de akeligste waarzeggerij over en dagelijks kwamen er wagens vol menschen om dit orakel te raadplegen; want alles wat men vroeg, werd met merkwaardige juistheid beantwoord en kwam altijd uit; zij zeide zelfs de geheimste gezindheden en gedachten der menschen. Ik zocht ook gelegenheid om dit jonge meisje te zien werken door tusschenkomst van een onzer vrienden.

Digitized by Google

Ik vroeg haar of zij wel ooit de vraag gesteld had, wie haar al deze antwoorden gaf.

— Neen, zeide zij, dat is nooit bij mij opgekomen.

— Welnu, hernam ik, laat ons dat dan eens doen.

Zij plaatste zich aan een zware ronde tafel, waarop een groot blad met theeservies stond; talrijke gasten schaarden zich toevallig in een kring om de tafel, om het Medium te zien werken en het kleine tafeltje werd op een blad papier geplaatst. Zonder dat iemand er aan gedacht had een keten te formeeren, of elkander vast te houden, begon de groote tafel reeds te werken, en zoodra het Medium de handen uitstrekte, draaide zich de groote tafel zoodanig om, dat het theeblad aan de tegenovergestelde zijde te land kwam, en dus ook het kleine tafeltje.

— Vraag nu, wie of wat deze beweging veroorzaakt, zeide ik.

— Geesten, werd geschreven.

— Welke soort van geesten zijn het?

— Geesten van overleden menschen.

Het medium trad verschrikt achteruit. Daar zij R. C. was, vroeg ik haar:

Zou uw geestelijke het goed vinden, dat gij u inlaat met de zielen uit het Middelrijk of het Vagevuur?

Het meisje wierp het tafeltje ver van zich en beleed, dat zij niet geweten had, wat zij deed, en dat het niet in haar op was gekomen om te vragen, wie zij waren, die al die waarzeggerij met haar dreven, die haar een geruimen tijd geamuseerd, maar ook reeds onaangenaamheden berokkend had, want het was letterlijk of een waarzeggende geest haar bijstond, om alle mogelijke antwoorden te geven, vaak op zeer ongepaste, ja ongeoorloofde vragen; want het zal altijd, hoe men ook over deze dingen denkt, door elk naden-

Digitized by Google

kende verkeerd worden gevonden, om in de toekomst te willen indringen, die de Voorzienigheid met zooveel wijsheid voor ons omsluierd heeft.

Ik geloof niet, dat de dame hare proeven ooit hervat heeft, en mij was het te doen, om aan de waarzeggerij een einde te maken, waarvan ik altijd een sterken afkeer heb gehad.

Ik voelde niet den minsten lust of behoefte om deze soort van proeven verder uit te strekken en zou ze geheel hebben laten varen, indien wij onder onze vrienden niet telkens weer gezinnen aangetroffen hadden, die ons raadpleegden over de verschijnselen die zij waarnamen.

Het bleek mij meer en meer dat de beoefenaars dezer dingen naar verschillende zijden afdwaalden. Hier ontbrak het bij de waarneming aan den noodigen ernst en aan de voorzichtigheid en vooral aan een bepaald doel; daar oefende men te weinig kritiek en schatte de verschijnselen te hoog, zoodat men er veel te veel vertrouwen in stelde, en zich verbeeldde een onfeilbaar middel ontdekt te hebben om alle geheimen der wereld plotseling ontraadseld te zien. Vrij algemeen heerschte onder de onderzoekers gebrek aan kennis van het geheimzinnig terrein? waarop men zich ging wagen — kennis van den mensch, kennis van den godsdienst en bovenal kennis van den aard en de wetten der geestelijke wereld.

Maar hoe kon men kennis verkrijgen van een geheel nieuw terrein, zal iemand vragen — en ik antwoord: deze verschijnselen zijn alles behalve nieuw. Het geestkloppen en het werpen en verplaatsen en draaien van allerlei voorwerpen is een zeer oude historie; men vindt er in de oudste Chronijken gewag van gemaakt. In Duitschland treffen wij de geestklopperij reeds aan in het jaar 1135.

Wat de tafelbeweging betreft, deze is in oude tijden reeds aangewend tot waarzeggerij. De Bisschop Hilarius werd in

Digitized by Google

391 onthoofd, omdat hij een tafel had laten draaien, iets wat de wiskunstenaars uit die dagen als duivelskunst aangeklaagd hadden. In 864 onder de regeering van Keizer Valens, spraken de geesten door kloppen en gebruikte men reeds het alphabet, maar in plaats van de tafel bezigde men een bak met water, op welks rand het alphabet was geschreven; het Medium hield nu een slinger in de hand, bestaande in een koord, waaraan een ring of een kogeltje bevestigd was; deze ring kwam op eene onverklaarbare wijze in beweging en tikte in zijn zwaai tegen de letters, die men opschreef om de taal van het orakel te vernemen, dat op deze wijze spreuken en gezegden in antwoord op de vragen gaf.

Hoe rijk gevarieerd en hoe zeer vermenigvuldigd de manifestaties uit de geheimzinnige wereld thans ook zijn, de meeste verschijnselen van den tegenwoordigen tijd treffen wij bij de ouden aan. — Wij zullen dit in het IIde deel nagaan.

Wat de hedendaagsche verschijnselen kenmerkend onderscheidt van die der oudheid, ligt grootendeels in de openbaarheid. De tijd is aangebroken welken Christus ons heeft aangekondigd, dat op de straten zal verkondigd worden, wat men in het oor placht te fluisteren. De met heilige duisternis omhulde geheimen der met dure eeden verbonden ingewijden, worden thans luidkeels voor de wereld uitgesproken, voor aller oogen bloot gelegd en onder elks bereik gesteld. Geen verre reis behoeft gij meer te doen naar de afgelegen wijkplaatsen der geheiligde maagden om het orakel te raadplegen, geen lange voorbereidingen, geen vasten, reinigen en bidden wordt u opgelegd om u te stemmen, alvorens gij den voet op den drempel van den tempel van het wonderbare zult zetten.

Op de meest prozaïsche en profane wijze slaan de kinderen der XIXde eeuw de handen aan het werk; met de koude bedaardheid van het alledaagsch bedrijf zegt men: «ik wil het

Digitized by Google

toch ook eens beproeven,» of is men met de proeven reeds gemeenzaam: «kom laat ons nog een uurtje aan de tafel gaan,» zooals men vrienden noodigt om een partijtje te maken.

Is het te verwonderen, dat in dergelijke banale kringen doorgaans banale manifestaties plaats grijpen? 't Kan niet anders, tenzij er een zeldzame uitzondering voorvalt, die tot hooger ernst en dieper nadenken dwingt als zich een verschijnsel voordoet, dat den lichtzinnige wakker schudt. Ik wil hiervan een voorbeeld aanhalen, voor welks waarheid ik kan instaan. Drie loszinnige Belgische jonge mannen kwam het op een avond in den zin, om toch ook eens den tafeldans te beproeven. Al zeer spoedig kwam er beweging in de tafel. A. dacht, dat B. de bewerker van de schokken en kantelingen was en B. meende dat C. zoo knaphandig die snelle wenteling veroorzaakte; maar bij voortgezette proefneming begonnen zij toch te ontwaren, dat er geenerlei inspanning van hunne zijde noodig was om de beweging daartestellen; zij wilden het nu eens met vragen beproeven en bekwamen ook antwoorden door klopping. Nu werd het verschijnsel hun raadselachtig; maar zij sloegen er zich door met de schoonklinkende machtspreuk, dat hier reflexwerkingen zouden plaats grijpen van hunne eigen ideeën. Na een geruimen tijd dwaasheden geklapt te hebben, kwam een hunner op het denkbeeld om tot den onzichtbaren antwoorder te zeggen: «zoudt gij ons nu ook niet eens iets verstandigs kunnen meedeelen of een goeden raad ons geven?» «Ik kan dat niet,» was het antwoord,» maar ik wil het een ander vragen; blijf nog een paar minuten aan de tafel zitten» en zij bleven wachten, tot er eene geheel andere beweging in de tafel ontstond, die hen deed vragen: «Wat hebt gij ons te zeggen?

«Souvenez vous de Jesus» werd alleen geantwoord.

Toen stond de tafel stil en de jongelieden zagen elkander

Digitized by Google

verbaasd aan. Dit woord was door geen reflexwerking uit hunne hoofden gehaald, dat wisten zij al te wel. Deze gedachte was wel de meest vreemde aan hen allen. Ernstig gestemd verlieten zij elkander. Vooral op een van hen hadden die woorden een zeer diepen indruk gemaakt. Hij besloot de zaak verder te onderzoeken en werd spoedig daarop schrijvend Medium. Nu openbaarde zich de geest van een overleden vriend van hem, die hem bad: « verander uwe leefwijze en denkwijze, opdat gij niet in die duisternis en ellende moogt vervallen, waarin ik mij thans bevind. » Het gevolg was eene volkomen zinsverandering van den atheïst.

Waar de onderzoekers volkomen rustig en ernstig zijn en niet door wantrouwend jagen om allerlei vermeend bedrog na te sporen, vijandig gestemd worden, waar een harmonische stemming de aanzittenden in een eendrachtige en vertrouwelijke gezindheid verbindt, daar nemen de manifestaties in stille uren en bij ongestoorde proefneming van eenige weinige personen soms een verheven karakter aan en brengen zij dikwijls tot verrassende, vertroostende en leerrijke uitkomsten.

Deze wonderbare verschijnselen kunnen in onze dagen met veiligheid onderzocht, getoetst en gerangschikt worden en zij mogen gelden voor hetgeen zij zijn, zonder iemand het leven te kosten. In vroeger eeuwen lag alles wat maar eenigszins vreemd scheen onder vermoeden van door den booze gewerkt te worden. De duivelsvrees belette alle onbevangen onderzoek en fanatieke vervolgzucht hield eeuwen lang de kennis der geestelijke natuur des menschen ten onder, want het blijkt thans zonneklaar dat de honderdduizend doodgemartelde en verbrande heksen en toovenaars niet anders dan somnambules en mediums zijn geweest, 't zij ze dan van edeler of onedeler soort waren.

Het Mediumschap verschijnt in ons midden als een hoogst

Digitized by Google

belangrijke openbaring van te lang miskende natuurkrachten en verdient met ernst bestudeerd te worden, want het belooft onwaardeerbare opheldering en bevredigende verklaring over vermeende wonderen en beklagenswaardige bijgeloovigheden.

Het behaagt God in zijne lankmoedigheid en nederbuigende goedheid, om zelfs de vermetelste spotters en hardnekkigste twijfelaars alle voorwendsels te ontnemen. Het is of de hoogere wereld zich nog eenmaal af laten wil tot onzen kinderlijken en zinnelijken toestand om ons op te beuren tot eene hoogere opvatting van eene geestelijke wereld, die niet verre van ons is.

De physische manifestaties hebben geen ander doel dan om de tastbare en zichtbare bewijzen te leveren, dat de ontslapenen niet vernietigd zijn; dat zij leven, werken, ons omringen, zich met ons bezig houden en niets vuriger wenschen dan de gelegenheid te vinden zich aan de menschen te openbaren, op eene wijze, die hen niet verschrikt of benadeelt, die niet eischt, dat ze in somnambulistischen slaap gebracht worden, maar door proeven, die bij wakende zinnen onder het bereik van elks bevatting en waarneming zijn te stellen.

Wat is toch een meer algemeen en gewoon middel onder de menschen, om elkander op aannadering en nabijheid opmerkte maken, dan kloppen? Waarom is het nu bespottelijk of ongerijmd dat overledenen, die ons op hunne onzichtbare tegenwoordigheid oplettend willen maken ook kloppen? en zoo wij dat kloppen nog niet verstaan of betwijfelen, dat zij dan eenig voorwerp bewegen of verplaatsen om onze aandacht te wekken?

De zeventiende en achttiende eeuw zijn rijk geweest aan kloppende geesten zoowel in Engeland, Frankrijk als Duitschland. Ik wil voor 't oogenblik alleen wijzen op hetgeen bij het gezin van den beroemden stichter der Methodisten, Samuel Wesley in zijne pastorie te Epworth voorviel in 1715 en zeer nauwkeurig door den zoon des leeraars, John is opgeteekend. Ge-

Digitized by Google

durende geruimen tijd was dit achtenswaardig gezin verontrust geworden door allerlei onverklaarbare geluiden en tonen, die nu hier dan daar vernomen werden. Alleen Wesley zelf had nog niets waargenomen en men hield het voor hem geheim, want men zag er een voorteeken in van zijn naderend einde. Toen men echter de zaak niet langer stil houden kon, daar de onrust steeds sterker werd, gaf de prediker er echter niet zulk een sombere verklaring aan als zijne kinderen vreesden; hij zag daarentegen in deze onverklaarbare spokerij, iets meer wereldsch en meende, dat de minnaar van zijne schoone dochter Mary er wel eenig licht over zouden kunnen verspreiden. De meisjes waren daarom heimelijk verblijd, toen op zekeren nacht hun vader uit zijn eersten sluimer te middernacht gewekt werd, door een duidelijk en regelmatig kloppen, dat met elke drie slagen ophield, en blijkbaar uit de kamer, die naast de zijne was, scheen te komen. De verbaasde oude heer stond op en begon nauwkeurig te onderzoeken naar de oorzaak van dit kloppen, maar het scherpste onderzoek was toen en later altijd vruchteloos.

John Wesley, die nauwkeurig de pogingen zijner zuster Mary mededeelt om dat raadsel op te lossen, verhaalt, dat zij eens op een avond hare jongere zuster, wier ambt het was het licht van de kamer des vaders te halen, verzocht om haar in hare plaats te laten gaan: omdat zij niet twijfelde of zij zou wel iets ontdekken. Zij ging dus het licht halen; maar nauwelijks had zij het weggenomen en was zij buiten de slaapkamer of het kloppen begon bij de huisdeur; zij snelde ijlings de trappen af, maar aan de huisdeur gekomen, klonken de slagen op de keukendeur. Zoodra zij de keuken intrad werd achter den haard geklopt; keek zij aan de eene zijde van den schoorsteen dan klopte het aan de andere zijde, en zoo altijd aan den tegenovergestelden kant.

Digitized by Google

Nu verplaatste zich het geluid op de achterdeur van de keuken en zij draaide zachtjes en onhoorbaar den sleutel om en wilde de deur snel openrukken, als het kloppen op de deur weder begon. Maar achter de deur was niets te vinden.

Zoodra zij de deur weer gesloten had, hervatte het kloppen zich. Nogmaals opende zij de deur en onderzocht op nieuw, maar even vruchteloos. Als zij de deur, die naar binnen openging toemaken wilde, voelde zij een heftigen tegenstand, die haar terughield; zij liet de deur nu zijne neiging volgen, om open te springen, maar ontdekte de oorzaak niet. Zij poogde haar dus op nieuw te sluiten en weder werd zij terug gedrongen, maar het kloeke meisje zette er knie en schouder tegen aan en met de grootste inspanning slaagde zij er in de deur dicht te krijgen en draaide den sleutel om. Op hetzelfde oogenblik ving het kloppen weer aan; zij liet echter maar kloppen wat kloppen wilde en ging te bed; van dien tijd af aan was zij vast overtuigd, dat geen menschelijke spotvogel de oorzaak van dit kloppen was.

Een andermaal deed het kloppen zich voor, terwijl de prediker te zes ure het avondgebed met zijn gezin verrichtte. Op het oogenblik dat hij de voorbede voor den Koning aanving begon het in het rond aan alle wanden te kloppen, en als hij het Amen uitsprak, kwam er een knal als een donderslag. Sedert herhaalden zich deze manifestaties elken morgen en avond zoodra de voorbede voor den Koning begon,

Wesley had zijn vriend Mr. Hoole, vicaris van Haxcy een uitstekend vroom en verstandig man genoodigd om getuige van het kloppen te zijn, vooral onder het gebed voor den Koning. Dien avond liet het kloppen zich echter geheel niet hooren, zooals dat doorgaans het geval is met dergelijke manifestaties, die soms een grillig ja komisch karakter aannemen en juist weg blijven als men er iemand op noodigt of als er op gewacht wordt.

Digitized by Google

Tusschen negen en tien uur kwam een dienaar zeggen: «De oude Jeffrey komt», zoo noemde men den man, die voor korten tijd in dat huis gestorven was — «want ik hoor zijn signaal.» Dit doelde op een zeker gedruis dat elken avond om dien tijd van het dak scheen te komen en wel van den N. O. hoek, en geleek nu eens op een krassend zagen dan op het knarsen van een windmolen als hij omgezet wordt naar den wind. Op hetzelfde oogenblik vernamen zij een kloppen boven hunne hoofden en Wesley nam een licht, stond op en noodigde zijn vriend om hem te volgen naar de bovenkamer, terwijl hij zeide: «Nu kunt gij zelf onderzoeken.»

«Wij gingen de trappen op,» verhaalt John — Mr. Hoole met veel hoop iemand te betrappen en ik met veel vrees, dat moet ik bekennen. Zoodra wij in de kinderkamer gekomen waren, waaruit de tonen geklonken hadden, klopte het in de kamer daarnaast; gingen wij daarin, dan klopte het weder in de kinderkamer en zoo altijd heen en weder tot het kloppen eindelijk in het vertrek begon, waarin wij ons allen bevonden, bijzonder aan het hoofdeneinde van het bed, waarin Miss Hetty en hare twee jongere zusjes lagen. Wesley trad dicht op de plek toe, waar de slagen vielen en zeide toen op gestrengen toon: «Waarom o doofstomme duivel verontrust gij deze kinderen, die zich niet verdedigen kunnen — kom tot mij in mijn kamer — ik ben een man.»

Nu knalde er een zoo geweldige slag, dat wij meenden dat de gansche bedstede in duigen moest vallen en van dit oogenblik af was het den ganschen nacht stil.

Met ter tijd gewenden al mijne zusters zoo zeer aan dit leven, dat niemand er zich meer om bekommerde. Een zacht kloppen deed zich geregeld kwart voor tienen aan de bedstede hooren, dan zeiden de meisjes: «Jeffrey komt al, nu is het tijd om naar bed te gaan.» En als men over dag tot het kleinste doch-

Digitized by Google

tertje zeide: « hoor Kizzy, daar boven klopt Jeffrey», dan liep de kleine den trap op en vervolgde het kloppen van kamer tot kamer, alsof zij met iemand verstoppertje speelde en vermaakte zich van ganscher harte.»

Dergelijke voorvallen zijn door de eerlijkste en meest vertrouwbare mannen waargenomen, maar men begreep niet, wat men er van had te maken, en de eenige verklaring was, dat dit alles moest gewrocht worden onder de aanvechtingen van den vorst der duisternis. Thans echter hebben duizende dergelijke voorvallen ons geleerd, dat de aanleiding tot die manifestaties ligt in de physische gesteldheid van de bewoners van het spookhuis. De kinderen van Wesley waren blijkbaar sterke mediums; hunne magnetische fluïden trokken de in hunne nabijheid voortlevende geesten tot zich; deze ongelukkige bewoners van de laagste kringen, zien de mediamieke personen en voelen zich door hun perisprit, of het hen omgevende lichthulsel tot hen aangetrokken en de manifestaties komen in vollen gang, waar de meeste personen zijn, die dit magnetisch rapport onwillekeurig daarstellen.

Had Wesley, toen hij zoo vurig voor den koning bad, er eens aan gedacht, om ook den armen onzichtbaren huisgenoot te gedenken, die wellicht zelf niet bidden kon of durfde, had hij hem eenige woorden van troost of raad toegesproken en hem geraden, het niet bij de menschen, maar bij den Vader der geesten en bij den Vriend van zondaren te zoeken, de manifestatie zou geheel van karakter zijn veranderd, zoodra de geest tot rust was gebracht. Maar dit alles lag ver buiten de dogmatiek der Methodisten en de ontdekking daarvan bleef voor deze dagen bewaard.

In 1740 openbaarde zich dit zonderling kloppen in eene boekdrukkerij te Londen, dat het grootste opzien in de geheele stad baarde. Het is door duizende getuigen bijgewoond en

Digitized by Google

door de scherpzinnigste en volhardendste wakers en onderzoekers nagespoord, zonder dat men eenige stoffelijke oorzaak heeft kunnen ontdekken, en zeer kort daarna nam men ook nog hetzelfde verschijnsel in een andere straat te Londen waar. De bewoners van dit huis bezigden dit kloppen echter tot allerlei ondeugende bedoelingen en bedriegerijen en werden daarvoor gestraft; doch gelijk uit de procesakten blijkt, niet omdat zij dit kloppen teweeggebracht hadden, maar omdat zij er zich tot slechte doeleinden van bediend hadden.

Het ontstaan van het kloppen is door het gerechtelijk onderzoek geenszins toegelicht.

Uiterst merkwaardig is de geschiedenis van de klopgeesten te Dibbesdorf, omdat die feiten officieel door duizende getuigen bevestigd zijn geworden, zoodat zelfs een niet zeer lichtgeloovig man, Lessing, daaromtrent tot Leisewitz zeide: «Bei dieser Geschichte geht uns beinahe unser ganzes Latin aus.»

In het jaar 1767 liet zich op den 2^{den} December te Dibbesdorf bij Brunswijk, ten huize van een eerzaam burger Anton Kettelhut, in de woonkamer, plotseling een kloppen hooren, dat uit de diepte scheen te komen. De huisvader meende, dat zijn knecht hamerde om de meisjes in de spinkamer een poets te spelen en hij liep naar buiten om den knaap een emmer water over het hoofd te gieten, maar vond buiten geen knecht.

Na een uur herhaalt zich het kloppen en men kwam op het denkbeeld of de rotten wellicht zulk een geluid konden voortbrengen. Hoe onwaarschijnlijk dit ook zijn mocht, toch besloot de huisheer des anderen daags, de vloerplanken los te maken, de paneelen langs de wanden en al het andere houtwerk nauwkeurig te onderzoeken; maar nergens was het kleinste gaatje of spoor van ratten of muizen te vinden.

Des avonds hervat zich dit kloppen, en van nu aan elken avond,

Digitized by Google

zoodat het huis in kwaden reuk kwam en de buurmeisjes niet meer wilden komen spinnen, waar het niet pluis was.

Nu hield het kloppen op in het huis van Anton, maar om zich te sterker te hervatten in het huis van zijn broeder. Daar het mij hoogst waarschijnlijk voorkomt, dat er onder deze jeugdige spinsters een medium of wellicht onderscheiden mediums geweest zijn en dat juist door die vereeniging van gunstige elementen in de spinkamer de geest uitgelokt werd zich te manifesteeren, wordt het duidelijk waarom de manifestaties ophielden nu die kring uiteenging en zich daar hervatte, waar het sterkste Medium zich ophield. Doch men was er in dien tijd nog zeer verre van verwijderd om dit geestkloppen met het physische gestel van een of ander mensch in verband te brengen.

Hoe het zij, in het huis van Antons broeder, Ludwig dreef het «klopding,» zooals de boeren het noemden, zijn spel bij voorkeur des avonds in een zijkamertje.

De boeren begonnen de zaak bedenkelijk te vinden en de gezworenen maakten er rapport van bij het gerecht. In het eerst vonden de rechters de zaak al te bespottelijk om er zich mede in te laten, maar het herhaalde aanzoek der boeren, deed hen besluiten om 6 Januari 1768 te Dibbesdorf te verschijnen om nauwkeurig naar het «klopding» te onderzoeken.

Alle vloeren, wanden, zolders en geheel het dak, werden nauwkeurig onderzocht en de familie Kettelhut kon met een gerust geweten een eed afleggen, dat hun de oorzaak van het kloppen onbekend was.

Tot hiertoe had men het «klopding» altijd maar laten tikken en bonzen zonder op het denkbeeld te komen om den onzichtbaren klopper toe te spreken. Eindelijk greep een man uit Waggum zooveel moed om het er eens op te wagen.

Digitized by Google

«Klopding, zijt gij nog hier?» zeide hij onversaagd — en het ding klopte.

Nu deed hij de vraag: hoe heet ik — is mijn naam Jan? — Piet? — Klaas? — en het kloppen bleef uit tot hij zijn waren naam noemde. Nu werden ook de andere boeren dapper en een riep: «hoeveel knoopen heb ik aan mijn gansche kleeding?» Het klopte zes en dertigmaal achter elkander. Men telt de knoopen en het is juist.

Van nu aan verbreidde zich het gerucht aangaande dezen klopgeest wijd en zijd en elken avond trokken honderde Brunswijkers naar Dibbesdorf, ja de zaak baarde zooveel opzien, dat weldra nieuwsgierige Engelschen overkwamen en de afdeeling soldaten, die reeds was afgezonden om de orde te handhaven, was weldra te zwak om den drang der menigte te weerhouden. In de klopkamer werden de nieuwsgierigen een voor een door een spalier binnengelaten, zoo groot was de toeloop en de klopgeest was volstrekt niet verlegen om te antwoorden op de allerzonderlingste vragen, die tot dit boerenorakel gericht werden. Wij laten hier eenige daadzaken uit de beëedigde akten volgen.

Vroeg men naar het aantal en de kleur der paarden, die men te huis op stal had, dan gaf hij alles nauwkeurig op; sloeg men een gezangboek open en vroeg men naar het nommer van het lied, dat de vrager met den vinger bedekte en dus zelf niet wist, dan klopte hij het getal altijd zeer getrouw met slagen, die uit den grond schenen te komen.

Nimmer behoefde men een oogenblik op het antwoord te wachten, onmiddelijk begonnen de slagen. Het kloppen gaf aan: hoeveel menschen er in de kamer waren en hoeveel er buiten stonden te wachten en vergiste zich nooit in de opgave van hun naam, kleur van haar, beroep of stand. Onder de nieuwsgierigen bevond zich eens een reiziger uit Stettin, die

Digitized by Google

te Dibbesdorf geheel onbekend was. Hij vroeg den geest naar zijn geboorteplaats en noemde een menigte namen van plaatsen, maar alles bleef stil tot hij den naam Stettin opgaf. Een slimme burger dacht het klopding eens te beschamen en bracht een beurs met muntstukken mede met de vraag hoeveel er in den buidel waren. 681 werd geklopt. Even gewis klopte het ding het aantal beschuiten, die de bakker dien nacht gebakken had, als het aantal ellen band, dat de winkelier den vorigen dag had afgemeten of de som gelds, die een koopman drie dagen vroeger per post had ontvangen. Op verlangen sloeg de geest ook in verschillenden maat, nu als een roffel op de trom dan als de dorschvlegel of de wanmolen en soms zoo geweldig dat de toehoorders hooren en zien verging.

Werd bij het avondeten het gebed gedaan, dan miste het niet of bij het Amen viel er een zware slag, evenals bij Wesley. Dit belette niet dat een koster, vast in het geloof, op zekeren dag een formeele bezwering of verbanning over den duivel uitsprak, waarover het klopding zich echter niet in het allerminst scheen te bekreunen, even weinig als hij van zijn stuk gebracht werd door het vereerend bezoek van den regeerenden Hertog Karel en zijn broeder Ferdinand, die hij even prompt op alle vragen antwoordde, als hij dat burger en boer gedaan had.

Niemand scheen op het denkbeeld te komen, ernstige vragen te doen of den geest over zijn eigen toestand te ondervragen, altijd dezelfde laffe waarzeggersvragen.

Had men gevraagd: wie zijt gij? Hoe is uw naam? Waarom klopt gij? Kunnen wij iets voor u doen? dan zou men tot geheel andere uitkomsten zijn gekomen en een ongelukkig en onkundig wezen aangetroffen hebben, die waarschijnlijk door eenig schuldig feit aan die plek geboeid, in zijne akelige eenzaamheid, hulp en toevlucht bij de menschen zocht en die

Digitized by Google

gelijk zoo velen, door goeden raad en door ernstige gebeden, tot licht en vrede kon komen.

De zaak zou nu echter een meer tragischen loop nemen. De Hertog droeg aan een geneesheer en een rechtsgeleerde de taak op, dit verschijnsel scherp te onderzoeken. Deze geleerden beloofden spoedig achter het geheim te zullen zijn. Het geklop dat zoo juist op de vragen van duizenden geantwoord had, ontstond uit onderaardsche bronnen, dat begrepen zij terstond. Zij lieten in de klopkamer den vloer opbreken, een kuil graven, acht voet diep boren en — vonden natuurlijk water! Het vertrek vult zich met het opwellende water, maar de geest klopt intusschen naar zijne gewoonte in denzelfden hoek waar hij zich altijd liet hooren.

Eensklaps begrijpen de mannen van de wetenschap de geheele zaak; zij doen den knecht de eer aan, hem voor het alwetende klopding te verklaren. Alle Dibbesdorfers krijgen nu bevel om elk in zijn huis te blijven en de knecht wordt in verzekerde bewaring gesteld. Desniettegenstaande slaat het klopding er dapper op los en beantwoordt alle vragen even nauwkeurig en snel als altijd, zoodat men den knecht van alle verdenking vrij moest spreken.

De geleerden konden echter niet zoo maar onverrichter zake naar huis gaan, de wetenschap en de justitie eischten haar offer.

De Heeren kwamen overeen dat de onbesproken en welgestelde echtelieden, wier huis tot hun leed en wanhoop het tooneel dezer raadselachtige verschijnselen was geworden, er toch wel meer van moesten weten en een of ander met dat geklop beoogen. Door belofte en bedreiging brachten zij het kindermeisje er toe om te zeggen, dat zij wel dacht dat haar meester en meesteres het kloppen bewerkten. Hierop werden zij onverwijld in de gevangenis gezet. Zoo iets had het

Digitized by Google

meisje in de verte niet vermoed en radeloos van berouw, beleed zij nu openlijk gelogen te hebben en bezwoer de onschuld van hare heerschappen; doch dat baatte niet; men hield man en vrouw in hechtenis, want deze kloeke daad van gezag gaf eene indrukwekkende houding aan de commissie en was voor de menigte genoeg om alom te verkondigen, dat het bedrog was ontdekt en de schuldigen waren gestraft.

Het kloppen hield intusschen niet op. Eerst na drie maanden werden de gevangenen zonder eenige schadevergoeding losgelaten en de hoogwijze commissie berichtte aan den Hertog: dat zij niets verzuimd hadden om de zaak grondig te onderzoeken, maar dat het hen niet gelukt was licht over deze zaak te verkrijgen, die aan de toekomst verblijven moest.

Een even hardnekkige, maar nog onstuimiger klopgeest liet zich in het jaar 1782 in Engeland te Dumfries hooren.

Het huis waarin hij zijn spel dreef was bewoond door een zeer achtbaar man, die tot de regeering der plaats behoorde.

Dit gezin werd aanhoudend door een sterk bonzen en trommelen in alle deelen van het huis verontrust; de geluiden deden denken aan slagen, die met een krachtige hand en een zwaren hamer tegen de wanden en onder den vloer aangebracht werden.

Ofschoon de slagen zoo luid waren, dat zij op de omliggende akkers door de arbeiders duidelijk gehoord werden, heeft men er nooit de oorzaak van ontdekt. Andere lieden kwamen in het huis wonen, maar konden het gebons niet uithouden, zoodat zij spoedig voor weer anderen plaats ruimden; vele bewoners wisselden nu af, maar het geklop scheen thans niet als zoo menigmaal door een bijzondere menschengroep of door een persoon begunstigd te worden en jaren lang behield dat huis den naam van het klophuis.

De nieuwere onderzoekingen op dit gebied hebben dan ook

Digitized by Google

geleerd dat er een soort van aardsgezinde geesten is, die nog zooveel stoffelijks uit het lichaam hebben overgehouden, wier nervengeist of perisprit zoo onzuiver is, dat zij met dezen en de lucht ook zonder de organische fluides van een Medium zich hoorbaar, kunnen maken.

In een klein Journaal dat in 1789 te New-York verscheen, treft men de volgende merkwaardige verklaring aan:

Fishkill, 8 Maart 1789.

Mijnheer!

Indien ik al de buitengewone en toch ware verschijnselen wilde melden, die ik omtrent het zonderlinge meisje te Hackensack vernam, ik zou vreezen uw geloof te doen wankelen en uw geduld uit te putten. Ik zal u dus alleen datgeen berichten, waarvan ik zelf de oor- of ooggetuige geweest ben.

Den vorigen Zondag begaf ik mij met mijne gade naar het huis van Dr. Thorn.

Als wij daar eenige oogenblikken gezeten hadden, hoorden wij een kloppen onder de voeten van een jong meisje, dat bij deze familie te huis behoort. Ik vroeg aan den dokter waardoor dit geklop veroorzaakt werd. Hij antwoordde dat hij het niet wist; dat hij met vele andere personen het gansche huis doorzocht had, zonder de oorzaak te kunnen uitvinden. Ik nam nu een licht en ging met het meisje in den kelder; maar hier hoorden wij het kloppen insgelijks, en als wij de trappen weer opgingen klopte het eensklaps van alle zijden, en wel zoo geweldig dat ik er van ontstelde. Ik stond een tijdlang stil, keek scherp in het rond, en zag nu dat ook het keukengereedschap begon te bewegen.

Drie of vier dagen later bezochten wij dat meisje weder. Het kloppen duurde voort, maar was nu veel sterker. Onze nieuwsgierigheid bewoog ons haar nog een derde bezoek te brengen;

Digitized by Google

thans waren echter de verschijnselen nog meer verontrustend; want nu zag ik dat de stoelen zich bewogen; een groote eettafel werd met groote kracht tegen ons aangeduwd en een klein tafeltje, waarop een licht stond, werd eenige voeten hoog opgeheven. Geheel buiten ons zelven van verbazing over hetgeen wij gezien hadden, verlieten wij het huis.»

In 1806 ontwaarde men het geestkloppen op een kasteel in Silezië en in 1825 en 1828 was het in Weinsberg in vollen gang.

Men ziet dus dat dezelfde manifestaties, die tegenwoordig in gezellige huiselijkheid, zonder schrik of angst worden waargenomen, zich ook buiten de kunstmatig gevormde cirkels openbaren, waar geesten de mogelijkheid vinden om zich kenbaar te maken en gemeenschap aan te knoopen met de menschen.

Bij Frederika Hauffe hadden te Prevorst dergelijke verschijnselen in menigte plaats; zij zag evenwel wie deze geluiden veroorzaakten; zij zag bij dagen en bij nachten gansche scharen van geesten voorbijtrekken, die echter meestal zich niet veel om haar bekreunden. Enkelen echter werden tot haar getrokken en bleven haar gedurende weken en maanden nabij, altijd met het doel om hulp bij haar te zoeken voor hun kommer en lijden. Zij wees ze altijd op den Verlosser en zeide steeds dat zij zelven moesten bidden, en vermeed zorgvuldig alle onnoodige vragen. Zij zag deze ongelukkigen in de gestalten en dracht, die zij in hun leven gehad hadden, maar nu was hun gelaat en gewaad als een grauwe nevel. De donkerheid dezer gedaanten kon tot maatstaf dienen van hun ongeluk en zedelijke duisternis. Zij zag hen echter op de troostwoorden des Evangelies, die zij als het ware indronken, helderder worden, alsof het licht binnen in hen begon aan te glimmen en hen allengs te doordringen. Hoe meer zij tot goede gezindheid en berouw kwamen, zoo te helderder werden zij, tot zij ten

Digitized by Google

laatste in een blinkende witheid verschenen. Dan was ook het aardsche kleed verwisseld met een lang wit gewaad en nu brachten zij geen rustverstorende geluiden meer voort, zooals de zwarte onreine geesten — want deze kunnen de zwaarste geluiden voortbrengen en de krachtigste bewegingen veroorzaken.

Frederika merkte op dat zij de geesten eerst zag, nadat zij de geluiden hoorde; zij waren voor haar volkomen onzichtbaar zoodra zij eenige beweging of geluid voortbrachten. Opende een geest eene deur, dan zag zij hem eerst daarna, maar nooit gedurende de verrichting. Eerst kondigden zij hunne tegenwoordigheid aan door eenig geruisch als van papier of zijde, ook wel door een metaalklank als van een stemvork, een andermaal weder door doffe geluiden, alsof iemand op de kousen loopt of sloft.

Betere geesten verachten de physische manifestaties, en als zij ze al voor zeer materialistische onderzoekers noodig keuren, moeten de grovere geesten de feiten voor hen bewerkstelligen,

Om zich te openbaren aan Mediums, die niet de gave van het geestelijk gezicht of gehoor hebben, is het mediamiek schrift een uitstekend hulpmiddel tot communicatie, en langs dezen weg ontvangt menigeen een ontboezeming van smart en wanhoop van een arm zondaar of een ernstig vermaan van eene bekommerde moeder of eene vertroostende mededeeling van een gestorven broeder.

Het medium voelt een zonderlinge aandoening of prikkeling in den arm, soms met schudding of slingering vergezeld; hij heeft even wenig macht in arm en hand als bij den toestand waarvan wij zeggen mijn arm of been slaapt. Intusschen maken de vingers de beweging van schrijven; plaatst men nu een grift of potlood tusschen de vingers, dan ontstaat er een

Digitized by Google

verwonderlijk snel schrift, waarvan het Medium veelal den inhoud niet weet, doch dit is niet altijd het geval en zulks hangt af van zijn bijzondere gesteldheid. Sommige Mediums hebben terstond ook de bewustheid van hetgeen zij schrijven. Het komt hen voor als stroomde de gedachte hen wonder snel toe; zij kunnen echter niet denken of schrijven wat zij willen. Vele Mediums verliezen geheel en al de bewustheid, terwijl de hand bladzijden vol schrijft en op alle vragen die men doet het antwoord geeft. Hoe dit alles in zijn werk gaat blijft een punt van gedurig onderzoek van duizende proefnemers in alle landen, maar de communnicaties zijn vaak van dien aard dat zij geen zweem of schaduw van twijfel overlaten, zoowel wat de herkomst der mededeeling als wat den inhoud betreft.

Een paar proeven wil ik hier laten volgen van troostrijke berichten door bedroefde betrekkingen ontvangen.

Schriftelijke communicatie van een overleden zuster aan haar broeder.

Toen de banden, die mijn geesteslichaam aan het stoffelijk hulsel hechten, opgelost waren, begon ik allengs te ontwaken uit die soort van droomerige bewusteloosheid, die onmiddelijk volgt op den doodsnik, en ik gevoelde dat ik nog vol leven en kracht was; ik dacht en nam waar als voorheen en ontwaarde eene wereld vol tastbare werkelijkheden; ik zag duidelijk dat mijne kamer gevuld was met bezoekers uit de geestenwereld, en mijne ooren werden gestreeld door een liefelijke melodie, waarbij ik geheel tot mij zelven kwam en ontdekte dat ik den grooten stap gedaan had van den dood tot het leven. Verblind door den lichtglans, die van de reine wezens afstraalde, welke mij omringden, begon ik aan de werkelijkheid van mijn toestand te twijfelen en zag ik goed in het rond, om mij te

Digitized by Google

overtuigen of dit een droom of eene verrukking van zinnen kon zijn. Doch mijne onzekerheid nam een einde toen mijn vader mij bij de hand vatte en voortleidde door de ruimte. Op hetzelfde oogenblik omstraalde ons een kring van schitterend licht en een hemelsche muziek ruischte ons tegen. Naarmate wij verder doordrongen in de blauwe diepte van den aether, ontmoetten wij meer scharen van myriaden engelachtige wezens, die ons in het voorbijgaan met vriendelijke woorden begroetten. Ieder oogenblik ontrolden zich nieuwe tafreelen voor mijn oog, altijd toenemende in heerlijkheid, naarmate wij van de lagere tot de hoogere kringen opklommen. Eindelijk naderden wij de vijfde sfeer, die de aarde omgeeft en die nu bepaalt mijn verblijfplaats is en wier heerlijkheid alles verre overtreft wat ooit een sterfelijk oog aanschouwd heeft.

Een ontslapen zoon aan zijne moeder.

Dierbare moeder! Het beste wat ik u kan zeggen is dat harmonie mij omgeeft. Geen wanklank van tweedracht is hier. Alles heeft hier volkomen schoonheid in zijne uiting en is harmonisch in zijn wezen. Ik woon in een van de millioenen heerlijke hemelbollen, een wonderschoone planeet, van waar ik u geliefde moeder kan zien en gadeslaan, en van waar ik u stralen van liefde en vrede toezend, die troostend en kalmeerend op u werken, totdat ik u kom afhalen en u mag overbrengen in mijn schoone verblijfplaats, waar ook uwe woning zijn zal, en daar zult gij al die beproevingen vergeten, die gij zoo moedig het hoofd hebt geboden; daar zult gij uwe smarten niet meer gedenken, ja, gij zult God danken zoo vaak gij op de disharmonische aarde nederziet, dat Hij mij zoo vroeg opriep van deze planeet, die met tweedracht vervuld is, en mij dit heerlijk verblijf aanwees. Ik drink de reine schoonheid en vrede hier

Digitized by Google

in die mij omgeeft. Welk een heerlijk oogenblik is het voor mij de gelegenheid te vinden u dit te mogen mededeelen. Vaarwel, lieve moeder! volhard in geduld en onderwerping aan God.

De waarde van dergelijke communicaties is zeer betrekkelijk en wordt geheel bepaald door het karakteristieke in de mededeeling en het herkenbare van het individu, dat zich manifesteert voor degeen die de mededeeling ontvangt. Zeer dikwijls worden daarbij treffende bijzonderheden aangestipt, die niemand buiten den belanghebbende kan weten en worden de aandoenlijkste en overtuigendste blijken van indentiteit gegeven. Maar niet altijd is dit even gemakkelijk te verkrijgen.

In het volgende deel willen wij nagaan tot welke hoogte de manifestaties sedert dertig jaren zijn gestegen. — Onder welke afwisselende vormen het mediumschap zich heeft geopenbaard. — Wat de vrucht van deze manifestaties geweest is, door voorbeelden gestaafd. — Welk standpunt wij tegenover deze dingen hebben in te nemen. — Hoe het mediumschap zich openbaarde bij de ouden. Bij de Oostersche volken. Bij de Egyptenaren. Bij de Israëlieten. Bij de Grieken. Bij de Romeinen. Bij de Germanen. Bij de Christenen. In de middeleeuwen en na de Hervorming. Om vervolgens de beroemdste en merkwaardigste Mediums uit vroegere tijde in hun eigenaardig karakter gade te slaan en de verschijnselen te vergelijken met de hedendaagsche manifestaties en communicaties.

Digitized by Google